

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSALÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

2003 SONRASI İRAK'TA HİDROKARBON KAYNAKLARININ
YÖNETİMİ SORUNU VE TÜRKİYE İLE İLİŞKİLERE ETKİSİ

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Hakan DEMİR

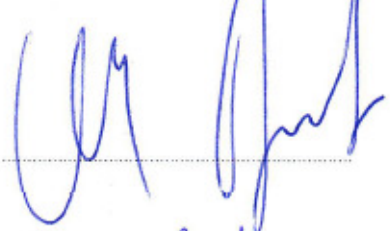
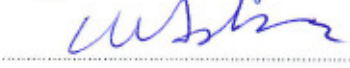

Danışman
Prof. Dr. Veysel AYHAN

BOLU 2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Hakan DEMİR'e ait "2003 Sonrası Irak'ta Hidrokarbon Kaynaklarının Yönetimi Sorunu ve Türkiye ile İlişkilere Etkisi" adlı çalışma jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda Doktora tezi olarak oybirliğiyle / oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

11.04.2019

Unvan, Adı Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı): Prof. Dr. Veysel AYHAN	
Üye : Prof. Dr.Mehmet DALAR	
Üye : Doç. Dr. Şeyda AKYOL	
Üye : Dr. Öğretim Üyesi İmran DEMİR	
Üye : Dr. Öğretim Üyesi İlhan SAĞSEN	

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Yaşar AYYILDIZ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Doktora Tezi olarak sunduğum, “**2003 Sonrası Irak’ta Hidrokarbon Kaynaklarının Yönetimi Sorunu ve Türkiye ile İlişkilere Etkisi**” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvuru kaynaklardan yapılan alıntılarının adlarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Hakan DEMİR

11.04.2019

ÖN SÖZ

Yoğun iş temposuna karşın Irak gibi uluslararası enerji ve güvenlik politikalarında önemli bir yere sahip olan Irak ile ilgili bir tez çalışması yürütmem araştırma, okuma, yazım sürecindeki motivasyonuma olumlu katkı sağlamıştır. Elbette bu süreçte iş temposunun zorluklarının zaman zaman olumsuz etki ettiğini de itiraf etmeliyim. Tez çalışma süresince eşimin ve iş arkadaşlarımın gösterdiği anlayış ve sabır nedeniyle kendilerine teşekkür ederim. Ayrıca tez izleme komitesindeki değerli hocalarımın düzenli olarak iletişim halinde olmaları, her dönemde hazırlanan metinleri büyük bir dikkatle inceleyip yönlendirmeleri, yer yer farklı bakış açıları ortaya koymaları, eleştirileri, yaptığımız tartışmalar bu tezin oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Bu yüzden Sayın Prof. Dr. Mehmet DALAR, Prof. Dr. Veysel AYHAN ve Dr. Öğretim Üyesi İmran DEMİR'e ve Dr. Öğretim Üyesi İlhan SAĞSEN'e değerli katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Hakan DEMİR

11.04.2019

ÖZET

2003 SONRASI IRAK'TA HİDROKARBON KAYNAKLARININ YÖNETİMİ SORUNU VE TÜRKİYE İLE İLİŞKİLERE ETKİSİ

Hakan DEMİR

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Veysel AYHAN

Nisan 2019, 207 + xiv Sayfa

Bu tez çalışması Irak'ın 2003 yılında ABD öncülüğündeki işgal sonrasında 2005 yılında yürürlüğe giren federal anayasasının hidrokarbon kaynaklarının yönetimi ile ilgili maddelerinin Bölgesel Yönetim ile Federal Hükümet arasında neden olduğu anlaşmazlıkları ve bu anlaşmazlıkların derinleşerek Türkiye'yi hangi açıdan sorunun parçası yaptığını incelemektedir. Çalışma konusu incelenirken taraflar arasındaki çözümsüzlüğün sürmesinde ülkede yaşanan etnik ve mezhepsel çatışmaların tarihsel etkisi de dikkate alınmıştır. Ayrıca Irak'ın uluslararası enerji güvenliğindeki önemi nedeniyle büyük güçlerin Irak'ın kuruluşunda ve yeniden yapılanmasındaki rolüne de çalışmada yer verilmiştir. Bu açıdan Irak'ın kuruluş sürecinden 2016 yılına kadar tarihsel dönem hidrokarbon bağlamında ele alınmıştır. Neticede hidrokarbon kaynaklarının gerek Irak adına verimli kullanılması ve gerekse de Irak'ın bölgesel güvenlik ve istikrara olumlu katısı anayasanın 111, 112 gibi ilgili maddeleri çerçevesinde uzlaşmayı gerekli kılmaktadır. Zira ilgili maddeler hidrokarbon kaynaklarını tüm Irak halkına ait kılarken, yönetimi adına taraflara birlikte hareket etme ve işbirliği sorumluluğu getirmektedir. Böylelikle çalışma Irak'ın hem bölgesel politikadaki hem de uluslararası enerji politikalarındaki önemine binaen bu konudaki literatüre ve Türkiye'nin politikalarına katkı yapmayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Petrol ve Gaz, Çatışma, Güvenlik, ABD, Irak, Türkiye, Boru Hattı

ABSTRACT

QUESTION OF HYDROCARBON RESOURCES MANAGEMENT IN POST 2003 IRAQ AND ITS IMPACT ON RELATIONS WITH TURKEY

Hakan DEMİR

Department of International Relations

Supervisor: Prof. Dr. Veysel AYHAN

April 2019, 207 + xiv Pages

This dissertation examines the roots of the conflict between Iraqi Federal Government and Regional Administration over the management of the hydrocarbon resources based on the federal constitution enacted in 2005, after the 2003 invasion led by the United States, focusing on the grounds of the disagreement and how the deepening of this disagreement has entangled Turkey into the conflict. When investigating, the study takes the historical impact of ethnic and sectarian conflict between the parties on the disagreement over the allocation of hydrocarbon resources. Given the importance of Iraq in international energy security, the role of great powers in foundation and reconstruction of Iraq is also examined. Thus the history of the country from its establishment until 2016 is analyzed in relation to hydrocarbon. The study shows that both the efficient usage of Iraq's hydrocarbons and the country's contribution to regional security and stability requires the parties' agreement in the management of hydrocarbon resources based on the constitutional articles such as 111 and 112. These provisions entitle Iraqi people as the sole proprietor of the resources and stipulates the parties the responsibility to cooperate for its management. As such the study, considering Iraq's importance in regional and international energy policies, both aims to contribute on the energy policy literature and Turkey's politics.

Key words: Oil&Gas, Conflict, Security, USA, Iraq, Turkey, Pipeline

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ	x
ŞEKİLLER VE HARİTALAR LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xii
I. BÖLÜM	
1. GİRİŞ	1
II. BÖLÜM	
2. IRAK'IN KURULUŞUNDAN FEDERAL DÖNÜŞÜMÜNE BÜYÜK GÜÇLERİN VE PETROLÜN ETKİSİ	9
2.1. Osmanlı Petrolleri, Büyük Güçler ve Irak.....	9
2.1.2. Irak Petrolleri ve Büyük Güçler Arasındaki Rekabet	17
2.2. Kuveyt'in İşgali ve 2003'e Götüren Süreçte ABD'nin Irak Politikaları.....	23
2.2.1. Irak'ın Kuveyt'i İşgali.....	23
2.2.2. İşgal Sonrasında Dış Müdahale Olarak ABD'nin Irak Politikası	26
2.2.2.1. Çifte Çevreleme Politikası	26
2.2.2.2. Irak Muhalefeti.....	28
2.3.2.3. BM Yaptırımları ve Silah Denetimi.....	30
2.3.2.4. 2003 Askeri Müdahalesi ve Saddam Döneminin Sonu.....	34

III. BÖLÜM

3. YENİ ANAYASA YAPIM SÜRECİ VE SİSTEM TARTIŞMALARINDA HİDROKARBON FAKTÖRÜ	38
3.1. Geçici Koalisyon Gücü ve Geçiş Dönemi Irak Yönetimi	38
3.2. 2005 Genel Seçimleri ve Yeni Anayasa Yapım Süreci.....	45
3.3. Genel Hatlarıyla Irak Federal Sisteminin Temel Özellikleri.....	50
3.4. Federal Anayasada Belirlenen Yönetimler ve Yetkileri.....	55
3.4.1. Federal Yönetim'in Münhasır Yetkileri.....	55
3.4.2. Federal Yönetim ile Bölgesel Yönetim arasında Paylaşılan Yetkiler	56
3.4.3. Bir Bölgeye Dahil Olmayan Vilayetler.....	57

IV. BÖLÜM

4. FEDERAL ANAYASADA HİDROKARBON KAYNAKLARI VE YÖNETİMİ SORUNU	58
4.1. Federal Anayasa'da Hidrokarbon Kaynaklarının Yeri.....	58
4.2. HidroKarbon Kaynaklarının Yönetimine İlişkin Yürütülen Çalışmalar ve Tarafların Farklılaşan Tutumları.....	65
4.2.1. Hidrokarbon Yasa Çalışmaları ve Tarafların Tutumu	65
4.2.1.1. 2011 & 2007 Tarihli Federal Petrol ve Gaz Yasası Taslakları ve 22 Nolu Yasa	71
4.2.1.1.1. Federal Petrol ve Gaz Konseyi.....	73
4.2.1.1.2. Irak Devlet Petrol Şirketi	76
4.2.1.1.3. Taslak Yasalarda Bölgesel Yönetimlerin Rolü ve 22 No'lu Yasada Federal Yönetim ile İşbirliği	79
4.3. Gelir Paylaşımı: Finansal Kaynaklar Yasası Taslağı ve 22 Nolu Yasa	82
4.3.1. Gelir Paylaşımına İlişkin Tartışmalar ve Mutabakatlar	88
4.3.2. Yönetimler Arasındaki Mutabakatların 2015 ve 2016 Yılı Bütçelerine Yansımaları 95	
4.4. Model Petrol Kontratların Taraflar Arasındaki Uyuşmalıkta Rolü.....	99
4.4.1. Üretim Paylaşımı Kontratları	101
4.4.2. Servis Kontratları	104

4.4.3. Tarafların Model Kontrat Tercihi	105
4.4.3.1. 22 Nolu Yasada Model Petrol Kontratı.....	105
4.4.3.2. 2011 Tarihli Taslak Hidrokarbon Yasası'nda Model Petrol Kontratı	111

V. BÖLÜM

5. IRAK'TA HİDROKARBON FAALİYETLERİ VE TÜRKİYE İLE OLAN

İLİŞKİLERE ETKİSİ.....119

5.1. Federal Hükümet'in Yönetimindeki Rezervler ve Faaliyetler	119
5.2. IKBY'nin Yönetimindeki Rezervler ve Faaliyetler	128
5.3. IKBY'nin ExxonMobil ile Anlaşması ve Federal Yönetim'in Tutumu.....	138
5.4. IKBY'nin Türkiye Üzerinden Petrol İhracatı ve Türkiye-Irak ilişkilerine Etkisi	144
5.4.1. Irak Türkiye Petrol Boru Hattı Anlaşması'na göre Türkiye ve Irak'ın Yükümlülükleri	151
5.4.2. Irak'ta Yönetimler Arasındaki Petrol İhtilafının Türkiye'nin Irak Türkiye Petrol Boru Hattı Politikasına Etkisi.....	155

VI. BÖLÜM

6. MATERYAL VE YÖNTEM.....164

VII. BÖLÜM

7. BULGULAR VE TARTIŞMA.....165

VIII. BÖLÜM

8. SONUÇ170

KAYNAKLAR179

EKLER

EK-1. 2013 Yılı Sonu İtibariyle IKBY'nin Üretim Paylaşımı Anlaşmaları.....	207
--	-----

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 4.1: 2015 Yılı Ceyhan Petrol Boru Hattından Pompalanan Petrol Miktarı.....	98
Tablo 4.2: 2016 Yılı Ceyhan Hattından Pompalanan Petrol Miktarı.....	98
Tablo 5.1: 1.İhale 2008-2009	124
Tablo 5.2: 2.İhale 2009	124
Tablo 5.3: 3.İhale 2010	125
Tablo 5.4 4.İhale 2012	125
Tablo 5.5: İKBY Bünyesindeki Büyük Sahalar ve Rezerv Bilgileri	133
Tablo 5.6: İTPBH'dan Pompalanan Petrol Miktarı	154

ŞEKİLLER VE HARİTALAR LİSTESİ

Şekil 4.1: IKBY'nin Model Üretim Paylaşımı Kontratının İşleyiş Şeması.....	110
Harita 5.1: Basra Bölgesindeki Petrol Sahaları	124
Harita 5.2: Irak'ın Petrol-Gaz Boru Hattı Altyapısı	128
Harita 5.3: IKBY'nin Altyapısı ve Sahaları	131
Harita 5.4: IKBY'nin 2012 Aralık İtibariyle Yaptığı PSC'ler	137

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AIOC	: Anglo Iranian Oil Company
APOC	: Anglo Perisan Oil Company
ARAMCO	: Arabian American Oil Company
AUKA	: Amerikan Uluslararası Kalkınma Ajansı
BAE	: Birleşik Arap Emirliği
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BOC	: Basrah Oil Company
BOTAŞ	: Boru Hattıyla Taşıma Anonim Şirketi
CASOC	: California Arabian Standard Oil Company
CFP	: Compagnie Francaise des Petroles
CIA	: Amerikan Merkezi Haberalma Teşkilatı
CPA	: Coalition Provisional Authority
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
FBSA	: Federal Board of Supreme Audit
FKY	: Finansal Kaynaklar Yasası
FPGK	: Federal Petrol ve Gaz Konseyi
FED	: Amerikan Merkez Bankası
GUM	: Irak Geçici Ulusal Meclis
IAG	: Irak Araştırma Grubu
ICSID	: Rules of the International Center for the Settlement of Investment Disputes
IGC	: Iraq Governing Council
IGY	: Irak Geçici Yönetimi
IGH	: Irak Geçici Hükümeti
IGDYK	: Irak Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu

IIG	: Iraq Interim Government
IPC	: Iraq Petroleum Company
IIP	: Irak İslam Partisi
IIG	: Iraq Interim Governmet
IDPŞ	: Irak Devlet Petrol Şirketi
İKİ	: Irak Kürdistan İttifakı
IKF	: Irak Kalkına Fonu
IKP	: Irak Komünist Partisi
IMB	: Irak Merkez Bankası
İİDYK	: Irak İslami Devrim Yüksek Konseyi
IKBY	: Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi
IMF	: Uluslararası Para Fonu
IML	: Irak Milliyetçi Liste
INC	: Iraq National Congress
ING	: Iraq National Congress
INA	: Iraq National Accord
INOC	: Iraq National Oil Company
INL	: Iraq Nationalist List
IUB	: Irak Ulusal Birliği
IFUK	: Irak Finansal uzmanlar Komitesi
ITPBH	: Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı
IUK	: Irak Ulusal Kongresi
IUK	: Irak Ulusal Konseyi
IYK	: Irak Yönetim Konseyi
İÇP	: İslami Çalışma Partisi
KA	: Kurdish Alliance
KDP	: Irak Kürdistan demokratik Partisi
KGDO	: Koalisyon Geçiş Dönemi Otoritesi
KPTK	: Irak Kurdistan Petrol Tröst Kurumu
KRG	: Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi
KYP	: Irak Kürdistan Yurtseveler Partisi
LCIA	: London Court of International Arbitration

MC	: Milletler Cemiyeti
MNR	: Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Doğal Kaynaklar Bakanlığı
MOO	: Irak Federal Petrol Bakanlığı
MPC	: Mosul Petroleum Company
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NOC	: Kuzey Petrol Şirketi
OPEC	: Petrol İhrac Eden Ülkeler Örgütü
ORHA	: Office of Recontruction and Humanitarian Assistance
PSC	: Product Sharing Contract
SOMO	: Irak Devlet Petrol Pazarlama Şirketi
SCIRI	: Supreme Council of the Islamic Revolution of Iraq
TAL	: Transitional Administration Law
TNA	: Transitional National Assambly
TPC	: Turkish Petroleum Company
TSC	: Technical Service Contract
TSK	: Teknik Servis Kontratı
TNB	: Turkish National Bank
UNSCOM	: BM Irak Özel Komisyonu
UGDK	: Uluslararası Gözetim ve Danışma Kurulu
UIA	: United Iraq Alliance
UNAMI	: United Nations Assistance Mission for Iraq
UNICTRAL	: UN Comission on International Trade Law
UYİÇMK	: Uluslararası Yatırım İhtilafı Çözüm Merkezi Kuralları
UTHBMKK	: Uluslararası Ticaret Hukuku Konusunda BM Komisyonu Kuralları
ÜPK	: Üretim Paylaşımı Kontratı
YYİYO	: Yeniden Yapılanma ve İnsani Yardım Ofisi

I. BÖLÜM

1. GİRİŞ

19.yüzyılın ortalarından itibaren petrol sosyal gelişmenin, ekonomik büyümenin ve endüstrileşmenin köşe taşı olmaya başlamıştır. Petrol denilebilir ki 1.Dünya Savaşı'nın arefesine kadar esas itibariyle aydınlatma, ulaşım gibi sivil amaçlı kullanımı nedeniyle devletlerden ziyade şirketler arasındaki ticareti rekabetin parçası olmuştur. Ancak içten patlamalı motorların üretilmesi ve bununla birlikte özellikle 1. Dünya Savaşı'nda askeri araçlarda kömür yerine etkin bir şekilde kullanılması, petrolü ticari önemine ek olarak, politik ve askeri açıdan stratejik bir emtia yapmıştır. Nitekim 1. Dünya Savaşı sonrasında petrolün savaş esnasındaki önemine atfen, 11 Kasım 1928'de Fransa ile Almanya arasında savaşı sonlandıran anlaşmanın imzalanmasının ardından, Lord Curzon müttefiklerin zafere bir petrol dalgasının üzerinde ilerlediğini dile getirmiştir. Benzer şekilde o dönemin Fransa Petrol Genel Komisyonu Başkanı Senatör Berenger de Almanya'nın demir ve kömürdeki üstünlüğüne güvendiğini ancak müttefiklerin petroldeki üstünlüğünü ihmal ettiğini ifade etmiş petrolü zaferin kanı olarak nitelemiştir (Yergin 1991: 179). Artık savaş sonrası dünyada ekonomik refah ve milli güç elde etmek için daha çok petrole sahip olmak düşüncesi egemen olmaya başlamıştır (Yergin 1991: 180). Artık petrole biçilen stratejik değer jeopolitik ölçeğe taşınmıştır (Sarbu 2014: 5). Böylelikle petrolün devletlerarası güç mücadelesinde stratejik bir emtia değerini alması, bu kaynağa erişimin ulusal güvenlik ve ulusal çıkar ile doğrudan ilişkilendirilmesinde 1. Dünya Savaşı'nın dönüm noktası olduğu öne sürülebilir.

Osmanlı topraklarında petrol araştırmaları ise 1870'lerden itibaren Alman ve Fransız uzmanlar tarafından yürütülmüştür. Bu dönemden itibaren Osmanlı ile Avrupalı güçler arasında petrole dayalı ilişkiler ise ham madde ve pazar arayışlarının stratejisi

olan demiryolları imtiyazlarına ilişkin projeler dahilinde gündeme gelmiştir. Bu çerçevede imtiyazlar konusunda rekabet ve çıkar birliği, 1.Dünya Savaşı'na kadar esas itibariyle Almanya, Fransa ve İngiltere arasında sürerken 1.Dünya Savaşı sonrasında Fransa, İngiltere ve Amerika arasında devam etmiştir.

1912'de kurulan TPC petrol imtiyazları için çatışan büyük güçlerin bir anlamda çıkar birliğini simgeleyen çatı şirket olmuştur. 1.Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı'nın dağılmasıyla 1920 tarihli San Remo Anlaşmasıyla İngiltere'nin manda yönetiminde Irak kurulmuş ve 1926 tarihli Ankara anlaşması ile Türkiye ile Irak sınırı tayin edilmiştir. 1925'te TPC adını IPC olarak değiştirmiş ve IPC 1974'de millileştirilmesine kadar faaliyetlerini sürdürmüştür.

2. Dünya savaşıyla birlikte bölgede sömürgecilik karşıtı milliyetçi politik güçler hâkim olmaya başlamıştır. 1955 Şuveş Savaşı sonrasında İngiltere ve Fransa'nın bölge politikalarında güç kaybetmesiyle bu kez bölge ABD ile Sovyetler Birliği'nin güç mücadelesine sahne olmuştur (Falk 2005: 19). 1950'ler aynı zamanda ENI gibi yeni şirketlerin üretici ülkeler ile mevcut imtiyaz sözleşmelerine kıyasla daha avantajlı şartlar sunarak uluslararası petrol sektöründe yerini almışlardır. Ayrıca Cezayir, Libya, Nijerya'da yeni rezervler keşfedilmiştir. Sovyetler tekrar rekabetçi koşullarda uluslararası piyasaya petrol satışına yönelmiştir. Bu gelişmeler ise Arap ülkelerinde kontratçı şirketlerin satış fiyatlarında indirimine gitmelerine ve üretici ülkelerin gelirlerinde azalmaya yol açmıştır. Bunun neticesinde petrol şirketleriyle bir dizi görüşmeler yürüten üretici ülkeler 1960'da OPEC'i kurmuşlardır. Ayrıca bu süreçte Irak'ta 1958'de gerçekleşen darbe ile monarşi devrilmiştir. Akabinde 1963 ve 1968 darbeleri gerçekleşmiştir. Son darbe ile iktidara oturan Baasçı grup IPC'yi 1974'te millileştirmiştir. Petrol şirketleriyle Arap ülkelerinin ilişkilerini etkileyen diğer önemli gelişme de İsrail-Filistin Savaşları olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılması aynı zamanda ABD'ye ekonomik ve siyasal değerlerini uluslararası ilişkilerinde yayma meşruiyeti sağlamıştır. Nitekim H. Kissinger Sovyet komünizminin çöküşünü, Amerikan ideallerinin entellektüel haklılığını doğruladığını savunmuştur (Kissinger 2000: 12). Bu çerçevede liberal

demokrasi ve liberal ekonomi ABD'nin küresel güç politikalarında yeni dünya düzenini tanımlayan en önemli değerleri olmuştur. Özellikle totaliter-otoriter rejimlere, uluslararası terörizme karşı demokrasinin, özgürlüklerin hâkim kılınması uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması adına öncelikli yer teşkil etmiştir. Bu politikalar aynı zamanda küresel güç mücadelesinde enerji güvenliğinin daha sert politikalar ile ön plana çıkmasına yol açmıştır. Bu çerçevede, enerji kaynaklarının kontrolü veya denetim altına alınması yaklaşımı Soğuk Savaş sonrasında rejim yapısına bağlı olarak bu kaynaklara sahip olan ülkelerin kontrolüne veya bu ülkelerin rejimlerinin yeniden inşasına dönüşmüştür. Irak bu açıdan önemli bir örnek oluşturmaktadır.

Irak'ın totaliter rejime sahip olması, halkın ekonomk kaynaklardan yeterince pay alamaması, etnik ve mezhepsel ihtilaflar vb. sorunlara karşın yaklaşık 140 milyar varillik petrol rezervi ve petrol körfezindeki konumu ABD'nin küresel güç mücadelesinde Irak'ı farklılaştırmıştır. Nitekim Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin enerji politikalarının sadece arz güvenliğini değil aynı zamanda küresel bir güç olma amacını da içerdiği; buna bağlı olarak stratejik enerji kaynakları üzerinde denetim kurmak suretiyle küresel güç mücadelesinde bu kaynaklara bağımlı olan Çin, Hindistan, AB ve diğer ülkelere karşı üstünlük elde edeceği savunulan yaklaşımlar arasında yer almıştır.

Bu açıdan ABD'nin Mart 2003 yılında Irak'a müdahalesini kolaylaştıran süreçler özellikle Ağustos 1990'da Kuveyt'in işgali ile Saddam yönetiminin iç ve dış politikasındaki çıkmazlar, etnik ve mezhepsel çatışmalar ve neticede 1991 ve 1992'de BM Güvenlik Konseyi'nin 668 sayılı kararı ile Irak'ın Kuzeyi ve Güneyi'nde uçuşa yasak bölge ilan edilmesi, petrol satış ambargosu gibi gelişmeler şeklinde sıralanabilir. Nitekim kitle imha silahlarından arındırma, uluslararası terörizme desteğini kesme ve nihayetinde demokrasiyi götürmek iddiasıyla Irak ABD öncülüğünde askeri işgale uğramıştır. Bu müdahaleye kadar çifte çevreleme politikası, BM bünyesindeki silah denetim programı, ambago, muhalif gruplar ile iş birliği ABD'nin Irak'a yönelik politikasının temel dayanakları olmuştur. Bu müdahale ile Saddam Yönetimi devrilmiş, 15 Ekim 2005 yılında yapılan referandum ile kabul edilen anayasada federatif yapı kabul edilmiştir. Böylelikle Irak Bölgesel Kürt Yönetimi Irak federal anayasasında kabul edilmiştir.

Bununla birlikte hidrokarbon kaynaklarının yönetimi, gelirlerin paylaşımı gibi konular ülke içi ihtilaflara farklı bir boyut katmıştır. Bölgesel Yönetim âdemi-merkeziyetçi yapıda Federal Yönetim'den daha özerk bir şekilde varlığını sürdürmek ve bu amaçla kendi sınırları dâhilindeki petrol ve doğal gaz kaynaklarını yönetmek isterken Federal Yönetim ise hidrokarbon kaynaklarını kendi kontrolünde ve yönetiminde değerlendirmek istemektedir. Başka bir deyişle merkezileştirmek istemektedir. Federal Yönetim, Bölgesel Yönetim'in petrol şirketleriyle yaptığı anlaşmaları anayasaya aykırı olarak kabul ederken Bölgesel Yönetim ise söz konusu anlaşmaların federal anayasaya uygun olduğunu savunmaktadır. Ayrıca, iki taraf da iddialarını federal anayasaya dayandırmaktadır. Bu çerçevede federal anayasanın 110, 111, 112, 115 ve 121. maddeleri sıklıkla başvurulmuş ilgili maddelerdendir. Kısacası 2007 ve 2011 yıllarında federal petrol ve gaz kanununa ilişkin çalışmalar yapılmış olmasına rağmen bu süreçte taraflar arasında uzlaşmadan ziyade hakimiyet mücadelesinin verilmesi, karşılıklı bir güvensizlik algısının ön plana çıkması, hidrokarbon kaynaklarının yönetimi konusunda anayasanın açık ve net hükümler içermemesi gibi sebepler ile tarafların üzerinde mutabık kaldığı bir federal petrol ve gaz yasası yapılamamıştır.

Buna karşın Bölgesel Yönetim 2007 yılında kendi yasasını çıkarmış ve buna göre faaliyetlerini sürdürmeye başlamıştır. Bunun yanısıra gelirlerin paylaşımı da Federal Yönetim ile Bölgesel Yönetim arasında önemli bir problemlerden biri olmuştur. Bu sorunun çözümüne yönelik olarak, taraflar arasında dönem dönem uzlaşmalar olmasına karşın bu çabalar, geçici çözüm olmaktan öteye geçememiştir. 2011 yılında Exxon Mobil ile üretim paylaşımı kontratı yapılması, 2013 yılı sonunda Türkiye ile Ceyhan boru hattının kullanımı konusunda anlaşmaya varılması ve ise 2014 yılında Federal Yönetimden bağımsız olarak Kerkük-Ceyhan boru hattından uluslararası piyasaya satışına başlaması iki yönetim arasındaki ilişkilerde dönüm noktası olmuştur. Bu gelişmeler Türkiye'yi de sorunun bir parçası yapmıştır. Bu gelişmeler üzerine Irak uluslararası alanda Bölgesel Yönetim'in petrol satışını önlemek adına girişimlerde bulunmuştur. Bunun bir parçası olarak ITPBH Anlaşması'nı gerekçe göstererek Türkiye aleyhine tahkime gitmiştir. Türkiye ilk andan itibaren iki yönetim arasında hidrokarbon kaynaklı sorunları Irak'ın iç meselesi olarak kabul etmiştir. Türkiye'nin 2013 yılı sonunda yapılan anlaşma ile 2014'ün ortasından itibaren Bölgesel Yönetim'e boru

hattından petrol satışına izin vermesinde ekonomik gerekçelerin yanısıra, Suriye'deki gelişmeler de dikkate alındığında, ulusal güvenliğini tehdit etme potansiyeli taşıyan Irak kaynaklı güvenlik sorunlarının etkili olduğunu iddia etmek mümkündür.

Ayrıca gerek ABD'nin gerekse de Türkiye'nin Irak politikalarının gücü, ulusal çıkarı, devletin güvenliğini ve bekasını esas alan realizmin genel savları ile uyumlu olduğu ifade edilebilir. ABD'nin 2003 işgali güç odaklı olup uluslararası hegomonik konumunu pekiştirmeyi, stratejik enerji kaynakları ve güzergâhları üzerinde kontrol sağlamayı ve Amerikan sermayesine kapılarını kapatan rejimleri diplomatik, ekonomik ve askeri yollarla tecrit edip yıkmayı amaçlarken Türkiye ise savunmacı bir anlayışla ulusal güvenliğini esas almıştır.

Yaklaşık 31 milyon olan Irak nüfusunun %75-80'i Arap, %15'i Kürt %5'i Türkmen, %5'i Asuri ve diğerleridir. Ayrıca, nüfusunun yaklaşık %60-65'i Şii, %32-37'i Sunni ve %3'ü de Hıristiyan ve Yezidi vs. diğerleridir. Kürtler daha ziyade Irak'ın Kuzey bölgesinde, Sunni Araplar orta ve Şii Araplar da güney bölgesinde yaşamaktadırlar (Koçak 2010 : 3). 7 Mart 2010 yılında yapılan genel seçimlerde 19 milyon seçmen sandık başına gitmiş ve %63 katılım gerçekleşmiştir. 325 sandalye için, 6 bin 200 aday, 167 partiden oluşan 12 ittifak ve 74 parti yarışmıştır. 310 milletvekili seçim bölgelerinden 15'i ise azınlık ve seçilen adaylardan oluşmaktadır. Ayrıca seçim yasasına göre tüm sandalyelerin %25'i kadın adaylara ayrılmaktadır. Ayrıca toplam 9 parti seçimlerde oy alırken bu partilerden Kürt partilerin toplamı 56, Şii partilerin toplamı 159, Sunni partilerin toplamı 97 sandalye kazanmıştır (Çubukçu ve Özhan 2010 : 22-23). Petrol ve doğalgaz kaynakları açısından bakıldığında ise OPEC'in 2016 yılı verilerine göre yaklaşık 148 milyar ispatlanmış petrol rezervi, 3,8 milyar metreküp doğal gaz rezervi mevcuttur. Bu kaynaklar Irak'ın ekonomisini taşıyıcı en önemli gelir kaynağıdır. Bu rezervler ile Irak, aynı zamanda dünya petrol ve gaz rezervlerinde ilk 10 ülke arasında yer almaktadır.

Netice itibariyle ABD'nin 2003 Martı'ndaki işgali sonrasında Saddam yönetimi devrilmiş ve ilk etapta geçici bir yönetim kurulmuştur. Akabinde Ekim 2005'te halk oylamasıyla federal anayasa kabul edilmiştir. Böylelikle Irak'ta federal sistem

benimsenmiştir. Ağırlıklı olarak Kürt ve Şii Arapların etkisinde oluşmasına karşın söz konusu anayasa taraflar arasında yeni bir ihtilafın kaynağı olmuştur. Bölgesel Yönetim ile Federal Yönetim arasında hidrokarbon kaynaklarının yönetimi ve ilintili olarak bütçe paylaşımı konusunda ihtilaflar ortaya çıkmıştır. Bu tez çalışmasında esas itibariyle federal anayasa temelinde söz konusu ihtilafları besleyen dinamikler ele alınırken tarafların tutumları, izledikleri politikalar ve buna ilişkin yürütülen metinsel çalışmalarını karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bununla birlikte Irak'ta yaşanan bu ihtilafın zaman içerisinde Türkiye ile olan ilişkileri nasıl etkilediği de çalışmanın bir diğer konusunu oluşturmaktadır.

Bu bağlamda çalışmanın Ceyhan petrol boru hattı ile ilintili olarak Türkiye boyutuna yönelik argümanı 2013 yılı sonunda IKBY ile bir sözleşmesel ilişki kurulmasının 1980'lerden itibaren Türkiye'nin PKK'nın terör faaliyetlerine karşı izlediği güvenlik politikasının devamı niteliğinde olduğudur. Bu tarihten itibaren Türkiye'nin Bağdat ile ilişkilerinde güvenlik politikası da ön plana çıkmaya başlarken daha mikro düzeyde KDP ve KYB ile, süreç içerisinde farklılaşma veya inişli çıkışlı bir eğilim gösterse de, dönemsel ilişkiler geliştirilmiştir. Nitekim Irak'ın yeni döneminde de Türkiye Irak'ın toprak bütünlüğünü, siyasi bağımsızlığını ve federal anayasa temelinde adil işleyen bir sistemin önemini ifade ederken aynı zamanda Irak'ta kalıcı istikrarın ve güvenliğin Türkiye için önemine dikkat çekip Irak'tan öncelikli beklentisinin PKK'nın Türkiye'ye yönelik terör faaliyetlerinin önlenmesi ve bertaraf edilmesi olduğunu vurgulamıştır. Buna bağlı olarak Türkiye, Irak makamlarınca federal anayasanın 7.maddesindeki yükümlülükler yerine getirilmediği müddetçe uluslararası hukuktan kaynaklanan meşru müdafaa hakkı çerçevesinde ulusal güvenliğini korumak için gerekli tüm tedbirleri almayı sürdüreceğini ilan etmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı 2019, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-irak-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, 05 Şubat 2019'da erişildi). Dolayısıyla Türkiye kendi ulusal güvenliği ile Irak'ta istikrar ve güvenlik arasında doğrudan bir bağ kurmaktadır. Bu çerçevede Türkiye 2003 sonrasında iki yönetim arasındaki hidrokarbon kaynaklı sorunları Irak'ın iç meselesi olarak kabul etmiştir. Ancak Suriye'deki gelişmeler de dikkate alındığında süreç içerisinde söz konusu ihtilafın etkisiyle derinleşen bütçe problemlerinin 2013 yılından itibaren Bölgesel Yönetim bünyesinde bir kaosa veya istikrarsızlığa yol açma potansiyeli

taşıması ve bunun PKK'nın bu bölgede etkinliğini arttırmasına hizmet edecek olması, Türkiye açısından tehdit olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla da Türkiye'nin 2013 yılı sonunda yapılan anlaşma ile Bölgesel Yönetim'e boru hattından petrol satışına izin vermesi ulusal güvenlik politikasının ekonomik yöntemlerle desteklenmesine hizmet etmiştir. Bu gelişme, Irak'ın Türkiye aleyhine tahkime gitmesine karşılık ITPBH Anlaşması kapsamında Irak'ın yükümlülüğünün ileri sürülmesine katkı sağlayacak verileri destekleyebilmektedir.

Bu çerçevede tez çalışmasının birinci bölümünü Giriş oluşturmaktadır. Tezin ikinci bölümünde Irak'ın kuruluşu ve 2005 yılında yeni anayasa ile federal sisteme dönüşümü sürecinde büyük güçlerin ve hidrokarbon kaynaklarının etkisi ele alınmıştır. Nitekim Irak'ın kuruluşunda İngiltere'nin ve yeniden yapılanma sürecinde ise Amerika'nın aynı etkiye sahip olduğu iddia edilebilir. Böylelikle büyük güçlerin hidrokarbon kaynaklı Irak politikalarında bir süreklilik görülebilmektedir. Buna bağlı olarak Osmanlı'nın son döneminde büyük güçlerle olan ilişkilerinde petrolün rolü, 1.Dünya savaşı öncesi ve sonrasında petrol şirketleri ve büyük güçlerin Osmanlı petrollerini paylaşım mücadeleleri ve bunun Irak devletinin oluşumundaki etkisine yer verilmiştir. Ayrıca Irak'ın Kuveyt'i işgali ve sonrasında BM Güvenlik Konseyi'nin kararları etrafında esas itibariyle Amerika'nın Irak'a ilişkin politikaları ve nihayetinde 2003 işgaline değinilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Saddam sonrası dönemde geçici yönetimin kurulması, yeni anayasa çalışmalarının yürütülmesi, bu aşamada taraflar arasında yaşanan sorunlar ve anayasa metninin hazırlanmasında ABD'nin etkisi ele alınmıştır. Buna ek olarak federal anayasanın kabulü ile oluşan yeni yönetsel birimlerin yetkileri de ele alınmıştır. Dördüncü bölümde ise federal anayasanın ilgili maddeleri ışığında ve uluslararası görüşler de dikkate alınarak hidrokarbon kaynaklarının federal anayasadaki yeri incelenmiştir. Buna ek olarak taslak federal petrol ve gaz yasası çalışmaları, Bölgesel Yönetim ile Merkezi Yönetim arasındaki görüş farklılıkları ve bunun Federal Petrol ve Gaz Konseyi, Devlet Petrol Şirketi'nin kuruluşu görev yetkileri, kullanılan kontrat modelleri ile federal bütçe dağılımına yansımaları yer almıştır.

Beşinci bölümde Irak'ın rezerv durumu, petrol ve gaz kaynaklarının geliştirilmesine ilişkin petrol şirketleri ile yürütülen ilişkiler, yapılan kontratlar ele alınmıştır. Bu bağlamda özellikle Exxon Mobil ile Bölgesel Yönetim arasında 2011 yılında üretim paylaşımı kontratlarının yapılmasıyla Merkezi Yönetim ile olan ilişkilerin nasıl etkilendiği incelenmiştir. Yine Bölgesel Yönetim'in Ceyhan hattından 2014 ortasından itibaren uluslararası piyasaya petrol satışına başlamasına götüren gelişmeler, Türkiye'nin bu aşamada sergilediği tutuma etki eden hususlar 2010 tarihinde revize edilen petrol boru hattı anlaşması hükümleri de dikkate alınarak incelenmiştir. Buna ek Bölgesel Yönetim'in Ceyhan hattından 2014 yılında petrol satışına başlaması ve bunun Irak'ın Türkiye ile ilişkilerine etkisi irdelenmiştir.

Çalışmada, yararlanılan kaynaklar da dikkate alınarak, 2005 yılına kadar politik gelişmelere ilişkin anlatımlarda Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı ve KDP ile KYB'nin etkili olduğu bölge Irak'ın Kuzey bölgesi ve/veya Kuzey Irak olarak belirtilmiş olup bu tarihten sonra aynı bölge için federal anayasaya bağlı olarak Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) ve/veya Bölgesel Yönetim ibaresi kullanılmıştır. Söz konusu çalışma hem bölgesel politikalar hem de uluslararası enerji politikalarındaki önemi nedeniyle tarihsel geriplanı da dikkate alınarak Irak'ın 2003 sonrasında yeniden yapılanma sürecini, 2005 tarihli federal anayasa ile ortaya çıkan hidrokarbon kaynaklı ihtilafı, bu ihtilafın hangi konular etrafında şekillendiğini ve tarafların yaklaşımlarını ve Türkiye ile ilişkilere etkisini incelemesi bakımından bu konuda literatürdeki boşluğu doldurmaya ve bu yönde yürütülecek çalışmalara katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Buna ek olarak Türkiye'nin izleyeceği politikalarda da baş vurulacak yardımcı bir kaynak olma amacı taşımaktadır.

II. BÖLÜM

2. IRAK'IN KURULUŞUNDAN FEDERAL DÖNÜŞÜMÜNE BÜYÜK GÜÇLERİN VE PETROLÜN ETKİSİ

2.1 Osmanlı Petrolleri, Büyük Güçler ve Irak

2.1.1 Osmanlı'nın Son Döneminde Petrol Çalışmaları ve Büyük Güçlerin İmtiyaz Rekabeti

Osmanlı'da petrolün ilk olarak Sultan Abdulaziz (1861-876) döneminde bir kanun marifetiyle *zift ve neft ve petrol ve buna benzer cisimlerin* yeraltındaki asıl madenler sınıfına dahil edilmesi ile devlet düzeyinde ele alındığını iddia etmek mümkündür. Bu adımın dünyada ilk petrol kuyusunun açılmasından 9 yıl sonra gerçekleşmiş olması Osmanlı'nın bu konuda uluslararası gelişmeleri takip ettiğinin de göstergesidir. Bu hususta 1861 ve 1868 Maadin Nizamnameleri düzenlenmiş ve imtiyazlar verilmiş olmasına karşın Osmanlı yeterli bir maden politikası izleyememiş ve bu nedenle de somut adımlar atılamamıştır. (Ediger 2007: 91) Osmanlı'da petrol aramaları konusunda ilk ciddi çalışmalar ise Sultan 2. Abdülhamit (1876-1909) döneminde İskenderun bölgesinde yapılmıştır (Ediger 2007: 133).

Bu dönem aynı zamanda maden imtiyazları konusunda Avrupalıların Osmanlıya ilgilerinin arttığı dönem olmuştur. Nitekim Avrupalı sermaye sahipleri ya kendi adlarına veya Osmanlı tebaasından olan kişiler eliyle imtiyazlar elde etmeye başlamışlardır. Osmanlı da bu süreçte yabancı yatırımları kolaylaştırmak adına yasalarla gerekli kolaylıkları sağlamıştır. Özellikle 1861, 1868 Maadin Nizamnameleri Avrupa maden yasaları dikkate alınarak 1885, 1888, 1901 ve 1906 yıllarında yeniden düzenlenmiştir

(Ediger 2007: 107). Buna ek olarak 1888, 1889 ve 1902 tarihli kararlarla Musul ve Bağdat vilayetlerindeki petrol imtiyazları Padişahın şahsi mülküne (Hazine-i Hassa) devredilmiş ve böylelikle herhangi bir imtiyaz müzakeresi veya tahsisi Padişah'ın kararına tabi kılınmıştır. Ayrıca imtiyaz verilmeden önce ilk etapta imtiyaz isteyen şirket ile kontrat dahilinde 1 yıllık çalışma süresinin tanınması ve Maden Bakanlığı'nın bu süre zarfındaki çalışmalardan memnun kalmasına bağlı olarak ilave bir yıl daha uzatma hakkı tanınmıştır. Bunun akabinde çalışma sonuçlarına göre imtiyaz verilir verilmeyeceği kararlaştırılmıştır (Kent 1976: 15-16). Sultan Abdülhamit aynı süreçte gerek Musul petrollerinin değerini tespit edebilmek gerekse de Amerika ile iyi ilişkiler geliştirmek amacıyla yaveri Selahaddin Efendi'yi petrol şirketleriyle görüşmesi için Amerika'ya göndermiştir. Selahaddin Efendi'nin Amerika şirketleri nezdindeki girişimleri ise Amerikalıların petrol üretimlerinin dünya talebini karşılayacak düzeyde olmasını ve yeni kuyuların petrol fiyatlarında düşüşe yol açma riskini öne sürmeleri nedeniyle olumsuz sonuçlanmıştır (Ediger 2007: 181).

Osmanlının bugünkü Irak topraklarında petrol araştırmasına ilişkin Batılılarca ilk çalışmalar ise 1871 ve 1890'larda Alman ve Fransız uzmanların Musul ve Bağdat bölgelerinde yaptığı incelemelerle başlamıştır. Bu çerçevede Mendeli bölgesindeki sızıntıların geliştirilmesi ve kullanılması amacıyla Bakuba'da rafineri yapılmış ancak faaliyeti kısa sürmüştür (Geyikdağı 2011: 123). Bu faaliyetler Musul'daki Fransız konsolosluk yetkililerince yakından takip edilerek Tuzhurmatu, Mendeli ve Kifri petrol yatakları hakkında raporlar düzenlenmiştir (Ediger 2007: 132). Ancak Musul ve Bağdat'ta bol miktarda ve iyi kalitede petrol olmasına karşın taşımadaki güçlükler ve çıkarma maliyetleri açısından Bakü ve ABD petrollerine kıyasla pahalı bulunduğundan o dönemde ikincil plana itilmiştir (Uluğbay 2008: 27). Osmanlı nezdinde petrol imtiyazları konusunda büyük güçler arasındaki rekabetin ilk etapta demiryolları projeleri üzerinden gerçekleştiğini iddia etmek mümkündür. Bu çerçevede Deutsche Bank tarafından finanse edilen ve yönetilen Anadolu Demiryolu Şirketi ile yapılan Bağdat Demiryolu Anlaşması yabancı bir devlete ilk defa Mezopotamya bölgesinde petrol imtiyazı verilmesini sağlamıştır (Kent 1976: 16).

Bu projeye ilişkin 1888, 1903 ve 1904 tarihlerinde yapılan anlaşmalar imtiyazlar için de dönüm noktası olmuştur. Bu anlaşma ile İstanbul-İzmit hattının Ankara'ya ve bu hattın Konya-Bağdat ve Basra'ya uzatılması ve hattın iki yakasında 20 km'lik alanda madenlerin işletilmesi, Bağdat, Basra ve Basra Körfezi'nde tesisler ve liman kurma ve Fırat-Dicle Nehirlerinde gemi işletim hakkı da verilmiştir (Albayrak 1995: 18-20). 1903 tarihli Anlaşma'nın 22. maddesi kapsamında Almanlar petrol konusunda bir nevi tercihli olma hakkı elde ederken bu anlaşmaya istinaden de Bağdat Demiryolu Şirketi ile Osmanlı Yönetimi arasında 1904 yılında imtiyaza ilişkin anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmanın 1. maddesi ile Musul ve Bağdat vilayetlerinde petrol arama faaliyetlerine yönelik ön çalışma yapmak için 1 yıllık opsiyon verilmiştir (Kent 1976: 16). Aynı süreçte 1893-94 yılları arasında petrol mühendisi olan Kaluste Gülbenkyan Hazine-i Hassa yetkililerince Mezopotamya'da petrol olasılığı ile ilgili kapsamlı bir rapor hazırlaması için görevlendirilmiştir (Çetinsaya 2006: 39).

Bu proje açıklandığı zaman Fransa ve İngiltere de projeye taraf olmak adına Osmanlı Yönetimi nezdinde girişimleri olmuştur (McMurray 2001: 30). Ancak Osmanlı Almanya'dan yana karar almıştır. Özellikle bu proje ile Almanya, Fransa, İngiltere ve Rusya'ya karşı dengeleyici güç olarak Osmanlı politikasında ön plana çıkmıştır (Albayrak 1995: 22). Zira Osmanlı ekonomik, ticari ve askeri faydasına ilave olarak aynı zamanda egemen devlet konumunu korumak amacıyla bu projeyi büyük güçler arasındaki rekabetten faydalanmak için kullanmıştır (McMurray 2001 : 1). Almanya ise Osmanlı topraklarını kendi sanayisinin ihtiyaç duyduğu petrol dahil ham maddelerin tedariki için stratejik önemde görmüş ve bu kaynakların Almanya'ya taşınmasında demiryolu bağlantısına büyük önem atfetmiştir (Ortaylı 1981 : 35).

Ancak bu anlaşmalarla Almanya'nın elde ettiği ayrıcalıklar İngiltere için Mısır, Basra Körfezi ve Hindistan'daki çıkarları açısından tehdit olarak görülmüştür. Nitekim İngiliz Dışişleri Bakanı Mayıs 1903'te Lordlar Kamarası'nda yaptığı açıklamada başka bir devletin Basra Körfezi'nde deniz üssü veya liman kurmasına izin vermeyeceklerini ve tüm imkanlarını bu projeyi engellemek için kullanacaklarını açık bir şekilde ifade etmiştir (Ayhan 2006: 127). Zira bu demiryolu hattıyla Avrupa, Yakınoğu ve Hindistan ile İngiltere'nin deniz ticaret filosuna kıyasla daha kısa sürede bağlantı kurma

imkanı elde edecekti. Fransa da Suriye'deki çıkarları nedeniyle ve Rusya ise İran ve Doğu Anadolu'daki çıkarları nedeniyle Almanları tehdit olarak görmüştür. (Ortaylı 1981: 94-95). Fransa ise bir süre sonra Almanya ile iş birliğine gitmiştir. Bu çerçevede Fransa'nın kontrolündeki Osmanlı Bankası, Deutsche Bank ile Bağdat Demiryolu projesinin finansmanı konusunda anlaşmaya varmışlardır (McMurray 2001: 32). Rusya ise 1910 yılında yapılan anlaşma ile Almanya'nın Rusya'nın İran'ın kuzey bölgesindeki nüfuzunu tanınması koşuluyla Deutsche Bank'ın bu proje üzerindeki haklarını kabul etmiştir (Ortaylı 1981: 98).

Ayrıca Bağdat Demiryolu Anlaşması, Mezopotamya petroleri özelinde devletler arasındaki görüşmeler ve birbirini izleyen müzakereler açısından özel önem taşımıştır. Nitekim 1904-1912 yılları arasında bölge petrolüne ilişkin Alman, İngiliz ve Amerikan ilgisi artmaya başlamış ve ilk etapta arkeolojik araştırmalar adı altındaki petrol arama çalışmaları yerini daha sonra Osmanlı nezdinde imtiyazlar için diplomatik girişimlere bırakmıştır (Kent 1976: 17). Bu noktada petrol imtiyazları İngiltere için artan bir öneme sahip olmuştur. Zira İngiltere'nin nerdeyse tüm petrolü Amerika ve Rusya'dan, bir kısım da Romanya ile Hollanda Antilleri ve Meksika'dan gelmekteydi. Ancak Meksika haricindeki yerlerin hepsi İngiliz kontrolü dışındaydı. Dolayısıyla İngiltere'nin kendi kontrolündeki şirketlerden veya kaynaklardan petrol temin etmesi açısından İran ve Mezopotamya ticari ve stratejik ilgiden daha fazla bir öneme sahip olmaya başlamıştır (Kent 1976: 4-5). İngiltere'nin bu yöndeki ilk kazanımı D'Arcy'nin 1901 yılında İran'da elde ettiği imtiyaz ile olmuş ve bu girişim güç mücadelesinde Osmanlı'nın Mezopotamya topraklarında genişleme politikasının kapısını aralamıştır. İngiltere İran'a ilişkin Rusya ile sürdürdüğü nüfuz mücadelesinde Hindistan'daki çıkarlarını dikkate alarak D'Arcy'in petrol imtiyazı ile Rusya'nın Bakü-İran boru hattı inşası projesini dengelemeye çalışmıştır. Ardından Rusya ile İran'ı iki ülke arasında nüfuz alanına bölen 1907 tarihli paylaşım anlaşmasını yapılmıştır. Bu anlaşma ile İran'ın kuzeyindeki 5 şehir üzerinde Rusya'nın nüfuzu tanınmış ve İngiltere İran'ın güney bölgesini kendi kontrolüne almıştır. Ayrıca İngiltere'nin ağır basmasıyla Rusya boru hattı projesinden vazgeçmiştir (Yergin 1991: 134-135).

İran’da petrol arama imtiyazı elde eden D’Arcy 1903 yılında Mezopotamya’dan benzer imtiyaz almak için Osmanlı nezdinde İngiliz Dışişleri üzerinden girişimde bulunmuştur. Ancak aynı tarihte Anadolu Demiryolu Şirketi’ne imtiyaz verildiği anlaşılınca geri durulmuştur (Kent 1976: 17). Bunun ardından 1907’de D’Arcy tekrar Osmanlı topraklarında petrol imtiyazı almak için girişimde bulunmaya başlamış ve saray bürokrasisinden bu yönde teşvik görmüştür (Venn 1986: 31). 1908’de Sultan 2. Abdulhamit’in devrilip İttihat ve Terakki’nin iktidarı ele geçirmesi sonrasında koşullar değişmeye başlamıştır. İttihat ve Terakki 1909’da Meclis’te alınan bir kararla Padişahın özel mülkiyetindeki topraklar devlet hazinesine aktarılmış ve Maliye Bakanlığı’nın yönetimine devredilmiştir. O dönemde İttihat ve Terakki kadroları Fransız ve İngiliz kurumlarına hayranlık hissettiklerinden Almanların Osmanlı nezdindeki konumu olumsuz etkilenmeye başlamıştır. Nitekim Haziran 1909’da Sadrazam Hilmi Paşa D’Arcy grubuna imtiyaz verilmesini prensipte kabul ettiğini açıklamıştır. Yeni yönetimce Almanlara verilen imtiyazların ise 2. Abdulhamit döneminde yapılmış olması nedeniyle geçersiz olduğu benimsenmiştir (Ayhan 2006: 127). Gerçi Almanların 1904 tarihli anlaşmanın 1. maddesinde tanınan 1 yıllık süre zarfında herhangi bir etkinlik göstermemiş olmaları petrol imtiyazları konusundaki görüşmeleri zaten İttihat ve Terakki dönemine kadar kilitlemiştir (Çetinsaya 2006: 39). Dolayısıyla bu durumun da D’Arcy’a imtiyaz verilmesi konusunda etkili olduğu ifade edilebilir.

Bugünkü BP’nin beşiği olan D’Arcy’nin faaliyetlerinin desteklenmesi ve korunması bu dönemden itibaren İngilizlerin petrol çıkarları açısından her zaman öncelik arz etmiştir. Nitekim 1909’da Musul ve Bağdat’ta petrol arama imtiyazı almak için İngiliz Dışişleri’nden destek isteyen Royal Dutch-Shell, uzun yıllardır D’Arcy grubunun desteklenmesi ve başka şirketlere verilecek destekte şirketin ağırlıklı olarak İngiliz olmasının gözetilmesi gerekçeleriyle olumsuz cevap almıştır. Royal Dutch-Shell’in Rothschild (Paris) ve Gülbekyan tarafından desteklenen Frederick Lane üzerinden ikinci bir destek talebi yapılmıştır. Yine D’Arcy ile birleşmenin bu girişim tarafından olumsuz karşılanması ve bu derece büyük kapsamlı bir uluslararası girişimin Osmanlı petrolünü kontrol etmesinin İngilizlerce kabul edilmemesi bu talebi sonuçsuz bırakmıştır. Akabinde Royal Dutch-Shell’in Eastern Petroleum Syndicate ve Anglo-

Saxon Petroleum Company üzerinden gerçekleştirdikleri girişimleri de kendi içlerindeki anlaşmazlıklar nedeniyle yine sonuçsuz kalmıştır (Kent 1976 : 24-25).

Bunun yanısıra D'Arcy 1901'de İran Şahı ile yaptığı imtiyaz sözleşmesinden yaklaşık 2 yıl sonra petrol arama maliyetlerindeki artış nedeniyle finansal desteğe ihtiyaç duyduğunda İngilizlerce bu destek Burma Petrol'e yapılan baskı ile sağlanmış ve Mayıs 1905'te Burma Oil'in katılımıyla Concessions Syndicate Ltd adlı şirket kurulmuştur (Jones 1981: 134). 1909'da Anglo-Persian Oil Company (APOC) olarak adı değişen şirketin bu tarihten sonra karşılaştığı finansal sorunlara İngilizler çözüm için hisse alımına gitmişler ve Ağustos 1914'te 2.2 milyon Sterlin karşılığında şirketin %51 hissesini satın almışlardır (Kent 1976: 49). İngiltere'nin bu hassasiyetinin gerekçelerini Churchill'in Haziran 1914'te Avam Kamarası'ndaki konuşmasında tespit etmek mümkündür. Özetle; donanma için petrolün hayati önem taşıması özellikle mazot taleplerinin uygun koşullarda düzenli olarak karşılanmasına ihtiyaç duyulması, petrol imtiyazının ve altyapısının Royal Dutch-Shell, Standard Oil gibi şirketlerin veya başka bir ülkenin kontrolüne girmesinin milli menfaatlerine tehdit teşkil etmesi, İran ve Hindistan'daki çıkarların ve deniz aşırı ticari faaliyetlerin korunması, Almanya'nın 1911'den itibaren donanmasını güçlendirmesi ve İngiltere'nin deniz hakimiyetini tehdit etmesi şeklinde sıralanabilir (Yergin 1991: 155-160). Dolayısıyla 1900'lerden itibaren İngilizlerin petrol politikasını D'Arcy'nin faaliyetleri üzerine inşa ettiği iddia edilebilir.

D'Arcy imtiyazı ile birlikte Osmanlı nezdindeki rekabette Almanya'ya karşı İngiltere gün geçtikçe ağırlığını göstermeye başlamıştır. Bununla birlikte 1912'den itibaren rekabet yerini zorunlu iş birliğine bırakmıştır. İşbirliğini doğuran gelişme ise Ağustos 1912'de Deutsche Bank, İngilizlere ait olan Turkish National Bank (TNB-Türk Milli Bankası) ve Royal Dutch-Shell'in alt şirketi olan Asiatic Petroleum Company'nin katılımıyla Turkish Petroleum Company (TPC-Türk Petrol Şirketi)'nin kurulmasıdır (Jones 1981: 149). Bu şirkette TNB'nin hissesi %50 iken diğer iki şirketin hissesi de %25 olup Deutsche Bank aynı zamanda Osmanlı ile yapmış olduğu imtiyaz anlaşmalarındaki haklarını da bu şirkete devretmiştir. Bu kez TPC'nin Osmanlı'dan imtiyaz elde edilmesi için İngiltere'den destek istenmiştir. Bu talep de yine baskın yabancı ortaklık nedeniyle reddedilmiştir (Venn 1986: 32). TPC ise İngiltere'nin

olumsuz tavrına karşılık imtiyaz konusunda bu kez Almanya'dan destek istemiştir (Yergin 1991: 183).

Bu durum Osmanlı'yı zor duruma sokarken iki ülke arasında bir takım görüşmelerin yapılmasına zemin oluşturmuştur. Neticede iki ülke arasında Mart 1914 tarihli Dış İşleri Anlaşması uyarınca APOC TNB yerine ikame ederek %47.5 hissesine sahip olacak Deutsche Bank %25 ve Royal Dutch-Shell de %22.5'lik hisselerini koruyacaklardı. Ancak daha sonra bu girişimlere ön ayak olan Gülbenkyan'a bağış adı altında Deutsche Bank ve Royal Dutch-Shell'den ayrı ayrı %2.5'lik hisse verilmiştir (Ayan 2006: 129). Taraflar ayrıca TPC'den bağımsız olarak Osmanlı topraklarında petrollerden pay almayacakları konusunda da anlaşmışlardır. Buna istisna olarak Kuveyt, Mısır ve Osman-İran sınırındaki devredilmiş topraklar belirlenmiştir (Yergin 1991: 184). Bunun akabinde TPC'ye imtiyaz verilmesi için iki ülke Osmanlı'ya baskı yapmaya başlamış ve Haziran 1914'te Osmanlı yönetimince iki ülkenin büyük elçiliklerine gönderilen notada TPC'ye imtiyaz verileceği belirtilmiştir (Jones 1981: 155). Ancak bu şirkete imtiyaz verilip verilmediği tam olarak netlik kazanmış olmamakla birlikte 1.Dünya Savaşı ile Almanya ve Osmanlı Devleti ittifak devletleri olarak aynı tarafta yer alınca bu anlaşma geçersiz kalmıştır (Venn 1986: 34).

1. Dünya Savaşı sonrasında Almanya ve Osmanlı yenilen taraf olduğundan Mezopotamya petrollerinin paylaşımı konusunda İngiltere, Fransa ve 1920'den sonra da ABD ile rekabet içerisine girmiştir. Savaş sonrası Mezopotamya petrollerinin paylaşımında 1919 tarihli Paris Barış Konferansı süreci ile 1920 tarihli San Remo Anlaşması belirleyici etkiye sahip olmuştur. Belirtilmesi gereken bir önemli husus da İngiltere'nin Ekim 1918 tarihli Mondoros Mütarekesi'nin 7. maddesini gerekçe göstererek Musul'u işgalidir ki Musul Mayıs 1916 tarihli Sykes- Picot Anlaşması ile Fransa'ya bırakılmıştı. Dolayısıyla İngiltere'nin bu hamlesi Musul petrolleriyle yakından ilişkilidir. Zaten İngiltere ile Fransa arasında ilk anlaşmazlık Musul üzerinde belirmiştir. Bu husus Aralık 1918'de dönemin Başbakanları olan Lloyd George ve Georges Clemenceau arasında Londra'da yapılan toplantıda sözlü vaatlerin karşılıklı reddi nedeniyle patlak vermiştir (Jones 1981: 214). İngiltere söz konusu görüşmelerde Clemenceau'nun Musul'un İngiliz kontrolünde kalmasını kabul ettiği açıklamıştır.

Fransa ise Musul'un petrol kaynaklarından pay alınması ve Sykes-Picot'da yer alan diğer koşulların Amerika'ya karşı desteklenmesi kaydıyla bunun kabul edildiğini bildirerek açıklık getirmiştir. İngiltere ise aksine genel anlamda Suriye'de Fransız kontrolünün kabul edildiğini ve Akdeniz'e demiryolu ve petrol boru hattı yapılmasına izin verilmesi karşılığında Musul petrollerinden pay verilebileceğinin ifade edildiğini beyan ederek Fransa'ya karşı bir açıklama ile cevap verilmiştir. Neticede yazılı bir anlaşma olmaması nedeniyle bu durum ucu açık kalmıştır (Helmreich 1974: 206).

İngiltere'nin genel olarak tutumu TPC'den Fransa'ya hisse verilebileceği ancak bir Barış Konferansı marifetiyle sınır konusunda uzlaşma sağlanmadan herhangi bir taahhütte bulunulmaması yönünde olmuştur. Buna karşın APOC yetkilileri, Fransa ile Amerika arasında olası bir işbirliğine karşı Fransız yetkililer ile Şubat 1918'de Paris'te görüşmeler yapmışlardır. Görüşmelerde APOC yetkilisi Sir John Cadman ile Fransız yetkililer arasında TPC'den Fransa'ya %25 hisse verilmesini teklif edilmesi teklifini çeren bir Prensip Anlaşması imzalanmıştır. Ancak bu teklif İngiliz Dış İşleri Bakanlığınca reddedilmiştir (Helmreich 1974: 208).

Bunun akabinde Cadman ile Fransa Petrol Genel Komisyonu Genel Müdürü Senatör Henry Berenger arasında Mart 1919'de yapılan görüşmelere bağlı olarak Walter Long ile Berenger arasında Nisan 1919'da anlaşma metni hazırlanmıştır (Jones 1981: 215). Long-Berenger Anlaşması olarak bilinen bu metne göre Fransa ve İngiltere Yakın Doğu'daki petrol haklarını %34 oranında karşılıklı paylaşmayı kabul etmişlerdir. Buna ek olarak Fransa TPC'den daha önce Almanya'ya ait olan %25 hisseyi alacak ve bunun %5'i petrol sahibi ülkenin yatırım talebine göre tutulacak, karşılığında İngiltere Musul'dan Akdeniz'e Fransa'nın kontrolündeki Suriye topraklarından geçecek 2 petrol boru hattı inşa edecekti. Ancak söz konusu anlaşma, Suriye ve diğer paylaşım konuları ağır bastığından Llyod George ve Georges Clemenceau tarafından onay almamıştır (Helmreich 1974: 209).

Bu gelişme İngiliz Dış İşleri Bakanı Sir Hamar Greenwood ile APOC'u Fransa'nın Standard Oil ile yakınlaşma olasılığının belirmesi ve Royal Dutch- Shell'de İngiliz kontrolünün artmasını sağlayan anlaşmanın olumsuz etkilenme ihtimali

nedeniyle tedirgin etmiştir. Bu nedenle de Long-Berenger Anlaşması'nı sonuçlandırmak ve onaylatmak amacıyla yeni bir girişimde bulunulmuştur. Bunun neticesinde Sir Cadman ve Senatör Berenger tarafından Aralık 1919'da yeni bir anlaşma metni düzenlenmiştir. Greenwood-Berenger anlaşması olarak adlandırılan bu metin önceki anlaşmayla benzer nitelikte Fransa'ya TPC'den %25 hisse verilmesi ve Musul-Akdeniz boru hattına ilave olarak aynı güzergâh boyunca demiryolu yapılması da kabul edilmiştir (Helmreich 1974 : 214). Bu iki metin Nisan 1920 tarihli San Remo Petrol Anlaşması'nın çerçevesini oluşturmuştur. Farklı olarak Fransa'ya APOC'ün ürettiği petrolden %25'e kadar satın alma ve boru hattıyla Akdeniz'e taşıma hakkı verilmiştir (Helmreich 1974 : 305). Bu anlaşma ile TPC'nin hissesi %22'si Fransa'ya, %47,5'i İngiltere'ye ve %22,5'i Royal Dutch-Shell'e ve %5'i Gülbenkyan'a verilerek yeniden düzenlenmiştir. Bu yeni durumda İngiltere, Royal Dutch-Shell'in başkanı Henry Deterding ve Gülbenkyan 1915'te İngiliz vatandaşlığına geçtiğinden TPC'nin %75'ini kontrol edecek pozisyona gelmiştir (Ayhan 2006 : 142). Fransa da hissesinin yönetimi için 1919 yazında Societe Francaise Pour l'Expolitation des Petroles (SFPIP-Fransa Petrol Arama Şirketi)'i kurmuştur. Daha sonra Mart 1924'te kurulan Compagnie Francaise des Petroles (CFP-Fransa Petrol Şirketi)'e hisseler devredilmiştir (Jones 1981: 213-216).

2.1.2 Irak Petrolleri ve Büyük Güçler Arasındaki Rekabet

San Remo görüşmelerinde petrol anlaşmasının yanısıra Irak'ta İngiliz manda yönetimi tanınmıştır. Manda yönetimindeki Irak ile İngiltere arasındaki ilişkileri Ekim 1922 tarihli anlaşma ile Mart 1924'teki buna ek finansal, askeri, yönetsel anlaşmalar şekillendirmiştir. Bu metinler Haziran 1924 tarihinde toplanan Irak Kurucu Meclisi'nce kabul edilmiştir (Stivers 1982: 79). Türkiye ile Musul ve Irak meselesi ise Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Anlaşması'nda çözüme kavuşturulamadığından Lozan sonrası Türkiye ile İngiltere arasındaki görüşmelerin konusu olmuştur. Bu süreçte TPC yetkilileri İngiliz Dış İşleri Bakanlığı'na Musul'un petrol bulunan bölgelerinin Türkiye'ye bırakılmasının Irak'ın çıkarlarına aykırı olduğunu bildiren bir yazı göndermişlerdir. Aslında kendi çıkarlarını bu yolla örtmeye çalışmışlardır (Uluğbay 2008: 349). İngiltere ise bu dönemde Musul'u Irak'ın parçası kılmak adına Milletler

Cemiyeti (MC)'ne başvurmuştur. Eylül 1924'te MC'de görüşmeler yapılmış ve bu konuda kurulan komisyon marifetiyle Musul Hakkari'den ayrılarak Irak hattına dahil edilmiştir. Ardından MC Adalet Divanı'nın Aralık 1925 tarihli kararı ile bu politik karar hukukileştirilmiştir (Uzgel ve Kürkçüoğlu 2001: 263-265). Neticede Türkiye ile İngiltere arasında yapılan Haziran 1926 tarihli Ankara Anlaşması ile Irak sınırı buna göre tayin edilmiş ve Türkiye'ye Musul petrollerinden 25 yıl süreyle %10 pay verilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca Anlaşmanın yürürlüğe girmesinden 1 yıl sonra Türkiye bu hakkından peşin ödenecek 500 bin Sterlin karşılığında vazgeçme opsiyonuna sahip olacaktı (Uluğbay 2008: 371).

San Remo Anlaşması ile İngiltere paylaşım konusunda Fransa ile uzlaşırken bu kez Amerika rakip devlet olarak ortaya çıkmıştır. Amerika'nın San Remo Anlaşması'na berirleyici bir katılımı olmamıştır. Buna karşın 1.Dünya Savaşı sonrasında özellikle petrol kaynaklarının paylaşımından dışlanmak Standard Oil of New Jersey (Exxon), Standard Oil of California (Chevron), Socony, Texas Oil Company (Texaco), Gulf Oil Amerikan petrol şirketleri tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Zira 1.Dünya Savaşı'nda askeri açıdan ihtiyaç duyulan petrol ürünlerinin önemli bir kısmı Amerikan petrol şirketlerince karşılanmıştır. Bu amaçla rezervlerin olumsuz etkilenmesi pahasına aşırı üretim dahi yapılmıştır. Dolayısıyla Amerikan şirketlerinin de bu savaşın kazanılmasındaki katkısı unutulmamalıydı. Ancak gelinen noktada savaş sırasındaki işbirliği savaş sonrasında yerini tekrar rekabete bırakmıştır. 1920 tarihli San Remo petrol düzenlemelerinden dışlanmış olmak ABD'nin Mezopotamya petrollerine politik olarak yoğunlaşmasının itici gücü olmuştur. Gerçi daha öncesinde de Amerikan vatandaşları olan Amiral Chester, Charles Waring, Jesse Grant, Arthur Moore demiryolları projeleriyle Osmanlı'dan imtiyaz alma girişimlerinde bulunmuşlar ancak istenilen sonucu elde edememişlerdir (Ediger 2007: 265).

ABD'nin Mezopotamya petrollerinden pay almak adına İngiltere ile rekabete girmesinde çeşitli faktörler etkili olmuştur. Öncelikle savaş süresince ABD'de rezervlerin yakın zamanda tükeneyeğine ilişkin bir kaygının ortaya çıkması ve bunun sonucu olarak yabancı petrol kaynaklarına erişim zaruri görülmüştür (Yergin 1991: 189). Bunun yanısıra 1920 San Remo Petrol Anlaşması'nda Osmanlı sonrası

Mezopotamya ve Filistin’de petrol kaynakları sadece Fransa ve İngiltere arasında paylaşım konusu yapılmış, ABD ise dışlanmış (Yergin 1991 : 185-191). Aynı dönemde İngiltere’nin APOC’ta çoğunluk hissesine sahip olmasına karşın Royal Dutch-Shell’i kontrolüne alma girişimleri (Venn 1986 : 51) ABD’de şüpheyle karşılanmıştır. Kaldı ki bu konuda İngiliz hükümeti adına İmparatorluk Petrol Politikaları Komitesi ile şirket yetkilileri arasında bir dizi görüşmeler yapılmış ve 1919’da Savaş Kabinesi’nin 8 Mayıs 1919’da onayladığı bir ön protokol yapılmıştır (Kent 1976 : 139-140). Ayrıca Amerikan şirketi olan Socony’nin 1918 öncesinde Filistin topraklarını içeren lisansına karşın 1919’dan sonra bu bölgede faaliyetlerine başlamasına İngilizlerce izin verilmemiştir (Venn 1986 : 56) Bu nedenlerle İngilizlerin bir petrol imparatorluğu kurma amacıyla olduğu algısı ABD’de oluşmaya başlamış ve İngiltere politik ve ekonomik olarak ABD tarafından tehdit olarak algılanmıştır. İngiltere’nin izlediği dışlayıcı siyaset nedeniyle ABD petrol şirketlerinin yabancı ülkelerdeki faaliyetlerini desteklemeyi dış politikasının ve diplomasının bir prensibi olarak benimsemiş ve bu yönde aktif bir siyaset izlemeye başlamıştır.

Nitekim Amerika bu gelişmelere bir karşılık olarak ilk etapta *açık kapı politikasını* baskı aracı olarak gündeme getirmiştir. Bu politikanın gereği olarak Ortadoğu ve Hollanda Antillerinde petrol imtiyazlarının Hollanda ve İngiliz şirketlerine olduğu gibi Amerikan şirketlerine de eşit şekilde açık olması gerektiğini vurgulamıştır (Venn 1986 : 50). Bu politikayla uyumlu olarak, ABD TPC’nin Mezopotamya’daki imtiyazlarının monopolistik bir karakter taşıması ve manda prensiplerine aykırı olması nedenleriyle bu imtiyazları diplomatik ve hukuki açıdan sorgular hale getirmiştir (Venn 1986: 57). Bunun yanı sıra ABD, Latin Amerika’da İngiliz şirketlerini imtiyazlardan mahrum bırakmak adına yerel hükümetlere baskı uygulamıştır. (Yergin 1991 : 187).

Ayrıca ABD Amerikan vatandaşlarını veya şirketlerini kendi ülkelerindeki maden kaynaklarını işletmelerini önleyen yasalara sahip ülkeler için aynı şekilde karşılık verilmesini içeren Maden Kaynakları Kiralama Yasası’nı çıkarmıştır ki bu yasayla İngiltere ve Hollanda hedef alınmıştır (Yergin 1991: 191). ABD’nin benimsediği bu politikalar ile Amerikan petrol şirketlerinin dış pazarlardaki petrol kaynaklarına erişim stratejisi birbirini desteklemiştir. İngilizler bir süre sonra ABD ile

rekabet etmek yerine işbirliğine yönelmiştir. Nitekim 1.Dünya Savaşı'ndan galip çıkmasına karşın ağır bir ekonomik külfete katlanmış olan İngilizler için ABD ile uzun dönemli ekonomik ve politik çıkarlar ön plana çıkmıştır. Buna bağlı olarak o dönemde ABD'de İngiliz karşıtlığının petrol şirketlerince kamuoyunda beslenmesi uzun dönemli çıkarların olumsuz etkilenme riskiyle karşı karşıya bırakmıştır. Ayrıca Irak'ta kurulan yeni yönetimin İngiliz ekonomisi üzerinde daha fazla yük olmaması ve petrol kaynaklarının bir an önce işleme alınmasını sağlamak için ihtiyaç duyduğu finansmanı ve teknolojiyi temin etmek için Amerika önemli bir kaynak olarak görülmüştür (Yergin 1991 : 192). TPC'nin imtiyazlarının hukuki ve politik sorun olmaktan çıkarılması çabası da İngiltere'yi ABD ile uzlaşmaya iten başka bir gerekçe olmuş ve İngiltere TPC'nin diğer hissedarları üzerinde de baskı uygulayarak yeni hisse dağılımına zorlamıştır (Venn 1986 : 61).

Sonuç olarak Ekim 1927'de Baba Gurgur sahasında petrol keşfinin yapılmasından itibaren Amerika ve Amerikan petrol şirketlerinin artan baskısı neticesinde TPC'nin hisse yapısını bir kez daha değiştiren Temmuz 1928 tarihli Kırmızı Hat Anlaşması yapılmıştır (Cantoni 2017: 78). TPC'nin yeni yapısında Amerikan şirketlerinin oluşturduğu Near East Development Company (NEDC- Yakın Doğu Geliştirme Şirketi), APOC, Royal Dutch-Shell, CFP ayrı ayrı %23,75 hisse alırken ve Gülbenkyan da yine %5 hissesini korumuştur (Ayan, 2006: 147). Yakın Doğu Geliştirme Şirketi'nin birleşenleri ise Standard Oil of New Jersey (Exxon), Standard Oil of New York (Mobil), Standard Oil of India, Gulf Oil ve Atlantic Refining Company'dir (Jones 1981 : 244). Bu anlaşmadan itibaren Amerikan şirketleri Ortadoğu petrolerinin önemli oyuncularında yerini almıştır. Ayrıca bu anlaşma ile devletler ve petrol şirketleri sadece Irak'ın petrol sektörünün yapısını tayin etmemiş aynı zamanda Arap yarımadası'nda bir üretici karteli oluşturmuştur (Marcel 2006: 18). Anlaşmadan 1 yıl sonra ise TPC'nin adı Iraq Petroleum company (IPC) olarak değiştirilmiştir (Cantoni 2017: 78).

Irak yönetimi 1925'te TPC ile 75 yıllık bir petrol imtiyaz anlaşması yapmıştır. Ardından TPC'nin alt şirketleri olan Mosul Petroleum Company (MPC- Musul Petrol Şirketi) 1932'de ve Basrah Oil Company (BOC-Basra Petrol Şirketi) de 1938'de aynı

süreyile imtiyazlar almışlardır. Bu üç imtiyaz anlaşması ile IPC Irak'ın bütün topraklarını bir anlamda sözleşmelerine bağlamıştır (Alnasrawi 1994: 2). Bu imtiyazlar kapsamında 1927 keşfedilen Kerkük'ten Akdeniz'e çıkış için Filistin'deki Haifa'ya ve Lübnan'ın Trablus şehrine 1938'de 12 inçlik boru hattı döşenmiştir. Bunun yanısıra Ain Zalah sahası 1939'da ve Zubair sahası 1948'de keşfedilmiştir. Zubair sahasından Basra Körfezi'ndeki Fao'ya 1950 yılında 12 inçlik boru hattı çekilirken 1952'de Kerkük'ten Suriye'nin Banyas terminaline 30-32 inçlik boru döşenmiştir (Parra 2004 : 34). İngilizler Amerikan şirketlerinin diğer Arap ülkelerinde imtiyaz çabalarına ilk başlarda direnç gösterirken daha sonra Amerika ile uzun dönemli çıkarlarını dikkate alarak işbirliğine kapıyı açmıştır. Bunun sonucu olarak Social 1929'da Bahreyn'de Gulf AIOC ile birlikte Kuveyt'te imtiyazlar elde etmiştir (Yergin 1991: 278-288).

Ardından 1933'te Social Suudi Arabistan ile imtiyaz anlaşması yapmış ve California Arabian Standard Oil Company (CASOC)'yi kurmuştur. Daha sonra 1936'da %50'sini Texas Oil Company'ye satmıştır. Şirketin adı 1944'de Arabian American Oil Company (ARAMCO) olarak değiştirilmiş ve 1947'da Standard Oil of New Jersey %30 ile, Socony 1948'de %10 ile bu şirketin ortakları arasında yerini almıştır (Parra 2004: 36). Suudi Arabistan'da salt Amerikan şirketlerinin etkin olması dönemin Suud Kralı'nın Haşemi Krallığı ile süren iktidar mücadelesinde İngiltere'ye karşı Amerika'yı dengeleyeci güç olarak kullanmak istemesi etkili olmuştur. Aramco artık Suudi Arabistan'ın en önemli finans kaynağı ve bir nevi iktidarının garantisi olmuştur (Yergin 1991: 404). Bu anlaşmaların yapılması Kırmızı Hat Anlaşması'nın da sonunu getirmiştir. Amerika'nın IPC'nin diğer hissedarları üzerinde uyguladığı baskı neticesinde Kasım 1948'de anlaşma sona ermiştir. Fransa ve Gülbenkyan ise IPC'nin üretiminden daha fazla pay almaları karşılığında buna onay vermişlerdir.

1948'lerden itibaren uluslararası petrol piyasasında yaşanan gelişmeler Irak ile IPC ilişkilerini de etkilemiştir. Venezuela, Suudi Arabistan gibi üretici ülkelerin petrol şirketleriyle kâr paylaşımında %50-50 prensibinin benimsemesi, Ortadoğu ülkelerinin imtiyaz kontratlarında vergi birleşmesine gidilmesi, İran'da APOC'un millileştirilmesi girişimi ve Irak yönetiminin kontratlarda daha fazla devlet payı istemesi, IPC ve alt şirketleri ile Irak yönetimi arasında bir dizi görüşmelerin yolunu açmıştır (Parra 2004 : 14). Bu görüşmeler neticesinde 1952 tarihinde yeni bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşma

ile Irak üretimden elde edilen karın %50'sini, net üretimin %12,5'ini yükleme terminalinde alma ve bu miktarı satma hakkını elde etmiştir ((Alnasrawi 1994 : 2) .

Temmuz 1958'de Irak'ta General Kasım'ın gerçekleştirdiği darbe ise 1925'te kurulan monarşiyi dolayısıyla da bir tarihi sona erdirmiştir. Bu darbe IPC'nin konumunu da etkilemiştir. Zira uluslararası piyasada yaşanan gelişmelere bağlı olarak petrol şirketlerinin afişe fiyatlarında düşüşe gitmesinin akabinde General Kasım IPC ile Ağustos 1960 ile Ekim 1961 arasında bir dizi görüşmeler yapmıştır. Görüşmelerde petrol satış fiyatının belirlenmesi, Irak'ın IPC'deki payı ve arama faaliyetlerinin yürütülmediği ancak imtiyaz kapsamında yer alan alanların tekrar Irak'ın kontrolüne geçirilmesi temel konular olmuştur (Sluglett 2001 : 78). Ancak görüşmelerden sonuç alamayınca General Kasım Aralık 1961'de 80 Nolu yasayı çıkararak üretim yapılan sahalar haricinde kalan tüm sahaları bedelsiz olarak kamulaştırmıştır (Valerie 2006 : 27). Bundan sonra Irak'ın petrol üretiminde ve gelirlerinde artış yaşanmaya başlamıştır. Özellikle 1958-1963 arasında üretim günlük 731 bin varilden 1 milyon 161 bin varile petrol gelirleri ise 224 milyon Dolardan 353 milyon Dolara çıkmıştır. Ancak üretimdeki artış oranına karşın gelirlerdeki bu düşük artış petrol şirketlerinin Şubat 1959 ve Ağustos 1960'da afişe fiyatlarda indirimine gitmeleri etkili olmuştur.

Şirketlerin petrol fiyatlarında 1959 ve 1960'da indirimine gitmelerine etki eden gelişmeler ise Amerika'nın daha ucuz olan Ortadoğu petrollerine karşı kendi sektörünü korumak adına 1959'dan itibaren ithalatta zorunlu kısıtlamaya gitmesi, Japanese Arabian Oil Company, ENI gibi alternatif yeni oyuncuların ortaya çıkması ve üretici ülkelere daha cazip teklifler sunarak pazardan pay almaya başlamaları, 1.Dünya Savaşı, 1917 Bolşevik Devrimi ve 2.Dünya Savaşı'nın etkisiyle üretimi olumsuz etkilenen Sovyetlerin 1958'den itibaren daha rekabetçi şartlarda petrol ticaretini arttırması (Alnasrawi 1994 : 7-8), Cezayir, Libya, Nijerya'da yeni sahaların geliştirilmesinin doğal olarak arz fazlasına ve fiyat düşüşlerine yol açması sıralanabilir. Buna bağlı olarak petrol şirketleri üretici ülkelere ödenen vergilerin ve devlet hissesinin (royalty) hesaplanması için baz alınan satış fiyatlarında indirimine gitmişlerdir. Buna karşılık olarak ilk fiyat indiriminden sonra üretici Arap ülkeleri arasında Kahire'de toplantı düzenlenmiş ve bu toplantıya Venezuela temsilcisi gözlemci olarak katılmıştır. Ardından 1960'ta Bağdat'ta İran, S.Arabistan, Kuveyt ve Venezulla'nın temsilcilerinin

katılımıyla yapılan toplantıda OPEC kurulmuştur. Üretici ülkeleri OPEC'in oluşumuna götüren beklentiler petrol fiyatlarının tayini, vergilerin ve tahsisatların formüle edilmesi ve petrol şirketlerine karşı ortak tutum belirlenmesi şeklinde özetlenebilir (Valerie 2006: 22).

Ancak 1970'lere kadar ne OPEC ne de üretici ülkeler satış fiyatlarının tespiti konusunda petrol şirketlerini ciddi düzeyde etkileyebilmiştir. 1970'te Libya'nın imtiyaz sahibi petrol şirketleriyle yaptıkları görüşmelerde elde ettiği kazanım diğer üretici ülkeleri de olumlu yönde etkilemiştir. Libya bu müzakerelerde kâr payını %50'den %55'e ve vergi oranını da %50'den %54'e çıkarmıştır. Takip eden yılın Şubat ayında petrol şirketleriyle OPEC üyeleri arasında Tahran'da görüşmeler yapılmış ve bunun neticesinde vergide istikrar ve takip eden 5 yıl için petrol fiyatları konusunda anlaşmaya varılmıştır. (Alnasrawi 1994: 9)

Uluslararası alanda petrol piyasasında bu gelişmeler olurken Irak'ta 1963'e gelindiğinde General Kasım Şubat 1963'te Abdusselam Arif'in liderliğinde başka bir askeri darbe ile devrilmiştir. Milliyetçi bir karaktere sahip olan yeni yönetim 80 No'lu yasada yer alan ve üretim yapan sahalar dışındaki tüm sahaları Irak devlet petrol şirketinin, INOC (Iraq National Oil Company), yönetimine vermiştir. Bu dönemde INOC Irak'a askeri malzeme, silah ve teknoloji satışı yapan Sovyetler Birliği ve Fransa'nın lehine pazar çeşitliliği stratejisi takip etmiş ve arama kontratları yapmıştır. Ancak Temmuz 1968'de Baasçı bir grup tarafından başka bir askeri darbe yapılarak bu yönetim de son bulmuştur. Bu tarihten itibaren Irak, Devrim Komuta Konseyi tarafından yönetilmiştir. Konsey 1971 ve 1974'te IPC'nin elindeki tüm sahaları bedel karşılığı kamulaştırmıştır (Valerie 2006 : 27).

2.2 Kuveyt'in İşgali ve 2003'e Götüren Süreçte ABD'nin Irak Politikaları

2.2.1 Irak'ın Kuveyt'i İşgali

1. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı'nın Musul, Bağdat ve Basra vilayetlerinin birleşmesiyle Irak'ın 1922'de kurulmasında büyük güçler ve petrol belirleyici olmuştur.

Bu kez 1990'da Kuveyt'in işgali ile başlayan ve 2003'te Saddam Hüseyin'in devrilmesiyle sona eren dönemin şekillenmesinde ve akabinde Irak'ın yeniden yapılanmasında benzer şekilde yine büyük güçlerin ve petrolün başlıca etkiye sahip olduğu ifade edilebilir. Irak'ın kurulmasında İngiltere'nin oynadığı başat rolü 1990 sonrasında Amerika ortaya koymuştur. Dolayısıyla Kuveyt'in işgali ve akabinde yaşanan gelişmeler nedeniyle Irak'ın yeniden yapılanmasında önemli bir kırılma noktası olduğu iddia edilebilir. İran ile 8 yıl süren savaşın Irak tarihindeki etkisi elbette göz ardı edilemez ancak bu savaşta Irak güç dengesi adına gerek bölge devletlerinden gerekse de büyük güçlerden destek görmüştür. Ancak Kuveyt'in işgali Irak'ın kendisini hedef yapmış ve sonrasında izlenen izolasyonist politikaların temeli olmuştur.

Irak'ın Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgali ve bir süre sonra 19. ili olduğunu ilan etmesi hem Basra Körfezi'nde hem de Orta Doğu'da güç dengesi İran Devrimi ve İran-İrak Savaşı'ndan sonra üçüncü kez bozulmuştur. İran ile yaşanan savaşın aksine Irak'ın Kuveyt'i işgali gerek bölgesel dengeler gerekse de uluslararası enerji güvenliği açısından tehdit olarak kabul edilmiştir. Saddam Hüseyin'i Kuveyt'i işgale iten düşünce Arap dünyasının liderliğine soyunmaktır. Saddam'ı böyle bir beklenti içine sokan gelişmeler ise Mayıs 1990'da Bağdat'da düzenlenen Arap Birliği Konferansı'nda İsrail'in Arap dünyasına olası bir nükleer saldırısını caydırmak amacıyla Irak'ın nükleer ve kimyasal silah geliştirme politikasının Arap dünyasınca destekleneceği izlenimini almıştır. Bunun yanısıra Arap ülkelerinin ABD'nin İsrail-Filistin meselesindeki tavrını eleştirmeleri Filistin sorununun çözümünde Mısır'ın Camp David Barışı nedeniyle bıraktığı boşluğu Irak'ın doldurabileceği düşüncesini doğurmuştur (Arı 1999 : 232). Ayrıca ABD'nin pasif görüntüsü Irak'ın Kuveyt'e saldırgan tutum sergilemesinde cesaretlendirici bir etkiye bulunmuştur. Irak'ın Kuveyt sınırına asker yığıldığına yönelik bilgiler ABD Başkanı Bush'a CIA tarafından iletildiyse de ABD'li yetkililer Saddam'a Irak'ı bölgenin ılımlı devleti olarak gördüklerini ve bu ülkeyle ilişkilerinin geliştirilmesi yönünde niyetlerini ifade etmişlerdir (Arı 1999: 227).

Ayrıca Irak Kuveyt'in Osmanlı döneminde Basra'nın bir kazası olduğunu ve bu nedenle de Kuveyt'i kendi topraklarında İngiltere tarafından kurulmuş suni bir devlet olarak görmüştür. Nitekim 1930'ların başlarında Kral Gazi'nin Irak ile Kuveyt'i

birleştirmeyi öngören anlaşması Kuveyt Şeyhi tarafından olumlu karşılanmasına rağmen İngiltere'nin tepkisi nedeniyle sonuçsuz kalmıştır. Bunun ardından İngiltere'nin 1961'de Kuveyt'ten çekilmesiyle Irak, Kuveyt'in bağımsızlığını tanımayarak ilhak ettiğini açıklamış ancak bu dönemde yaşanan Kürt sorunu nedeniyle bu girişim de sonuçsuz kalmıştır (Arı 1999: 221). Kuveyt'in Warba ve Bubiyan adalarını da içeren karasuları ve kıta sahanlığındaki zengin petrol yatakları ile bu adaların Irak'ın Basra Körfezi'ne tek çıkış noktası olan Ummr Kasr Limanı'nın ağzında olmaları jeoekonomik ve jeopolitik açıdan Kuveyt'i Irak için son derece önemli kılmıştır. Bu nedendir ki Irak 1972 ve 1980'de İran-İrak Savaşı sırasında bu iki adanın kendisine kiralanması için Kuveyt'e baskı yapmıştır (Arı 1999: 222).

Bunun yanı sıra İran ile yaşadığı savaş nedeniyle oluşan yaklaşık 80 milyar Dolar'lık bir borç yükü Irak ile Kuveyt ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Bu borcun yaklaşık 40 milyar Dolar'ı Körfez ülkelerinden alınmıştır. Oysa Saddam'a göre İran ile yapılan savaş sadece kendi ülkesi için yapılmamış aynı zamanda diğer Körfez ülkelerini İran devriminin etkilerinden korumak için de yapılmıştı. Bu nedenle de bu savaşın maliyeti paylaşılmalıydı (Gause 2002: 52). Nitekim Kuveyt alacak sorununu BM'ye götürerek Irak'ın kendine olan borcunu ödemediğini ve Saddam'ın bölgede liderlik peşinde olduğunu öne sürmüştür. Krizin su yüzüne çıkması ise Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i Suudi Arabistan ile birlikte aşırı petrol üretimi yaparak Irak'ı 14 milyar Dolar zarara uğrattıklarını ve Kuveyt'in Irak'a ait olan Rumeylia petrol sahasına yönelik sondaj çalışmaları yaparak petrolünü çaldığını ileri sürmesiyle başlamıştır (Doran 2012: 61). Bu konuda Irak'ın Amerikan büyükelçisi Glaspie tarafından dönemin Dışişleri Bakanı James Baker'ın Saddam'a iletilen mesajı da etkili olmuştur. Mesajda Kuveyt ile ilgili iddialarıyla bağlantılı olarak Irak'ın gelir kaybı nedeniyle karşılaştığı zorlukları anladıklarını ve Kuveyt ile olduğu gibi Araplar arasındaki sınır ihtilafları konusunda bir görüşlerinin veya müdahillerinin olmadığı yer almıştır (Ryan 2009: 57).

Zira Saddam bu mesajı örtülü olarak Kuveyt işgaline ABD'nin tepkisiz kalacağı şeklinde algılamıştır. Ancak Irak'ın 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etmesi uluslararası gündemin ilk sırasında yer almıştır. İşgali sonlandırmaya yönelik diplomatik girişimlerin sonuçsuz kalmasıyla BM Güvenlik Konseyi'nin Irak'ın

Kuveyt'ten 15 Ocak'a kadar çekilmemesi durumunda güç kullanılmasını öngören 29 Kasım 1990 tarihli ve 678 sayılı kabul edilmiş ve neticede 17 Ocak 1991'de ABD'nin öncülüğündeki çok uluslu güç Irak'a mühadele etmiştir. Bunun üzerine Irak Kuveyt'den 27 Şubat'ta çekilmek zorunda kalmıştır. Kuveyt ve Körfez ülkelerini Batı dünyası için uğrunda savaşa gidecek kadar önemli kılan husus ise bölgenin sahip olduğu petrol rezervleri ve batı ekonomilerinin bu rezervlere olan bağımlılığıdır (Kemp 1999: 132). Başka bir deyişle enerji güvenliğidir. Zira Kuveyt'in işgali Irak'a dünya petrol üretiminin yaklaşık %20'sini kontrol etme imkânı sunmuş olacaktı. Saddam gibi birinin elde edeceği bu güç başta ABD ve Avrupa olmak üzere bölge petrolüne bağımlı ülkelerin enerji güvenliğine ve aynı zamanda Sudi Arabistan gibi bölge ülkelerinin güvenliğine ve bölgedeki güç dengesine tehdit olarak kabul edilmiştir (Doran 2012: 62).

Netice itibarıyla 2.Körfez Savaşı sonrasında ABD Irak rejimini zayıflatmak ve kontrol altında tutmak amacıyla ekonomik yaptırımlar uygulamaya, muhalifler ile ilişkileri geliştirmeye başlamıştır. Buna ek olarak BM bünyesinde silah denetimi ve petrol satışına yaptırım politikalarını desteklemiştir. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra ise Saddam rejimi birinci derecede ABD'nin hedefleri arasında yer almıştır.

2.2.2 İşgal Sonrasında Dış Müdahale Olarak ABD'nin Irak Politikası

2.2.2.1 Çifte Çevreleme Politikası

ABD'nin 2. Körfez Savaşı'nda ve sonrasında Irak'a yönelik politikası genel anlamda Orta Doğu'nun uluslararası sistemde taşıdığı ekonomik ve stratejik önem bağlamında ele alınmalıdır. Soğuk Savaş döneminde Orta Doğu ABD'nin önderliğindeki kapitalist Batı Bloku'nun ekonomik varlığı ve üstünlüğü için hayati öneme sahip doğal kaynakların jeoekonomik alanı konumundaydı. Bu nedenle de Orta Doğu'da kontrolün kaybedilmesi gerek jeopolitik gerekse de ekonomi-politik açıdan uluslararası sistemdeki dengenin Doğu Bloku lehine değişmesi anlamına gelmekteydi (Davutoğlu 2001: 342). Soğuk Savaş'ın, Batı Bloku'nun zaferiyle sonuçlanmasını takip eden sistem Yeni Dünya Düzeni ya da Pax-Amerika dönemi şeklinde tanımlanmıştır. Bu yeni dönemin temel prensipleri serbest piyasa ekonomisi ve liberal-demokratik

değerlerin dünya sistemine hakim kılınmasıdır. Bu çerçevede ABD'nin temel stratejik önceliği küresel boyutta kendi çıkarlarına tehdit oluşturacak yeni bir devlet veya bloğun yanı sıra alt sistemlerde kendi çıkarlarına olumsuz etkide bulunacak bölgesel güçlerin ortaya çıkmasını engelleyerek uluslararası sistemdeki çok merkezli tek kutupluluğunun sürekliliğini sağlamak olmuştur (Özdağ 2000: 81).

Bu noktada BM (Birleşmiş Milletler), IMF (International Monetary Fund), DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü), NATO (North Atlantic Treaty Organization) gibi uluslararası örgütler ve çok uluslu şirketleri ABD'nin en önemli araçları olmuştur. Soğuk Savaş dönemi boyunca ABD'nin Orta Doğu politikası üç noktada toplanmıştır. Bunlar Orta Doğu petrolünün batı pazarlarına makul fiyatlarla istikrarlı bir şekilde taşınmasını sağlamak, bu amaçla, Körfezin başka bir gücün etkisine girmesini önlemek ve İsrail'in bölgede güvenliğini sağlamaktır (Arı 1999: 58).

Körfez Savaşı sonrasında ise bölgenin kitle imha silahlarının deposu ve terörizmin kaynağı olmasını engellemek ve bölgede tehdit olarak algılanan rejimleri yeniden yapılandırmak söz konusu politikalara yeni bir boyut katmıştır. 11 Eylül saldırıları ise ABD'nin tutumunu daha radikal bir eksene oturtmuştur. ABD'nin bu yöndeki ilk girişimi 2. Körfez Savaşı nedeniyle Irak olmuştur. Savaş sonrasında Irak'ın bir tehdit olmasını engellemek amacıyla Türkiye'nin de girişimleri neticesinde 5 Nisan 1991 tarihinde 688 sayılı karar BM Güvenlik Konseyi'nde kabul edilmiştir (Uzgel 2001: 261). Bu kararla kurtarma ve insani yardımı öngören Huzur Operasyonu'nun ilk aşaması başlarken, bir anlamda Irak'ın etnik ve dinsel haritası ABD'nin insiyatifinde güvenli bölgeler oluşturmak suretiyle çizilmiştir. Kürtler için 36 Kuzey enlemi, Şiiler için de 1996'da 33. Enleme çekilecek olan 32. Güney enlemi güvenli bölgeler olarak ilan edilmiştir. Bunun ardından Temmuz 1991'de Çekiç Güç'ün kurulmasıyla Huzur Operasyonu'nun ikinci aşamasına geçilmiştir (Yılmaz 2000: 77).

Bu süreçte Irak ABD'nin çifte çevreleme politikasının hedefindeki iki ülkeden biri olmuştur. Çifte çevreleme politikasının teorik temelleri 18 Mayıs 1993'te Martin Indyk tarafından ortaya konulmuştur. George Kennan'ın, SSCB'ye yönelik çevreleme politikasından esinlenen Indyk'a göre devletlerin içten çökertilmesinde en önemli faktör

ekonomik yönden zayıflatılarak kısıktılan etnik yapılardır. Çifte çevreleme politikasının içerdiği noktalar Irak ve İran'ın askeri açıdan çevrelenmesi, ekonomik yaptırımlarla bu ülkelerin rejimlerinin veya davranışlarının değiştirilmesi, müttefikler ve diğer güçlerle işbirliğinin geliştirilmesi ve rejimleri zayıflatmak suretiyle tehdit faktörü olmaktan çıkarılması şeklinde özetlenebilir (Walsh 2004: 25). Bu çerçevede ABD yönetimince Irak'ta rejimi zayıflatma amacıyla 3 önemli araç kullanılmıştır. Bunlar; Irak muhalefeti, Ambargo ve BM aracılığıyla silahlanmanın denetlenmesidir (Erkmen 2001: 24).

2.2.2.2 Irak Muhalefeti

Irak'ta güvenli bölgenin oluşturulmasının ardından Irak muhalefetinin örgütlenmesi konusunda ilk girişim İngiltere'den gelmiştir. Nitekim Irak'taki muhalif grupları biraraya getiren Irak Ulusal Kongresi (IUK-Iraq National Congress- INC) ilk olarak 27 Aralık 1990'da Şam'da toplanmıştır. Bu toplantıda Kürt ve Şii muhalifler bundan sonra birlikte hareket etme kararı almışlardır. ABD'nin bu süreçte ilk önceliği uluslararası ve bölgesel dengeleri gözeterek kendi çıkarları aleyhine bir durumun oluşmasını önlemektir. Bu nedenle ABD muhalif hareketlerini ilk aşamada ihtiyatla karşılamıştır. Özellikle grup içerisindeki Şii muhalefetini temsil eden Irak İslam Konseyi lideri Bekir El-Hakim'in İran'a yakınlığı nedeniyle İran lehine bir etki oluşturmamak için ve PKK terörizmi nedeniyle gelişmelere büyük hassasiyetle eğilen Türkiye'yi gücendirmemek adına Irak'ta bölünmeye götürecek bir muhalefetin oluşumunun karşısında olmuştur (Arı 2000: 266).

1992 Mayıs ayında Irak'ın Kuzeyi'nde parlamento seçimleri sonrasında ABD'nin tavrında değişim kendini hissettirmeye başlamıştır. Seçim sonrasında Barzani ve Talabani'nin öncülüğünü yaptığı Irak muhalefeti ilk kez ABD'nin Dışişleri Bakanı tarafından kabul edilmiştir. Buna karşın ABD ilk andan itibaren Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasından yana olduklarını dünya kamuoyuna açıklamıştır (Uzgel 2001: 159). Bu süreçte ABD'nin desteğiyle 23-27 Eylül 1992 tarihlerinde Irak'ın Selahaddin kentinde KYP ve KDP'nin girişimiyle IUK tarafından bir toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantıya Irak Milli Türkmen Partisi'ni temsilen Dr. Muzaffer

Arslan ve İslami Türkmen Birliğini temsilen Abbas Beyatlı'nın da yer aldığı dört grup ve beş partiyi temsil eden 20 kişi katılmıştır. Buna bağlı olarak IUK aynı şehirde 21-27 Ekim 1992 tarihlerinde ikinci toplantısını gerçekleştirmiştir (Erkmen 2001: 26). IUK için bu toplantılar dönüm noktası olmuştur. Zira Selahaddin toplantısında Saddam sonrası döneme ait amacını kuruluş sözleşmesinde açıklamıştır. Buna göre IUK'nin amacı Irak'ta insan haklarına saygılı, demokratik, federal, çoğulcu, parlamenter ve bağımsız yargıya dayalı bir yönetim sisteminin kurulmasını sağlamak şeklinde belirtilmiştir (Feldman ve Martinez 2006: 884). Böylelikle bu toplantıda Irak'ta federal devlet yapılanması düşüncesi gündeme gelmiştir (Dalar 2016: 121).

Buna karşın muhalifler arasında da ihtilaflar yaşanmıştır. Bu açıdan ilk ciddi ihtilaf KDP ve KYP arasında Mayıs 1994'te Habur gelirlerinin paylaşılması konusunda çıkmıştır. Kontrolünde herhangi bir çatlaklığın vuku bulmasını istemeyen ABD 1995 Ağustos ayında iki tarafı Dublin'de bir araya getirerek taraflar arasında uzlaşma sağlamıştır (Uzgel 2001: 264). Ancak Talabani'nin Ağustos 1996'da İran'ın da desteğiyle Erbil'e girmesi çatışmaların tekrar alevlenmesine yol açmıştır. Bunun üzerine Barzani'nin Saddam Hüseyin'den yardım istemesiyle Talabani safdışı edilmiştir. Akabinde Amerikan, Türk ve İngiliz yetkilileri ile KDP ve KYP temsilcileri Ekim 1996 sonunda Ankara'da bir araya gelmişlerdir. Bu görüşmelere aynı zamanda Türkmenler de dahil edilmiştir (Uzgel 2001: 265).

1998'de gerçekleşen Çöl Tilkisi Operasyonu'nun ardından ABD daha aktif ve kararlı bir tutum sergilemeye başlamıştır. Irak muhalefeti içerisindeki ihtilafları gidermek ve ortak bir paydada birleşmelerini sağlamak için Eylül 1998'de Barzani ve Talabani ardından Nisan 1999'da İngiltere'de IUK ile seri toplantılar düzenlenmiştir. Buna ek olarak ABD de IUK'yi 11 Eylül 2001 sonrasında daha yoğun desteklemeye başlamıştır. Nitekim 2001 sonu ve 2003 yılı başına kadar ABD tarafından muhalifler arasında çeşitli toplantılar düzenlemiştir. Görüşmelerde ABD Saddam sonrası Irak'ın yeniden inşasını tartışmanın yanı sıra Irak toplumunun da Irak'ı özgürleştirme operasyonuna destek verdiğini göstermeyi amaçlamıştır (Feldman ve MartiNez 2006: 888).

2.3.2.3 BM Yaptırımları ve Silah Denetimi

Ambargo ABD'nin dış poltiikasında her zaman bir yaptırım aracı olarak önemli bir yere sahip olmuştur. Hatta Batılı müttefikleri de bundan nasibini almıştır. Örneğin 1955'te Mısır'a yapılan saldırı nedeniyle İngiltere ve Fransa'ya petrol yaptırımı uygulanmıştır (Yergin 1991: 465). Ambargo ABD'nin Irak politikasının da bir parçası olmuştur. Bu yolla Irak halkını Baas Rejimi'ne karşı mobilize ederek Saddam'ı zayıflatmak ve planladığı şekilde devirmek istemiştir. İran ile 8 yıl süren savaş ve ardından Kuveyt'in işgali nedeniyle yaşanan ekonomik sorunların ve buna bağlı olarak artan yoksulluğun ambargonun da etkisiyle bu sonuca götüreceği ABD tarafından hesap edilmiştir.

ABD'nin politikalarına uyumlu olarak Irak'a yaptırım konusunda BM önemli bir rol üstlenmiştir. Nitekim BM Güvenlik Konseyi'nde ilk etapta Irak'ın Kuveyt'den derhal ve koşulsuz çekilmesini ve taraflar arasında bir an önce görüşmelerin başlamasını öngören 660 sayılı karar alınmıştır. Hemen akabinde Güvenlik Konseyi tarafından 6 Ağustos 1990'da Irak menşei tüm ürünlerin ithalatını aynı zamanda Irak'a ihracat veya herhangi bir ürünün (medikal ve gıda ürünleri hariç) Irak'a taşınmasını yasaklayan 661 sayılı karar alınmıştır. Süreç içerisinde bu yaptırımlar nedeniyle Irak'ta insani koşullar zorlaştıkça Rusya, Çin ve özellikle Fransa'dan ciddi eleştiriler gelmeye başlamıştır. Bu noktada Fransa ucu açık veya tarih sınırı olmayan bu tarz yaptırımlara onay vermeyeceğini açıklamıştır (Malone 2006: 114).

Nitekim Çöl Fırtınası Operasyonu'nun ardından BM Genel Sekreteri'nin talimatıyla Irak'taki insani durumun değerlendirilmesi amacıyla Martti Ahtisaari başkanlığında Irak'a giden heyet 20 Mart 1991'de raporunu sunmuştur. Raporda Irak'ın sanayi tesisleri, su arıtma tesisleri, elektrik santralleri ve rafinelerinin koalisyon güçleri tarafından vurulduğu, ilaç ve diğer insani ürünlere ülke çapında ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir (Malone 2006: 115). Bunun akabinde Gıda İçin Petrol (Oil For Food) programını içeren 706 sayılı Güvenlik Konseyi Kararı 15 Ağustos 1991'de kabul edilmiştir. Söz konusu program kapsamında BM gözetiminde Irak'ın her altı ayda 1.6 milyar Dolar'lık petrol satışını ve elde edilen gelir ile insani ihtiyaçlarının karşılanması,

bu amaçla BM tarafından yönetilen ancak Irak'a ait olan ortak bir hesap açılması öngörülmüştür. Hesaba yatan gelirin kullanımı ise insani ihtiyaçların, BM'nin silah ve insani denetim amacıyla yaptığı harcamaların karşılanması ve Körfez Savaşı'nın zararlarının tazmini olmak üzere üç başlık altında sınıflandırılmıştır. Söz konusu hesap New York'ta şubesi olan BNP Paribas nezdinde açılmıştır. İlk etapta söz konusu karar Saddam yönetimince reddedilmiştir (Malone 2006: 116-118).

Ancak Irak yönetimi bu duruma 1996 yılına kadar dayanabilmiştir. Özellikle yoksulluğun her geçen gün artmasına bağlı olarak yaşanan ölüm olayları uluslararası sivil toplum kuruluşlarının tepkisini çekerken enflasyonun da kontrolden çıkması Irak yönetimini çok zor duruma sokmuştur. Bunun üzerine Saddam Hüseyin 706 ve 712 no'lu kararları revize eden 1996 tarihli 986 sayılı Güvenlik Konseyi kararını kabul etmiştir (Baram 2000: 267-270). Saddam Hüseyin'in bu kararı almasında bir diğer faktörde 1995'ten itibaren Rusya, Fransa ve Çin'in ABD politikasına karşı ortak bir tutum benimsemeye başlamalarıdır (Erdemli 2000: 229). Bu karar ile her 90 günlük dönemi kapsayacak şekilde 1 milyar Dolar'lık petrol satışı yapılması kabul edilmiştir. Böylelikle Gıda Karşılığı Petrol Programı Aralık 1996-Mart 2003 tarihleri arasında uygulanmış ve Güvenlik Konseyi'nin 22 Mayıs 2003 tarihli 1483 sayılı kararı ile sona ermiştir (Katzman 2005: 12).

986 sayılı karar Irak'ın Gıda İçin Petrol Programı dahilinde insani yardım malzemeleri alımı için her 6 ayda 2 milyar Dolar'lık petrol satışını ve buradan elde edilecek gelirin %53'ünün Irak'ın merkezinde ve güney bölgelerindeki vatandaşların insani ihtiyaçlarının karşılanmasına, %13'ünün Irak'ın Kuzey bölgesine, %30'unun BM tazminat fonuna, %2,2'sinin programın uygulanması sırasındaki harcamalara, %0,8'inin UNSCOM (BM Irak Özel Komisyonu) harcamalarına ve %1'inin üçüncü şahıs hesaplarında tutulmak üzere dağıtımını öngörmüştür (Baram 2000: 270).

Programın uygulanma dönemi olan 1996-2003 yılları arasında 248 şirkete yaklaşık 64 milyar Dolar'lık petrol satışı yapılmıştır. Bunun 34,5 milyar Doları Irak'ın merkezi ve güneyindeki nüfusun ihtiyaçları için harcanırken 2,2 milyar Doları da Irak'ın Kuzey bölgesinin ihtiyaçlarını karşılamada kullanılmıştır (Volcker ve Gladstone 2005 :

15). Bu gelir ile Irak'ın nüfusunun yaklaşık %60'ının gıda ihtiyaçlarının karşılanmasına ve çocukların yaklaşık %50'sinin kötü beslenme sorununun çözümüne büyük ölçüde katkıda bulunulmuştur. Buna karşılık söz konusu program dahilinde yapılan petrol satışları ve harcamalar konusunda 2003 sonrasında yapılan incelemelerde 1997-2002 yılları arasında Saddam yönetimi'nin BM kararlarına aykırı olarak yaklaşık 10 milyar Dolar'lık petrol satışı yaptığı, 5.7 milyar Dolar'lık kayıt dışı petrol satışının olduğu ve 4.4 milyar Dolar da gerçeğe aykırı komisyonlar ve servis bedelleri elde edildiği tespit edilmiştir (Malone 2006 ve 129).

Saddam Hüseyin bu program ile kendi petrol kaynaklarını bir dış politika aracı olarak kullanıp ABD'yi dengeleme yoluna gitmiştir. Bu amaçla BM Güvenlik Konseyi'nde veto yetkisine sahip olmalarının da etkisiyle başta Rusya ve Fransa olmak üzere Çin'e büyük ihaleler vermiştir. 2001 yılı itibariyle Rus şirketleri Tahtneft ve Zarubezneft ile Bai Hassan ve Kerkük bölgelerinde, Zarubezneft ile Kuzey Rumeylia'da, Lukoil ile West Qurna'da, Slavneft ile Guney Irak'taki Suba- Luhas Bölgesi'nde, Fransız şirketi Totalfinalelf ile Majnoon ve Nahr Umar bölgesinde, Türk şirketi olan TPIC ile Kerkük yakınlarındaki Hurmala Bölgesi'nde petrol arama ve servis hizmetleri anlaşmaları yapılmıştır.

Arap dünyası da özellikle Katar, BAE, Ürdün, Mısır ve Suriye Irak'tan sonra kendilerine yönelik bir girişimin olacağı endişesiyle özellikle 2000'den itibaren Saddam yönetimine karşı ılımlı bir tavır izlemeye başlamışlardır. Nitekim Eylül 2000'de Kahire'deki Arap Zirvesi'nde Irak işgalden beri ilk defa başkan yardımcısı seviyesinde temsil edilmiştir. Yine 2001 Martında Ürdün'ün başkenti Amman'da yapılan İslam Zirvesi Toplantısı'na Saddam Hüseyin bizzat davet edilmiştir (Erkmen 2001: 28). Saddam Hüseyin bu süreçte Kuveyt'ten özür dilemiştir. Kısacası yaklaşık 12 yıl süren ambargo ABD'nin beklentisini karşılamak bir yana ABD'nin meşruiyetini zedelemekte ve ABD'yi dünya barışını tehdit eden bir devlet imajına sokmuştur. Zira ambargolar rejimi çökertmediği gibi Saddam'ın gelirler ve gıda maddeleri üzerindeki egemenliğini kolaylaştırırken mağdur devlet başkanı imajının doğmasına da yol açmıştır (Yılmaz 2000: 80).

Ayrıca Irak'ın sahip olduğu iddia edilen kitle imha silahları ve bu silahların denetimi de ABD'nin dolayısıyla da BM Güvenlik Konseyi'nin başlıca gündem maddelerinden birini oluşturmuştur. Hatta bu konunun Irak ile ilişkilerdeki en zorlu konu olduğu ileri sürülebilir. Zira ABD'nin öncülüğünde 2003 askeri müdahalesine götüren gerekçelerden biri de Irak'ın kitle imha silahlarının denetimi konusunda yükümlülüklerini yerine getirmemesi olmuştur. Bu çerçevede BM Güvenlik Konseyi 3 Nisan 1991 tarihli 687 sayılı kararı almıştır. Söz konusu karar ateşkes koşullarının yanı sıra balistik füzeler de dahil kitle imha silahlarının denetimini ve imhasını öngörmüştür. Karar kapsamında yetkili kılınan kurumlar ise BM Özel Komisyonu ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı olup 9 Haziran'da kimyasal silahların ve 30 Haziran'da nükleer silahların denetimine başlanmıştır.

Irak Yönetimi ilk anda bu kararı kabul ettiyse de tesislerini gözlemci heyetlerine açmamak konusunda direnmiştir. Bu hususta Irak Yönetimi ile UNSCOM arasında ilk ciddi sorun 1992 Temmuzunda yaşanmıştır. Bağdat yönetimi silah denetçilerinin Tarım Bakanlığı'na girmesinin Irak'ın egemenliğine aykırı olduğunu gerekçe göstererek izin vermemiştir. Buna karşın ABD'nin gerekirse Irak'a karşı müdahale edileceğini ima etmesi üzerine Saddam Hüseyin Irak'a karşı savaşmamış Avrupalı gözlemcilerden oluşan heyetin Bakanlık'a girebileceğini açıklamasıyla sorun çözülmüştür. 11 Ekim 1994'e gelindiğinde Irak tekrar bundan böyle UNSCOM ile işbirliği yapmayacağını belirtirken aynı zamanda Kuveyt sınırına da kuvvet yığmaya başlamıştır (Arı 2000: 239). Bunun üzerine BM Güvenlik Konseyi'nin 15 Ekim 1994 tarihli 949 sayılı kararı ile Irak'ın bu tutumu kınanarak UNSCOM ile işbirliği yapması ve güney sınırına kuvvet kaydırma işleminden vazgeçmesi çağrısında bulunulmuştur. Diğer taraftan UNSCOM, 15 Aralık 1994 tarihli 1422 sayılı raporunda biyolojik ve kimyasal silahların, füzelerin denetim altında olduğunu ve Irak'ın çifte kullanım aygıtlarını ithal edip etmediğini denetleyen mekanizmanın geliştirilerek uygulamaya konulduğunu belirtmiştir.

Irak ile UNSCOM arasında esas kriz 1996 yılının Haziran ayında patlak vermiştir. Bağdat yönetimi denetçilerin 3 tesise girmesine izin vermeyince heyet Bağdat'ı terk etmiştir. Bunun üzerine BM Güvenlik Konseyi 1060 sayılı karar ile Irak'ın bu eyleminin BM kararlarına aykırı olduğunu ve Irak'a işbirliği yapmasını telkin

etmiştir. ABD ise Irak'ın bu tutumuna karşılık olarak Hakem tesisini bombalamıştır. Bunun üzerine Irak yönetiminin işbirliği yapacağını açıklamasıyla sorun çözüme kavuşmuştur. 1997 yılına gelindiğinde Irak ile UNSCOM arasında yeni bir kriz patlak vermiştir. Irak'ın UNSCOM helikopterlerinin uçuşlarına müdahale etmeye başlamasıyla ortaya çıkan sorun 27 Ekim 1997'de Irak Parlamentosu'nun uygulanan yaptırımların kaldırılmaması halinde denetçilerle işbirliği yapılmamasını içeren kararı ile daha da kötüleşmiştir. Bunun üzerine ABD'nin tekrar silahlı müdahale ihtimalini gündeme getirmesiyle Rusya, Fransa ve Çin'in de girişimleri neticesinde Irak Yönetimi UNSCOM'un çalışmalarına devam edebileceği açıklamasını yapmış ve kriz sona ermiştir. Ancak 1998 Şubatında yaşanan kriz bu kadar kolay çözüme kavuşmamıştır. Zira Irak'ın UNSCOM görevlilerinin saraylara girmesini engellemesi, görevlilerce talep edilen belgelerin verilmemesi ve ABD temsilcilerini casuslukla suçlaması üzerine ABD 16-19 Aralık'ta Çöl Tilkisi Operasyonu'nu başlatmıştır. Rusya ve Fransa ABD'nin bu girişimini uluslararası hukuka aykırı bulduklarını ilan ederken yine Çin ve Fransa uçaklarını çekme kararı almıştır. Bu operasyon neticesinde UNSCOM'un faaliyetleri sona ermiştir (Arı 1999: 291-292).

2.3.2.4 2003 Askeri Müdahalesi ve Saddam Döneminin Sonu

ABD'nin Irak politikasında 11 Eylül saldırılarının milad olduğu ileri sürülebilir. Bu terör saldırısı, ABD'ye Irak'a yönelik askeri politikalarını hayata geçirmek için ihtiyaç duyduğu koşulları doğurmuş ve ABD hem Irak hem de BM üzerinde bu saldırıları baskı unsuru olarak kullanmıştır. Bu çerçevede Başkan George Bush, 29 Ocak 2002'de yapılan ulusa sesleniş konuşmasında teröre destek veren rejimlerin Amerika ve dostlarına yönelik tehdit olmaktan çıkarılması ihtiyacının zaruri olduğunu bu bağlamda Kuzey Kore, İran ve Irak'ın silahlanarak dünya barışını tehdit ettiklerini ileri sürüp bu üç ülkeyi şer eksenini ilan etmiştir (Malone 2006 : 189). Daha sonra 25 Ekim 2002'de Irak'ın teröre destek verdiğini ve silahsızlanma konusundaki yükümlülüklerini yerine getirmediğini savunarak BM Güvenlik Konseyi kararı olmadan oluşturulacak bir koalisyon ile Irak'a müdahale edeceğini açıklamıştır (Taşdemir 2006 : 243). Aslında ABD 11 Eylül saldırısının hemen sonrasında Irak'a askeri müdahaleyi

gündemine almış hatta bu saldırıya missilleme olarak Irak'ın bombalanması planlamıştır (Malone 2006 : 187).

Nitekim Başkan George Bush tarafından 21 Kasım 2001'de Savunma Bakanlığı'na Irak'ın işgali için askeri planlamalar üzerinde çalışılması talimatı verilmiştir. Bunun yanı sıra Başkan Bush Haziran 2002'de Askeri Akademisi'nde yaptığı konuşmada da kitle imha silahlarına sahip dengesiz diktatörlerin bunları terör gruplarına dağıtma imkanı da düşünüldüğünde çevreleme politikasının sonuç doğurmayacağını bu nedenle de Irak'ta rejim değişikliğinin bölgeye bir takım avantajları beraberinde getirebileceğini ifade etmiştir. Bu avantajlar Irak halkının özgürleştirilmesi, demokrasinin yerleşmesi ve tüm Ortadoğu'ya istikrar şeklinde sıralanmıştır. Bu politikanın öncülüğünü Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, yardımcısı Paul Wolfowitz ve Başkan Yardımcısı Dick Cheney yapmıştır (Weller 2010: 134-135) .

Ayrıca Eylül 2002'de ilan edilen Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde de ABD'nin, kuruluş mirası ve ilkeleri doğrultusunda sahip olduğu askeri, ekonomik ve politik gücü tek taraflı çıkar sağlamak yerine insanlığın özgürlüğüne hizmet edecek bir güç dengesi kurmak adına kullanacağı, terörizme ve tiranlığa karşı barışı savunacağı, özgürlüğü ve açık toplumu her kıtada teşvik ederek barışı hakim kılacağı dile getirilmiştir. Bu çerçevede terörizmin temel hedefinin özgür dünya olduğu ve 11 Eylül saldırısının bunu gösterdiği ve tüm özgür ulusların ve müttefiklerin terörizme karşı savaşması gerektiği vurgulanmıştır. Bu çerçevede ABD'nin kendi ulusal çıkarlarını, toplumunu, demokratik değerleri ve yaşam tarzını korumak adına global ölçekte terörizm ve terörizme destek veren haydut rejimlere karşı artık klasik tepkisel bir savunma yaklaşımıyla hareket etmeyeceği, dolayısıyla da düşmanlarının ilk hamleyi yapmasına izin verilmeyeceği ve olası tehditleri bertaraf etmek için önleyici adım atmanın zaruri olduğu ifade edilmiştir (USA National Security Strategy 2002 : 1-15) Ulusal güvenlik Stratejisi'nin bir anlamda ABD'nin dış politikasında önleyici müdahaleyi onaylayan yeni militarizm olarak kendini gösteren ve Orta Doğu'nun daha geniş ölçekli bir yeniden yapılanma planının temelini teşkil ettiği ileri sürülebilir (Macmillan 2005: 8) .

Aynı süreçte BM Güvenlik Konseyi de ABD'nin açıklamalarının da etkisiyle, Irak'ı 687 ve 688 sayılı kararlar çerçevesinde silahsızlanma, teröre destek gibi konularda yükümlülüklerini yerine getirmediğini, BM Özel Komisyonu ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı yetkilileriyle şeffaf ve tam bir işbirliği içerisinde olmadığını ve ihlalin devamının ağır sonuçlarının olacağını içeren 08 Kasım 2002 tarihli 1441 sayılı kararı almıştır. Söz konusu karar bir yandan güç kullanma niyetini gösterirken bir yandan da diplomatik çözüme açık kapı bırakmıştır (Keohane 2005: 64). Buna bağlı olarak ABD ilk etapta Güvenlik Konseyi'nden askeri müdahale lehinde karar çıkarmaya çalışmış ancak Fransa başta olmak üzere diğer üyeler askeri müdahaleye yeşil ışık yakmamışlardır (Oran 2013: 21).

Neticede Bush yönetimi Irak Yönetimi'ni BM ile silah denetimi konusunda işbirliği yapmamakla, uluslararası terörizme destek vermekle, yasaklı kitle imha silahları üretmekle ve bölgesel güvenliği tehdit etmekle suçlayarak İngiltere, İtalya, İspanya ve bazı Doğu Avrupa ülkelerinin desteğiyle 20 Mart 2003'te *Irak'ın Özgürlüğü Operasyonu* adı altında Irak'a askeri saldırıda bulunmuş ve Saddam rejimini devirmiştir. Dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan bu askeri müdahaleyi BM Anlaşmasını ihlal eden gayrimeşru bir eylem olarak nitelemiştir (Oran 2013: 21-25). Zaten, CIA'in Irak danışmanı olan Charles Duelfer'in sunduğu 30 Eylül 2004 tarihli Irak Araştırma Grubu (IAG-Iraq Survey Group) tarafından hazırlanan raporda Irak'ın sahip olduğu ağır silahların 1991 yılı öncesine ait olduğu özellikle 1.Körfez Savaşı olarak da adlandırılan İran ile olan savaşta kullanıldığı, 1991 sonrasında ise uzun menzilli silahların gizlendiğine, tespit edilen üslerde ve laboratuvarlar gibi tesislerde kimyasal ve biyolojik silah üretiminin sürdürüldüğüne veya yapıldığına dair somut bulgulara rastlanmadığı ifade edilmiştir (Duelfer 2004: 1-3)¹.

Kaldı ki İran-Irak Savaşı esnasında Irak, İran'a karşı Batı dünyası tarafından desteklendiği dönemlerde satın aldığı silahlar ekseriyetle İngiliz Fransız, kimyasal,

¹ Rapora göre İran ile yapılan savaş süresince Irak 19500 kimyasal bomba, 54000'in üzerinde kimyasal top, 27000 kısa menzilli kimyasal roket kullanmış, 600 ton sarin gazı ve 140 ton sinir gazı tüketmiştir. Bu silahların 3'te 2'si son 18 ayda kullanılmıştır. Irak bu materyalleri sadece İran'a karşı kullanmayıp aynı zamanda Kuzey ve Güney Irak, Kerbela gibi bölgelerde özellikle 1991'deki ayaklanmalar esnasında da kullanmıştır (Duelfer, 2004, s. 10).

biyolojik materyaller ve kitle imha silahları Amerikan menşei ürünlerdi. Hatta 1983 yılında ABD Reagan'ın başkanlığı döneminde Irak'a bu amaçla 5 milyar Dolar'lık yardım yapılmasını onaylamıştır (Doran 2012: 100). Saddam Rejimi'nin devrilmesinden sonra ilk olarak Koalisyon Gücü Geçiş Dönemi Yönetimi oluşturulmuş, ardından Irak Yönetim Konseyi ve Irak Geçici Yönetimi kurulmuş ve Geçici Ulusal Meclis için Ocak 2005'te genel seçimlerin yapılmasının akabinde Ekim 2005'te yapılan referandum ile yeni anayasa kabul edilerek Irak'ta federal bir sistem kurulmuştur.

Amerikan ve İngiliz yönetimlerince Irak Savaşı'nın ilan edilen ideolojik karakteri her ne kadar kitle imha silahlarına sahip Saddam rejiminin sona erdirilip Irak'ın demokratikleştirilmesi olduğu iddia edilse de savaşın demokratikleştirmeden ziyade Amerikan'ın jeoekonomik ve ulusal güvenlik çıkarları ile bölge arasında yeni bir köprübaşı kurma amacına hizmet ettiği eleştirileri yapılmıştır (Macmillan 2005 : 11). Nitekim 1990'larda Pentagon'un küresel güvenlik çerçevesinin dayanağı olan *tam hakimiyet* stratejisiyle uyumlu olarak, ABD'nin stratejik hedeflerinde Irak'ın taşıdığı önem, sahip olduğu petrol rezervleri ve Arap Körfezi'ndeki konumu da dikkate alındığında ABD'nin bölgedeki hakimiyetini pekiştirecek bir üs olma özelliği taşımasıdır. Buna ek olarak, neo-konservatiflere göre Soğuk Savaş sonrasında jeopolitik öncelik Avrupa'dan Orta Doğu'ya kaymış ve Orta Doğu yeni tarih yapımının ana bölgesi olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle de Irak ile yapılan savaş Al Kaide ve küresel terörizme karşı mücadeleden ziyade bu strateji çerçevesinde ele alınmalıdır (Falk 2005: 23-26). Başka bir açıdan bakıldığında Clinton döneminde ABD uluslararası konumunu pekiştirmek, stratejik enerji kaynakları ve güzergâhları üzerinde kontrol sağlamak ve Amerikan sermayesine kapılarını kapatan ülkeleri tecrit etmek için diplomatik ve ekonomik ambargolara başvururken Bush Dönemi'nde askeri yöntem diplomasinin yerine geçmiştir (Ayhan 2009: 360).

III. BÖLÜM

3. YENİ ANAYASA YAPIM SÜRECİ VE SİSTEM TARTIŞMALARINDA HİDROKARBON FAKTÖRÜ

3.1 Geçici Koalisyon Gücü ve Geçiş Dönemi Irak Yönetimi

ABD öncülüğünde koalisyon gücünün Mart 2003'teki müdahalesi sonrasında Irak politik, ekonomik ve hukuksal açıdan yeniden yapılanma sürecine sokulmuştur. Geçici Ulusal Meclis (GUM-Transitional National Assembly-TNA) için Ocak 2005'te yapılan seçimlere kadar geçen süreç yine ABD öncülüğünde Irak Yönetim Konseyi (IYK-Iraq Governing Council-IGC)'nin ardından Irak Geçici Yönetimi (IGY-Iraq Interim Government-IIG) tarafından yönetilmiş ve aynı dönemde yeni anayasa yapım çalışmaları yürütülmüştür (Papagianni 2007 : 253).

Bu çerçevede Koalisyon Gücü Geçiş Dönemi Otoritesi (KGDO-Coalition Provisional Authority-CPA)'nin yönetimi altında Irak'ın yönetsel yapısının yeniden oluşturulması üç aşamada kendini göstermiştir ki her bir aşama kendi içinde politika ve uygulama bağlamında değişiklikler geçirmiştir. İlk aşama Ocak 2003-Mayıs 2003 dönemini kapsayıp Yeniden Yapılanma ve İnsani Yardım Ofisi (YYİYO-Office of Reconstruction and Humanitarian Assistance-ORHA)'nin kurulması ile başlayıp haftalar sonrasında görevi CPA'ya devrin yapıldığı dönemi içermektedir. İkinci aşama ise Mayıs 2003-Kasım 2004 dönemini kapsayıp CPA'ın devreye girdiği dönemi içermektedir. Son aşama ise 15 Kasım 2003-28 Haziran 2004 dönemini kapsayıp 15 Kasım Anlaşması ile egemenliğin tekrar Irak'a devrinden Irak Geçici Yönetimi'nin kurulduğu Haziran 2004 dönemine kadar geçen süreci içermektedir (Ward 2005 : 2).

Müdahale sonrasında Irak'ta düzenin yeniden tesisi ve yeniden yapılanma konusunda sorumluluk ABD tarafından Jay Garner'ın yönetiminde ORHA'ya verilmiştir (Diamond 2005: 10). ORHA göreve başladıktan hemen sonra Iraklı kanaat önderleri, parti başkanları ile Irak'ın değişim sürecine yönelik görüşmeler gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu çerçevede ORHA tarafından yeni bir Irak yönetiminin oluşumu için ilk etapta konferans şeklinde çeşitli toplantılar yapılmıştır. Bunlardan ilki 15 Nisan 2003'te Nasiriye'de ve ikincisi de 28 Nisan'da yapılmıştır. İlk konferansa farklı ideolojik, mezhepsel ve aşiret çevrelerinden yaklaşık 100 Iraklı biraraya gelerek yeni yönetimin oluşumunu tartışmışlardır. İkinci toplantıya da 250'ye yakın Iraklı katılmıştır. Bu toplantı neticesinde de Irak Geçici Yönetimi'nin oluşumu konusunda bir ay sonra nihai bir 3.toplantı yapılması kararlaştırılmıştır (Ward 2005: 3). En nihayetinde özetle demokrasiye, etnik, dinsel ve mezhepsel çoğulculuğa vurgu yapılmıştır. Buna ek olarak Irak yönetiminin dışardan atama yerine Iraklılarca belirlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu süreçle birlikte Irak'ın siyasal hayatında partiler tekrar yer edinmeye başlamıştır. Ön plana çıkan partiler ise sürgündeki Irak Ulusal Kongresi (IUK-Iraq National Congress-INC) ve Irak Ulusal Birliği (IUB-Iraq National Accord-INA), Kürt partileri olarak KYB, KDP ve Şii partisi olarak da Dava ve SCIRI olmuştur (Bensahel 2008 : 162).

Ancak ORHA kendisinden beklenen görevi gereği gibi yerine getiremediği gibi Irak'ın politik ve güvenlik açısından kaotik bir sürece sürüklenmiştir. Buna bağlı olarak ORHA'nın görevi 2003 Mayıs ortasında kurulan CPA'ya devredilmiştir (Diamond 2005: 10). Bu değişimle ORHA, CPA'nın bir birimi haline getirilmiştir (Fattah ve Caso 2009: 251). Ayrıca ABD'nin Irak'ın yeniden yapılanmasına yönelik girişimindeki ilk önemli değişiklik Garner'ın görevden alınarak yerine Amerikalı Diplomat Paul Bremer'ni atanması (Ward 2005 : 4) ve yardımcısı olarak da İngiliz Diplomat Jeremy Greenstock getirilmesi olmuştur (Voller 2014: 95). CPA'nın temel hedefi ise demokratik, birlik içerisinde istikrarlı bir Irak için kalıcı barışın tesisi, temel hak ve özgürlüklerin korunması, piyasa ekonomisinin tesisi ve ancak komşu ülkeler ve uluslararası güvenlik açısından tehdit teşkil etmeyecek şekilde savunma konusunda kendi kendine yeterliliğin sağlanması şeklinde belirlenmiştir. Bu hedeflere ulaşmak amacıyla da yönetsel açıdan şeffaf ve demokratik bir idareye geçişin sağlanması, ekonomik büyümenin koşullarının

hazırlanması, temel ihtiyaçların karşılanması için gerekli hazırlıkların yapılması ve güvenli bir çevrenin oluşturulması ilkeleri benimsenmiştir (Bensahel 2008 : 105).

Bremer atandıktan hemen sonra 16 Mayıs'ta Irak'ta muhalefet liderleri ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Görüşmeler esnasında CPA'nın geçiş döneminde Irak'ın yönetim otoritesi olduğunu ve BM Güvenlik Konseyi'nin 2003 tarihli 1483 sayılı kararı ile idari ve ekonomik faaliyetler açısından yetkilendirildiğini açıklamıştır. Bu çerçevede CPA şehirlerde ve kasabalarda kendi yönetimini ve komuta sistemini kurmuştur. Bunun akabinde altyapı inşası ve yeniden yapılanma sürecini de başlatmıştır (Marr 2012: 266). Bremer göreve geldikten sonra esas önceliği ordunun dağıtılması, hükümet ve toplumun Baas'tan arındırılması, politikaların ve ekonominin yeniden yapılandırılması şeklinde olmuştur (Diamond 2005: 10).

Ancak CPA'nın konumuna ilişkin ikircikli bir durum da var olmuştur. Şöyle ki ABD'nin bir kuruluşu olarak CPA bir yandan ABD ile İngiltere'nin işgal gücünün aracı olarak kabul edilirken aynı zamanda BM'nin 1483 ve 1511 sayılı Güvenlik Konseyi Karar'ları ile Irak'ta yetkili otorite fonksiyonuna sahip olmuştur. (Bensahel 2008: 102). Nitekim 1483 sayılı kararın 8. maddesinde özetle uluslararası kuruluşların Irak'ın kurumsal, politik ve ekonomik açıdan yeniden yapılanması ve inşasında CPA ile koordinasyon halinde hareket etmesi istenmiştir. 1511 sayılı kararda ise 1483 sayılı kararın teyidi yapılırken aynı zamanda Irak Yönetim Konseyi'nin yeni anayasa yapım süreci ve seçimlerin yapılmasına ilişkin takvimin belirlenmesi konusunda CPA ile koordine edilmesi belirtilmiştir. CPA bir nevi yönetsel otorite olarak yasama, yürütme ve yargı erki konumunda olmuştur (Fattah ve Caso 2009: 250).

Iraklı liderler ve ABD yetkilileri ile uzun süren görüşmeler sonrasında Bremer Eylül ayının ilk haftasında yönetimin Iraklılara devrine ilişkin 7 maddelik planını açıklamıştır. Bu plan genel hatlarıyla ilk etapta yönetim konseyi ve anayasa yazım komitesi kurulmasını, yönetim konseyine aşama aşama görev ve yetki devri yapılarak yetkisinin arttırılmasını, anayasa yazımının tamamlanması ve onaylanmasını, akabinde hükümetin kurulması için genel seçimlerin yapılmasını ve nihayetinde CPA'nın görevinin sonlandırılmasını içermiştir (Dobbins 2009: 267).

Bu çerçevede yönetim konseyi'nin kurulması konusunda 13 Temmuz'da CPA ile Iraklı liderler arasında anlaşma sağlanmış ve Irak Yönetim Konseyi yerel temsilcilere ek olarak ağırlıklı olarak INA, INC, KDP, KYB, Dava ve SCIRI (Supreme Council for Islamic Revolution in Iraq-Irak Irak İslam Devrimi yüksek Konseyi-İİDYK) partilerinden olmak üzere toplam 25 kişilik üye ile oluşturulmuştur. Bu üyelerin 13'ünü Şii Arap, 5'ini Kürt, 5'ini Sunni Arap, 1'er Suryani ve Türkmen teşkil etmiştir. Bu tarz bir oluşum ile CPA yeni siyasal süreçte Irak'ın etnik, dinsel, mezhepsel çoğulculuğunu dengelemeyi amaçlamıştır. Ancak CPA halâ Irak'ın en yüksek yönetim mercii olarak kalmaya devam etmiştir (Bensahel 2008: 167).

IGC, kurulduktan sonra ABD'nin devam eden işgalinin sonlanması ve geçici bir hükümetin atanması gerektiğini savunmaya başlamıştır. Aynı zamanda özellikle Şii kesim de mümkün olan en kısa sürede yeni bir hükümetin kurulması için ulusal seçimlerin yapılması talebinde bulunmuştur. Ancak IGC kendi bünyesindeki etnik, mezhepsel ve ideolojik bölünmelerden dolayı politik geçiş konusunda ortak bir formül üzerinde anlaşamamıştır. Nitekim ABD özellikle BM Güvenlik Konseyi'nin geçiş dönemine ilişkin onayladığı 15 Aralık tarihi yaklaştıkça daha hızlı hareket etme zorunluluğu hissetmiş ve 15 Kasım Anlaşması olarak da bilinen kararlar alınmıştır (Diamond 2005: 11). Buna göre ilk etapta 28 Şubat 2004'e kadar bir geçici anayasa hazırlanması, 31 Mayıs 2004'e kadar daha geniş Geçici Ulusal Meclis'in oluşturulması, CPA'nın 30 Haziran 2004 itibariyle görev ve yetki devrinin yapılması ve bir geçici konsey tarafından geçici yönetim kurulması, 31 Mayıs 2005 sonu itibariyle daimi anayasa yazım heyetinin seçilmesi ve yeni anayasanın onayını müteakip Aralık 2005 sonu itibariyle yeni hükümetin kurulması için genel seçimlerin yapılması kararlaştırılmıştır (Arato 2009: 111-112).

Buna karşın yeni yönetimin oluşumu konusunda bir takım sıkıntılar veya görüş farklılıkları ortaya çıkmaya başlamıştır. CPA, 18 bölgede yerel kongrelerin kurulmasını ve bu yolla geçici yönetimin üyelerinin atanmasını planlarken Iraklılar yönetimin seçimle belirlenmesini savunmuşlardır. Nitekim Ayetullah Ali Sistani 28 Haziran'da yayınladığı fetvada ülkeyi yönetecek ve yeni anayasayı yapacak olan mercinin ve yapının seçimle belirlenmesi gerektiğini ilan etmiştir. Aylar süren tartışmalar genelde bu iki yaklaşım etrafında cereyan etmiş ancak sonuca ulaşamamıştır (Bensahel 2008 :

172). Bunun üzerine BM'nin devreye girilmesi istenmiş ve BM Genel Sekreteri, taraflar arasında uzlaşma sağlamak amacıyla Lahkdar Brahimi'yi görevlendirmiştir. Brahimi özellikle güvenlik sorunları nedeniyle genel seçimlerin en erken 2004 sonu veya 2005 başı yapılabileceğini rapor etmiş ve Ayetullah Sistani ile yapılan görüşmeler sonrasında bu öneri istemeyerek de olsa kabul edilmiştir. Bir diğer tartışma konusu da IGC'nin varlığı konusunda yaşanmıştır (Dobbins 2009: 289). Zira CPA, geçici yönetimin seçilmesiyle IGC'nin tasfiye edilmesini önerirken Ahmet Çelebi, İyad Allavi ve Adnan Paçacı'nın dâhil olduğu bazı üyeler ise bu öneriye karşı çıkarak IGC'nin danışma komitesi veya benzeri bir fonksiyonla varlığını sürdürmesini savunmuşlardır (Bensahel 2008: 174).

Ancak Brahimi'nin, Beyaz Saray temsilcisi Robert Black Will'in de dâhil olduğu taraflar arasında süren görüşmeler neticesinde Irak Geçici Hükümeti (IGH- Iraq Interim Government-IIG) 1 Haziran 2004'de tayin edilmiştir. Hükümetin Cumhurbaşkanı olarak Gazi Yaver, Başbakan olarak İyad Allavi Başbakan Yardımcıları olarak Dava Partisi'nden İbrahim Caferi ve KDP'den Rovsh Shavays seçilmiştir (Marr 2012: 283). 3 Haziran'da da Ayetullah Hüseyin Sistani IGH'yi kabul ettiğini ilan etmiştir (Bensahel 2008: 176). Bunun akabinde BM Güvenlik Konseyi 2004 tarihli 1546 sayılı karar ile IGH'yi Irak'ın yeni yönetimi olarak tanıyıp 30 Haziran 2004 itibarıyla CPA'nın görev ve yetkilerinin IGH'ye devredilerek sonlanmasını kabul etmiştir. Ayrıca kararda 31 Aralık 2005'e kadar yeni daimi anayasa yazımını yapacak ve geçici hükümetin seçilmesini sağlayacak olan Geçici Ulusal Meclis (GUM-National Interim Assembly-NIA)'i tayin edecek demokratik seçimlerin 31 Aralık 2004 veya en geç 31 Ocak 2005 itibarıyla yapılması kabul edilmiştir.

Bu süreç içerisinde aynı zamanda 15 Kasım 2003 mutabakatından birkaç hafta sonra Yönetim Konseyi tarafından geçici yönetim yasasının yazımı konusunda komite oluşturulmuştur. Komite bünyesinde zaman içerisinde iki taslak metin ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri Adnan Paçacı'nın liberal prensiplere dayalı hazırladığı kısa bir metin iken diğeri de Kürtlerin hazırladığı ve kapsamlı bir otonomi taleplerini de içeren taslak metindir. Görüşmeler özellikle Kürtlerin talepleri nedeniyle sürüncemeye girince CPA bu komite dışında Iraklı hukukçulardan Faysal Istrabadi, Salem Çelebi, CPA'nın danışmanlarından Larry Diamond, Roman Martinez ve İrfan Sıddık'tan oluşan başka bir

komite kurmuştur. Bu komite söz konusu taslakların aksine gerek işleyişte olası bir karmaşayı veya belirsizliği önlemek gerekse de daha sonra hazırlanacak olan yeni daimî anayasaya temel teşkil etmesi amacıyla detaylı bir metin ortaya koymuştur. Bu metinle CPA üç önemli hususu dikkate almıştır. Bu hususlar kontrol ve denge sisteminin olduğu demokratik bir sistemin kurulması, Kürtlerin geniş kapsamlı otonomi talebi yerine Irak'ın birliği temelinde federal yapının kurulması ve Şiilerin talebinin aksine İslam'ın temel hukuk olmasının önlenmesi şeklinde sıralanabilir (Dobbins 2009: 291). Şubat ayında Konsey üyelerinin yoğun müzakereleri neticesinde nihai taslak metin ortaya çıkmış ve 8 Mart'ta da Irak Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu (IGDYK-Law of Administration for the State of Iraq for the Transitional Period-TAL) onaylanmıştır (Marr 2012: 281).

Irak için TAL seçilmiş bir hükümet kuruluncaya ve yeni bir anayasa oluşturulana kadar geçiş sürecinde devlet kurumlarının ve insan haklarının korunması amacıyla yapılmış ve uygulamaya alınmıştır. Bu bağlamda TAL, 2.maddeye göre geçiş dönemini 30 Haziran 2004'den itibaren yeni daimi anayasa yapılmasına bağlı olarak seçilmiş hükümetin kurulmasına kadar geçecek süre şeklinde tanımlamıştır. Bu noktada nihai tarih olarak 31 Aralık 2005 esas alınmıştır. Ayrıca TAL federal bir yönetim şekli ortaya koymakla birlikte geçiş döneminde İslam'ın değerleriyle çelişen herhangi bir yasanın çıkarılmayacağını da hükme bağlamıştır. TAL geçiş döneminin tamamlanması için 61.maddede bir takvim belirlemiştir. Buna göre 31 Ocak 2005'e kadar Ulusal Meclis oluşturulması, akabinde 15 Ağustos 2005'e kadar taslak yeni anayasa yazım sürecinin tamamlanması ve taslak anayasanın 15 Ekim 2005'ten geç olmamak kaydıyla referanduma sunulması ve yeni hükümet için 15 Aralık'ta genel seçimlerin yapılması sağlanacaktır.

Nitekim BM Güvenlik Konseyi de 1546 sayılı kararı ile Irak'ın toprak bütünlüğünü, birliğini, bağımsızlığını ve egemenliğini, Irak halkının kendi siyasi geleceğini belirleme ve doğal kaynaklarını yönetim hakkını yineleyerek BM Şartı'nın 7. bölümü çerçevesinde en geç 30 Haziran 2004 itibariyle geçici yönetimin kurulmasına, bu yönetimin 31 Ocak 2005'e kadar demokratik seçimlerin yapılmasına ve 31 Aralık 2005'e kadar anayasal olarak seçilmiş bir hükümet için yeni anayasanın yazımına atf

yaparak takvimi onaylamıştır². Ayrıca TAL 60. madde ile yeni anayasa taslağı konusunda ulusal diyalog kurulması ve halkın konu hakkında bilgi sahibi olması amacıyla yazılı ve görsel basında, kamuyuna yönelik toplantılarda, mitinglerde vs. konunun tartışılmasını, vatandaşların görüşlerinin alınmasını da gerekli görmüştür.

TAL birçok konuda daimi anayasaya da kaynaklık teşkil etmiştir. Bu açıdan bakıldığında TAL 4. maddede Irak'ın yönetim sistemini cumhuriyetçi, federal, demokratik, çoğulcu ve yetkilerin federal yönetim, bölgesel yönetim, vilayetler, belediyeler ve yerel yönetimler ile paylaşıldığı bir yapı olarak tanımlamıştır. Buna ek olarak federal sistemin ırka, etnisiteye, milliyetten ziyade coğrafi ve tarihi gerçeklere, güçler ayrımına dayalı olduğu vurgulanmıştır. 7.maddenin B fıkrasında da Irak'ın birçok milletin ülkesi olduğu ve Irak'taki Arap toplumunun Arap ulusunun ayrılmaz bir parçası olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca TAL 9. madde ile diğer dillerde eğitim hakkı tanımakla birlikte Arapçanın yanı sıra Kürtçeyi de resmi dil olarak kabul etmiştir.

Ayrıca TAL 53. madde'nin A-C fıkralarıyla Irak'ın kuzey bölgesinde Kürdistan Bölgesel Yönetimi'ni 19 Mart 2003 itibariyle Duhok, Erbil, Süleymaniye, Diyala, Kerkük ve Ninova'nın bağlı olduğu idare olarak kabul etmiştir. Buna ek olarak 58. maddenin C fıkrasında Kerkük dâhil tartışmalı bölgelere ilişkin çözümün ancak şeffaf bir nüfus sayımının yapılması ve daimi anayasanın onaylanmasından sonra gündeme geleceği vurgulanmıştır. TAL'ın düzenlediği önemli bir konu da hidrokarbon kaynaklarının yönetimine ilişkindir. TAL bu hususta 25.E maddesiyle federal anayasanın aksine hidrokarbon kaynaklarının yönetimini Federal Yönetim'in münhasır yetkisine vermiştir. Anılan maddede bu yetkinin ise Bölgesel Yönetim ve vilayetlerin yönetimi ile görüş alışverişinde bulunmak suretiyle aynı zamanda geçmiş rejimin yol açtığı mahrumiyetler de dikkate alınarak gelirlerin nüfusa oranlı dağıtımının sağlanması suretiyle kullanılması da belirtilmiştir .

Bu süreçte ABD Irak'ın yeniden yapılanma konusunda ekonomi, güvenlik ve bölgesel kalkınmaya ek olarak Irak'ın istikrara kavuşmasına hizmet edecek üç sac

² BM Şartı'nın 7. Bölümü Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Fiilinin Gerçekleşmesi Halinde Alınacak Tedbirler başlığı altında 39-51 (bu maddeler dahil) arası maddeleri içermektedir. Bu maddeye dayanak *saldırı fiili* ise BM Genel Kurulu'nun 14 Aralık 1974 tarihli 3314 sayılı kararı ile tanımlanmıştır.

ayağından birini teşkil etmiştir. Ancak bu amaçla atılacak adımların hızla yürütülmesi konusunda ABD gerek Irak gerekse dünya kamuoyu nezdinde baskı altında kalmıştır. Bu nedenle de öncelikler tarımın iyileştirilmesi, sanayileşme vs. gibi uzun dönemli projelerden ziyade akaryakıt, elektrik, içme suyu gibi gündelik ihtiyaçların karşılanmasına verilmiştir. Bu konularda yapılan harcamalar yeterli olmadığı gibi genellikle harcamalar da geç yapılmıştır (Marr 2012 : 290). Örneğin Eylül 2003'te ABD Kongresi'nin onayladığı 87 milyar Dolar'lık bütçenin 18 milyar Doları yeniden inşa için ayrılmakla birlikte, CPA buna ek olarak dondurulmuş kaynakları, Gıda Karşılığı Petrol programından kalan kaynakları da kullanabilme imkânı elde etmiştir. Buna karşın CPA Ağustos 2004'e kadar sadece 400 milyon Dolar'lık bir harcama yapmıştır. Ayrıca 2005 yılı sonunda Kongre'nin Irak'ın yeniden yapılanması konusunda onayladığı bütçe 21 milyar Dolar'a daha sonra ise 50 milyar Dolara kadar çıkmıştır. Ancak bu miktarın önemli bir kısmı ancak 2008 yılı sonuna kadar ve büyük ölçüde güvenlik harcamalarına tahsis edilmiştir (Sasson 2010 : 192).

Dolayısıyla da CPA'nın yeniden yapılanma konusunda üstlendiği görevi başarılı bir şekilde yerine getirdiğini söylemek gerçekçi görünmemektedir. Kaldı ki aynı süreçte uluslararası toplumdan da Irak'ın yeniden yapılanması konusunda özellikle BM Irak Yardım Destek Görevi (UN Assistance Mission for Iraq-UNAMI) aracılığıyla Madrid'te 2004'te yapılan konferansta 13 milyar Dolar'ın üzerinde finansal destek sağlanmıştır (Natali 2010 : 77). Aynı yıl içerisinde Paris Kulübü, Irak'ın yaklaşık 40 milyar Dolar'lık borcunun %80'nini silmiştir (Marr, 2012, s.284). Buna ek olarak 2005 Ocak ayında finansal destekler Irak Kalkınma Fonu ve Irak için Yeniden İnşa Fonu kanalıyla gerçekleşmiş ve toplam 21 milyar Dolar'a ulaşmıştır (Natali 2010 : 77-78). Bu doğrultuda CPA'nın Haziran 2004'de görevi devrettiği Geçici Hükümet bu koşullar altında göreve başlamıştır.

3.2 2005 Genel Seçimleri ve Yeni Anayasa Yapım Süreci

TAL ile 275 üyeli Geçici Ulusal Meclis için 31 Aralık 2004 veya 31 Ocak 2005 tarih seçim için en son tarih olarak alındığından IIG bu yönde çalışmalara başlamıştır (TAL, 2004, madde 31A). Bu çerçevede Irak Bağımsız Seçim Komisyonu kurulmuş,

seçim kanunu 15 Haziran 2004'te kabul edilmiş ve tek dereceli sistem benimsenmiştir. Neticede seçim 30 Ocak 2005'te genel seçimler, vilayet meclisi ve Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin meclis seçimleri yapılmıştır (Marr 2012 : 288). Seçimlerde ağırlığı olan partiler esas olarak SCIRI, Dava, Ahmet Çelebi'nin INC partisi, İyad Allavi'nin INA partisi, KDP, KYB ve Sunni Arapların partisi Irak İslam Partisi (IIP-Iraq Islam Party) idi. Bununla birlikte, partiler arasında birleşmeler de gündeme gelmiştir. Nitekim Şii partilerden SCIRI'nin öncülük ettiği Birleşik Irak İttifakı (United Iraq Alliance) kurulmuştur. İyad Allavi özellikle Sistani'nin kontrolünde olan din ağırlıklı ve İran'a yakın bir oluşum içerisinde olmayı istemediğinden bu ittifaka katılmayı reddetmiştir. Buna karşın Allavi daha seküler ve milliyetçi çizgide olan takipçileri ile birlikte Irak Milliyetçi Liste (ML-Iraqi Nationalist List-INL) Partisi'ni oluşturmuştur. Kürtler ise KPD ile KYB'nin başını çektiği Kürt İttifakı (Kİ-Kurdish Alliance-KA)'nı kurmuştur (Katzman 2006 : 2-5.). Kasım 2004'te Irak Ulusal Kongresi (IUK-Iraq National Assembly-INA)'ndeki Sunni Arap liderler Koalisyon Güçlerinin işgali altında yapılacak seçimleri meşru görmediklerini ileri sürerek Ocak 2005 seçimlerini genel olarak boykot etmişlerdir (Marrow 2005 : 3).

2005 seçimlerinde 14 milyon seçmenin 8,5 milyonu sandık başına gitmiş ve seçimlere katılım oranı %58 olarak gerçekleşmiştir. Kürt bölgelerinde seçime katılım oranı %80 ile %89 arasında iken Şii bölgelerinde bu oran %59 ile %73 arasında seyretmiştir. Sünni Arapların hâkim olduğu Anbar Eyaleti'nde ise seçimlere katılım oranı %2'de kalmıştır. Diğer Sünni Arap eyaletlerinde ise %29 ile %34 seviyesinde olmuştur. Kürtlerin, Arapların ve Türkmenlerin birlikte yaşadığı tartışmalı eyaletlerden Musul'da (Nineveh) bu oran %17'de kalırken Kerkük'te %70 seviyesinde gerçekleşmiştir (Çetinsaya 2005, <https://www.setav.org/30-ocak-2005-irak-secimleri-sonrasi-irak/>, 11 Mart 2014'te erişildi). Seçim sonuçlarına göre mecliste ağırlıklı olarak 3 grup ön plana çıkmıştır; Birleşik Irak İttifakı 275 sandalyenin 140'ını alırken Kürt İttifakı 75 ve Irakiye de 40'ını almıştır. Sunni Araplar ise değişik partilerden olmak üzere 17 sandalye alabilmiştir (Hiltermann 2006 : 39).

Seçim sonuçları gerek kullanılan ve kullanılmayan oylar gerekse bölgesel oy oranları bakımından değerlendirildiğinde Irak'ın etnik ve dini yapısını yansıtmıştır. Bu

tarz etnik ve dini kimliklere göre oy verme eğilimi, mevcut durumda anlamlı olmasına rağmen Irak'ta gelecekte sağlanması düşünülen siyasi istikrar ve demokratik düzen konusunda soru işaretlerini de barındırmıştır. Kürtlerin nüfus oranlarına nazaran fazla milletvekili çıkarmalarının sebebi, Sünni Arapların büyük çoğunluğunun seçimi boykot etmesinin yanı sıra uygulanan seçim sisteminin özelliğinden de kaynaklanmaktadır. Örneğin, seçimde milletvekili çıkaramayan partilerin aldıkları oylar da kazanan partilere eklenmiştir. Bu seçimlerin Irak tarihi bakımından anlamı ilk defa görece olarak demokratik bir ortamda yapılan seçimlerde Şii Arapların çoğunluğu olarak ülkenin geleceğine damgalarını vurmuş olmalarıdır (Çetinsaya 2005, <https://www.setav.org/30-ocak-2005-irak-secimleri-sonrasi-irak/>, 11 Mart 2014'te erişildi). Türkmenler, Irak Türkmen Cephesi listesinden 3, Şii İttifakı listesinden 5, Kürt ittifakı listesinden 4 olmak üzere toplam 12 milletvekili çıkarabilmişlerdir (İnat 2005 : 67). Geçici Ulusal Meclis için bu ilk hükümette bakanlıkların 18'i Şii Araplara, 8'i Kürtlere ve 6'sı da Sünni Araplara verilmiştir. Ayrıca Başbakan Dava Partisi'nden İbrahim Jaferi olurken Cumhurbaşkanı ise Celal Talabani, Cumhurbaşkanı Yardımcısı Sünni Gazi Al Yawer ve SCIRI'den Adil Abd Al Mahdi olmuştur. Başbakan Yardımcıları olarak Abd Al Mutlak Al Jabbari ve KDP'den Rosch Shaways, İçişleri Bakanı da SCIRI'den Bayan Jabr olmuştur (Katzman 2006: 3).

İlk hükümetin en önemli gündem maddelerinden biri yeni anayasanın yapılması olmuştur. Bu amaçla ilk etapta 10 Mayıs 2005'te kendi bünyesinde 55 kişiden oluşan bir Anayasa Hazırlık Komitesi kurulmuştur. Birlik, Komite Başkanı olarak SCIRI üyesi Şeyh Hamam Hamudi'yi seçmiş ancak bu göreve 23 Mayıs 2005'te atanmıştır. Hamam Komite Başkanı olarak Sünni Arapların da komitede yer alması ve çalışmalara katılması konusunda hareket etmiştir (Feldman ve Martinez, 2006 : 897). Komite 16 Haziran 2005'te yaptığı açıklama ile parlamento dışından 15 Sünni Arap temsilcinin komite çalışmalarına tam oy kullanma yetkisine sahip olarak katılacaklarını bildirmiştir. ABD'nin parlamentodaki Şii ve Kürt gruplara baskısı da bu açıklamada etkili olmuştur (Feldman ve Martinez, 2006: 898). Sünni Arap temsilcilerin komite çalışmalarına katılmaları ise ancak 8 Temmuz'da olmuş ve özellikle üyelerinden birinin suikaste uğraması sonucu diğer Sünni Arap temsilciler güvenlikleri sağlanıncaya kadar üyeliklerini askıya almışlardır (Marrow 2005 : 9). Bununla birlikte Zalmay Khalilzad'ın

da baskısıyla Komite tarafından anayasa taslağının nihai halinin oluşturulması konusunda TAL'ın tarih çizelgesine uyulacağı da ilan edilmiştir (Feldman ve Martinez 2006 : 899). Bu konuda özellikle ABD ve İngiltere'den baskılar yapılmıştır.

8 Ağustos'tan sonra ise Komite çalışmaları özellikle SCIRI lideri Abdulaziz Al Hakim, Dava Partisi lideri İbrahim Jafari, KDP lideri Mesut Barzani ve PUK lideri Celal Talabani arasında Yeşil Bölge'de ve şahıslara ait çeşitli evlerde anayasa üzerine yapılan görüşmeler, müzakerelerle etkisiz kılınmıştır. Bu özel görüşmelere Sunni Arap temsilcileri katılım talebinde buldukları halde nadiren olumlu yanıt alınmıştır. Zaman çizelgesi de dikkate alındığında bir anlamda Şii ve Kürtlerin üzerinde mutabık kalacakları anayasa taslağını nihai şekli verilmek suretiyle diğer kesimlere de kabul ettirme amacı güdülmüştür (Marrow 2005 : 9). Bu toplantılara ABD büyükelçisi Zalmay Khalilzad ve Kürtlerin danışmanı sıfatıyla eski ABD Büyükelçisi Peter Galbraith'in de katılımcı olduğunu belirtmek yerinde olur (International Crisis Group, 2005 : 3). Bu süreçte Sunni Araplara özellikle SCIRI tarafından federal bölge kurulması fikrinin kabul edilmesi telkininde bulunulmuştur. Buna karşın Sunni Araplar Kürt ve Şiiilerin bu yaklaşımına şiddetle karşı çıkarak Kürtlerin yanı sıra Şii Arapların da benzer bir yapılanmayı hayata geçirme olasılığının Irak'ın ulusal bütünlüğüne yönelik yaklaşımları ile uyuşmadığı gerekçesiyle reddetmişlerdir. Bununla birlikte petrol kaynaklarına sahip olan iki bölgesel yapı arasında sıkışma veya izole edilme algısı da bu tepkide etkili olmuştur (Marrow 2005 : 10).

Anayasa hazırlanmasına ilişkin zaman kısıtı nedeniyle Komite başkanı tarafından 31 Temmuz'da özellikle metin konusunda mutabakat sağlanması adına TAL'ın 61.f maddesine göre 5 Eylül'e kadar bir uzatım talebi gündeme getirilmiştir. Bu talep bazı Kürt ve Şii temsilcilerce de kabul görmüştür. Ancak ABD 15 Ağustos'a bağlı kalınması gerektiği konusunda gerek komite gerekse de Kürt ve Şii partiler nezdinde girişimlerde bulunmuştur (Katzman 2006 : 4).

Buna karşın anayasa çalışması 15 Ağustos'ta tamamlanamamış ve taslağın son şekli ve komite tarafından onayı 18 Eylül'de gerçekleşebilmiştir. Zaman çizelgesindeki bu sarkma Komite'nin uzatma talebiyle de örtüşmekle birlikte sapmanın sebebi ise

Sunni Arapların da kabul edebileceği bir takım değişikliklerin gündeme gelmesiydi. Buna karşın Sunni Arap üyeler 28 Ağustos'ta müzakerelerden çekildiklerini açıklamışlardır. Irak İslam Partisi, Ulusal Diyalog Konseyi, Müslüman Alimler Birliği gibi Sunni Arap gruplar federal sistem yaklaşımına, petrol kaynakları için öngörülen yönetim anlayışına, Baasçılığın kınanmasına tepki göstererek güçlü bir Iraklı aidiyeti vurgusunun yapılmasının gerekliliğine dayanarak taslağa referandumda hayır diyeceklerini ilan etmişlerdir. Bu grupların dışında eski Başbakan İyad Allawi de benzer şekilde bölgesel federalizme karşı olduğunu ilan etmiştir. Yine Şii dini liderlerden Mukteda Sadr ve Ayetullah Muhammed Al Yakubi de özellikle SCIRI'nin anayasa müzakerelerindeki rolüne bağlı olarak Irak'ın güneyinde 9 vilayeti içerecek şekilde federal bir yönetim talebi ve İran ile olan sıkı bağları nedeniyle anayasa taslağına referandumda hayır diyeceklerini ilan etmişleridir (Marrow 2005 : 8).

Dönemin Irak İslam Partisi Genel Sekreteri Tarık Haşimi anayasa yazım çalışmalarına katılmak için mücadele verdiklerini ancak günün sonunda konularının bir danışmanın fonksiyonundan öteye gitmediğini ifade ederek tepkilerini dile getirmişlerdir. Bunun akabinde taslak çalışma üzerinde tekrar bir takım değişiklikler veya yumuşamalar Şii Arap ve Kürt temsilcilerce gündeme getirilmiştir. Bu çerçevede taslak metindeki Baasçılık, federalizm ve ulusal aidiyete ilişkin ifadelerde, ayrıca su kaynaklarının federal ve bölgesel kontrolü, uluslararası insan hakları anlaşmalarının uygulanması ve ikinci bir Başbakan Yardımcısı makamının ihdası konularında değişiklikler yapılmıştır. Neticede Sunni Arapların sessiz kalması üzerine taslak metin Anayasa Komitesi tarafından Geçici Ulusal Hükümet'e 13 Eylül'de sunulmuş ve Hükümet tarafından 18 Eylül'de bu değişikliklerle onaylanmıştır (International Crisis Group 2005 : 3-4) .

Anayasa görüşmeleri çerçevesinde taraflar arasındaki müzakerelerde federalizm, hidrokarbon kaynaklarının yönetimi, Iraklılık kimliği gibi hususlar en hassas konular arasında yerini almıştır. Özellikle federalizm konusunda Kürtler yönetsel yetkinin bölgeleri öncelleyerek Merkezi Yönetim ile bölgeler arasında paylaşılmasını, ayrılma hakkını da içeren bir konfederasyonu savunmuştur (Marr 2012 : 293). Bununla ilintili olarak Kürtler sınırların yeniden belirlenmesini, sürülmüş nüfusun geri dönüşünü ve

Kerkük'ün kendi yönetimlerinin parçası olmasını talep etmişlerdir. Bu taleplerin karşılanmasının kimi Iraklı gruplarda fiili bir Kürt bölgesinin bağımsızlığına izin verilmiş olacağı endişesi belirlemiştir (Brown 2005 : 5). Bu nedenle de seküler ve Sunni Araplar ise federalizm veya benzeri bir yapılanmanın ülkenin bölünmesine yol açacağını ileri sürerek merkezileşmiş bir siyasal sistemi savunmuştur. Şii Araplar ise bu hususta iki farklı cepheye bölünmüştür. Özellikle Dava Partisi ve Sadrcı grup federalizm fikrine karşı çıkarken SCIRI ise kendi etkisinde olan ve Irak'ın güneyinde yer alan Basra dahil 9 ili kapsayacak şekilde yeni bir bölgesel yönetim'in önünü açmak amacıyla Irak'ın orta ve güneyinde birer bölgesel yönetim kurulmasını savunmuştur (Marr 2012 : 293).

Federalizm bağlantılı bir diğer tartışma konusu da hidrokarbon kaynaklarının yönetimidir. Bu konuda yine özellikle Kürtler, Kerkük ve kuzeydeki kaynakları kontrolüne ve denetimine almak amacıyla hidrokarbon kaynaklarının yönetiminin özerk bir şekilde belirlenmesini ileri sürmüştür. Buna karşın Sunni ve Şii Arapların önemli bir kısmı bu yaklaşıma tamamıyla karşı çıkmışlardır. Bunun yerine söz konusu kaynakların merkezden yönetimini savunmuşlardır. Tabi Kürtler, tüm taleplerini konfederasyon gibi, elde edememelerine karşın bölgesel federasyon, daha zayıf bir merkezi yönetim ve kendi sınırlarındaki hidrokarbon kaynakları üzerinde yönetim gibi önemli kazanımlar elde etmiştir (Marr 2012 : 293). Kerkük konusunda ise Kürtlerin talebinden ziyade özellikle İbrahim Jaferi'nin girişimleriyle TAL'in hükümlerinin 58. maddede benimsenmesi kabul edilmiştir (Brown 2005 : 6). Buna ek olarak Iraklı kimliği tanımlaması da taraflar arasında tartışma konularında birini teşkil etmiştir. Sunni Araplar Irak'ın Arap devleti olarak tanımlanmasını savunmalarına karşın Irak'ın Arab Ligi'nin üyeliğine vurgu yapılarak bu husus kapatılmıştır (Marr 2012 : 294).

3.3 Genel Hatlarıyla Irak Federal Sisteminin Temel Özellikleri

18 Eylül 2005 tarihinde Irak Geçiş Dönemi Ulusal Birliği tarafından hazırlanıp onaylanan ve BM Irak Özel Temsilciliği'ne 18 Eylül 2005'te teslim edilen nihai federal anayasa taslağı, 28 Haziran 2004 tarihinde yürürlüğe giren Irak Devleti Geçiş Dönemi

Yönetim Kanunu'nun 61. B ve C fıkralarına istinaden 15 Ekim 2005 tarihinde yapılan referandum ile Irak halkı tarafından kabul edilmiştir (Marrow 2005: 3). Yapılan referandumda katılımcı oranı %63 olup, seçmenin %80'i taslağı onaylamıştır (Zedalis 2009: 27). Ancak Sunni Arapların yoğun olarak yaşadığı Anbar'da seçmenlerin %97'si ve Selahaddin'in %82'si hayır oyu kullanmıştır. Bunun yanı sıra yine Sunni Arapların yaşadığı Ninova vilayetinde hayır oyu %55 ve Diyala'da %49 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu sonuçlar baz alınarak genel itibariyle Sunni Arapların çoğunluğunun federal anayasaya hayır dediği görülmektedir (Marrow 2005: 3).

Buna karşın federal sistem anayasa yapıcılar tarafından Irak'ın bütünlüğünü korumaya yönelik çözümlerden biri olarak kabul görmüştür (Danilovich ve Owtram, 2014: 23). Irak federal sistemi dış askeri müdahale ile hızlandırılmış kendine özgü koşulları bünyesinde barındırmaktadır. Irak'ın yeni anayasasının benimsediği federalizm ile Bağdat'ta güçlü merkezileşmiş bir yönetim yerine âdemi merkeziyetçi ve gücü zayıflatılmış bir Merkezi Yönetim benimsenmiştir (Kalaycıoğlu 2005: 115). Irak Federal Anayasası genel hatlarıyla 6 ana bölümden oluşmaktadır. Bunlar; temel prensipler, haklar ve özgürlükler, yönetimi oluşturan organlar arasındaki paylaşılan yetkiler, Federal Yönetim'in yetkileri, alt yönetimlerin yetkileri, nihai ve geçici hükümlerdir (Zedalis 2009: 32).

Federal sistem, Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY)'nin kabulü nedeniyle etnik temelli olarak ortaya çıkmakla birlikte federal anayasasının 117. maddesi ile yeni bölgesel yönetimlerin kurulmasına da izin verilmektedir. Dolayısıyla federal anayasada bu hususta belirtilen kriterlerin karşılanması halinde Irak'ın başka bir yerinde yeni bölgesel yönetimler kurulabilir. Bu nedenle de Irak'ın Sunni veya Şii Arap vilayetleri Bağdat'a bağlı olarak merkezden yönetilmeyi kabul edebilecekleri gibi bölgesel yönetime dönüşmeyi de benimseyebilirler (McGarry ve O'Leary, 2005: 687). Ancak Kürtlerin yeni anayasada federe yönetim talebiyle ortaya çıkmaları, Irak özelinde tarih boyunca Kürtler ve Araplar arasındaki çalkantılı ilişkilerin etkisinden bağımsız olmayıp, 1960'lardaki isyanlardan 1970'lerdeki yönetsel otonomiye, Halepçe katliamından 1991'deki uçuşa yasak bölge uygulamasına ve nihayetinde 2005 tarihindeki anayasayla federal bir yapıya kadar bir dizi dönüm noktası niteliğindeki tarihsel politik gelişmelerle

şekillenmiştir (Danilovich 2014: 49). Ancak Şii Araplar Kürtler gibi benzer bir bölgesel yönetim talebinde ısrarcı olmamışlardır. Bunun altında yatan gerekçeler olarak Irak nüfusunun yaklaşık %55'inin Şii Araplardan oluşması, dış müdahaleyle Saddam yönetimindeki Sunni Arap hâkimiyetinin alaşağı edilmiş olması ve bu nedenle de siyasal alanda sürekli olarak siyasal iktidarın kurucusu veya en önemli parçası olma fırsatı elde etmiş olmaları şeklinde sıralanabilir.

Irak Anayasasının Temel Prensipler başlıklı bölümünün 1.maddesinde Irak'ın federal, bağımsız ve tam egemen devlet olup sisteminin cumhuriyetçi, parlamenter, demokratik olduğu ve bu anayasanın Irak'ın birliğinin garantisi olduğu ifade edilmektedir³. Söz konusu garanti federal anayasanın 109. maddesiyle Federal Yönetim'in yetki ve sorumluluğuna verilmiştir. Anılan maddede Federal Yönetim'in, Irak'ın birliğini ve bütünlüğünü, bağımsızlığını ve egemenliğini ve federal demokratik sistemini koruyacağı beyan edilmektedir. Dolayısıyla Irak federal anayasası herhangi bir bölgeye ayrılma hakkı vermemektedir. Bu nedenle de tek taraflı bir ayrılma talebi veya girişimi anayasaya aykırılık teşkil etmektedir (Danilovich ve Owtram, 2014: 23).

Yine federal anayasasının 116. maddesine göre Irak'ın federal sistemi âdemi-merkeziyetçi başkent, bölgeler, bir bölgeye dahil olmayan vilayetler ve aynı zamanda yerel yönetimlerden oluşmaktadır. Nitekim federal anayasasının 117. maddesinin 1. fıkrası ile anayasanın yürürlüğe girmesini müteakip, Kürt Bölgesi'nin mevcut yönetimiyle federal bölge olarak tanınacağı belirtilmiştir. IKBY'nin sınırları konusunda ise açık bir hüküm olmamakla birlikte bu husus bir ölçüde federal anayasasının Geçici Maddeler başlığı altındaki 143. maddesi ile belirlenmiştir. Söz konusu maddede TAL'ın 53. A ve 58. maddeleri haricinde yürürlükten kaldırıldığını ifade etmektedir. Dolayısıyla söz konusu maddeler anayasal değerini korumaktadır (Dalar 2016: 128). Böylelikle hem IKBY'nin 2005 öncesindeki sınırları teyid edilirken hem de Kerkük dâhil ihtilafli bölgeler sorununun çözümü yeni döneme taşınmıştır. Bu bağlamda 53.A maddesi IKBY'nin sınırlarınının 19 Mart 2003 tarihinde Bölgesel Kürt Yönetimi'nin idaresinde

³ Bu çalışmada 2005 tarihli Irak Anayasası'nın bu resmi sitede yayınlanan İngilizce metnine bağlı kalınmıştır, http://www.iraqinationality.gov.iq/attach/iraqiconstituti_on.pdf, çalışmada Irak anayasası veya federal anayasa şeklinde kullanılabilir

olan Dohuk, Erbil, Süleymaniye, Kerkük, Diyala ve Ninova'dan oluştuğu belirtilmektedir.

Kerkük bu maddede zikredilmesine karşın aynı zamanda ihtilafli bölgeler statüsünde yer almıştır. 143. madde ile ilintili olarak anayasanın 140.1. maddesi çözüme yönelik gerekli adımların atılması konusunda icracı otorite olarak Federal Yönetimi sorumlu görmektedir. Bu adımların neler olduğu yine aynı madde ile TAL'ın 58. maddesinin alt paragraflarında yer alan tüm şartların karşılanması şeklinde belirlenmiştir. Bu şartlar ise önceki rejim döneminde belli bölgelerin demografik karakterini değiştirmek amacıyla yol açtıkları sürgünler, zorunlu göçler vs. nedenlerle vatandaşların yaşadıkları sıkıntıların çözüme kavuşturulmasına yönelik olup, bu tedbirlerin alınmasından sonra ihtilafli bölgeler sorununun nihai olarak çözüme kavuşturulması amacıyla adil ve şeffaf bir nüfus sayımı yapılması öngörülmektedir. Ancak burada icracı otoritenin yükümlülüğüne ilişkin 58.maddenin yürürlüğünün uzatılması konusunda şarta bağlı bir tarih sınırı da öngörülmüştür. Anayasanın 140.1. maddesine göre bu tarih 31 Aralık 2007'dir. Nitekim 140.2. madde bu şartları Kerkük dâhil ihtilafli bölgelerde normalleşmenin sağlanması, bundan kastın 58. maddedeki tedbirlerin tümünün yerine getirilmesidir denebilir, adil ve şeffaf bir nüfus sayımının yapılması, akabinde bu bölgelerdeki vatandaşların iradelerini gösterecek bir referandum yapılması şeklinde sıralanmıştır. Aslında diğer koşullar adil, şeffaf ve özgür bir referandum için gerekli ortamın hazırlanmasına hizmet etmektedir. Bir anlamda 31 Aralık 2007 şarta bağlı olarak referandum için üst tarih olduğu yorumu yapılabilmektedir.

Ancak bugüne kadar yaşanan politik çekişmeler, güvenlik ve terör sorunları gibi durumlar bu şartların yerine getirilmesi için uygun koşulların oluşmasına engel olduğundan veya bu yönde icracı yönetimler tarafından ortak bir irade ortaya konulmadığından hâlihazırda bu maddenin amacına ulaşamamıştır. Bu nedenle de özellikle Kerkük dâhil diğer ihtilafli bölgelere yönelik IKBY'nin tek taraflı fiili adımları federal anayasaya aykırılık teşkil etmektedir. Buna ek olarak 117. maddenin 2.fıkrası ile anayasanın hükümlerine uygun olarak yeni bölgelerin de kurulabileceği teyid edilirken bunun için izlenecek yöntem ise federal anayasanın 119.maddesinde açıklanmıştır. Buna göre bir veya daha fazla vilayet referandum yoluyla bir bölge oluşturma hakkına

sahiptir. Bu amaçla bölge oluşturmak isteyen vilayetlerden her birinin meclis üyelerinin üçte birinin veya seçmenlerinin onda birinin talebi gerekli olacaktır.

Irak'ın etnik, dinsel ve mezhepsel farklılıkları da federal anayasada zikredilmiş ve buna göre farklılıkların bir bütün olarak garanti altına alındığı belirtilmiştir. Bu çerçevede federal anayasanın 3. maddesinde Irak'ın çeşitli milletler, din ve mezheplerden oluştuğu vurgulanmakla birlikte anayasanın 4. maddesinin 1.fikrasında Arapça'ya ek olarak Kürtçe'nin de Irak'ın iki resmi dilinden biri olduğu kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra daha küçük toplumların da hakları anayasada zikredilmiştir. Bu husus 125. madde ile düzenlenmiş olup, anılan maddede federal anayasanın aynı zamanda Türkmenler, Keldaniler, Asurîler ve diğer topluluklar gibi çeşitli milliyetlerin idari, siyasi, kültürel ve eğitim haklarını da güvence altına aldığı ve bunun bir yasayla düzenleneceği hükme bağlanmıştır.

Bununla birlikte federal anayasanın 120. maddesinde bölgesel yönetimlere federal anayasaya aykırı olmamak kaydıyla kendi anayasasını yapma hakkı vermektedir. Bu bağlamda federal anayasa Irak'ın tüm sınırları dahilinde bağlayıcı en üst hukuk olarak kabul edilmekte ve federal anayasaya aykırı herhangi bir kanunun onaylanmayacağı, federal anayasaya aykırı nitelikte olan bölgesel anayasadaki herhangi bir metnin veya başkaca bir yasal metnin yok hükmünde olacağı federal anayasanın 13. maddesi ile düzenlenmiştir. Buna bağlı olarak federal anayasanın 93. maddesiyle bu anayasanın uygulanması noktasında Federal Yönetim ile bölgesel yönetimler, vilayetler veya başka kurumlar arasında ortaya çıkabilecek ihtilafların çözüme bağlanması, anayasa maddelerinin yorumlanması konularında Federal Yüksek Mahkeme (FYM) nihai merci olarak kabul edilmekte ve mahkemenin kararı nihai ve bağlayıcı olmaktadır⁴.

⁴ FYM'nin üye sayısı federal anayasada belirtilmemekle birlikte TAL'ın 44 ve 30 No'lu kanunun 3.maddesine göre FYM islam hukuku uzmanları dahil 9 üyeden oluşmaktadır. Her üyelik için Yüksek Yargı Konseyi (YYK) Bölgesel Yargı Konseyleri ile danışarak onaylanmak üzere Cumhurbaşkanlığı Konseyi'ne 3'er aday gösterecektir. FYM Kanunu'nda ilk olarak 2008 ve en son 2015 yılında değişiklik gündeme gelmiştir. En son taslağa göre üye sayısı başkan ve yardımcısına ek olarak 15'e çıkarılmıştır. Üyelerin 7'si FYM tarafından YYK ve Bölgesel Yargı Konsey'leri ile danışılarak atanacaktır. 6 üye ise danışman niteliğinde olup 2 tanesi Yüksek Eğitim Bakanlığı ve 4 tanesi de İslam Hukuku otoritelerince atanacaktır. Bunların iki tanesi Şii iki tanesi de Sunni olacaktır. Her üyelik için 3 aday gösterilecek olup bunlardan iki tanesi Bakanlar Kurulu tarafından seçilecek ve çoğunluk tarafında seçilen aday ise sonrasında parlamento tarafından onaylanacaktır.

FYM özellikle petrol ve gaz kaynaklarının yönetimi ve işletimi, gelirlerin paylaşımı, Bölgesel Yönetim'in anayasası ile federal anayasa arasındaki olası ihtilafların halli konusunda kritik bir role sahip olacaktır.

3.4 Federal Anayasada Belirlenen Yönetimler ve Yetkileri

Daha önce belirtildiği federal anayasa yönetimleri federal, bölgesel ve herhangi bir bölgeye bağlı olmayan vilayetler şeklinde bir ayrıma tutmuştur. Hidrokarbon kaynaklarının yönetimi, gelir paylaşımı gibi konularda yaşanan ihtilafların anlaşılması amacıyla bu yönetsel yapıların yetki ve sorumluluklarının ve paylaşımının bilinmesi faydalı olacaktır.

Anayasa federal ve bölgesel yönetimler ile herhangi bir bölgeye dâhil olmayan vilayetlerin yetkilerini 4 ve 5. bölümlerde düzenlemiştir. Bu çerçevede 110.madde münhasır yetkileri, 114.madde Bölgesel Yönetimler ile paylaşılan yetkileri içermektedir.

3.4.1 Federal Yönetim'in Münhasır Yetkileri

Bölgesel Yönetimler ile özellikle hidrokarbon kaynaklarının yönetimi, işletimi ve ilintili olarak gelir paylaşımı gibi konularında yaşanan ihtilafları etkileyen temel maddelerden biri olan 110. madde Federal Yönetim'in münhasır yetkilerini düzenlemekte olup, 9 alt fıkradan oluşmaktadır. Buna göre;

1. Dış politikanın ve diplomatik temsiliyetin belirlenmesi, uluslararası anlaşmaların, antlaşmaların ve borçlanma politikalarının müzakere edilmesi, imzalanması ve onaylanması ve devletin dış egemen ekonomik ve ticari politikalarının oluşturulması,
2. Irak sınırlarının güvenliğinin garanti edilmesi, korunması ve Irak'ın savunulması amacıyla silahlı kuvvetlerin kurulması ve yönetimi dâhil ulusal güvenlik politikalarının belirlenmesi ve uygulanması, Mali ve gümrük politikalarının belirlenmesi, para basılması, Irak'ta bölgeler ve vilayetlerin

sınırları boyunca ticaret politikalarının düzenlenmesi, devletin ulusal bütçesinin oluşturulması, para politikasının belirlenmesi, merkez bankasının kurulması ve yönetimi,

4. Ölçüm ve tartı birimlerinin, standartların düzenlenmesi,
5. Vatandaşlık konularının, vatandaşlığa kabul, ikamet ve iltica hakkının düzenlenmesi,
6. Yayın frekansları ve posta teşkilatının düzenlenmesi, 7. Genel bütçe ve yatırım bütçesinin oluşturulması,
8. Irak dışından gelen su kaynaklarına ilişkin politikaların planlanması ve Irak'a giren suyun uluslararası hukuka ve anlaşmalara uygun olarak belli bir oranda akışının ve adil bir şekilde dağıtımının garanti altına alınması,
9. Genel nüfus istatistiğinin ve sayımının planlanması, münhasır yetkilerin kapsamını oluşturmaktadır.

3.4.2 Federal Yönetim ile Bölgesel Yönetim arasında Paylaşılan Yetkiler

Federal anayasanın 114. maddesi Federal Yönetim ile Bölgesel Yönetim arasındaki paylaşılan yetkileri içermektedir. Bu madde 7 alt fıkradan oluşmaktadır.

Buna göre;

1. Gümrüklerin yönetiminin bölgesel yönetimler ve herhangi bir bölgeye bağlı olmayan vilayetler ile koordinasyon kurmak suretiyle yapılması ve bu hususun bir kanunla ile düzenlenmesi,
2. Ana elektrik enerjisinin ve dağıtımının düzenlenmesi,
3. Çevrenin kirlilikten korunması ve temizliğinin muhafaza edilmesini sağlamak amacıyla bölgesel yönetimler ve herhangi bir bölgeye bağlı olmayan vilayetler ile işbirliği yapmak suretiyle çevre politikalarının belirlenmesi,
4. Kalkınma ve genel planlama politikalarının belirlenmesi, bölgesel yönetimler ve herhangi bir bölgeye bağlı olmayan vilayetler ile işbirliği yapmak suretiyle genel sağlık politikalarının belirlenmesi,
5. Bölgesel yönetimler ve herhangi bir bölgeye bağlı olmayan vilayetler ile görüş alış verişinde bulunmak suretiyle eğitim ve öğretim politikalarının belirlenmesi,

6. Adil dağıtımını garanti etmek amacıyla dahili su kaynakları politikasının belirlenmesi ve düzenlenmesi ve bunun bir yasayla düzenlenmesi, paylaşılan yetkilerin içeriğini oluşturmaktadır.

3.4.3 Bir Bölgeye Dahil Olmayan Vilayetler

Bir bölgeye dâhil olmayan vilayetler anayasanın 122. ve 123. maddelerinde düzenlenmiştir. 122. madde kapsamı

1. Vilayetlerin il, ilçe ve kasabalardan oluştuğu,
2. Bir bölgeye dahil olmayan vilayetlere ademi merkeziyet ilkesi temelinde faaliyetlerini yürütebilmek için geniş idari ve mali yetkiler tanınması ve bunun bir yasayla düzenlenmesi,
3. Vilayet meclisi tarafından seçilen valinin kendisine yine Meclis tarafından tanınan yetkileri kullanmak amacıyla vilayetteki en yüksek yürütme gücü olması,
4. Vilayet meclisi seçimi ve yetkilerinin yasayla belirlenmesi,
5. Vilayet meclisinin, hiçbir bakanlığın veya bir bakanlığa bağlı olmayan kurum ve kuruluşların kontrol ve denetimine tabi olmayıp bütçesinin bağımsız olması şeklindedir.

123. maddeye göre de iki tarafın kabulü ile Federal Yönetim yetkilerini vilayetlere devredebilir veya tersi olabilir ve bu husus yasayla düzenlenir.

IV BÖLÜM

4 FEDERAL ANAYASADA HİDROKARBON KAYNAKLARI VE YÖNETİMİ SORUNU

4.1 Federal Anayasa'da Hidrokarbon Kaynaklarının Yeri

Irak'ta 2005'de federal sistemi öngören yeni anayasa ile birlikte hidrokarbon kaynaklarının yönetimi ve buna ilişkin icracı kuruluşların yapıları yönetimler arasında başlı başına ihtilaf konusu olmuştur. Bu nedenle de taraflar arasında anayasa üzerinde müzakereler yürütülürken hidrokarbon kaynakları üzerindeki aitlik, kaynakların yönetimi, gelirlerin paylaşımı ve petrol politikalarının geliştirilmesi tartışılan hararetli konular arasında yerini almıştır. Bu konuda müzakereler Anayasa Hazırlık Komitesi bünyesinde yapılmasına karşın son dönemde özellikle Mesut Barzani, İyad Allavi, seküler Sunni Haşim Al Hassani ve Adnan Paçacı arasında dar bir grup tarafından yürütülmüştür. Müzakerelerde özellikle 112. madde üzerinde uzun süren görüşmeler neticesinde Kürt tarafı ilgili maddenin nihai şeklini almasında önemli ölçüde amaçlarına ulaşmıştır. Netice de federal anayasanın referandumuna sunulan metninde petrol ve doğalgaz kaynakları daha öncede belirtildiği üzere TAL'ın 25. maddesinin aksine Federal Yönetim'in münhasır yetkisinden ayrı olarak düzenlenmiştir (Deek ve Burton 2007: 53-58). Takip eden bölümde görüleceği üzere hidrokarbon kaynaklarının yönetimi konusunda taraflar arasında yaşanan ihtilafın sebeplerinden biri olarak karşımıza ilgili maddelerin taraflarca kendi tutum ve tezlerine göre yorumlamaları çıkmaktadır.

Bölgesel Yönetim açısından kendi sınırlarında bulunan petrol ve doğalgaz kaynaklarının yine kendisinin kontrol ve idare etmesi uzun dönemde merkezden daha

özerk veya bağımsız olarak varlığını sürdürmesine yönelik beklentinin en önemli motivasyon araçlarından biri iken Federal Hükümet ise hidrokarbon kaynaklarının kontrolünü merkezileştirmeyi tüm ülke üzerinde etkinliğini ve gücünü tesis etmenin aracı olarak görmektedir. Irak anayasasında ise federal temelde merkezi bir hükümetin kurulması düzenlenmiş olmakla birlikte tüm anayasal yetkilerin merkezileştirilmemesi hususunda da dikkatli davranılmıştır (Zedalis 2009 : 262). Daha önce belirtildiği üzere hidrokarbon kaynaklarına ilişkin hükümler federal anayasanın Federal Yönetim'in münhasır yetkilerini içeren 110. maddesi ile Bölgesel Yönetim ile paylaşılan yetkileri içeren 114. maddesinden ayrı olarak 111. ve 112. maddelerinde düzenlenmiştir. Ayrıca bağlantılı olarak Federal Yönetim ile Bölgesel Yönetim arasında süregelen tartışmalarda federal anayasanın 115. ve 121. maddeleri de ön plana çıkmaktadır. Ancak ilgili maddelerde hidrokarbon kaynaklarının yönetimine ilişkin açık hükümlere yer verilmemiş olması uluslararası çevrelerde bu kaynakların yönetiminde Federal Yönetim'i öncelleyen görüşler ile buna karşı Bölgesel Yönetim'in haklarına dikkat çeken görüşlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Bu çerçevede 111. madde *petrol ve doğal gazın tüm Irak halkına ait olduğunu* ifade ederek bütüncül yaklaşım suretiyle herhangi bir bölge, etnisite, din ve mezhep ayrımı yapılmadan tüm Irak halkının söz konusu kaynaklar üzerinde hak sahibi olduğunu beyan etmektedir. Bu aitliğin temsili yönünün olduğu gibi ekonomik yönünün de olduğunu ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla temsilde adalet, şeffaflık, hesap sorabilirlik prensipleri temelinde federal ve bölgesel düzeyde federal anayasa uygun olarak yasama düzeyinde, icracı kurumsal yapıların oluşturulmasında, sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerinde ve hükümetler ile ilişkilerinde aitlik belirleyici bir ilke olarak kendini göstermektedir. Aitliğin ekonomik yönünü ise petrol ve doğal gaz kaynaklarının etkin ve verimli şekilde toplumsal refahın ve ülkesel kalkınmanın hizmetine sunulması ve bu amaçla gerekli kurumsal yapılanmanın hayata geçirilmesi şeklinde açıklamak mümkündür. Böylelikle aitliğin somutlaştırılması ve tüm Irak halkının yararına sonuç doğurması temin edilmiş olur.

112. madde ise 111. maddeyle de bağlantılı olarak yetki kullanımının yanı sıra gelir paylaşımını içermekte ve bunun bir kanunla düzenleneceğine vurgu yapmaktadır.

Buna göre 112. maddenin 1.fıkrasında *Federal Yönetim, bölgesel yönetimler ve vilayetler ile mevcut üretim sahalarından çıkarılan petrol ve doğal gazın yönetimini, özellikle eski rejim döneminde haksız bir şekilde mahrum bırakılarak zarara uğratılmış kesimlerin veya ülkenin farklı yerlerinde daha sonra mahrum bırakılmış bölgelerin de dengeli bir şekilde kalkınmasını dikkate alacak şekilde, elde edilen gelirlerin nüfus dağılımı ile orantılı olarak tüm ülkeye adil bir şekilde paylaşımını sağlaması kaydıyla birlikte üstleneceği ve bunun bir yasayla düzenleneceği* ifade edilmektedir. 112. maddenin 2. fıkrasında ise *pazar ilkelerinin ve yatırım teşvikinin en ileri tekniklerinin kullanılması suretiyle petrol ve doğal gaz kaynaklarının, Irak halkının en yüksek menfaatlerini elde etmek için geliştirilmesi amacıyla gerekli olan stratejik politikaların Federal Yönetim'in bölgesel yönetimler ve vilayetler ile birlikte belirlenmesi vurgulanmaktadır.*

112. maddenin içeriğine bakıldığında hidrokarbon kaynaklarının yöntemine ilişkin Federal Yönetim'in yetkisine ve sorumluluğuna ilişkin üç nokta dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki mevcut üretim yapan sahaların yönetiminin vilayetler ve bölgesel yönetimler ile *birlikte* üstlenilmesi, bu sahalardan çıkarılan petrol ve gazın satışından elde edilen gelirin nüfus dağılımı dikkate alınarak tüm ülkeye adil bir şekilde paylaşımının sağlanması ve bu kapsamda eski rejim döneminde haksız bir şekilde mahrum bırakılıp zarara uğratılmış veya daha sonra zarara uğratılmış bölgelerin dengeli bir şekilde kalkınmasının sağlanması ve son olarak adil bir gelir dağılımının bir kanun ile garanti altına alınmasıdır (McGarry ve O'Leary 2007 : 681).

Bunun yanı sıra 112. madde petrol ve doğalgaz kaynaklarının hem yönetimini hem de bu kaynakların ülke menfaati açısından en etkin ve verimli şekilde kullanımına ilişkin strateji politikalarının belirlenmesinde Federal Yönetim'e bir münhasırlık atfından ziyade bölgesel yönetimlere ve vilayetlere de yönetim açısından aktif bir katılım veya hareket alanı sağladığı anlaşılmaktadır (Kelly 2010 : 755). Ancak İKBY'nin ve vilayetlerin de benzer şekilde Federal Yönetim'den bağımsız kılındığına dair bir anlayış söz konusu maddede yoktur. Nitekim 111. maddeyle düşünüldüğünde 112. madde özü itibariyle tüm Irak halkının ekonomik ve sosyal refahına, ülkesel kalkınma politikalarına en etkin ve verimli şekilde katkı sağlamak adına taraflara birlikte hareket etme ve işbirliği yapma yükümlülüğü getirmektedir.

Bu amaçla Federal Yönetim ile Bölgesel Yönetim'in ve vilayetlerin birlikte hareket etmeleri tarafların üzerinde mutabık kalacakları bir federal petrol ve gaz yasasının ile gelir paylaşımı yasasının en kısa sürede kabulü ve hayata geçmesiyle mümkün olabilecektir. Ancak federal anayasanın kabulünden bugüne kadar yaklaşık 11 yıl geçmesine rağmen bu iki konuda herhangi bir gelişme kaydedilememiştir.

112. madde ile ilgili belirtilebilecek bir diğer önemli husus da petrol ve doğalgaz sahaları konusunda bu maddenin mevcut ve gelecek sahaları şeklinde bir ayrımı öngördüğü yönünde bir bakış açısının ortaya çıkmasıdır (Kelly 2010 : 755). Bu yaklaşımın referans noktası ise söz konusu maddede Federal Yönetim ile bölgesel yönetim ve vilayetlerin birlikte yönetimlerinin sadece *petrol ve doğalgaz çıkarılan mevcut sahalar*a ilişkin ibare oluşturmaktadır. Dolayısıyla da halihazırda arama sahası kapsamında olan sahalar, keşfi yapılmamış veya keşif yapıp ancak üretimin başlamadığı petrol ve doğalgaz sahalarının bu kapsam dışında olduğu değerlendirilmektedir. Buna bağlamda temel kriterler olarak *mevcut sahalardan kasıt halihazırda petrol ve doğalgazın çıkarılıyor* olmasıdır. *Mevcut sahalar* için zaman kıstasının tayininde ise anayasanın kabul edildiği tarih baz alınmaktadır (Bell ve Saunders 2006 : 5). Buna bağlı olarak federal anayasanın kabul edildiği tarih itibarıyla arama sahası kapsamında olanlar, keşfi yapılmamış veya keşif yapıp ancak üretimin başlamadığı petrol ve doğalgaz sahalarının yönetimi ve işletilmesinin bölgesel yönetim ve vilayetlerin kendi tasarruflarında olduğu yaklaşımı ön plana çıkmaktadır (Zedalis 2009 : 48-50). Bu yaklaşıma ise 121. madde içeriği dayanak yapılmaktadır (Kelly 2010 : 755).

Sahalara yönelik bu tarz bir ayırım esas itibarıyla taslak federal petrol ve gaz yasalarından ziyade IKBY'nin 2007 tarihli ve 22 No'lu Petrol ve Doğalgaz Yasası'nda yapılmıştır. Bu yasanın Tanımlar başlıklı 1.maddesinin 16. tanımında *mevcut sahalar* 15 Ağustos 2005 öncesinde ticari üretimin yapıldığı sahalar olarak açıklanmıştır. 17.tanımda ise *gelecek sahaları* yer almaktadır. Bu tanımlamaya göre 15 Ağustos 2005 tarihi öncesinde ticari üretimin yapılmadığı sahalar ve arama faaliyetleri neticesinde keşif yapılmış sahalar *gelecek sahaları* olarak kabul edilmektedir. Ticari üretimin kriterine ise aynı maddenin 26.tanımlamasıyla açıklık getirilmektedir. Buna göre

herhangi bir 12 aylık dönemden daha fazla bir sürede günlük üretimin 5000 varilden az olmadığı üretim şeklinde belirtilmektedir. 15 Ağustos 2005 tarihi neticede yeni anayasa yapımı konusunda geçiş dönemi yasalarının şart koştuğu son tarihi. Ancak federal anayasanın kabul tarihinin 15 Ekim 2005 tarihi olduğu hatırlatılmalıdır.

2007 ve 2011 tarihli taslak federal petrol ve doğalgaz yasalarında ise benzer bir ayırım yapmak yerine sadece *keşif* ve *ticari keşif* ayırımı yapılmıştır. 2007 tarihli taslak metnin 4. maddesinin 1.ve 2. tanımlamaları yine 2011 tarihli taslak metnin

21. ve 23. tanımlamalarında *keşif, sektörde süregelen uygulamalar çerçevesinde sondaj veya diğer yöntemlerle yüzeye çıkarılabilecek petrolün rezervuarda tespit edilen ilk bulgusu* şeklinde tanımlanmıştır. *Ticari keşif* ise; *arama ve üretim lisansına sahip şirketin geliştirme aşaması için ticari olarak kabul ettiği keşiftir*. Her iki taslak metinde dikkat çeken bir diğer tanımlama da *üretim yapan yönetim* sınıflamasıdır. Bu tanımlamayla bir anlamda sınırları dahilinde her üretim yapan yönetimin, bu kapsamda değerlendirilmediği anlamı çıkarılabilmektedir. Nitekim 2007 tarihli taslak federal metnin 4.maddesinde yer alan 24.tanımlamasında temel kriter *düzenli olarak günlük 150 bin varilden fazla petrol ve doğalgaz üretimi yapılması* baz alınırken 2011 tarihli taslak federal metnin 1.maddesindeki 12.tanımlamada ise bundan farklı olarak *günlük ticari seviyede düzenli olarak üretilen ve petrol eşdeğeri günlük 100 bin varilden az olmayan petrol ve doğalgaz üretimi* şeklinde belirlenmiştir.

Federal anayasanın 115 ve 121. maddeleri de petrol ve doğalgaz kaynaklarının yönetimi açısından önem taşımaktadır. Söz konusu maddeler incelendiğinde münhasır yetki alanı dışındaki konularda Bölgesel Yönetim ve vilayetlere ait yasaların federal yasalara kıyasla önceliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 115. maddeye göre *Federal Yönetim'in münhasır yetkisi alanı dışında kalan tüm yetkiler bölgesel yönetim ve vilayetlere aittir. Diğer paylaşılan yetkiler konusunda ise öncelik bölgesel yönetimlerin ve vilayetlerin yasasına verilmektedir*. Bu maddede *paylaşılan yetkiler* ibaresiyle federal anayasanın 114. maddesi kastedilmektedir (Bell ve Saunders 2006 : 5). Anayasanın 121. maddesinin 2. fıkrasında da 115. maddeye benzer nitelikte *Federal Yönetim'in münhasır yetkisi dışında kalan konularda federal yasama ile bölgesel yasama arasında çatışma olması halinde bölgesel yönetim'in kendi sınırları içerisinde*

federal yasamanın uygulanmasını değiştirme hakkına sahip olduğu ifade edilmektedir. Yine aynı maddenin 1. fıkrasında da *Federal Yönetim'in münhasır yetkisi alanına girmeyen konularda bölgesel yönetimlerin yasama, yürütme ve yargısal yetkileri kullanma hakkı* tanınmaktadır.

Yukarıda zikredilen maddelerin petrol ve doğalgaz kaynaklarının yönetimi veya yetki paylaşımı konusunda açık ifadeler içermemesi, taraflar arasındaki ihtilafa ilişkin yapılan çalışmalarda farklı yorumların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Nitekim 110. madde kapsamında Federal Yönetim'in münhasır yetkileri arasında ülkenin dış ekonomik ve ticari politikalarının, bölgeler ve vilayetlerin sınırları boyunca ticari politikalarının düzenlenmesi yer aldığından bu yetkilerin 112. madde ile birlikte değerlendirildiğinde petrol ve gaz kaynaklarına ilişkin politikaların, yatırımların ve ticari konuların Federal Yönetim'in münhasır yetkisine girdiği ve bu nedenle de bölgesel yönetimlerin tek taraflı girişimlerinin bu yetkiyi ihlali anlamı taşıdığı ileri sürülmektedir (Belly ve Saunders 2006 : 3). Buna ek olarak petrol ve gaz kontratlarının ticari niteliği nedeniyle ticaret politikalarının bir parçası olduğu, OPEC'in üretim tavanına ilişkin taahhütlerin yerine getirilmesi, petrol ve doğalgaz kaynaklarının ulusal yatırım bütçesinin en önemli kalemi olması, üretim paylaşım anlaşmalarının gümrük politikalarını ilgilendiren bir takım hususlar içermesi nedeniyle petrol ve doğalgaz kaynaklarının Federal Yönetim'in münhasır yetkisine girdiği de savunulmaktadır (Failat 2013 : 143).

Buna karşıt olarak 110. maddedeki bu hususların genel politikalar ile bu politikaların uygulanması adına genel stratejilerin ve mekanizmaların ortaya konulmasına yönelik olduğu savunulmaktadır. Bu nedenle de spesifik olarak hidrokarbon kaynaklarının geliştirilmesi için yapılan kontratların ise daha teknik, daha özel nitelikli kendine özgü yasal düzenlemelerin konusu olduğu belirtilmektedir. Bu yüzden 110. maddenin ilgili fıkraları dikkate alınarak bölgesel yönetimlerin petrol ve gaz kaynaklarının geliştirilmesi amacıyla petrol şirketleriyle kontrat yapma yetkisinin olmadığına ilişkin yaklaşımın yeterli bir dayanağına sahip olmadığı ileri sürülmektedir (Zedalis 2009 : 43). Örneğin 110. maddenin 1.fıkrası özellikle diğer devletlerle olan ekonomik ve ticari politikalara, dış politikaya ve diplomatik temsilciliğe, uluslararası

sözleşme ve antlaşmalar yapılmasına ilişkin hükümler içermektedir. Dolayısıyla da söz konusu madde devletin diğer devletlerle olan uluslararası ilişkilerine yönelik bir içeriğe sahip olup, madde içeriğindeki *dış egemen* ibaresiyle şirketlerden ziyade egemen devletler muhatap alınmaktadır. Bu nedenle de maddenin içeriğinin şirketler ile yapılan kendine özgü teknik kontratları kapsadığını ileri sürmenin zorlayıcı bir yaklaşım olacağı savunulmaktadır (Zedalis 2009 : 255).

Buna ek olarak anayasanın izlediği metodoloji ve ilgili maddelerin içeriği dikkate alındığında 110. maddenin sadece kendi içeriği baz alınarak dar yorumunun anayasanın ruhuna daha uygun düşeceği belirtilmektedir. Aksi halde 114. maddenin 4. fıkrasında yer alan *kalkınma politikasının* da petrol ve doğal gaz kaynaklarının sağladığı gelirlerden bağımsız düşünülmemeyeceğinden yine bu kaynakların yönetiminin bölgesel yönetim ile paylaşılan bir yetki kapsamında değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu durumda da yine petrol ve doğal gaz kaynaklarının yönetiminin Federal Yönetim'in münhasır yetkisi dışında kaldığı ileri sürülmektedir. (Zedalis 2009 : 254).

Yorum farklılığının kendini gösterdiği bir başka nokta da hidrokarbon sahalarının sınıflandırılmasıdır. Bu ise *gelecekte üretim yapılacak sahaların mevcut üretim yapan sahalardan* ayrı olarak ele alınmak suretiyle yönetiminin ve gelir paylaşımının bölgesel yönetim ile vilayetlerin kontrolünde olduğu yaklaşımını içermektedir. Ancak 112.2. maddesinden hareketle Federal Yönetim'in her halükarda mevcut sahaların yanı sıra gelecekte üretim yapacak sahaların değerlendirilmesi konusunda da etkin bir role sahip olduğu savunulmaktadır (Deeks ve Burton 2007 : 69). Nitekim bu alt maddede Federal Yönetim'in herhangi bir saha kategorisi yapılmadan petrol ve doğal gaz kaynaklarını tüm Irak halkının yüksek menfaatlerine sunmak adına gerekli strateji politikalarının belirlenmesi konusunda bölgesel yönetim ve üretim yapan vilayetler ile birlikte hareket etmesi vurgulanmaktadır. Kaldı ki anayasanın 111. maddesinden hareketle tüm Irak halkının gelecekte üretim yapılacak sahaların gelirleri üzerinde de hak sahibi olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu gelirlerin adil bir şekilde paylaşımı yine Federal Yönetim ile bölgesel yönetimler arasında işbirliği ve birlikte hareket edilmesi gerekli olmaktadır.

Bununla birlikte anayasanın 115. ve 121. maddeleri bağlamında Federal Yönetim'in münhasır yetkisinde yer almayan konularda bölgesel yönetim'in ve vilayetlerin yönetsel ve yasal işlemleri yürürlüğe sokma ve uygulama yetkisine sahip olduğu ve bu konulara yönelik ihtilaf çıkması halinde üstünlüğün bölgesel yönetim ve vilayetlerin düzenlemelerine verildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla da Bölgesel yönetim ve vilayetlerin petrol ve gaz kaynaklarının yönetimi ve işletilmesine yönelik federal anayasa temelinde yasal ve yönetsel düzenlemeler yapma yetkisi olduğu ifade edilebilir. Bu nedenle de IKBY'nin petrol şirketleriyle sözleşme yapmasının anayasal bir dayanağa sahip olduğu sonucu çıkarılabilir (Zedalis 2009 : 53). Ancak buradan IKBY'nin Federal Yönetim'den bağımsız hareket etme hakkı olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Zira federal anayasanın yukarıda ele alınan ilgili maddelerine ve anayasanın kurgusuna bakıldığında Federal Yönetim'e bölgesel yönetim ve diğer üretim yapan vilayetleri yok sayan bir serbestiyet verilmediği gibi bölgesel yönetim ve diğer üretim yapan vilayetlere de Federal Yönetim'den bağımsız hareket etme yetkisi verilmiş değildir. Aksine hidrokarbon kaynaklarının Irak'ın siyasal ve ekonomik hayatında taşıdığı ağırlığı nedeniyle bu kaynakların yönetiminde ve gelir paylaşımında federal anayasanın taraflar arasında işbirliğini ve koordinasyonu esas aldığı ve aynı zamanda dengeleyici bir karşılıklı bağımlılığı gözettiği ifade edilebilir.

4.2 HidroKarbon Kaynaklarının Yönetimine İlişkin Yürütülen Çalışmalar ve Tarafların Farklılaşan Tutumları

4.2.1 Hidrokarbon Yasa Çalışmaları ve Tarafların Tutumu

Hidrokarbon kaynaklarının yönetimine ilişkin olarak Federal Yönetim ve IKBY farklı tutumlara sahip olmakla birlikte iki taraf da görüşlerini federal anayasanın aynı hükümlerine dayandırmaktadırlar. Federal Yönetim 110 ve 111. maddelerden hareketle ülkenin tüm petrol ve doğal gaz kaynakları üzerinde federal kurumların münhasır yetkisi olduğunu ileri sürerken IKBY ise bu maddelere ile birlikte 115 ve 121. maddeyi öne sürerek petrol ve doğal gaz kaynaklarının Federal Yönetim'in münhasır yetkisinde olmadığını ve Federal Yönetim ile mevcut üretim yapan sahaları birlikte yönetme hakkı

olduğunu ve gelecekte tespit edilecek sahaları ise kendisinin yönetme hakkı olduğunu ileri sürmektedir. Buna bağlı olarak IKBY'nin 2007 tarih ve 22 No'lu Petrol ve Doğal Gaz Yasası'nın *Amaç* başlıklı 2. maddesinde ve *Petrolün Mülkiyeti ve Yönetimin Hakları* başlıklı 3. maddesinde federal anayasanın 115, 121, 111 ve 112. maddelerine atıf yapılmıştır.

Tarafların bu denli farklı uçlarda yer almasını çeşitli nedenlere bağlamak mümkündür. Bu nedenlerden biri olarak hidrokarbon kaynaklarının yönetimi adına yetki konusunun federal anayasada yoruma yer vermeyecek şekilde açık bir şekilde düzenlenmemiş olması gösterilebilir. Örneğin su kaynaklarının yönetimi ve elektrik dağıtımı 110 ve 114. maddelerde yer alırken petrol ve doğal gaz kaynaklarının yönetimi, yetki paylaşımı, kaynakların işletilmesi gibi konular açık bir şekilde ilgili maddelerde belirtilmemiştir. Bir diğer nedenin ise tarihsel süreç içerisinde varolan çatışmaların yol açtığı güvensizlik duygusu olduğu ileri sürülebilir. Dolayısıyla Federal Yönetim'in perspektifinden bakıldığında güçlü bir otorite için petrol ve doğal gaz kaynaklarının yönetiminin merkezileştirilmesi zorunlu görülürken IKBY'nin cephesinden ise merkezden özerk olmak suretiyle kaynakların yönetimini sağlamak ekonomisi, güvenliği ve genel politikaları açısından hayati kabul edilmektedir.

Böylelikle IKBY kaynaklar üzerinde elde edeceği kontrol ile Irak'ın siyasi geleceğinden dışlanmamayı amaçlarken aynı zamanda tam bir bağımlılık içerisinde olmamayı gözetmektedir (Deek ve Burton 2007: 55). Dolayısıyla bu kaynaklar üzerinde güç ve otorite tesisi için taraflar arasında bir rekabet yaşanmaktadır. Bu ise taraflar arasındaki görüşmelerde çatışma çözümüne yönelik uzlaşmacı bir yaklaşımdan ziyade bir tarafın diğer tarafa kendi yaklaşımını kabul ettirme çabasının daha baskın olmasına yol açmaktadır. Bu nedenle de üzerinde uzlaşılabilen konuların yasalaşması önlenmiş olmakta ve yaşanan ihtilafın kronikleşme riskinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Örneğin Finansal Kaynaklar Yasası (FKY- Financial Rights Law-FRL) taslağı üzerinde uzlaşma sağlanmasına rağmen bu taslağın Federal Hidrokarbon Yasası ve Irak Devlet Petrol Şirketi Yasası ile bir paket olarak değerlendirilmesi nedeniyle söz konusu iki konuda yaşanan ihtilaflar FKY taslağının da yasalaşmasının önündeki engellerden biri olagelmıştır.

Neticede taraflar arasındaki anlayış farklılığının ve ihtilafın temel sorun alanları olarak Federal Hidrokarbon Yasası, kaynakların yönetimine ilişkin Federal Petrol ve Doğalgaz Konseyi (FPGK-Federal Oil and Gas Council-FOGC), Irak Devlet Petrol Şirketi (IDPŞ-Iraq National Oil Company-INOC)'nin organizasyonu, yetki ve sorumlulukları, yetki ve gelir paylaşımı, petrol şirketleriyle yapılan kontrat türleri vs sıralanabilir. Nitekim taraflar arasındaki görüş farklılığını ve savundukları tezler ilgili yasa ve taslak yasalarda kendini göstermektedir. Bu çerçevede Federal Yönetim'in yaklaşımı 2007 ve 2011 tarihli taslak Federal Petrol ve Doğalgaz Yasalarında, Haziran 2007 tarihli Finansal Kaynaklar Yasası'nda, IKBY'nin yaklaşımı da 22 No'lu Petrol Ve Doğal Gaz Yasası'nda görülebilmektedir.⁵

Irak'ta yeni anayasasının kabulü sonrasında İngiltere ve ABD Federal hidrokarbon yasasını gündeme getirmeye başlamıştır. Hatta 2005 Kasımında Irak'ın İngiliz Büyükelçisi William Patey tarafından kurulacak ilk hükümetin öncelikleri arasında petrol endüstrisinin ticari açıdan yeniden yapılandırılması, özel-yabancı sektör yatırımının teşviki için yasal çerçevenin hazırlanmasının geldiğini ifade ederek başbakan olma potansiyeli olan tüm adaylara bu konuda seminer verilmesini Londra'ya tavsiye etmiştir. Bu konuda ilk resmi talep genel seçimlerden hemen sonra Aralık 2005'te IMF ile Irak arasında Standby Anlaşması yapıldıktan sonra gelmiştir (Muttitt 2012: 295). İlk hükümetin Mayıs 2006'da kurulmasından sonra bu konuda çalışmalar Mayıs-Temmuz 2006 döneminde yürütülmeye başlamıştır. Bu süreçte ilk taslak Irak petrol sektöründe yıllarca üst düzey görev almış, bakanlık yapmış kişilerden Thamir Al-Ghadban, Tariq Shafiq, Farouk Al-Kasım tarafından hazırlanmıştır. Ayrıca taslak üzerinde çalışmak ve danışmanlık yapmak amacıyla Amerikan Uluslararası Kalkınma Ajansı (AUKA-U.S Agency for International Development-USIA) tarafından Hills, Stern & Morley Hukuk Bürosu'nun avukatı olan Ronald Jonkers görevlendirilmiştir

⁵ 2011 tarihli petrol ve gaz yasasının Irak meclisinin Petrol ve Enerji Komitesi'ne danışmanlık yapan Irak Enerji Enstitüsü'nün Arapçadan İngilizce çevirisi dikkate alınmıştır. Bkz, <http://www.iraq-businessnews.com/wp-content/uploads/2011/10/CoR-Draft-Oil-and-Gas-Law-English-Version-by-IEI.pdf>, taslak yasa için 28 Temmuz 2011 tarihinde Federal Petrol Bakanlığınca hazırlanan ve Bakanlar Konseyine sunulan metin dikkate alınmıştır. 28 Temmuz tarihli bu metin 25 Ağustos'ta Bakanlar Konseyince kendi görüşlerini temsil eden metin olarak onaylanmış ve önceki versiyonları yok saymıştır. Bu nedenle de söz konusu metin çalışmada baz alınmaktadır.

(Amerikan Lawyer 2007, <https://www.law.com/almID/1177491865424/?slreturn=20190328173535>, 17 Ekim 2014'te erişildi).

Daha sonra taslak metin, aralarında büyük petrol şirketlerinin de olduğu bir çok kuruluşa görüş verilmesi amacıyla gönderilmiştir. Bu amaçla Petrol Bakanı Hussain Shahrstani Temmuz 2006'da Washington'a yaptığı ziyarette Chevron, Exxonmobil, Conoco-Philips, BP, Shell ve küçük çaplı dört şirket temsilcisi ile toplantı yapmıştır. Toplantı esnasında şirketler tarafından üretim paylaşımı kontratlarının teknik servis kontratlarına tercih edildiği, geri kazanım oranının (rate of return) risklerini karşılayacak düzeyde olması gerektiğini, kanunlarda tutarlılık, vergi rejiminin istikrarlı ve uzun dönemli yatırımı koruyacak şekilde düzenlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Bunun akabinde petrol şirketleriyle bir görüşme de Eylül 2007'de Viena'da OPEC toplantısı döneminde yapılmıştır (Muttitt 2012: 331- 333). Bu süreçte taslak kamuya açıklanabilir şekilde ilk olarak 15 Ocak 2007'de hazır hale gelmiş olmakla birlikte taslak metin 15 Şubat 2007'de netleşmiştir (Zedalis 2009 : 62).

Ancak taslağın son hali ise Dubai görüşmeleri sonrasında ortaya çıkmıştır. Mayıs-Temmuz çalışmalarında ortaya çıkan ilk taslak üzerinde değişiklikler esas itibariyle Berham Salih'e bağlı Enerji Komitesi tarafından yapılmıştır. Komite çalışmalarında taslak üzerinde görüşmeler Thamir Ghadban ve IKBY'nin Doğal Kaynaklar Bakanı Ashti Hawrami arasında yürütülmüştür. Bunun üzerine taslak metin üzerindeki değişikliklere Tariq Shafiq ve Faruq Al Kasım tarafından itirazlar gelmiştir (Muttitt 2012 : 340-344). Taslağın kamuya yansması sonrasında ise Irak İşçi Federasyonu tarafından sert eleştiriler gelmeye başlamıştır. Federasyon kaygılarını dile getirmek amacıyla ilk etapta 17 Ocak 2007'de Berham Salih ile görüşmüş ve akabinde 6 Şubat 2007'de konferans düzenlemiştir. İşçi federasyonu özellikle üretim paylaşımı kontratlarının kabulünün Irak'ın sahip olduğu en önemli şeyin elinden çıkmasına yol açacağını, Irak halkının petrol üzerinde yabancı şirketlerin kontrolüne karşı çıktığını, uzun dönemli kontratlarla Irak'ın zenginliklerinin çalındığını, bu tür yasalar ve kontratlar yapılırken diğer üretim yapan ülkelerin, özellikle komşu ülkelerinki ile paralel olması gerektiğini savunmuşlardır (Muttitt 2012: 368-369) .

Ardınan Şubat taslağı üzerinde görüşmek üzere 17 Nisan 2007'de Dubai'de yaklaşık 50 kişiden oluşan bir heyetin yaptıkları toplantıda yeni değişiklikler gündeme gelmiştir. Özellikle üretim paylaşımı kontratı (Product Sharing Contract), arama risk kontratı (Exploration Risk Contract), geliştirme ve üretim kontratı (Development & Production Contract) şeklinde yeniden adlandırılarak taslak yasaya dahil olmuştur. Bu bağlamda iki taslak arasındaki en önemli farklardan biri, Dubai Ekleri olarak adlandırılan ve Irak sahalarının kategorize edilerek yönetsel şeklini belirleyen 4 ekin, Şubat taslağına dahil edilmesidir. Diğer bir fark ise taslağın ilk halinde kullanılabilecek olan kontratlardan üretim paylaşımı kontratı ibaresinin 15 Şubat taslağından çıkarılmasıdır (Zedalis 2009 : 62).

Dubai eklerinde tüm Irak sahaları özelliklerine göre 4 ayrı kategoriye ayrılmış ve hangi kurumun veya yönetimin kontrolünde olacağı da belirtilmiştir. Bu bağlamda ilk etapta geliştirmeye hazır ve arama blokları olmak üzere toplam 117 saha listelenmiştir. Bunun ardından üretim yapılan 27 saha ilk ekte yer almıştır. 2. ek, rezervi ispatlanmış ancak geliştirilmemiş 25 sahayı içermiştir. Bu 2 ekte yer alan sahaların yönetimi ise kurulması planlanan Irak Devlet Petrol Şirketi'ne verilmiştir. 3.ek ise Irak'ın çeşitli bölgelerinde bulunan geliştirilmemiş 26 sahayı kapsamış olup IKBY kendi sınırları dahilinde yer alan bu nitelikteki sahalarla ilişkin petrol şirketleriyle ön anlaşma yapabilecektir. Federal Petrol Bakanlığı da Irak'ın diğer bölgelerinde yer alan bu sahalar için anlaşma yapabilir. Ancak yapılacak anlaşmalar kurulması planlanan Federal Petrol ve Doğalgaz Konseyi'nin onayına tabi kılınmıştır. 4.ek ise Sunni Arapların bulunduğu Batı Çölü ve Anbar Bölgesi'nde çoğunlukla yer alan 65 arama blokunu içermiştir. Bu sahalardan Süleymaniye, Erbil ve Dohuk'ta bulunan sahaların IKBY'nin kontrolünde ve diğer bölgelerdeki sahaların ise Federal Yönetim'in kontrolünde olacağı ifade edilmiştir (Hafidh 2007, <http://www.wsj.com/articles/SB117303961669326351>, 11.03.2012'de erişildi)⁶.

Oysa IKBY tarafından yapılan açıklamalardan Federal Yönetim ile ilk taslak üzerinde mutabık kalındığı anlaşılmaktadır. Nitekim söz konusu taslağın 17 Aralık

⁶ Söz konusu ekler kamuya açık bir şekilde yayınlanmamıştır. 1.ekteki sahalar arasında kuzey ve güney Rumelia, Mejnun sahaları da yer almaktadır. Ek 3te yer alan sahaların bir kısmı Anbar, Kerkük, Nejef, Muthanna ve Süleymaniye vilayetlerinde yer almaktadır.

2006'da dönemin Başbakanı Nuri Al-Maliki'ye sunulduğu ve 16 Ocak'da ilgili komitenin taslağa son halini verdiği ifade edilmiştir. Bu haliyle taslakta IKBY'ye petrol şirketleriyle müzakere etme ve kontrat yapma yetkisi verilmiş, IKBY'nin kendi sınırlarındaki sahalar üzerinde otoritesi tanınmış, Irak'ın gelirlerinden payını alması sağlanmış ve yasada olası değişikliklerde IKBY'nin de rızasının aranacağı yer almıştır (KRG Cabinet Announcement 2007, <http://cabinet.gov.krd/a/d.aspx?s=010000&l=12&a=15832>, 14 Mart 2012'de erişildi).

Ancak 15 Şubat taslağı IKBY'nin bu beklentilerini karşılamaktan uzak kalmıştır. İlerleyen süreçte Irak Bakanlar Kurulu 3 Temmuz 2007 de hidrokarbon yasasını kabul ettiklerini ve onay için parlamentoya göndereceklerini açıklamıştır. Bunun üzerine IKBY kabul edilen nihai metni görmediklerini ve kendilerinin sıcak bakmadığı değişikliklerin kabul edilmemesi gerektiğini aksi halde bunun anayasanın ihlali anlamına geleceğini açıklamıştır. IKBY bu metin yerine Federal Yönetim ile hidrokarbon yasası, IDPŞ yasası ve gelir paylaşımı yasasının taslaklarından oluşan bir paket üzerinde prensipte anlaştıklarını ve bunun esas alınmasını beyan etmiştir (KRG Cabinet announcement 2007, <http://cabinet.gov.krd/a/d.aspx?s=010000&l=12&a=18833>, 14 Mart 2012'de erişildi). Ayrıca IKBY sahaların yönetsel açısından merkezileştirilmesine ve Federal Yönetim'e bağlı kurumların sahalar üzerindeki hakim konumuna karşı çıkarak bu noktada federal anayasanın 112 ve 115. maddelerinde belirtilen birlikte yönetim, adil gelir paylaşımı vs. prensiplerin esas alınmasına dikkat çekmiştir. Buna ek olarak kendi yönetsel sınırları içerisindeki sahalar üzerinde yetkisinin ve kontrolünün tanınmasını istemiştir (Sakmar 2008 : 303).

IKBY, Dubai Ekleri'nin kabul edilmesi halinde IDPŞ'nin Irak'ın ispatlanmış rezervinin nerdeyse %97'sini yöneteceğini ve geriye kalan %7'lik kısmın ise bölgelere verildiğini ileri sürmüştür. IKBY itirazlarına ilişkin olarak özellikle 27 Nisan 2007 tarihinde yaptığı resmi açıklama ile gerekçelerini sıralamıştır. Bu gerekçelere bakıldığında IKBY; Dubai Ekleriyle mevcut üretim yapılan sahaların IDPŞ'ye devredildiğini ve federal anayasanın 112.maddesinde yer alan bölgeler veya vilayetler ile ortak yönetim koşulunun yok sayıldığını, IKBY'nin petrol şirketleriyle yapmış olduğu kontratların, kendi sınırlarındaki sahalar ve bloklar üzerinde yönetsel

yetkilerinin ve otoritesinin tanınması gerektiğini buna karşın söz konusu sahaların ve blokların yapılan kontratlardaki tanımlamalardan daha farklı bir kategori ile sunulduğunu açıklamıştır (MNR Announcement 2007, http://cabinet.gov.krd/pdf/MNR_Statement_20070427.pdf, 14.03.2012'de erişildi).

Ek olarak IKBY, IDPŞ ve FPGK'nin yönetsel yapısını eleştirerek özellikle IDPŞ'ne bu denli merkeziyetçi bir konum verilmesini eski rejime geri dönüşün adımı olarak değerlendirmiştir. Ayrıca IDPŞ'nin elde edeceği gelirlerin paylaşımı konusunda da herhangi bir ifadenin Dubai Ekleri'nde yer olmadığını oysa anayasanın 112. maddesinin bu konuyu açık olarak düzenlediği de gerekçe olarak sunulmuş ve bu itirazların dikkate alınarak söz konusu eklerin tekrar gözden geçirilmesini talep etmiştir (KRG Cabinet Announcement 2007, http://cabinet.gov.krd/pdf/MNR_Statement_20070427.pdf, 14 Mart 2012'de erişildi). IKBY aksi halde petrol ve doğalgaz yasasının onaylanması konusunda gereken desteğini çekeceğini beyan etmiştir. IKBY'nin ısrarı üzerine neticede Dubai Ekleri taslaktan geri çekilmiştir (Sakmar 2008 : 303). Ancak yukarıda da değinildiği üzere federal kurumların yapısı, görev ve yetkileri, gelir paylaşımı, IKBY'nin sahalar üzerindeki yetki ve kontrol sorunu, yapılan kontratların tanınmaması vs konular taraflar arasında uzlaşmayı engelleyici sorunlar olarak varlığını korumuş ve neticede söz konusu metin taslak olmaktan öteye geçmemiştir.

4.2.1.1. 2011 & 2007 Tarihli Federal Petrol ve Gaz Yasası Taslakları ve 22 Nolu Yasa

2011 tarihli federal petrol ve gaz yasası taslağının metninin 2. maddesinde yasanın amacı ve kapsamı federal anayasanın 111. maddesine atıf yapılarak belirtilmiştir. Buna göre *Irak halkına adil bir paylaşımı garanti etmek amacıyla petrol ve doğal gaz kaynakları üzerinde kontrolün sağlanması, petrol faaliyetlerinin her aşamasında ulusal çıkarların elde edilmesi için Federal Yönetim'in petrol kaynaklarını yönetmesi ve geliştirmesi, petrol ve doğal gaz sektörünün geliştirilmesi ve yönetimi için strateji politikalarının hazırlanması* şeklinde tayin edilmiştir. Bu amaca ulaşmak için 3. maddenin 2. ve 3. fıkralarında sırasıyla *ilgili bakanlıklar arasında ve bakanlıklar ile*

bölgesel yönetimlerin ve vilayetlerin yetkili kurumları arasında işbirliğinin kurulmasına ilişkin düzenlemelerin yapılması, federal yetkili kurumlar ile bölgesel yönetimler ve vilayetler arasında koordinasyon ve istişarenin kurulmasına mesned düzenlemelerin yapılması öngörülmüştür⁷. 2007 tarihli taslak federal metnin *Amaç* başlıklı 3. maddesinin b. fıkrasında ise *istişare* ibaresi yerine *müzakere* ibaresine yer verilmiştir. Şöyle ki söz konusu maddede bu husus... *federal yönetim, bölgesel yinetimler ve vilayetler arasındaki müzakerelere ve koordinasyona temel teşkil edecek bir düzenlemenin yapılması* şeklinde düzenlenmiştir. Federal Yönetim'in, 2011 tarihli taslak metindeki bu değişiklik ile bölgesel yönetim ve vilayetleri daha etkin veya aktif bir konumdan daha pasif bir şekilde konumlandığı izlenimi doğmaktadır.

Buna karşın IKBY'nin 22 Nolu yasasına bakıldığında ise söz konusu yasanın 2.2. maddesinde petrol faaliyetlerine yönelik olarak açık bir şekilde Irak federal anayasası'nın 115 ve 121. maddelerine istinaden *bölgesel yasal ve yönetsel düzenlemeler aksi Bölgesel Yönetim'ce kararlaştırılmadıkça nihai ve federal düzenlemelere üstün* kabul edilmektedir. Bu çerçevede söz konusu fıkra *petrol faaliyetlerine ilişkin herhangi bir federal yasa, anlaşma, kontrat, anlayış bildirgesi veya herhangi bir federal belgenin uygulama gücüne sahip olmayacağı* belirtilmektedir. Dolayısıyla IKBY'nin bu madde ile kendi sınırları dâhilindeki petrol ve doğal gaz kaynaklarını ilgilendiren her türlü yasal mevzuda uzlaşma veya işbirliği sağlanması için olmazsa olmaz koşul olarak kendi otoritesinin tanınmasını esas almaktadır. Bu şartın kabulü halinde IKBY aynı fıkra *...aksi Bölgesel Yönetim'ce kararlaştırılmadıkça...*ibaresiyle Federal Yönetim ile uzlaşma ve işbirliğine açık kapı bırakmaktadır. Buna karşın Federal Yönetim'in münhasır yetkisini düzenleyen federal anayasanın 110.1. maddesi burada hatırlatılmalıdır. Zira söz konusu madde ile daha önce belirtildiği üzere uluslararası anlaşmaların ve sözleşmelerin müzakeresi, yapılması ve onaylanması Federal Yönetim'in münhasır yetkisine verilmektedir. Bu noktada Irak ile başka bir devlet veya devletler arasında hidrokarbon kaynaklarının sınır aşan iletimi, kota, OPEC, yaptırım vb. konularda yapılabilecek bir anlaşma veya sözleşme Bölgesel Yönetimi de bağlayıcı nitelikte olmaktadır.

⁷ Petrol faaliyetleri, 2011 tarihli taslak metnin Tanımlar başlıklı 1.maddesinin 13.tanımlamasında arama, geliştirme, üretim, ayrıştırma, işleme, depolama, taşıma, satış, devir ve ihraç noktasında transfer, veya Irak içerisinde ve dışında teslim ve gaz işleme faaliyetleri olarak açıklanmaktadır. IKBY'nin 22 Nolu yasasında bunlara ek olarak rafinericilik, tesis inşaatı dahil edilmektedir

4.2.1.1.1 Federal Petrol ve Gaz Konseyi

Hidrokarbon kaynaklarının yönetimine ilişkin metinlerde yer alan kurumsal yapılanma, görev ve yetki paylaşımı tarafların politikaları açısından kritik ve stratejik önem taşımaktadır. 2011 tarihli taslak federal hidrokarbon yasası bu hususta geniş bir yelpaze sunmuştur. Nitekim *Petrol Kaynaklarının Yönetimi* başlıklı 2. Bölümün *Yetkili Kurumlar* kısmının 6. maddesinde Temsilciler Meclisi, Bakanlar Konseyi, Federal Petrol ve Gaz Konseyi, Federal Petrol Bakanlığı (FPGK-Federal Oil and Gas Council-FOGC), Irak Devlet Petrol Şirketi ve Bölgesel Yetkili Organ şeklinde sıralanmaktadır.

FPGK Bölgesel Yönetim ile Federal Yönetim arasındaki ihtilafli konulardan biri oluşturmaktadır. FPGK'nin yetkileri ve organizasyonundaki üyeler dikkate alındığında ihtilafın daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. FPGK'nin kuruluşunu, görev ve yetkilerini 2011 tarihli taslak federal hidrokarbon yasasının sırasıyla 5, 9 ve 10. maddeleri düzenlemektedir. 5. maddeye göre FPGK, *Bakanlar Konseyi'nin başının veya onun atayacağı bir yetkilinin başkanlığında kurulacak olup, üyeler Federal Hükümet'ten ilgili Başbakan Yardımcısı, Petrol Bakanı, Finans Bakanı, Planlama Bakanı, Bölgesel Yönetim'den bakan düzeyinde bir yetkili, Irak Merkez Bankası Başkanı ve ayrıca vilayetlerden alanında uzmanlaşmış tecrübeli bir temsilci, IDPŞ ve Irak Devlet Petrol Pazarlama Şirketlerinin (IDPPŞ-State Oil Marketing Organization-SOMO) Genel Müdürleri, FPGK'nin tayin ettiği ve Bakanlar Konseyi'nin onayladığı başka bir şirket yetkilisi, petrol, gaz, finans ve ekonomi alanlarında liyakat sahibi ve Bakanlar Konseyi'nin başı tarafından aday gösterilip yine Bakanlar Konseyi'nin kararıyla en fazla 5 yıllık süre için seçilecek üç uzmandan oluşmaktadır.*

Aslında tam anlamıyla Federal Hükümet'in mini bir bakanlar kurulu görüntüsü ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla da bu üyelik yapısının politik etkisi dikkate alındığında Federal Hükümet'e rağmen herhangi bir kararın FPGK'de alınabileceği ihtimalini zayıflatmaktadır. Zira hükümetin koalisyon olması durumunda söz konusu bakanlıkların partilere dağılımı da önem arz etmektedir. Bu durum doğal olarak Konseyin çalışmalarının olası bir hükümet krizinin veya koalisyonu oluşturan partiler arasındaki

ihtilafların etkisinden ne derece bağımsız olacağına yönelik soru işaretlerini de bünyesinde barındırmaktadır.

Nitekim FPGK'nin görev ve yetkilerine bakıldığında bu kurumun ne derece kritik bir konumda olduğu daha net bir şekilde görülmektedir. 2011 tarihli taslak federal metnin 9.1 maddesinin alt bendleri itibariyle FPGK, *federal petrol politikaları ve arama, geliştirme sahaları ile ana boru hatlarına ilişkin genel planların onaylanması ve değiştirilmesi, şirketler ile müzakere standartlarının tayini, lisans vermeye ilişkin kontratlara veya geliştirme ve üretim kontratlarına ve çalışılacak şirketlerin belirlenmesindeki yeterlilik kriterlerine ilişkin yönetmeliklerin ve kurulların onaylanması, Irak halkının yüksek menfaatlerine hizmet edecek şekilde sahaların ve arama alanlarının kalsifikasyonuna göre burada belirtilen standartlara uygun olarak arama, geliştirme, ve üretim kontratları için model kontratların onaylanması ve değiştirilmesi, işbu yasanın 18.maddesine uygun olarak petrol faaliyetlerine ilişkin yetkili kurum tarafından verilen lisanslar dâhilinde arama, geliştirme ve üretim kontratlarının onaylanması, kontratların hazırlanması ve değiştirilmesi, lisans sahipleri arasında hisselerin devrine onay verilmesi* gibi kritik konularda yetkili kılınmaktadır. Bunun yanısıra FPGK'nin karar alma şekli de tarafların tutumları açısından önem taşımaktadır. Nitekim 9.2 maddesinde göre *petrol politikalarının ve planların, model kontratların, müzakerelerin ve şirketlerle kontrat yapılmasına ilişkin kararların üye tam sayısının 3 te 2 çoğunluğu ile alınması ve diğer konularda ise basit çoğunlukla karar alınması hükme bağlanmıştır*. FPGK bünyesinde Bölgesel Yönetim'in sadece 1 kişi ile yer alması ve karar verme sayısı göz önünde bulundurulduğunda Bölgesel Yönetim'in alınacak kararlarda edilgen bir konumda olacağını göstermektedir. Tabi diğer üye bakanlıkların partisel dağılımı da bunda belirleyici olabilecektir.

Ayrıca 10. maddeye istinaden FPGK'ye bağlı bir kuruluşun oluşturulması da öngörülmüştür. Bu çerçevede *arama, geliştirme ve üretim kontratlarının incelenmesi, petrol ve doğal gaz sahalarına yönelik geliştirme planlarının hazırlanması ve diğer tüm ilgili konularda tavsiyelerde ve önerilerde bulunması amacıyla Konsey'e bağlı olarak Bağımsız Danışmanlar Bürosu'nun kurulması* belirtilmektedir. Bu Büro'nun üyeleri ise Konsey tarafından *petrol, doğal gaz ve hukuk alanında uzman kişilerden tekrar seçilme*

yolu açık olmak üzere 1 yıllık süre için seçileceği belirtilmiştir. Dolayısıyla FPGK'in kurumsal yapısı, görev ve yetkileri nedeniyle taraflar arasında müzakere konularından birini teşkil etmiştir.

2007 tarihli federal petrol ve gaz yasasında FPGK 5.maddenin C şıkkında düzenlenmiştir. Genel olarak 2011 tarihli taslak metin ile aynı içeriğe sahip olmakla birlikte farklı olarak FPGK'nin *Irak toplumunun bileşenlerini adil bir şekilde temsili dikkate alınarak oluşturulacağı* ibaresi yer almıştır. *Oluşturulmaktan* kastın temsile ilişkin olduğu kanısını güçlendirmektedir. Ancak bu taslakta üye yapısı ve karar verme sayısı 2011 tarihli taslak metinden farklılık taşımadığından *adil bir şekilde temsilin* nasıl gerçekleşeceği ve bunun nasıl etkin ve verimli bir şekilde uygulanacağı soru işaretine yol açmaktadır. Bunun yanı sıra 2011 tarihli taslak metinde FPGK'ye bağlı kuruluş olarak tasvir edilen Bağımsız Danışmanlar Bürosu 2007 tarihli taslak metinde yer almamıştır. Bunun yerine 5. maddenin C bölümünün 10. bendinde FPGK'ye kendi görev ve yetkilerini ifa etmek için kurumlar oluşturma yetkisi verilmiştir.

2007-2011 tarihli taslak federal metinlerde FPGK konusunda çizilen yapıya, görev ve yetkilere karşılık IKBY, 22 No'lu yasasında bu konuya tutumunu yansıtır şekilde yer vermiştir. 22 No'lu yasanın *Federal Yönetim ile İşbirliği* başlıklı 7.bölümün 18.3 maddesi ile *standartların, model kontratların, müzakereler için ticari hükümlerin, petrol şirketleri ile kontrat yapma prosedürlerinin tayin edilmesi hususlarında, yapısının Bölgesel Yönetim ile anlaşarak belirlendiği bir hükümetlerarası FPGK ile işbirliği yapılması* öngörülmüştür. Bu madde, özellikle de *...yapısının Bölgesel Yönetim ile anlaşarak belirlendiği bir hükümetlerarası FPGK...ibaresi* ile 2007 tarihli taslak metnin çizdiği yapıya karşı bir öneri niteliği taşıırken aynı zamanda bu tarihten sonraki Federal Meclis bünyesindeki yasa çalışmalarına veya müzakerelere yönelik de bir mesaj niteliği taşımaktadır. Bunun yanı sıra IKBY'nin aynı yasanın 19.3. maddesinde de *mevcut sahaların birlikte yönetilmesinin şartı olarak FPGK'nin oluşturulmasında Bölgesel Yönetim'e orantısal bir rol verilmesi* de belirtilmektedir.

Dolayısıyla da FPGK gibi kilit görev ve yetkilere sahip kuruluşların oluşumunda Bölgesel Yönetimi'in neden daha farklı bir yapı ve karar alma yöntemi talep ettiği anlaşılabilir. Bununla birlikte Bölgesel Yönetim de 22 No'lu yasanın 4. maddesi

ile benzer şekilde bir Bölgesel Konsey kurulmasını öngörmüştür. Yine üye yapısı da Başbakan, Başbakan Yardımcısı, Doğal Kaynaklar Bakanı, Finans ve Ekonomi Bakanı ve Planlama Bakanı'ndan oluşmaktadır. Söz konusu yasanın 5.maddesi ise bu Konseyin görev ve yetkilerini içermektedir. Konseyin görev ve yetkileri federal taslak metinlere kıyasla daha kısa ve genel bir nitelik taşımakta olup, *petrol politikasına, kârlılık planlamasına ve saha geliştirilmesine ilişkin genel prensiplerin düzenlenmesi ve değiştirilmesi, petrol kontratlarının onaylanması ve anayasanın 112. maddesine uygun olarak üretim seviyelerinin kısıtlanmasını* içermektedir.

Taslak metinler ışığında özellikle FPGK üye yapısı açısından bakıldığında üye tayini Bölgesel Yönetim ve vilayetlerin temsilcilerine ek olarak Federal Hükümet'in koalisyon olması halinde üye bakanlardan Bölgesel Yönetim'in blok partisinin yer alması mümkün olduğunda bu durum Bölgesel Yönetim'in temsiliyeti açısından mı yoksa Federal Yönetim açısından mı kabul edilecektir? Veya koalisyon hükümetinde partiler arasında ortaya çıkabilecek bir çatışma veya uzlaşmazlık durumundan bu konseyin çalışması uzak tutulabilecek midir? Hükümetin düşmesi halinde Konseyin çalışması nasıl etkilenecektir. Bu noktada 2010 genel seçimleri sonrasında yaklaşık 9 ay boyunca hükümet kurulamadığı örnek olarak verilebilir.

Bu gibi durumlarda uluslararası petrol şirketlerinin faaliyetleri, planlamaları, alacakları vs güvence altında olabilecek midir? Dolayısıyla da belirsizliklerin hâkim olduğu Irak gibi bir ülkede FPGK tarzındaki kurumların üye yapısının meclis veya bakanlar kurulunca onaylanan ve tüm tarafların temsil edilebildiği veya atama yapabildiği uzmanlardan oluşması, üst kurul tarzında bir kurumsal ve yasal yapıya sahip olması petrol ve doğalgaz sektörünün etkin, verimli ve istikrarlı faaliyetleri için daha rasyonel görünmektedir. Bu durumda Irak halkının yüksek menfaatlerine hizmet eden kurumlar Irak'ın sektörel hayatında yer alabilecektir.

4.2.1.1.2 Irak Devlet Petrol Şirketi

Petrol ve doğal gaz kaynaklarının yönetim ve işletilmesine ilişkin taslak metinlerde yer alan kurumsal yapılardan bir diğeri de Irak Devlet Petrol Şirketi (IDPŞ- Iraq National Oil Company-INOC) olup bu kuruluş da Federal Yönetim ile Bölgesel

Yönetim arasında diğer bir ihtilaf konusu şirket olmuştur. Nitekim 2011 tarihli taslak federal metnin 13. maddesi IDPŞ'nin görev ve yetkilerini düzenlemektedir. Buna göre IDPŞ operatör olarak kabul edilmekle birlikte *üretim sahaları ve bitişik arama sahalarına ilişkin petrol şirketleriyle doğrudan veya dolaylı olarak servis kontratları ve yönetim kontratlarında yer alacaktır.* Buna ek olarak aynı madenin 2.fıkrasında sıralanan görev ve yetkiler IDPŞ'nin petrol ve doğal gaz kaynaklarının yönetim ve işletilmesindeki kritik konumunu ortaya koymaktadır. Bu çerçevede; *şirketler aracılığıyla mevcut üretim sahalarının yönetimi, işletilmesi ve geliştirilmesi, FPGK tarafından kendisine verilecek ve üretim sahalarına yakın olan geliştirme sahalarında keşif yapılması amacıyla arama, üretim ve işletim faaliyetinin yapılması, Irak'ta yapılan veya yapılacak olan arama, geliştirme ve üretim faaliyetlerinde devlet adına katılımcı olması, bu kanuna uygun olarak arama, geliştirme, üretim, taşımacılık, depolama faaliyetlerinde bulunması, ana petrol ve doğal gaz boru hatlarının ve ihraç terminallerinin yönetim ve işletilmesi* görev ve yetkileri arasında kritik önem taşımaktadır.

Ayrıca taslak federal metnin 13.3. maddesinde bu faaliyetleri yerine getirmesi için IDPŞ'ye *Bakanlar Konseyi'nin onayına bağlı olarak Irak dışında da taşımacılık, petrol ve doğal gazın ticaretinde, arama, geliştirme ve üretim kontratlarında yer alması, alt şirketler kurması veya diğer şirketler ile ortak şirketler kurması, menkul ve gayrimenkul mallar satın alması, ürettiği petrolü Irak Petrol Pazarlama Şirketi'nin satması ve servis kontratları ile belirlenmiş sahaların geliştirilmesi için uluslararası petrol şirketleri ile kontrat yapması* yetkisi tanınmıştır. 2007 tarihli taslak metinde benzer düzenleme 6. maddede yapılmıştır. Bunun yanı sıra 2011 tarihli federal taslak metnin 19. maddesine göre *IDPŞ'ye mevcut üretim yapan petrol ve doğalgaz sahalarının geliştirilmesi ve üretimi hakkına ek olarak 13. maddeye atfen bitişik geliştirilmemiş sahaların da arama, geliştirme ve üretim hakkının verilmesi* belirtilmiştir. Ayrıca yine *13. maddenin 2 fıkrasının a ve b bendlerinde belirtilmeyen geliştirme ve üretim sahalarında Konsey tarafından tayin edilen şekilde arama, geliştirme ve üretim sahalarında IDPŞ hissedar olacaktır. Buna ek olarak mevcut ana boru hatlarının yönetim ve işletim hakkı yine IDPŞ'ye veya bu amaçla kurulacak başka bir Irak devlet şirketine ait olacaktır.*

IKBY'nin IDPŞ'ye ilişkin yaklaşımı ise 22 No'lu yasanın 19.maddesinin 3.ve 4. fıkralarında yer almaktadır. 3. fıkrada *Irak anayasasının 112.2.maddesine uygun olarak özel sektör yatırımını teşvik amacıyla ancak IPDŞ'ye adil bir rol verilme suretiyle Irak petrol sektörünün yeniden yapılandırılması gerektiği* ifade edilirken 4. fıkrada ise *mevcut sahaların birlikte yönetimi için IDPŞ'nin yönetiminde ortak olma koşulu* öne sürülmektedir. Dolayısıyla daha önce FPGK konusunda da belirtilen oransal rol alma şartına ek olarak bu koşul da dikkate alındığında mevcut sahaların birlikte yönetimi konusunda IKBY'nin iki önemli şartı olduğu görülmektedir. Başka bir deyişle bu iki şartın Federal Yönetim'ce kabul edilmemesi veya uygulanmaması halinde IKBY'nin bizzat kendisinin mevcut sahalarla ilişkin yönetim işlevini yerine getireceğini bir anlamda dile getirdiği iddia edilebilir.

Bu hususta belirtilmesi gereken başka bir husus ise federal anayasasının 105. maddesidir. Zira IKBY 22 Nolu yasanın 19.3 maddesinde söz konusu iki yönetsel koşulu, bu maddeye atıf yapmak suretiyle belirtmiştir. 105.madde de *bölgelerin ve bir bölgeye dâhil olmayan vilayetlerin çeşitli federal devlet kuruluşlarının yönetiminde, öğrenim burslarının dağıtımında, temsilciliklerde, yurtdışına gönderilecek heyetlerde, bölgesel ve uluslararası konferanslarda adil bir şekilde temsil edilmelerini garanti etmek amacıyla bir kamu kurumunun kurulacağını, bu kurumun Federal Hükümet, bölgeler ve bir bölgeye dâhil olmayan vilayet temsilcilerinden oluşturulacağı ve bu kurumla ilgili hükümlerin yasayla düzenleneceği* belirtilmektedir. Dolayısıyla da gerek FPGK gerekse de IDPŞ'nin işbu maddeye rağmen federal taslak metinlerde Bölgesel Yönetim ve üretim yapan vilayetlerin uzlaşısı olmaksızın yer alması bu düzenlemelerin meşruiyetinin ve yasallığının sorgulanmasına yol açarken IKBY'nin de kendi yasasında bu iki kuruluşa yer vermesi bu kuruluşların prensipte kabulüne yönelik bir iradeyi de ortaya koymaktadır. Ancak bu kabul 3.fıkrada ileri sürülen iki koşulun yok sayıldığı anlamı taşımamaktadır. Aksine IKBY bu iki kuruluşun varlığına olumlu yanıt vermekle birlikte federal anayasasının 105. maddesine istinaden bu kuruluşlarda *adil bir temsiliyetin kurumsal garanti yoluyla sağlanmaması halinde* FPGK ve IDPŞ'nin Bölgesel Yönetim sınırları dahilinde faaliyetlerine izin vermeyeceği de ilgili maddelerden anlaşılmaktadır. Bu noktada adil bir temsiliyet konusunda tarafların anlayışında farklılıkların olduğu veya olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

4.2.1.1.3 Taslak Yasalarda Bölgesel Yönetimlerin Rolü ve 22 No'lu Yasada Federal Yönetim ile İşbirliği

2011 tarihli taslak federal metnin 14. maddesi Bölgesel Yönetimlerin rolünü düzenlemektedir. Buna göre, *Bölgesel yönetimler petrol faaliyetleriyle ilgili federal planlamalarda yer almak amacıyla kendi bölgelerine ilişkin federal yetkili kuruluşlara önerilerde bulunmak ve federal kuruluşların bu planlamalarını tamamlaması için yardımcı olacaktır. Bölgelerdeki, işbu metnin 13. maddesinin a ve b bendlerinde belirtilen sahalardan hariç olmak üzere keşif yapılmış ancak geliştirilmemiş sahalara yönelik arama, geliştirme ve üretim faaliyetleri ile ilgili olarak Bakanlık ile birlikte yine işbu metnin 15,16 ve 17. maddelerinde yer alan mekanizmalara uygun olarak lisans verme görüşmelerine katılacak ve Konsey tarafından hazırlanan model kontratların, şirket yeterlilik kriterlerinin ve talimatların uygulanmasını sağlayacak, 11. maddesinin 3. fıkrasının uygulanması için Bakanlık ile işbirliği yapmak, işbu metnin 5.maddesine göre Konsey tarafınca düzenlenen görüşmelere katılacaktır.* 2007 tarihli taslak metinde ise benzer düzenleme 6.maddenin F fıkrasında yer almaktadır. 15, 16 ve 17. maddeler esas itibariyle sırasıyla lisansların verilme koşullarını, model kontratların hangi temel prensipleri içermesi gerektiğini ve ilgili yetkili organların bu taslak metine ve Konsey kararlarına tabii olduğunu içermektedir.

İki taslak hidrokarbon yasasındaki hükümlere bakıldığında Federal Yönetim'in petrol ve doğal gaz kaynaklarını tek bir merkezde toplayıp yine tüm kontrol, yönetim, işletim hakkını ve yetkisini merkez kurumlara dağıtırken Bölgesel Yönetim ve vilayetlerin sadece merkez kurumlarının faaliyetlerini destekleyen birimler olarak konumlandırıldığı anlaşılmaktadır.

IKBY petrol ve doğal gaz kaynaklarının yönetimine ilişkin Federal Yönetim ile işbirliğini 22 Nolu yasanın 7. bölümünde *Federal Yönetim ile İşbirliği başlığı* altında 18.-20. maddeler arasında düzenlemiştir. 18.madde işbirliği kapsamını içerirken 19. maddede bunun için gerekli koşulları sıralamakta ve 20.madde ise aksi durumda petrol ve doğal gaz kaynaklarının hem yönetimi hem de petrol faaliyetlerinden elde edilen gelirin toplanması hususunda IKBY'nin izleyeceği prensipleri açıklamaktadır. Bu

çerçeve 18. maddeye göre Bölgesel Yönetim, 19. maddedeki şartlara uygun olarak, *Federal Yönetim ile mevcut petrol ve doğal gaz çıkarılan sahaların ortak yönetimi konusunda anlaşacağını, Irak anayasasının 112. maddesine uygun olarak, Irak halkının yüksek menfaatlerine hizmet edecek şekilde en ileri teknikleri kullanmak ve yatırımı teşvik edecek nitelikte, Irak'ın diğer bölgelerindeki petrol faaliyetlerine kıyasla kendi bölgesindeki kaynakların dengeli bir tarzda geliştirilmesi için stratejik politikaların hazırlanmasında işbirliği yapacağını, standartların, model kontratların, müzakereler için ticari hükümlerin, petrol şirketleri ile kontrat yapma prosedürlerinin tayin edilmesi hususlarında, yapısının Bölgesel Yönetim ile anlaşılarak belirlendiği bir hükümetlerarası FPGK ile işbirliği yapacağını ve petrol faaliyetlerinden elde edilen gelirin genel bir petrol gelirleri hesabında Irak adına tutacağını kabul etmektedir.*

Bununla birlikte Bölgesel Yönetim için en kritik hususlar ise işbirliği için yasanın 19. maddesinde zikredilen koşullardır. Bu koşullardan iki tanesi daha önce belirttiği üzere FPGK ve IDPŞ'nin yapısı, görev ve yetkileri üzerinde anlaşmaya varılması iken diğer bir koşul da petrol ve doğal gaz kaynaklarından elde edilen gelirlerin toplanması ve yönetimidir. Nitekim 19. maddenin 1.fıkrasında *Irak'ın tüm petrol gelirlerinin federal anayasanın 106, 112 ve 121. maddelerine uygun olarak kurulacak bir genel ortak komisyon tarafından yönetilecek bir hesaba yatırılması ve bu hesabın da güvenilir bir uluslararası bankada açılması* belirtilmektedir. Buna ek olarak aynı fıkrada, *söz konusu hesap bünyesinde Bölgesel Yönetim'in münhasır kontrolünde olan Kürdistan Petrol Tröst Kurumu (KPTK-Kurdistan Oil Trust Organisation) adına bir alt hesabın açılıp hissesine düşen tutarın bu hesaba yatırılacağı da yer almaktadır.*

Bu madde ile kastedilen FED bünyesindeki Irak Kalkınma Fonu (IKF-Development Fund of Iraq-DFI) ise bu hesap BM Güvenlik Konseyi (BMGK- United Nations Security Council-UNSC)'nin 1483 sayılı kararın 12,13 ve 14.maddelerine istinaden oluşturulmuş ve hidrokarbon gelirlerinin bu hesap bünyesinde tutulması suretiyle Irak Finans Bakanlığı'nın talimatlarına bağlı olarak Irak Merkez Bankası'na (IMB) yönetilmesi kararlaştırılmıştır. Buna ek olarak 2010 tarihli 1956 sayılı kararın 1.maddesi ile hesap hareketlerinde şeffaflığın sağlanması amacıyla Uluslararası Gözetim ve Danışma Kurulu (UGDK-International Monitoring and Advisory Board-

IMAB)'nca onaylanmış bağımsız denetim kuruluşlarınca yapılan denetim görevinin de yine 30 Haziran 2011 tarihi itibarıyla Irak Finansal Uzmanlar Komitesi (IFUK-Iraqi Committee of Financial Experts)'ne devredilmesi kabul edilmiştir. Dolayısıyla da IKF üzerinde yine Irak'ın kontrolü mevcuttur. Aksi halde herhangi egemen ve bağımsız bir ülkenin normal koşullarda kendi bankası yerine başka bir ülke bünyesindeki bankalara, İran örneğindeki gibi zorunlu haller dışında, tüm gelirlerini yatırmasını beklemek anlamlı olmayacaktır.

22 Nolu yasanın 19.maddesinde yer alan bir diğer koşul ise Kerkük'ü de kapsayan ihtilaflı bölgelerde petrol faaliyetleriyle ilgilidir. 19.maddenin 4. fıkrasında bu hususta *federal anayasanın 140. maddesinde belirtilen referandumun yapılmasına kadar ihtilaflı bölgelerde Bölgesel Yönetim'in onayı olmadan Federal Yönetim'in herhangi bir yeni petrol faaliyetinde bulunmaması gerektiği* yer almaktadır. Aynı maddenin 5. fıkrası ise 4. fıkrayla bağlantılı olarak *federal anayasanın 140. maddesine göre bu yerlerin tekrar Bölge ile birleşme kararı verilmesine kadar 4.fıkranın aksine ihtilaflı bölgelerde yürütülecek herhangi bir petrol faaliyetinin bu yasa hükümleri ile federal anayasanın 112.2. maddesi çerçevesinde değerlendirileceği* vurgulamaktadır. Bu fıkrada yer alan Bölge'den kastın IKBY sınırları olduğu izlenimi doğmaktadır.

Böyle ise Bölgesel Yönetim'in referandum sonucunu peşinen kendi lehine yorumluyor olması Kerkük dâhil ihtilaflı bölgelerde yaşayan halkın iradesinin özgür tecellisine aykırılık teşkil ettiği gibi bu iradenin bir şekilde baskılanması anlamı da taşımaktadır. Bu ise doğal olarak federal anayasanın demokratik olma niteliğine aykırılık teşkil etmektedir. Kaldı ki bu tarz bir maddenin petrol ve doğal gaz yasasının konusu olması tartışma götürür niteliktedir. Bölgesel Yönetim 20. maddeyle Federal Yönetim ile işbirliği için öne sürdüğü koşulları bir ileri aşamaya taşımaktadır. Zira bu madde ile Bölgesel Yönetim *19. maddede belirtilen tüm şartların yerine getirilmesine kadar, işbu yasanın 15. maddesi kapsamında KPTK'nin petrol gelirlerini toplaması dâhil, federal anayasanın 112, 115 ve 121.3 maddesinden doğan haklarına istinaden faaliyetlerini sürdüreceğini* beyan etmektedir.

Dolayısıyla bu koşulların Federal Yönetim’ce göz ardı edilmesi veya başkaca bir çözüm etrafında buluşulmaması halinde iki Yönetim arasında ihtilafın süreceği sonucu çıkmaktadır.

4.3. Gelir Paylaşımı: Finansal Kaynaklar Yasası Taslağı ve 22 Nolu Yasa

Finansal Kaynaklar Yasa Taslağı IKBY’nin Başbakanı Neçirvan Barzani tarafından, Bölgesel Yönetim ile Federal Yönetim’in aylar süren görüşmelerinin başarısı olarak tüm Irak halkının faydalanacağı bir dönüm noktası şeklinde değerlendirilmiştir. IKBY Doğal Kaynaklar Bakanı Aşti Hawrami ise bu taslağın ülkenin birliğini birarada tutmaya hizmet edecek çok önemli bir çalışma olduğunu, taslak petrol ve gaz yasasına ilişkin sürüncemede olan görüşmelerin tekrar başlamasına fırsat sağlayacağı şeklinde değerlendirmiştir (KRG Cabinet Announcement 2007, <http://cabinet.gov.krd/a/d.aspx?s=02010100&l=12&asnr=&a=18548&r=223&s=010000>, 14 Mart 2012’de erişildi). Ancak finansal kaynaklar yasa taslağı, federal petrol ve gaz yasası, IDPŞ yasası ile bir paket olarak değerlendirildiğinden diğer iki alanda yaşanan ihtilaflar bu taslağın da yasalaşmasının önündeki engellerden biri olagelmıştır. Bunun yanı sıra taraflar arasında sorunların çözümüne ilişkin mutabakatlar da yapılmış ancak kalıcı çözüme varılamamıştır.

Nitekim bugüne kadar IKBY gelirlerden hissesine düşen %17’lik payını tam olarak alamadığını öne sürerken Federal Yönetim ise ödemelerin IKBY ile varılan mutabakata göre yapıldığını ve Bölgesel Yönetim’in petrol tedariki konusunda yükümlülüğünü yerine getirmediğini savunmuştur. Buna ek olarak IKBY petrol şirketleri ile yapılan anlaşmalar kapsamında şirketlere ait alacakların yine federal yönetim tarafından karşılanması gerektiğini öne sürerken Federal Yönetim ise söz konusu sözleşmeleri tanımadığını, bu sözleşmelerin kendi denetim ve kontrolü dışında olduğunu bu yüzden ödemelerin IKBY’nin kendi bütçesinden karşılanması gerektiğini savunmuştur.

2007 tarihli Gelir Paylaşımı Taslağı'na bakıldığında öncelikle finansal kaynaklar petrol ve doğal gaz kaynaklarından elde edilecek gelirleri de kapsayıcı şekilde tanımlanmaktadır. Taslağın 2. maddesine göre finansal kaynaklar iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısım 2. maddenin A fıkrasında belirtilmiş olup *tüm ülkede petrol ve doğal gaz satışından elde edilen gelir ve üretim bonusu, devlet hissesi, doğrudan ve dolaylı vergiler, yerel ve yabancı firmalar ile yapılan petrol ve doğal gaz kontratlarından elde edilen ilave kazançları* kapsadığını içermektedir. 2. Kısım ise *Diğer Kaynaklardan Elde Edilen Kazançlar* başlığı altında iki alt maddeden oluşmaktadır. İlk madde *hibeler, yardım ve uluslararası borçları içeren dış kaynakları*, ikinci madde ise *Federal Yönetim'ce elde edilen veya federal anayasanın 110. maddesine uygun olarak bölgeler ve herhangi bir bölgede yer almayan vilayetlerce Federal Yönetim adına toplanan tüm kazançları içeren yerli kaynakları* kapsamaktadır .

Taslağın 3. maddesinde ise ağırlıklı olarak elde edilen kaynaklar için kullanılacak hesapların ayrımı ve IKBY'nin payına düşen gelirlerin aktarımına ilişkin yöntemler belirtilmektedir. Bu nedenle de çalışma konusu açısından ayrıca önem taşımaktadır. Bu maddenin 1.fıkrası 2. maddenin A ile B.1. bendlerinde belirtilen kaynakların yatırılacağı ve Irak Merkez Bankası (IMB) adına açılacak bir Dış Hesap oluşturulmasını içerirken, 2.fıkra da benzer şekilde 2.maddenin B.2 bendinde belirtilen tüm iç kaynakların yatırılacağı bir İç Hesap açılmasını öngörmektedir. 3.fıkra ise söz konusu hesaplarda herhangi bir işlemin devletin federal bütçesi dikkate alınarak Federal Yönetim'in Başbakanı ve Finans Bakanı'nın talimatıyla IMB tarafından gerçekleştirileceği belirtilirken aynı maddenin 5.fıkrasında da Bölgesel Yönetim ile Federal Yönetim arasında gelir paylaşımı açısından önemli bir husus yer almaktadır. Bu fıkrada iç ve dış hesapları dikkate alarak IMB'nin Erbil şubesinde IKBY adına Irak dinarı ve ABD Doları olarak iki hesap açılacağı, işbu yasanın 4.maddesine uygun olarak IKBY payına düşen gelirin aylık ve otomatik olarak bu hesaplara yatırılacağı belirtilmektedir. Bu çerçevede IMB'den bu hesaplara para transferi de 6.fıkra da ifade edildiği üzere IKBY'nin Başbakanı ve Finans Bakanın'ın talimatıyla IMB tarafından yapılacaktır. Buna ek olarak 7.fıkra da IMB'nin IKBY'nin bölgesel bütçesi için dış kaynakların transferi konusunda gerekli her türlü yardımı yapacağı da ifade edilmektedir.

Taslağın 4. maddesi gelir dağılımı açısından Bölgesel Yönetim ile Federal Yönetim arasındaki ihtilaflara da ışık tutacak nitelikte önemli hükümler içermektedir. Bu açıdan bakıldığında 1. fıkranın C bendinde üç nokta dikkat çekmektedir. Buna göre ilk nokta IKBY'nin federal gelirlerden elde edilen payının

%17 olduğu belirtilmektedir. İkinci nokta ise bu payın, aynı maddenin A ve B bendlerinde yeralan harcamaların düşülmesinden sonra kalan meblağ üzerinden hesaplanacağı anlaşılmaktadır. Harcama kalemleri A ve B bendleri sırasıyla *Federal Yönetim'in harcamaları, bölgesel yönetimler ve vilayetler ile üzerinde anlaşılan ancak yine söz konusu yönetimlerin ihtiyaçları ile dengeli kalkınma, paylaşım üzerinde olumsuz etkisi olmaması kaydıyla stratejik projelere ait harcamaları ve işbu yasanın 7.maddesine göre gelecek nesil hesabına ayrılacak payı* kapsamaktadır. Dolayısıyla da bu harcama kalemlerinin toplam gelirlerden düşülmesi sonrasında bakiye meblağın %17'si IKBY'nin payını teşkil etmektedir. Üçüncü nokta ise bu payın bir anlamda geçici olduğu yönündeki ifadedir; şöyle ki *gelir paylaşımında %17'lik payın devlet tarafından genel nüfus sayımı yapılana kadar yatırılacağı* belirtilmektedir. Dolayısıyla bu oran nüfus sayımı sonrasında yeniden belirlenmek suretiyle artabileceği gibi azalabilecektir de. Ayrıca yine aynı maddenin D fıkrası federal bakanlıkların devletin bütçesindeki yatırım ve faaliyet giderlerini, E fıkrası da herhangi bir bölgeye dahil olmayan vilayetlerin nüfus yoğunlukları dikkate alınarak kalkınmalarına ilişkin giderleri de finansal kaynakların dağılımı kapsamında değerlendirilmektedir.

4. maddede dikkat çeken bir diğer önemli husus ise 3.maddenin 5.fıkrası ile bağlantılı olan 2. fıkradır. Bu fıkrada iki konu kendini göstermektedir; fıkranın A bendinde *aylık ödemelerin her ay için toplanan gelirden ödeneceği* yer alırken B bendinde bir anlamda oluşabilecek bütçe açığı dikkate alınarak *bir finans yılı içerisinde elde edilen gelirlerde bir ay veya daha fazla bir süre için açık oluşması halinde Federal Yönetim'in söz konusu açığın giderilmesi için gerekli tedbirlerin alınmasını garanti edeceği* belirtilmektedir. Buna bağlı olarak 3.fıkrada *her yılın ikinci yarısının başında elde edilen gelirlerin planlanan gelirler ile kıyaslanıp denkleştirileceği ve anayasal tedbirler ışığında finansal kaynakların dağıtımında uyarlamalar yapılacağı* beyan edilmektedir. Nitekim günümüzde de IKBY ile Federal Yönetim arasında bütçeden yeterli payın alınamaması sorunları devam etmekte ve IKBY, uluslararası petrol

satışlarına gerekçelerinden biri olarak da federal bütçeden gerekli paylarını alamamalarını göstermektedir. Dolayısıyla da bu sorun taraflar arasında kriz alanlarından biri olmaya devam edecek görünmektedir.

Söz konusu federal kaynak ve hesapların denetim ve gözetimi taslak yasanın 6.maddesiyle düzenlenmiştir. 6.maddenin 1. fıkrasına göre *işbu yasanın 2.maddesinde belirtilen hesapların denetim ve gözetimi amacıyla bir bakanın başkanlığında iki bakan yardımcısı, iki uzman ve bölgeler ile vilayetlerin birer temsilcilerinden oluşan bağımsız bir komisyon oluşturulacaktır.* 2.fıkra ile Komisyonun, yapısı ve karar verme şeklinin yönetmelikle belirlenmesi kaydıyla Bakanlar Konseyi'nin kararına istinaden Temsilciler Meclisi'nin onayıyla kurulacağı beyan edilmektedir. Komisyona görev ve yetki açısından geniş bir perspektif çizilmektedir. Nitekim 3. fıkraya göre *komisyon, federal bütçeye göre harcamaların finanse edilmesi için tahsisin adil ve amacına uygun bir şekilde yapılmasını teminen ve federal anayasanın 106. maddesine uygun olarak yönetimini sağlamak amacıyla finansal kaynaklar fonuna yatan veya bu fondan çekilen tüm fonları denetleme ve gözetim yetkisine sahip olacaktır.* Bu hususta dikkat çeken bir husus ise devletin kendi bünyesinde oluşturduğu komisyona aynı zamanda uluslararası bağımsız denetim şirketlerinden hizmet alma imkanı sunmasıdır. Zira 4. fıkra ile bu konuda düzenleme getirilmiştir. Buna göre *komisyon söz konusu fonun iç ve dış hesap hareketlerinin denetimi amacıyla uluslararası bir bağımsız denetim şirketinden hizmet alabilecek ve bu şirket Bakanlar Konseyi'ne sunulmak üzere raporlar hazırlayacaktır* ki bu raporlar 5.fıkraya göre *üç aylık ve kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla yıllık olup ilgili tüm detayları içerecektir.* Komisyonun çalışmasında temel kriterler ise *şeffaflık ve uluslararası denetim standartlarına uygunluk* olarak 6. fıkra ile benimsenmiştir. Dolayısıyla şeffaflık ve hesap verebilirlik benimsenmiştir.

Taslağın 9. maddesi ise beraberinde bir çok soru işaretini taşır niteliktedir. Nitekim söz konusu maddede *yasa yürürlüğe girene kadar Federal Yönetim ile Bölgesel Yönetim arasında çözüme kavuşmamış olan finansal konuların federal anayasaya ve yürürlükte olan yasalara göre karara bağlanacağı* belirtilmektedir. Dolayısıyla çözüme kavuşan ve kavuşmayan finansal konularda uzlaşmanın sağlanması yine bir ihtilaf konusu olabilecektir. Buna karşın söz konusu maddede sürüncemede olan finansal

konuların çözümünde federal anayasaya ve yürürlükte olan yasalara atıf yapıldığından federal anayasanın 112.1 ve 121.3 maddeleri çözüm açısından temel yol haritası olabilecektir. Buna ek olarak yine 112.1 maddesinde gelir paylaşımında nüfus dağılımının dikkate alınması da Bölgesel Yönetim için bu yasa taslağında öngörülen %17'lik payın uygulanabileceğine dayanak teşkil edebilecektir. Ayrıca finansal kaynakların komisyon marifetiyle denetim ve kontrolü, adil bir şekilde paylaşımının sağlanması, paylaşımında şeffaflığın korunması vs. hususlar da federal anayasanın 106. maddesinde yer almıştır. Neticede esas itibarıyla gelir paylaşımı ve ilgili mekanizmaların oluşturulması konularının hem federal anayasanın 112.1 maddesinde hem de 106. maddesinde yasayla düzenleneceği açık bir şekilde vurgulanmaktadır.

Gelir paylaşımı konusunda IKBY'nin 22 Nolu petrol ve doğal gaz yasası da bir takım hükümler içermektedir. Bu çerçevede yasanın *Gelir Yönetimi ve Özel Tahsisatlar* başlıklı 6. bölüm kapsamında 15,16 ve 17. maddeler ile 19.maddesinde bu konu ele alınmaktadır.. Bu bağlamda IKBY 15.1 madde ile finans ve yönetim açısından bağımsız çalışma özelliğine sahip bir kamu kurumu kuruluşu olan Kurdistan Petrol Tröst Kurumu (KPTK-Kurdistan Oil Trust Organization-KOTO) kurulmasını öngörmüştür. 15. maddenin 2. fıkrasına göre bu kuruluşun yönetiminin Bakanlar Konseyi'nin atamasıyla ve parlamentonun salt çoğunluğunun onayıyla oluşturulacağı, görev ve yetkilerinin bir kanunla düzenleneceği belirtilmektedir. Ayrıca KPTK'nın faaliyet veya görev alanı ise 4. fıkra ile belirlenmiştir. Şöyle ki KPTK'ye federal anayasanın 112. ve 115. maddelerine uygun olarak mevcut sahalara ve gelecekteki sahalara ilişkin petrol faaliyetlerinden elde edilen gelirlerin bölge halkı adına toplanması görevi verilmiştir..

Bu görevin bir parçası olarak yasanın *19. maddesi'nde yer alan hususlar hayata geçene kadar KPTK'nin iki hesap tutacağı ve hesaplardan birinin mevcut sahalardan elde edilen gelirler için diğerinin de gelecekte üretim yapılacak sahalardan elde edilecek gelirler için olacağı, iki hesabın da bölgenin genel gelirlerinin parçası olup parlamentonun denetimine tabi olacağı* 15.maddenin 5.fıkrasında ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra söz konusu *hesapların düzenli bir şekilde bağımsız denetim şirketlerinin incelemesine de tabi olacağı ve hazırlanan raporların kamuya ilan edileceği* de anılan maddenin 6. fıkrasında belirtilmektedir. Buna ek olarak aynı fıkrada

KPTK'nin yükümlülüklerini 2005 tarihli *Endüstriyel Şeffalık Girişimi İlkelerine (EŞGİ-Principles and Criteria of the Executive Industries Transparency Initiative-EITI)* göre yerine getireceği belirtilmektedir.

Bunun yanısıra Bölgesel Yönetim bekleyen alacaklar sorununun çözümü konusunda Federal Yönetim ile süren görüşmeler ışığında, *Finansal Haklar Yasası veya Irak Federal Gelir (2013 tarihli 5 Nolu Kanun)'inden Alacaklarının Belirlenmesi ve Tahsili'ne ilişkin Yasa* çıkarmıştır. Bölgesel Yönetim, bu yasanın Federal Yönetim ile devam eden bakiye alacaklar sorununun çözümü için yasal dayanak teşkil edeceğini beyan etmiştir. Bu çerçevede yasa 2004'den beri süregelen bakiye alacakların, eski rejimin yol açtığı mahrumiyetin telafisi ve güvenlik güçlerinin harcamaları dahil, belirlenmesi ve tahsili için bir mekanizma kurulmasını öngörmüştür. Ayrıca yasada ödenmeyen alacakların tahsili için Bölgesel Yönetim'in kendi ürettiği petrolün satışını sürdürmesinin de yer aldığını ve böylelikle söz konusu yasanın hayata geçmesiyle federal anayasanın da uygulanması noktasında bir adım atılmış olacağını ve bundan tüm Irak halkının ve yatırımcıların faydalanacağını açıklamıştır (MNR Annoucement 2013, <http://mnr.krg.org/index.php/en/the-ministry/legal-framework/laws>, 07 Nisan 2016'da erişildi).

Nitekim 2004'ten beri oluşan alacakların tespiti konusu 2016 yılı federal bütçe yasasında da yer almıştır. Ancak federal bütçe yasalarında sadece Bölgesel Yönetim'in değil aynı zamanda Bölgesel Yönetim bünyesinde elde edilip federal bütçeye aktarılması gereken gelirlerin de tespit edilmesi ve bunların federal bütçeye aktarılması vurgulanmıştır. Bu nedenle de Bölgesel Yönetim'in, Federal Yönetim ve vilayetlerin alacak, gelir ve giderleri federal anayasanın 111 ve 112. maddelerinden hareketle tespit edilmeli ve buna göre tahsisatın yapılması önem taşımaktadır. Aksi halde gelir paylaşımı taraflar arasındaki en kritik ihtilaflı konularından biri olarak Irak'ta politik, ekonomik hatta güvenlik açısından istikrarsızlığın en önemli kaynaklarından biri olmaya devam edecektir. Bu husus takip eden bölümde tarafların uzlaşma girişimleri çerçevesinde ele alınacaktır.

4.3.1. Gelir Paylaşımına İlişkin Tartışmalar ve Mutabakatlar

Federal Yönetim'in merkeziyetçi yaklaşımı ile Bölgesel Yönetim'in ademi merkeziyetçi yaklaşımının iki taşıyıcı ayağından biri hidrokarbon yasası ise diğerinin gelirlerin yönetimi veya paylaşımı olduğu iddia edilebilir. Bu nedenle de Federal Yönetim ve Bölgesel Yönetim için gelirlerin paylaşımı hidrokarbon kaynaklarının yönetiminin bir parçası olarak kilit önem taşımaktadır. Gelir paylaşımı taraflar arasında 2006 yılından itibaren Bölgesel Yönetim'in Federal Yönetim'den bağımsız olarak petrol şirketleriyle kontratlar yapmasıyla taraflar arasındaki ihtilafın parçası olmaya başlamış ve petrol satışlarının başlamasıyla ileri bir aşamaya taşınmıştır. Bu çerçevede gelir paylaşımı yasasının yanı sıra Bölgesel Yönetim açısından petrol şirketlerinin alacaklarının ve peşmergelerin maaşlarının federal bütçeden karşılanması ve federal bütçeden %17'lik payın kesintisiz salıverilmesi temel taleplerdir. Buna karşın Federal Yönetim için Bölgesel Yönetim'ce üretilen petrol satışının kontrolü, petrol şirketleriyle yaptığı kontratların denetimi ve federal bütçe için üretimin taahhüde bağlanması temel meseleler olarak ön plana çıkmaktadır.

Bu nedenle de Federal Yönetim, Bölgesel Yönetim'in taleplerine karşılık olarak petrol şirketleriyle yapılan sözleşmelerin kendi onayı olmadığı için yasadışı ilan ettiğinden maliyetlerinin de Bölgesel Yönetim'in kendi bütçesinden karşılanması gerektiğini, peşmergelerin ücretlerinin ödenmesi için bu güçlerin Federal Savunma Bakanlığı'na bağlanması gerektiğini aksi halde maliyetinin yine Bölgesel Yönetim'in kendi bütçesinin parçası olduğunu, Bölgesel Yönetim'in federal bütçeden %17'lik payının ise petrolün SOMO tarafından ihracatına ve yine Bölgesel Yönetim'in aylık tedarik performansına orantılı olarak salıverilmesi gerektiğini savunmuştur. Süreç içerisinde Federal Yönetim bütçeyi bir koz olarak kullanırken Bölgesel Yönetim de petrol satışını bağımsız yürütmeyi koz olarak kullanmıştır. Özellikle 2014 yılında Irak-Türkiye Boru Hattı'nın kullanılmaya başlamasıyla bu koz daha baskın bir şekilde etkisini hissettirmiştir.

Tabi yaşanan ihtilaflar iki Yönetim arasında uzlaşma girişimlerine engel teşkil etmemiştir. Süreç içerisinde taraflar arasında dış etkenlerin görece baskısıyla da

dönemsel uzlaşmalar sağlanmış ancak ne yazık ki varılan uzlaşmalar geçici nitelikte olmaktan öteye gitmemiştir. Ayrıca uzlaşılan hususlarda bile taraflar arasında uyuşmazlık ve karşılıklı suçlamalar yer yer varlığını sürdürmüştür. Uzlaşma hususunda baskı oluşturan dış etkenler; ABD'nin tarafların uzlaşması yönündeki baskısı, üretim sorunları, petrol fiyatlarındaki aşırı dalgalanmaların yol açtığı ekonomik sıkıntılar, özellikle 2014'ten itibaren IŞİD tehdidi nedeniyle oluşan güvenlik sorunları ve savunma harcamalarında beklenmedik aşırı artışın ekonomiye baskısı şeklinde sıralanabilir. Nitekim petrolün varil fiyatı 2008 yılı başında 96 Dolar iken yıl sonunda 33 Dolar'a kadar gerilemiştir. Yine 2009 yılında ortalama 60 Dolar seviyesinde seyretmiştir. 2010 yılında 70-80 Dolar seviyesine çıkarak toparlanma eğilimi göstermiştir. 2011, 2012 ve 2013 yıllarında ortalama 100 Dolar ve üzerinde seyreden fiyatlar 2014'ün sonlarından itibaren tekrar 50 Dolar'lar seviyesine düşmüştür. Bu bağlamda taraflar arasında gerçekleşen ilk uzlaşma girişimi 2008 yılında Bölgesel Yönetim'in boru hattından SOMO'ya 300 bin varil petrol transferi ile olmuştur. Daha sonra Haziran 2009'da Tawke Sahası'ndaki üretimden SOMO'ya transfer yapılarak devam etmiştir. Bunun karşılığında Bölgesel Yönetim'ce Federal Yönetim'den, bütçeden %17'lik payının salıverilmesi talep edilmiştir. Ancak Federal Yönetim bu konuda olumlu adım atmayınca Bölgesel Yönetim SOMO'ya petrol tedarikini Eylül 2009'da askıya almıştır (Cameron 2011: 91). Bunun ardından taraflar arasında ödeme ve üretim yükümlülükleri tekrar gündeme gelmiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde çözüme ulaşmak amacıyla Bölgesel Yönetim ihracat için 2011 yılında günlük 100 bin varil ve 2012 yılında 175 bin varil petrolü SOMO'ya transfer etmeyi kabul etmiştir. Bunun karşılığında ise Bölgesel Yönetim'e söz konusu ihracatın gelirinin yarısının tahsis edilmesi konusunda Federal Yönetim ile anlaşılmıştır.

Buna göre Bölgesel Yönetim SOMO'ya transferi tekrar Ocak 2011'de başlatmıştır. Aynı dönemde Federal Yönetim tarafından Bölgesel Yönetim'e toplam 514 milyon Dolar'lık iki ayrı ödeme 2011 Mayısının sonuna kadar yapılmıştır. Ancak daha sonra petrol kontratlarına yönelik Bölgesel Yönetim'in kayıtların incelenmesi konusunda denetçiler ile işbirliği yapmaması gerekçe gösterilerek Federal Yönetim tarafından takip eden ödemeler askıya alınmıştır. Buna karşılık olarak Bölgesel Yönetim alacaklarının 1.5 milyar Dolar'dan fazla olduğunu ve alacaklarını tahsil edemediklerini

öne sürerek SOMO'ya petrol transferini askıya almıştır. Akabinde ödemelerin yapılması halinde ihracat için miktarın günlük 200 bin varile çıkarılabileceğini beyan etmişlerdir. Ancak bu beyanlardan bir sonuç alınamamıştır (Lando ve Heuvelen 2012, <http://www.Iraqoilreport.com/news/progress-in-krq-baghdad-oil-talks-8702>, 13 Eylül 2012'de erişildi). Buna ek olarak Federal Yönetim, Bölgesel Yönetim'in 2012 yılında ortalama 61 bin varil/gün petrolü SOMO'ya tedarik edebildiğini ve bu noktada tedarik yükümlülüğünü yerine getiremediği için Irak'ın kayıplarının 4.4 milyar Dolar olduğunu ileri sürmüş ve bunu gerekçe göstererek Bölgesel Yönetim'e ödemeleri askıya almıştır (Lando ve Osgood 2013, <http://www.iraqoilreport.com/news/budget-talks-stuck-on-kurdistan-oil-payments-9998/> 26 Şubat 2013'de erişildi).

Bunun ardından Federal Yönetim ile Bölgesel Yönetim arasında yeni bir mutabakat 13 Eylül 2012 tarihinde yapılmıştır. Bu kapsamında Bölgesel Yönetim 2012 yılında 21 Ekim'den itibaren 200 bin varil/gün ve 2013 yılında ise 250 bin varil/gün petrolü Botaş Ceyhan Terminali'nde SOMO'ya devredecek ve karşılığında da Federal Yönetim tarafından Bölgesel Yönetim'e iki parti halinde toplam 833 milyon Dolar ödeme yapılacaktır. Buna karşın Federal Yönetim sadece 541 milyon Dolar'lık ödemeyi yapıp bakiye tutarı ise ödememiştir. Buna gerekçe olarak Bakanlar Konseyi'nin sadece ilk ödemeyi onayladığını göstermiştir (Heuvelen ve Lando 2012, <http://www.iraqoilreport.com/news/baghdad-targets-krq-budget-priorities-9497>, 17 Aralık 2012'de erişildi). Aynı dönemde Bölgesel Yönetim petrol şirketlerine ödenmek üzere 2013 bütçesinden 3.5 milyar Dolar talep etmiş ve bunun için Federal Yüksek Denetleme Kurulu (FYDK-Federal Board of Supreme Audit-FBSA)'nun 2013 yılı ve öncesine ait petrol şirketlerinin alacaklarının tespiti için ilgili kayıtların incelenmesini de kabul etmiştir. FYDK yaptığı incelemeler sonucunda hazırladığı raporda petrol şirketlerinin alacağının 2.6 milyar Dolar olduğunu ve 1 milyar Dolar'ın ödendiğini, bakiye 1.6 milyar Doların ise petrol şirketlerinin hizmet bedellerini, ayrıca sosyal projelere dönük kapasite inşası (capacity-building) ödemelerini içerdiğini oysa bu harcamaların Bölgesel Yönetim'in kendi bütçesi kapsamında olması gerektiğini beyan etmiştir. Bu rapora istinaden Bölgesel Yönetim'e, petrol şirketlerine ödenmek üzere sadece 625 milyon Dolar transfer yapılmıştır. Bununla birlikte 2013 bütçesinden Federal Petrol Bakanlığı'na ayrılan Basra bölgesinde faaliyette bulunan petrol

şirketlerine ödenmek üzere gerekli olan 11.3 milyar Dolar dahil, 18 milyar Dolar pay ayrılmıştır (Lando 2013, <http://www.iraqoilreport.com/news/budget-impasse-over-kurdistan-export-money-9935>, 13 Şubat 2013'te erişildi).

2014 yılı ise uzlaşma adına tarafların önemli adımlar attığı bir yıl olmuştur. Özellikle Bölgesel Yönetim'in uluslararası petrol ticareti için Ceyhan Boru Hattı'nın kullanımı konusunda Türkiye ile Kasım 2013'te anlaşma yapması sonrasında Federal Yönetim ile Bölgesel Yönetim arasında görüşmeler tekrar başlamıştır. Şubat ayında yapılan görüşmelerde Federal Yönetim Bölgesel Yönetim'e; petrol ticaretinin SOMO ve KOMO (Irak Kürt Bölgesi Petrol Satış Şirketi-Kürdistan Oil Marketing Company) arasında ortak komite kurulması suretiyle ticaretin yapılması, elde edilen gelirin %5'nin savaş tazminatı olarak tutulup bakiyenin FED bünyesinde bulunan Irak Merkez Bankası'nın kontrolündeki IKF'ye aktarılması ve Bölgesel Yönetim adına alt hesap açılarak aylık ödemelerin yapılması, stratejik harcamalarda kısıtlamaya gidilerek Bölgesel Yönetim'in alacağına yaklaşık 2.5 milyar Dolar arttırılması ve bunun için günlük 400 bin varil petrolün Bölgesel Yönetim'ce SOMO'ya transfer edilmesi veya bütçe alacağından eksik miktar için aynı oranda kesinti yapılması şeklinde bir dizi öneriler sunmuştur (Nights, 2014).

Süreç içerisinde taraflar arasında 2014 yılında birer ay arayla iki ayrı mutabakat yapılmıştır. İlk mutabakat 13 Kasım'da ikincisi de 2 Aralık'da yapılmıştır. 13 Kasım 2014'te yapılan mutabakat da yine tarafların tedarik ve ödeme yükümlülüğü temelinde şekillenmiştir. Bu kapsamda Federal Yönetim aylık 500 milyon Dolar salıverilmesi karşılığında Bölgesel Yönetim 150 bin varil/gün kendi bölgesindeki sahalardan ve Kerkük bölgesinden çıkarılan 200 bin varil/gün olmak üzere toplam 350 bin varil petrolü Ceyhan Terminali'nde SOMO'ya devredecekti. Bunun akabinde Aralık 2014'te yapılan mutabakat ile bu miktarlar sırasıyla 250 bin varil/gün ve 300 bin varil/gün olmak üzere toplam 550 bin varil şeklinde revize edilerek 2015 yılı bütçesinde de kabul edilmiştir (Osgood ve Smith 2014, <http://www.iraqoilreport.com/news/baghdad-erbil-strike-oil-deal-13743>, 03 Aralık 2014'te erişildi). Bu noktada Bölgesel Yönetim'in boru hattı bağlantısının Kerkük Bölgesi'ndeki sahalardan çıkarılan petrolün sevki için kullanılmasının gerekçesi IŞİD'in saldırıları nedeniyle Kerkük hattının Mart 2014'ten

sonra kullanılamaz olması ve Haziran 2014'te peşmergelerin bu bölgede IŞİD'e karşı kontrolü ele geçirmeleriyle Bölgesel Yönetim'in Kerkük Bölgesi'nin güvenliğini kendi kontrolüne almasıdır (Heuvelen 2015, <http://www.iraqoilreport.com/news/compromise-budget-iraq-buys-time-14014>, 30 Ocak 2015'te erişildi) .

Bölgesel Yönetim'e günlük 550 bin varil sevkiyatın karşılığında genel bütçeden devletin harcamaları düştükten sonra kalan miktar üzerinden 01 Ocak 2015'ten itibaren %17'lik payının salıverilmesi Federal Yönetim'ce kabul edilmiştir. Buna karşın taraflar arasında Ceyhan terminaline aylık stoklanan ve satılan miktar üzerinde anlaşma sağlanmaması, federal bütçede yer aldığı şekliyle güney bölgesindeki üretimin beklenenin altında kalması, petrol fiyatlarındaki düşüş, Bölgesel Yönetim'in 550 bin varilin altında sevkiyat yapması vs nedenlerle bu dönemde mutakabat istenildiği gibi uygulanamamıştır. Bu nedenle de Bölgesel Yönetim aylık üretim miktarına bakılmaksızın federal bütçeden payına düşen miktarın serbest bırakılması yönünde girişimlerde bulunsa da Federal Yönetim aylık performansına göre ödeme yapmada ısrarcı olmuştur (Heuvelen 2015, <http://www.iraqoilreport.com/news/compromise-budget-iraq-buys-time-14014>, 30 Ocak 2015'te erişildi).

Bu mutabakat kapsamında aynı zamanda 2004-2014 dönemlerinde Bölgesel Yönetim'in alacaklarının tespiti ve Federal Yönetim'den bağımsız olarak yürüttüğü faaliyetlerden sağladığı gelirlerin tespiti için ortak bir denetim kurulunun oluşturulması kabul edilmiştir. Buna ek olarak Bölgesel Yönetim'in petrol şirketlerine yapacağı ödemelerin yine kendi %17'lik payından ödenmesi kabul edilmiştir. Ayrıca ilk defa Federal Savunma Bakanlığı'nın bütçesinden peşmergenin maaşlarının ödenmesi de yine bu mutabakat ile kabul edilmiştir. Bu bağlamda peşmergelere ödeme için yıllık 1 milyar Dolar'lık pay ayrılmıştır (Heuvelen 2015, <http://www.iraqoilreport.com/news/compromise-budget-iraq-buys-time-14014>, 30 Ocak 2015'te erişildi). Ancak bu süreç içerisinde taraflar arasında bütçeden ödemelerin zamanında yapılmaması, ödemelerin eksik yapılması gibi iddialar sorun olmaya devam etmiştir.

Bu nedenle de Mayıs 2015'te Irak Başbakanı Haider Al Abadi Kasım ayından itibaren Bölgesel Yönetim'e federal bütçeden, memur maaşları dahil, paylarına düşen

miktarı ödediklerini, memur maaşlarındaki gecikmeden Bölgesel Yönetim'in sorumlu olduğunu beyan etmiştir. Buna karşın Bölgesel Yönetim söz konusu açıklamayı, gerçekleri yansıtmadığını ileri sürerek reddetmiştir. Bölgesel Yönetim ise memur maaşlarının yaklaşık aylık 730 milyon Dolar (850 milyar ID) olduğunu ancak Federal Yönetim'in Ocak-Nisan 2015 döneminde toplam 1.5 milyar Dolar ödeme yaptığını açıklamıştır. Bölgesel Yönetim, Federal Yönetim'in aylık raporlarına istinaden 2015 yılı bütçesinde ihracata ilişkin öngörülen taahhütlerini Nisan ve Mayıs aylarında yerine getirdiğini ancak Federal Yönetim'in ödeme taahhüdünü yerine getirmediğini dile getirmiştir. Bu çerçevede Federal Yönetim'in Ekim-Aralık 2014 dönemi için toplam 1.5 milyar Dolar ödeme yapması gerekirken 1 milyar Dolar'lık ödeme yaptığını bununla birlikte 2015 bütçesinde yer almasına karşın peşmergelerin ödemeleri dahil aylık yaklaşık 1 milyar Dolar'lık ödeme taahhüdünü yerine getirmediğini ve sadece 2014 yılı bütçe açığının yaklaşık 13.7 milyar Dolar olduğunu ifade etmiştir. Bölgesel Yönetim bu hesabı %17'lik gelir payını dikkate alarak belirlemiştir (KRG Cabinet Announcement 2015, <http://www.cabinet.gov.krd/a/d.aspx?s=040000&l=12&a=53423>, 05 June 2015'te erişildi)⁸.

Bölgesel Yönetim 21 Ağustos'ta içerde yaşanan ekonomik sorunlar nedeniyle toplumsal baskıyı dikkate alarak Federal Yönetim ile ilişkiler ve petrol ticaretine ilişkin olarak kamuya yönelik açıklama yapma gereği hissetmiştir. Bu açıklama ile diğer bir yönüyle petrol ticareti konusunda izleyecekleri politikayı da ilan etmişlerdir. Bu çerçevede 2014 yılında Federal Yönetim'in bütçeden kendi paylarını tamamıyla dondurmak suretiyle Bölgesel Yönetimi ekonomik krize sokmasına karşın doğrudan yapılan petrol satışıyla hükümet giderlerinin, memur maaşlarının önemli bir kısmını ödediklerini, ancak beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan IŞİD terörüne karşı yürütülen savaşın yol açtığı savunma harcamaları ve 1.8 milyon kişinin göçünün ekonomi üzerinde ciddi bir külfet oluşturduğu beyan edilmiştir. Buna ek olarak, 2015 yılı için Federal Yönetim ile anlaşılmasına karşın federal bütçedeki payın ilk 5 ayında ancak üçte birinin salıverildiği ve peşmergelere ödemelerinde olması gerekenin çok gerisinde

⁸ Ocak ayında yaklaşık 215 milyon USD (250 milyar ID), Şubat ayında yaklaşık 423 milyon USD (491 milyar ID), Mart ayında 454 milyon USD (527 milyar ID), Nisan ayında ise 420 milyon USD (488 milyar ID), USD-Irak Dinarı kuru 1.6 olarak alınmıştır.

kaldıklarını açıklanmış ve yaşanan ekonomik sorunların da etkisiyle tasarruf tedbirlerinin zorunluluğuna değinilmiştir (MNR Cabinet Announcement 2015, <http://cabinet.gov.krd/a/d.aspx?s=040000&l=12&a=53640>, 21 Ağustos 2015).

Bununla birlikte yapılan açıklamada ekonomik sorunları aşabilmek amacıyla atılacak adımlar da sıralanmıştır. Tabii petrol satışlarının birincil derecede önem taşıdığı vurgulanmalıdır. Ayrıca maaşların ödenmesi, diğer giderlerin karşılanması için yaklaşık 850 milyon Dolar'lık aylık bir gelire ihtiyaç duyulduğu da yapılan açıklamadan anlaşılmaktadır. Bu amaçla doğrudan petrol ihracatının günlük 500 bin varil kapasiteye çıkarılması, 2014 döneminde ön ödeme yapmış olan petrol şirketlerin alacaklarının 2016'ya kadar ertelenmesi, Kurdistan Uluslararası Bankası (KUB-Kurdistan International Bank) ve Halk Bankası'na yatırılan paranın Finans Bakanlığı hesabına aktarılması kararlaştırılmıştır. Neticede Ağustos sonuna kadar 1.5 milyar Dolar'lık bir meblağ Finans Bakanlığı'nın hesabına aktarılmıştır. Ayrıca yapılan açıklamada Federal Yönetim ile işbirliğini sürdürmek istedikleri de vurgulanmıştır (MNR Cabinet Announcement 2015, <http://cabinet.gov.krd/a/d.aspx?s=040000&l=12&a=53640>, 21 Ağustos 2015'te erişildi).

Bölgesel Yönetim'in 21 Ağustos 2015 tarihindeki bu açıklamasına cevap olarak Federal Petrol Bakanlığı 23 Ağustos tarihinde iki noktayı dikkate alarak karşılık vermiştir. Bu çerçevede 2015 tarihli bütçe yasasına değinerek bütçenin 56 Dolar/varil üzerinden toplam 3.3 milyon varil/gün petrol satışına göre hesaplandığını ve bu miktarın 500 bin varilinin Bölgesel Yönetim tarafından SOMO'ya devir yoluyla sağlanması gerektiğini beyan etmiştir. Federal Petrol Bakanlığı buna karşın Bölgesel Yönetim'in tedarik ettiği miktarın yılın başından 31 Mayıs'a kadar günlük 325 bin varil ve 31 Mayıs'tan 23 Ağustos'a kadar da 241 bin varil gerçekleştirdiğini dolayısıyla taahhüdünün altında kaldığını ileri sürmüştür. 2015 tarihli bütçe yasasının ilgili maddesinden hareketle tarafların yükümlülüklerinin karşılıklı olduğu ve bu nedenle de ödemelerin yapılmadığı, ayrıca yine bütçe kanununa göre bütçede meydana gelecek değişikliğe oranla Bölgesel Yönetim'in payında da değişiklik olacağı ve bu nedenle de %17'lik payın buna göre hesaplanması gerektiği dile getirilerek Bölgesel Yönetim'in açıklamalarına itiraz edilmiştir. İkinci husus olarak da Federal Yönetim ile Bölgesel

Yönetim arasında 2004-2014 ve takip eden yıllara ait alacaklar konusunun çözüme bağlanması olup bunun tarafların finansal yetkili kurulları arasındaki ortak çalışmaya göre belirleneceği ve Bölgesel Yönetim'in bu konudaki işbirliğini sürdüreceğine ilişkin yaklaşımının memnuniyetle karşılandığı belirtilmiştir (MOO Announcement 2015, <https://www.oil.gov.iq/index.php?name=News&file=article&sid=513>, 23 Ağustos 2015'te erişildi).

4.3.2 Yönetimler Arasındaki Mutabakatların 2015 ve 2016 Yılı Bütçelerine Yansımaları

2015 ve 2016 yılı bütçelerinin iki yönetim arasındaki geçici uzlaşmaları göstermesi bakımında önem taşımaktadır. Bu çerçevede 2015 yılı federal bütçesi günlük 3.3 milyon varil petrol ihracı üzerinden elde edilecek gelire göre hesaplanmış olup, Bölgesel Yönetim'in 250 bin varili kendi sahalarından 300 bin varili ise Kerkük bölgesinden olmak üzere toplam 550 bin varil tedarik taahhüdünü de kapsamıştır (2015 Annual Federal Budget Law 2015, article 1.B)⁹. 2016 yılı bütçesinde bu seviye 3.6 milyon varil olarak tayin edilmiş olmakla birlikte Bölgesel Yönetim için öngörülen tedarik taahhüdü toplam 550 bin varil seviyesinde korunmuştur (2016 Annual Federal Budget Law 2016, article 1.B)¹⁰. 2015 tarihli bütçe yasanının 2.maddesinin D bendi ile yaklaşık 2.2 milyar Dolar Kürt bölgesi dahil vilayetlerin yeniden yapılandırılması ve kalkınma projelerine nüfusa orantılı olarak tahsis edilmesi kabul edilmiştir. 2016 yılı bütçesinde ise bu tutar 780 milyon Dolar olarak belirlenmiştir. Aynı maddenin E bendinde ise federal bütçede yer alan yatırım harcamalarına ek olarak petrol üretimi yapan vilayetlere ve petrol ürünleri üreten rafinerilerin bulunduğu vilayetlere ve doğal gaz üretimi yapan vilayetlere her 150 m³ üretim için 2'şer Dolar tahsisi yapılması kabul edilmiştir¹¹. 2016 yılı bütçesinde bu destek 5 Dolara çıkmıştır.

Bunun yanı sıra yasanın 2015 tarihli bütçe kanununun 9.maddesi Federal Yönetim ile Bölgesel Yönetim arasında süregelen tartışmalarda önem taşıyan iki konuyu

⁹ 2015 yılı için bütçe hesaplamasında petrolün varil fiyatı 60 Dolar'ı olarak dikkate alınmıştır.

¹⁰ 2016 yılı için bütçe hesaplamasında petrolün varil fiyatı 45 Dolar olarak dikkate alınmıştır

¹¹ 2015 yılı bütçesinde 3.5 milyar ID'dır. 2016 bütçesinde bu tutar 1.2 milyar Dolar'dır. ABD Dolar'ı- Irak Dinarı kuru 1600 olarak alınmıştır.

içermiştir. Buna göre anılan maddenin 1.fikrasında Bölgesel Yönetim'in federal bütçeden payının %17 olduğu yer alırken bu oranın mevcut genel hükümet giderleri ve yatırım projeleri giderleri düşüldükten sonra kalan meblağ üzerinden hesaplanacağı 2.fıkroda yer almaktadır. Ayrıca söz konusu maddenin 4.fikrasında bu payın federal bütçede ortaya çıkabilecek artış veya düşüslere orantılı olarak değişeceği belirtilmektedir. 2016 yılı bütçesi aynı hükmü içermekle birlikte ilave olarak bu amaçla Federal Finans Bakanlığı bünyesindeki Federal Denetim Ofisi'nin onaylamış olduğu önceki yıllara ait nihai hesapların dikkate alınarak IKBY'nin payının belirleneceği belirtilmiştir. 2015 yılı bütçe kanununun 9.5 maddesi ise ikinci önemli konuya açıklık getirmektedir. Bu fıkraya göre peşmergelere, Irak güvenlik sisteminin bir parçasını oluşturması nedeniyle Irak Ordusuna ayrılan bütçeden belli bir oranda ödeme yapılması kararlaştırılmıştır .

2015 tarihli yasanın 10.maddesi ise Federal Yönetim ile Bölgesel Yönetim arasında 2015 yılına ait gelir giderlerin tespitine atıf yapmaktadır. Maddenin 1. fıkrası Bölgesel Yönetim'in Federal Ofis ile işbirliği yapmak suretiyle Bölgesel Yönetim'in 2015 yılı için federal bütçeye dahil edilmesi gereken gelirlerinin tespit edilmesini ve bunun Federal Finans Bakanlığı'nın hesabına aylık olarak aktarılmasını öngörmüştür. Bölgesel Yönetim'in bu yükümlülüğü yerine getirmemesi halinde federal bütçedeki payından aynı tutarda kesinti yapılacağı ve daha sonra aktarım yapılması halinde uyarılama yapılacağı aynı maddenin 2.fikrasında yer almıştır. 2016 yılı bütçesinde ise aynı madde ilave olarak tarafların 2004-2015 ve takip eden yıllara ait alacakların hesaplanmasını ve buna bağlı olarak 26 Mayıs 2014 tarihli raporun uygulanmasını da içermiştir . Ayrıca 2015 tarihli bütçe kanununun 10. maddesi taraflar arasında ödeme-petrol tedariki yükümlüğü etrafında süregelen tartışmaların etkisini göstermesi bakımından da önem taşımaktadır. Bu konudaki içerik 2016 bütçesinde de aynen korunmuştur. Bu bağlamda 10. maddenin 3. fıkrasında taraflardan birinin finansal veya petrol tedariki konusunda yükümlülüğünü yerine getirmemesi halinde diğer tarafın da benzer şekilde yükümlülüğünü yerine getirmeyebileceği zikredilmektedir. Dolayısıyla bu madde tarafları, karşılıklı yükümlülüklerinden azad edebilmekte veya mevcut fiili durumu meşrulaştırmak için kolayca başvurulacak bir çıkış sunmuştur. Bütçe kanununda IKBY'nin petrol şirketlerine yapılacak ödemelerin federal bütçeden

karşılanması talebine ilişkin düzenleme de yine 2015 ve 2016 bütçelerinde aynı şekilde yer almıştır. Bu husus 2015 yılı bütçesinin 21. maddesinde Bölgesel Yönetim'in talebinin aksine petrol şirketlerinin alacaklarının federal bütçe yerine IKBY'ye tahsis edilen %17'lik paydan karşılanacağı belirtilmiştir¹². Dolayısıyla iki yönetim arasında bütçe kanunlarıyla %17'lik payın kabulü, federal bütçeden peşmergelere ödeme yapılması ve petrol şirketlerine Bölgesel Yönetim bütçesinden ödeme yapılması konularında uzlaşma sağlandığı anlaşılmaktadır.

Bölgesel Yönetim'in federal bütçeye yönelik petrol tedariki performansı Doğal Kaynaklar Bakanlığı'nın yıllık raporlarında gösterilmiştir. Bakanlığın 2015 yılı faaliyet raporuna göre 9 sahadan toplam 210 milyon varil petrol üretimi yapılmıştır. Bu sahalardan özellikle Khurmala, Taq Taq ve Tawke toplam üretimin %92'sini karşılamıştır. Bu sahalardan aslan payını 103 milyon varil üretim ile Khurmala Sahası oluşturmakta ve bunu 49 milyon varil ile Tawke ve 42 milyon varil ile Taq Taq sahaları takip etmiştir. Geriye kalan üretim ise esas itibariyle Shaikan, Garmian ve Sarsang sahalardan elde edilmiştir. İç piyasanın talebine yönelik olarak Tawke, Bazian ve Kar rafinerilerine toplam petrol arzı 36 milyon varil olarak gerçekleşmiştir. Buna ek olarak IKBY karayoluya toplam 12 milyon varil ihracatı yaparken boru hattıyla yapılan ihracatın toplamı ise 179 milyon varildir. Bu miktarın yaklaşık 41 milyon varili Federal Petrol Bakanlığı'na bağlı Kuzey Petrol Şirketi (KPS-NORTH OIL COMPANY-NOC)'nin Nisan-Aralık dönemindeki sevkiyatına aittir. Rapora göre Bölgesel Yönetim federal bütçeden Ocak-Haziran 2015 arasında toplam 1 milyar 986 milyon Dolar ödeme almıştır. Temmuz-Aralık 2015 döneminde ise herhangi bir ödeme yapılmamıştır (KRG 2015 Production Report, http://mnr.krg.org/images/pdfs/Production_Report_2015_WEB.pdf)¹³.

¹² Bu husus 2016 yılı Bütçe Kanununun 20.maddesinde yer almaktadır.

¹³ Garmian sahasından 1.6 milyon varil, Shaikan 11 milyon varil, Sarsang ise 1 milyon varildir. Diğer üç saha ise Hawler 921 bin varil, Akre Bijel 255 bin varil ve Khalakan da 31 bin varil üretim gerçekleştirmiştir

Tablo 4.1: 2015 Yılı Ceyhan Petrol Boru Hattından Pompalanan Petrol Miktarı (Milyon varil)

2015	BOTAS	IKBY+NOC	NOC	IKBY	IKBY'nin Günlük Ort İhracatı	
					NOC Haric	NOC Dahil
Ocak	11.397	7.915	0	7.915	264	264
Şubat	12.581	7.723	0	7.723	257	257
Mart	11.926	8.187	0	8.187	273	273
Nisan	17.225	16.879	4.422	12.457	415	563
Mayıs	18.447	17.906	5.286	12.620	421	597
Haziran	17.131	17.131	4.390	12.741	425	571
Temmuz	16.214	16.019	3.998	12.021	401	534
Ağustos	14.319	14.658	3.699	10.959	365	489
Eylül	18.709	18.614	4.716	13.898	463	620
Ekim	18.268	18.461	4.850	13.611	454	615
Kasım	18.153	18.023	4.999	13.024	434	601
Aralık	18.054	18.106	4.601	13.505	450	604

Botaş verileri için: <http://www.botas.gov.tr>, faaliyetler, ham petrol taşımaları, 2015

IKBY'nin verileri için : <http://mnr.krg.org/index.php/en/oil/monthly-export-production-data,2015>

Bütçe kanunlarında Bölgesel Yönetim için kabul edilen 250 artı 300 bin varil taahhüdüne ilişkin olarak 2015 yılı verilerine bakıldığında 2015 yılının sadece ilk üç ayında Kuzey Petrol Şirketinin sevkiyat yapmaması nedeniyle 300 bin varil/gün alt sınırının altında kaldığı görülmektedir. Buna karşın diğer aylarda günlük 250 artı 300 bin varil seviyesinin yakalandığı anlaşılmaktadır.

Tablo 4.2: 2016 Yılı Ceyhan Hattı'ndan Pompalanan Petrol Miktarı (Milyon Varil)

2016	BOTAS	IKBY+NOC	NOC	IKBY	IKBY'nin Günlük Ort İhracatı	
					NOC Haric	NOC Dahil
Ocak	18.661	18.656	4.640	14.016	452	602
Şubat	10.355	10.152	0	10.152	350	350
Mart	9.919	10.148	0	10.148	327	327
Nisan	15.505	15.356	0	15.356	512	512
Mayıs	15.963	15.904	0	15.904	513	513
Haziran	15.015	14.997	0	14.997	499	499
Temmuz	16.134	14.177	0	14.177	457	457
Ağustos	14.749	12.763	0	12.763	411	411
Eylül	16.272	16.944	0	16.944	564	564
Ekim	18.746	16.766	0	16.766	540	540

Botaş verileri için: <http://www.botas.gov.tr>, faaliyetler, ham petrol taşımaları, 2016, Botaş ve IKBY-NOC farkları dönemsel stok ve satış kayıtları nedeniyle olabilmektedir. IKBY'nin verileri için: <http://mnr.krg.org/index.php/en/oil/monthly-export-production-data,2016>, IKBY'nin Kasım ve Aralık aylarına ait verileri yayınlanmamıştır. Bu nedenle de Tablo Ekim ayı dahil olarak hazırlanmıştır. NOC için <https://oil.gov.iq/index.php?name=Pages&op=page&pid=100>

2016 yılı Mayıs sonu itibariyle Federal Yönetim ile Bölgesel Yönetim arasında yaşanan uzlaşmazlığa bağlı olarak Kuzey Petrol Şirketi Kerkük Bölgesi'nden petrol pompalamasını durdurmuştur. Bu nedenle de Ceyhan Hattı'ndan sadece IKBY ihracatını sürdürmüştür. Bu çerçevede Bölgesel Yönetim'in kendi sahalarından çıkarılan 250 bin varil petrolün arzına ilişkin taahhüdünü yerine getirebildiği anlaşılmaktadır. KPŞ'nin de sevkiyata devam etmiş olması halinde 2016 yılı bütçe kanununda belirlenen 550 bin varil/gün hedefine ulaşabileceğini görmek mümkündür.

4.4 Model Petrol Kontratların Taraflar Arasındaki Uyuşmalıkta Rolü

Federal Yönetim ile Bölgesel Yönetim arasındaki ihtilaf konularından biri de petrol şirketleriyle yapılan kontrat modelleri ile ilgilidir. Federal Yönetim teknik servis kontratlarını (TSK-Technical service contract-TSC) model kontrat olarak uygularken Bölgesel Yönetim üretim paylaşımı kontratını (ÜPK-Product Sharing Contract-PSC) esas almaktadır. PSC'ler genel olarak kapsamı ve miktarı bilinmeyen, ciddi seviyede gidere yol açabilecek zorlu sahalar ile ilgili arama faaliyetlerinde kullanılan veya petrol şirketini teşvik amaçlı tercih edilen bir kontrat türüdür (Schenke, 2011, s.12). Federal Yönetim Bölgesel Yönetim'in model kontratını, özellikle petrol şirketlerine belli bir oranda verdiği mülkiyet hakkı nedeniyle federal anayasaya uygun olmadığını savunmaktadır (Heuvelen Iraq 2014, <http://www.iraqoilreport.com/news/qa-deputy-prime-minister-energy-hussain-al-shahristani-11819>, 13 Şubat 2014'de erişildi). Bu hususta federal anayasanın 111. maddesinden hareketle 2011 tarihli taslak federal petrol ve gaz kanununun 16. maddesine atıf yapılmaktadır. Söz konusu maddenin a ve b şıkları model kontratların içermesi gereken kriterlerden ikisinin *ulusal kontrol ve ulusal mülkiyet olduğunu* ifade etmektedir.

Aynı kriterler Şubat 2007 tarihli taslak federal petrol ve gaz kanununun 9.maddesinde de yer almaktadır. Buna karşın Bölgesel Yönetim, Federal Petrol Bakanlığı'nın model kontratlarının anayasal veya yasal bir zorunluluğa dayanmadığını, ayrıca TSC'lerin kısa vadede hedeflere hizmet edebileceğini ancak uzun vadede geçmişte yaşanan hataları ve başarısızlıkları tekrarlayacağını savunmaktadır. Buna ek

olarak TSC'lerin Irak'ın yüksek menfaatlerine hizmet etmediğini zira kontrat içeriğinin petrol şirketlerini üretimi arttırmayı teşvik yerine maliyeti arttırmaya yönelttiğini, zira petrol şirketlerinin Federal Petrol Bakanlığı'nın model kontratı ile kazançlarının Bölgesel Yönetim'in kontratına kıyasla aynı koşullarda iki kat daha fazla olduğunu iddia etmiştir. Bunun yanı sıra IKBY gene olarak model kontratların kendi kontratları gibi sabit ve açık olması gerektiğini ve aynı kontrat bölgesi için paralel müzakerelere izin verilmemesi gerektiğini dile getirmiştir (MNR, Press Release 2009, <http://mnr.krg.org/index.php/en/press-releases/121-minister-ashti-hawrami-proposed-federal-oil-ministry-service-contracts-not-in-the-best-interests-of-iraq>, 22 June 2009'da erişildi).

Nitekim Federal Petrol Bakanlığı 2015 yılından itibaren petrol şirketleriyle yapılan kontratları yeniden gözden geçirmeye karar vermiştir. Özellikle petrol fiyatlarında yaşanan ciddi düşüş, terör nedeniyle artan savunma harcamaları gibi gerekçelerle Irak'ın içinde bulunduğu ekonomik kriz bu kararda etkili olmuştur. Ancak kontratların üretim paylaşımı niteliğinde olmayacağı da Petrol Bakanlığı'na belirtilmiştir (Platts 2015, <http://www.platts.com/latest-news/oil/baghdad/iraq-iocs-eye-changes-in-oil-contracts-to-mitigate-26052472>, 30 Mart 2015'te erişildi). Zira kontratlara göre şirketler hizmet bedelini sabit alırken üretim harcamalarını da belli periyotlar halinde baz alt sınırı aşan ilk üretimden itibaren almaktadır. Bu nedenle de özellikle petrol fiyatlarının düşüşü Irak'ın gelirlerinde ciddi bir kayba yol açarken petrol şirketlerine olan ödeme yükümlülüğü bütçeyi olumsuz etkilemeye başlamıştır (Sattar Omar 2016, <http://www.iraq-businessnews.com/2016/03/10/iraq-prepares-to-amend-existing-oil-contracts>, 10.03.2016'da erişildi). Buna bağlı olarak önerilen değişiklik teklifi de yine petrol fiyatlarına bağlı olarak maliyetin karşılanması ve hizmet bedeline ilişkin maddelere yönelik olmuştur (Rasheed Ahmed 2015, <https://www.reuters.com/article/us-iraq-oil-contracts/exclusive-oil-companies-offer-to-cut-2015-spending-in-iraq-idUSKBN0M820X20150312>, 12.03. 2015'te erişildi).

Bununla birlikte 2015 yılı içerisinde petrol şirketlerine yaklaşık 20 milyar Dolar borç oluşmuştur. Buna karşın şirketlere 2015 yılında 14 milyar Dolar ödeme yapılmıştır. Nitekim IMF de Irak ile yapılan Standby Anlaşması kapsamında kredinin salıverilmesi

için petrol şirketlerine ödemelerin yapılmasını şart koşturmuştur (Heuvelen ve Lando 2016, <http://www.iraqoilreport.com/news/imf-program-pushes-iraq-pay-oil-companies-19118>, 09.06.2016'da erişildi). Bunun yanı sıra 2016 bütçesinde petrol şirketlerine ödenmek üzere 11 milyar Dolar'lık pay ayrılmıştır. Ayrıca kontratların yeniden müzakeresine ilişkin karara yolsuzlukların da yol açtığı iddia edilmiştir. Bu amaçla Federal Meclis'te Hakikatı Araştırma Komisyonu kurulması da kabul edilmiş ve Federal Petrol Bakanlığı söz konusu iddiayı reddederek üretimde elde edilen başarıya ve ülke ekonomisine olan getiriye dikkat çekmiştir. Bu çerçevede 2011-2015 yılları arasında 4.6 milyar varil üretim yapıldığı ve bunun 2.35 milyar varilinin temel üretim bandı olduğunu, toplam üretimin yaklaşık 395 milyar Dolar'lık bir ekonomi yarattığını, 5 yıllık süre içerisinde petrol şirketlerine 46 milyar Dolar'lık ödeme yapıldığını ve aynı zamanda 1.2 milyar Dolar'lık vergi sağlandığını böylelikle Irak'a 348 milyar Dolar'lık bir brüt gelir sağlandığını dile getirerek yolsuzluk iddialarına karşı çıkmıştır. (Sattar 2016, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/03/iraq-oil-foreign-contracts-corruption.html>, 04.04.2016'da erişildi)).

Bu çerçevede tarafların yaklaşımlarının daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla öncelikle genel hatlarıyla ülkeden ülkeye değişmekle birlikte TSC ve PSC'lerin temel özellikleri farklılıkları, benzerlikleri ve akabinde ilgili yasa ve taslak metinlerde bu hususun nasıl düzenlendiği ele alınacaktır. Buna ek olarak iki yönetimin de yapmış olduğu model kontratlara ilişkin eleştirel yaklaşımlara da değinilecektir.

4.4.1 Üretim Paylaşımı Kontratları

Devletler ile petrol şirketleri arasında petrol kaynaklarının sahipliği ve kontrolü konusu ilk kez Meksika'nın 1917 tarihli anayasasında açık şekilde yer almıştır. Bu anayasanın 27.maddesinde yeraltı kaynaklarının Meksika devletine ait olduğu belirtilmiştir (Bianca, 2014, s. 7). Üretim paylaşımı kontratları ise 1950'lerden itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle bağımsızlık sonrası milliyetçi hassasiyetin etkisiyle imtiyaz sözleşmeleri ve petrol şirketleri ciddi bir eleştiriye maruz kalmış ve hedef olmuştur. Bu havanın da etkisiyle üretici ülkeler imtiyaz sözleşmelerine alternatif olarak söz konusu PSC modelleri kullanmaya başlamıştır (Bindemann, 1999, s. 1). Genel

olarak bakıldığında da petrol ve gaz sektöründe devlet kontrolü, genel olarak devlet şirketi kurmak suretiyle, özel petrol şirketleriyle kurulan sözleşmesel düzenlemelerle ve/veya mali düzenlemeler ile kendini göstermektedir (Bianca, 2014, s. 2). Bu çerçevede PSC'ler ilk olarak 1950'lerde Boliviya'da kullanılmıştır. Ancak bugünün modellerine temel teşkil eden ilk kontrat modeli Endonezya'da 1966'da kullanılmıştır. Nitekim bugün Mısır, Cezayir, Katar, Umman, Çin, Kazakistan Azerbaycan PSC modellerini kullanmaktadır (Blinn ve Duval 2009 : 71). İran da petrol şirketlerini yatırıma teşvik etmek amacıyla risk servis kontrat türü olan buyback (geri satın alım) kontrat modelini 2015'te değiştirme kararı almış ve 2016 yılında PSC'ye yakın Iran Petroleum Contract (IPC) adıyla yeni bir kontrat modeli oluşturmuştur. Bu model Eylül 2016'da İran parlamentosu tarafından onaylanmıştır (Jalilvand 2017: 5).

PSC'nin ortak bir tanımı olmamakla birlikte PSC'ler ülkeden ülkeye veya sahaya göre değişim gösterebilmektedir. Bununla birlikte PSC'lerin genel anlamda ve konumuzla da bağlantılı olarak ayırt edici özellikleri açısından bakıldığında, hidrokarbonun mülkiyeti kaynak sahibi ülkeye (üretici ülke) veya onun devlet şirketine ait olmakta ve petrol şirketi kontratta tarif edilen petrol operasyonlarını yürüten kontratçı olmaktadır. Bu çerçevede üretici ülke hidrokarbonun aitliğini kendi elinde tutarken ticari keşfin yapılmasına bağlı olarak kontratçı petrol şirketi arama riski ve geliştirme faaliyetlerini içeren servis hizmeti karşılığı olarak kontratta öngörülen oranda üretimden payını almaktadır (Gao 1994: 72).

Bu pay maliyet petrolü (cost oil) ve kâr petrolü (profit oil) adı altında verilmektedir. Dolayısıyla da petrol şirketine verilen pay kontrat temelinde operasyonel maliyetlerin, harcamaların ve kâr payının karşılanmasına ilişkin olup ihracat noktasında veya belirlenen teslim yerinde yapılmaktadır. Maliyet petrolü genel itibariyle üretimin %25-70'si kadarı arasında değişebilmekte ve aylık, üç aylık veya yıllık bazda tahsisat yapılabilmektedir (Blinn ve Duval 2009: 243). Söz konusu oran sahanın özel durumuna bağlı olarak değişebilmektedir. Örneğin maliyeti daha fazla arttırabilecek olan zorlu sahalarda bu oran artabilmektedir. Tabii uzun dönemli bir maliyet petrolü tahsisi üretici ülkenin ekonomik kazancını elde etmesi açısından daha avantajlı olmaktadır (Bindemann 1999: 14). Kâr petrolü ise maliyet petrolünün tahsisi sonrasında yasal veya

kontrattan kaynaklanan diğer giderler düşüldükten sonra kalan petrolün oransal olarak paylaşımıdır. Örneğin şirket ve ülke payı olarak %15-85,%30-70,%40-60 vs olabilir. Kâr petrolü bu yöntemin yanı sıra geri kazanım oranı (rate of return) veya birikmiş net gelirler (accumulated net revü) ile birikmiş maliyetin (accumulated cost) oranını ifade eden 'R' faktöre göre de hesaplanabilmektedir. Bu mekanizmanın uygulanmasından amaç ise bir yandan büyük keşiflerden veya fiyat artışlarından kaynak sahibi ülkenin daha fazla faydalanması iken aynı zamanda petrol şirketlerinin de marjinal sahalara yönelik faaliyetini sürdürmesini teşvik etmektir (Blinn ve Duval 2009: 79).

Vergisel açıdan bakıldığında ise petrol şirketleri üretici ülkeye gelir vergisi ödemektedir ancak bu ödeme ayrı bir kalem şeklinde petrol olarak yapılabileceği gibi kaynak sahibi ülke üretilen petrolden söz konusu vergiye karşılık gelen miktarı payına ekleyerek de petrol şirketinden tahsis edebilir ((Blinn ve Duval 2009: 246). Tabi verginin seviyesi kontrat şartlarına göre değişebilmektedir. Şöyle ki kaynak sahibi ülkenin yüksek oranda devlet payı (royalty) ve kâr petrolü alması halinde petrol şirketinin ödeyeceği vergi düşük seviyede tutulabilmektedir. Aksi durumda ülkeye sadece devlet hissesi ödeniyorsa bu durumda gelir vergisinin oranı artabilmektedir (Gao 1994: 76).

Bunun yanısıra kontratçı şirket, kontratın imzalanmasından sonra üretici ülkeye imza pirimi (signature bonus) ve üretimin belli bir seviyeye ulaşmasını müteakip de üretim pirimi (production bonus) vermektedir. Ancak söz konusu pirim doğrudan kontratçı şirket tarafından karşılanıp maliyet petrolü kapsamında geri alınan faaliyet giderlerine dahil edilmemektedir. Buna karşın vergi yükümlülüğüne karşılık indirim konusu yapılabilmektedir (Gao 1994 : 78). Buna ek olarak kaynak sahibi ülkeler ilave olarak üretilen brüt petrol üzerinden belli bir oranda devlet hissesi de almaktadırlar. Bu oran %10-%15 civarında olabilmektedir. Ayrıca operasyonel sorumluluk açısından bakıldığında kontrol ve yönetim kaynak sahibi ülkede olmakla birlikte operasyonel sorumluluk, risk ve finans petrol şirketine ait olmaktadır (Ogunleye 2015 : 2). Bununla birlikte üretici ülke söz konusu girişime özellikle ticari keşif ilan edilmesinden sonra belli oranda katılma hakkına da sahip olabilmektedir. Üretici ülke kontrata katılma yönünde karar alması durumunda arama döneminde oluşan maliyetlere katılmamakta

ama keşif sonrasındaki finans ve operasyonel giderlere katılımı oranında elde edilen üretimden karşılanmaktadır (Johnston 1994 : 67). Süre açısından ise üretim paylaşımı anlaşmaları genel olarak 20-25 yıl gibi uzun bir dönemi kapsamaktadır.

4.4.2 Servis Kontratları

Servis kontratı üretim ve saha konusunda mülkiyet hakkı vermeden önceden belirlenmiş sabit bir hizmet bedeli karşılığında petrol şirketlerinin arama, geliştirme ve üretim faaliyetinde bulunduğu ve kaynak sahibi ülke ile petrol şirketi arasındaki şartları düzenleyen uzun dönemli bir kontrat türüdür. Bu kontrat türü de, PSC'de olduğu gibi petrol şirketinin tecrübe, teknoloji ve finansını kendi ülkesine taşıma imkanı sunmaktadır (Ghandi ve Lawell 2014 : 2). Bunun yanı sıra egemenlik hakları konusundaki hassasiyet de söz konusu kontrat türünün tercihine olan ilgiyi bir ölçüde açıklamaktadır. Bu durumun Irak Federal Yönetimi için de geçerli olduğu söylenebilir (Ghandi ve Lawell 2014 : 2). Servis kontratları 1980 ve 90'larda petrol ve doğal gaz üreticisi ülkelerin gündemine girmeye başlamıştır. Nitekim Venezuela 1991'de Küveyt 1992'de ve İran 1995'te ilk servis kontratlarını yapmışlardır. Günümüzde ise Türkmenistan, Meksika, Bolivya, Ekvator bu tarz kontratları tercih eden üretici ülkelerdendir (Ghandi ve Lawell 2014 : 3).

Dolayısıyla servis kontratlarının en önemli özelliği petrol şirketlerine üretim paylaşımı yoluyla mülkiyet hakkı vermeden sabit bedel ile hizmet alınmasıdır. Ancak sabit hizmet bedeli özellikle petrol fiyatlarının düşük olduğu dönemlerde üretici ülkeler açısından olumsuz etkiye yol açmaktadır. Nitekim daha öncede belirtildiği üzere Irak'ın 2015'ten itibaren petrol şirketleriyle olan kontratlarda değişiklik talebi de bunu doğrular niteliktedir. Ayrıca servis kontratları üretici ülkeye geliştirme ve üretim stratejileri konusunda doğrudan bir kontrol vermektedir (Gao 1994 : 203). Bunun yanısıra Irak'ta olduğu gibi teknik servis kontratlarında petrol şirketi yaptığı harcamaları minimum üretim seviyesine ulaşmasını müteakip almaktadır (Ghandi ve Lawell 2014 : 4). Başka bir deyişle servis kontratlarında da petrol şirketleri arama, geliştirme ve üretim faaliyetleri konusunda tüm finansal riski üstlenmektedir. Üretim olmaması halinde veya

kontrat kapsamında hedeflenen üretim seviyesine ulaşamaması halinde risk yine petrol şirketine ait olmaktadır (Blinn ve Duval 1994 : 87).

Buna ek olarak PSC’de olduğu gibi servis kontratında da maliyetin geri kazanımı (cost recovery) petrol şirketlerine verilmektedir. Ayrıca servis kontratları da PSC’de olduğu gibi 20-25 yıllık gibi uzun dönemli yapılmaktadır (Jalo 2013 : 14). Servis kontratları risk servis, tam servis ve teknik servis olmak üzere 3 türdür. Bu tarz ayrımlar farklı ad altında da yapılabilmektedir (Likosky 2009 : 14). Örneğin risk servis kontratı geri alım kontratı olarak da anılmaktadır. Bunun yanı sıra söz konusu kontrat türlerinde koşullar standart genel olarak olmayıp ülkelere, müzakere koşullarına, sahaların durumlarına, vs farklılıklara göre değişiklik gösterebilmektedir.

4.4.3 Tarafların Model Kontrat Tercihi

Bölgesel Yönetim ile Federal Yönetim’in hidrokarbon konusunda arama, geliştirme ve üretim faaliyetlerine ilişkin tercih ettikleri kontratlara ilişkin temel kriterler 22 Nolu yasa ve 2007 ile 2011 tarihli taslak federal petrol ve gaz yasalarında yer almaktadır. Bu açıdan ilk etapta 22 nolu yasanın ilgili maddeleri incelenecek ve ardından yasa taslakları ele alınacaktır.

4.4.3.1 22 Nolu Yasada Model Petrol Kontratı

22 Nolu yasanın 24.2. maddesi Doğal Kaynaklar Bakanı’nın yasanın 10.bölümüne uygun olarak bölge halkı için getirisini dikkate alarak yapılacak kontratın üretim paylaşımı veya başka bir kontrat modelini tercih edeceğini belirtmektedir. Yasanın 10. Bölümü 37-43 maddelerden oluşup *Üretim Paylaşımı Kontratı* başlığı altında bu kontrat modeline ilişkin hususları içermektedir. Bu çerçevede 37.1.1 maddeye göre ilk arama süresi toplam 5 yıl olup birer yıllık uzatma ile en fazla 7 yıla kadar uzatılabilecektir. Petrol keşfini takiben geliştirme süresi ise

37.1.4. maddesiyle 20 yıl olarak belirlenmiş olmakla birlikte kontratçı şirkete aynı kontrat şartlarında ilave 5 yıl daha uzatma hakkı verilmiştir. Bunun yanı sıra bu sürenin de üzerinde uzatım talebi müzakerelere tabi kılınarak açık kapı bırakılmıştır .

Dolayısıyla da kontrat süresi 25 yıl süreyi de aşabilecektir. Devlet payı ve ödeme şekli 37.1.5. maddesi ile düzenlenmiştir. Buna göre devlet payı %10 olarak tayin edilirken ödemenin nasıl yapılacağı ise 41. maddeye atıfla belirlenmiştir. Söz konusu madde de devlet hissesine karşılık gelen petrol miktarının yapılacak kontrata uygun olarak tespit edilip ödemenin, Bölgesel Konsey'in onayı alındıktan sonra Doğal Kaynaklar Bakanı'nın talebine göre aylık veya üç aylık periyodlar halinde parasal veya aynî olarak yapılabileceği ve üçüncü taraflara petrolün satılmaması durumunda devlet payının uluslararası piyasada geçerli olan fiyatlara göre hesaplanıp ödeneceği ifade edilmektedir. Yasanın 37.1.6 maddesine göre ise kontratçı şirketin maliyetinin karşılanması (cost recovery) üretimden devlet payının düşmesinden sonra kalan kısmından petrol için en fazla %45 ve doğal gaz için en fazla %60 olacaktır.

Gerek devlet payı gerekse de maliyetin karşılanması oranı, yüksek veya düşük ticari risk içeren kontratlara ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı'nın kontrattaki payına göre değişebilecektir. Bu husus 37.2 ve 3. maddelerde yer almaktadır. Bu çerçevede yüksek ticari risk içeren bir kontrata Doğal Kaynaklar Bakanlığı'nın katılımı durumunda devlet hissesi düşülebilecekken maliyetin karşılanması oranı arttırılabilecektir. Riskin düşük olduğu kontratlarda ise tersine devlet hissesi arttırılabilecek, maliyetin karşılanması oranı ise düşürülebilecektir. Nitekim model kontratın 25.maddesi bu hususu düzenlemektedir. Buna göre kontratçı şirket ilk üretimden itibaren petrol maliyetini almaya başlayacaktır. Bu hususta doğal gazda ise sahaya tekrar basılan, yanan veya kullanılmayan gaz miktarı kapsam dışında tutulmaktadır. Bu amaçla kontratçı şirket üretim, arama, gaz pazarlama, geliştirme ve sahanın terkinine ilişkin maliyetleri kontratta yeralan mali kurallarına uygun olarak detaylı bir şekilde sınıflandıracaktır. Bu sınıflandırmada öncelik sermaye ağırlıklı olan gider kalemlerine verilecektir. Ayrıca kontratçı şirket petrol maliyetine karşılık gelen petrol miktarını ihraç etme hakkına sahip olabilecektir .

Kâr petrolü ise 'R' faktörüne göre hesaplanmaktadır. Bu noktada kâr petrolü, devlet payı ve maliyet petrolü düşüldükten sonra kalan petrol üzerinden hesaplanmaktadır. Bu çerçevede model kontratın 26.maddesine göre 'R' faktörü kontratçının toplam gelirinin giderine oranını ifade etmektedir. Toplam gelir bir anlamda kontratçının petrol maliyeti ve kâr petrolü hissesini içermektedir. Toplam gider ise bir üretim sahasındaki tüm petrol maliyetini kapsamaktadır.

Vergi konusu ise 22 Nolu Kanun'un 40.maddesinde düzenlenmiş olup petrol faaliyetleriyle ilgili kontratçı şirketlerin veya yetkili kişilerin Bölgesel Yönetim'in uyguladığı vergileri ödeme yükümlülüğü olduğu ifade edilmektedir. Madde kapsamında vergiler yüzey vergisi, kişisel gelir vergisi, kurumsal gelir vergisi, gümrük vergisi, beklenmeyen ilave kâr vergisi, veya diğer çeşitli vergiler şeklinde sıralanmıştır. Bununla birlikte Bölgesel Yönetim vergi yükümlülüğü konusunda katı bir tutum içerisinde olmayıp aynı maddenin 2.fıkrasında kontratçının kanunla vergiden muaf tutulabileceği de ifade edilmektedir. Nitekim model kontratının 30.maddesi ile kontratçı şirket gerek petrol faaliyetlerine gerekse de personele ilişkin taşınır eşyalar dahil ithalat ve yeniden ihracat durumunda gümrük, ithalat, ihracat ve diğer benzeri vergilerden muaf tutulmuştur. Bunun yanısıra model kontratın 31.1 maddesi ile aynı zamanda kontratçı şirket, sermayeden elde edilen gelirler ve transfer dahil faaliyetleri nedeniyle kontrat süresi boyunca her türlü vergi, resim, harç ve vergilerden muaf tutulmuştur. Buna ek olarak model kontratın 31.5, 6 ve 7.maddeleri ile kontratçı şirket ilave kâr vergisinden, yüzey vergisinden, beklenmeyen kâr vergisinden de muaf tutulmuştur.

Buna karşın anılan madde ile kontratçı şirket hem kurumsal gelir vergisi hem de kişisel gelir vergisi ve sosyal güvenlik primlerini ödeme yükümlülüğüne tabi kılınmaktadır. Bu bağlamda kontratçı şirket her vergi yılı sonunu takip eden 90 gün içerisinde kurumsal gelir vergisini ödeyecektir. Ödenecek verginin oranının ise 1999 tarihli 4 Nolu Vergi Kanunu'na göre belirleneceği ve net vergilendirilebilir kazanç üzerinden hesaplanacağı belirtilmiştir. Kişisel gelir vergisinin de yine aynı kanuna göre ödeneceği anılan maddede belirtilmiştir. Vergi konusunda bir önemli husus da aynı maddenin 9. fıkrasında yer almaktadır. Bu fıkra ile Bölgesel Yönetim kontratçı şirketlere, alt kontratçılara, yabancı statüsündeki çalışanlarına çifte vergilendirme

anlaşmalarından yararlanma hakkı vermektedir. KDV ise kontratçı şirketin petrol maliyeti olarak kabul edilip ticari üretime bağlı geri alınacak bir kalem olarak kabul edilmektedir.

Vergi dışında belirtilebilecek bir diğer husus da bonus olabilir çünkü Bölgesel Yönetim model kontratın 32.maddesi ile kontratçı şirketten 3 tür bonus almaktadır ki bunlar imza bonusu, üretim bonusu ve kapasite inşası bonusudur. Ayrıca bu bonuslar kontratçı şirketin ticari üretime bağlı olarak geri alınan petrol maliyeti kapsamında değerlendirilmemektedir. Vergi konusundan bahisle tekrar 22 Nolu kanuna dönülecek olursa vergi konusunda kanunun 40.3.maddesi federal anayasa ve Federal Yönetim ile olan ilişkiler açısından önem taşımaktadır. Zira söz konusu madde petrol faaliyetlerine ilişkin sadece Bölgesel Yönetim'in vergilerinin uygulanacağını belirterek açık bir şekilde Federal Yönetim'in petrol faaliyetlerine ilişkin vergi kanunlarının ve yönetmeliklerinin veya uygulamalarının IKBY nezdinde geçerli sayılmadığı anlaşılmaktadır. Bu husus Federal Yönetim ile ayrıca ihtilaf konusu olmaktadır.

Üretim paylaşımı kontratlarının içerik olarak dayandığı temel hedefler ise 37.madde de genel olarak sıralanmıştır. Buna göre üretim paylaşımı kontratı uluslararası petrol endüstrisinde profesyonel operatörler tarafından kullanılan en iyi uygulama ve yöntemleri içerecektir. Bu amaçla; petrol kaynaklarının korunmasını dikkate alarak rezerv düşüşünü kontrol ve yüzey kaybının önlenmesini teminen teknik ve ekonomik açıdan en fazla hidrokarbon üretimini sağlayacak yöntem ve iş süreçlerinin uygulanması, kazaları önleyici ve operasyonel güvenliği sağlayıcı ve aynı zamanda petrol faaliyetlerinin çevreye en düşük seviyede etki edeceği yöntem ve iş süreçlerinin uygulanması temel kriterler olarak belirlenmiştir.

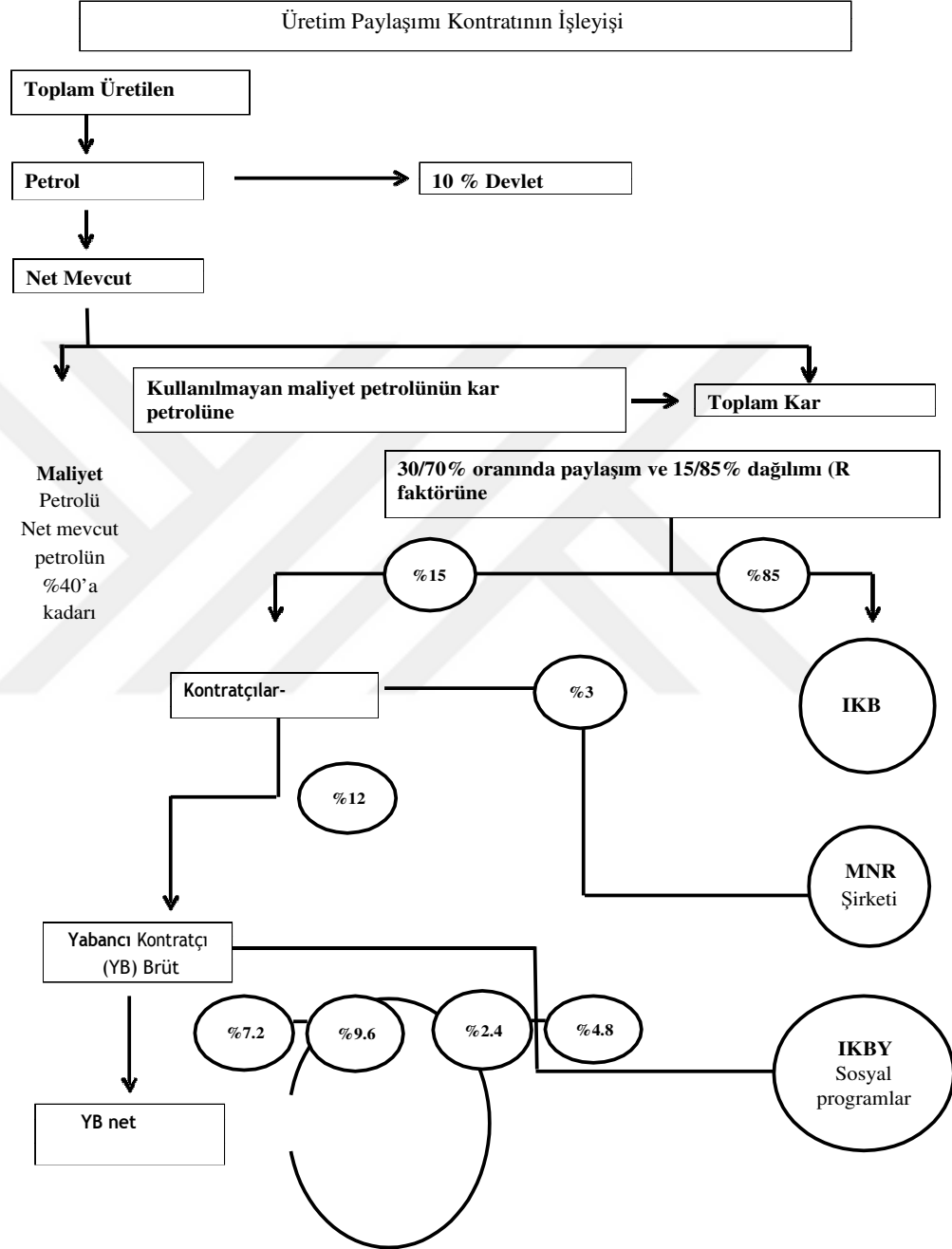
Petrol faaliyetlerine yönelik ihtilaf çözümü de kilit önem taşımaktadır. Petrol şirketleri açısından özellikle uluslararası tahkim kontrat ve faaliyet geleceği açısından temel prensiplerden birini oluşturmaktadır. Bu nedenle de kanunun 50.maddesinde ihtilafların çözümü konusuna ilişkin düzenleme getirmiştir. Buna göre petrol faaliyetlerine ilişkin ortaya çıkabilecek ihtilafların ilk etapta taraflar arasında müzakere yoluyla uzlaşma yoluyla çözüme ulaşılması amaçlanırken aksi durumda ise uluslararası

tahkim çözüm mercii olarak kabul edilmektedir. Tahkim konusunda da söz konusu madde tarafların üzerinde anlaşacakları kuralları 1965 Washington Konvansiyonu veya Uluslararası Yatırım İhtilafı Çözüm Merkezi Kuralları (UYİÇMK-Rules of the International Center for the Settlement of Investment Disputes- ICSID), 1978 tarihli ICSID kuralları, Uluslararası Ticaret Hukuku Konusunda BM Komisyonu Kuralları (UTHBMKK-United Nations Commission on International Trade Law-UNCITRAL), Londra Uluslararası Tahkim Mahkemesi Kuralları (London Court of International Arbitration-LCIA) veya tarafların anlaşabilecekleri tanınmış diğer yöntemler şeklinde sıralamıştır.

Model kontratta da bu hususta tahkimin dışında aşamalı olarak 42.madde itibariyle ilk etapta taraflar arasında ihtilafın ihbarından itibaren 60 gün içerisinde müzakere yoluyla çözümü, bu yolla çözüme ulaşılamaması halinde Londra Mahkemesi Uluslararası Tahkim Kuralları Arbulucu Yöntemlerine (London Court of International Arbitration Mediation Procedure) göre arbulucu atanması marifetiyle çözüm yoluna gidilmesi benimsenmiştir. Bu yöntem ile 60 gün içerisinde çözüme ulaşılamaması halinde yine LCIA'ya göre tahkime gidilecektir. Uygulanacak hukuk konusunda da yine model kontratın 43.maddesi ile İngiliz hukuku esas alınmıştır.

Aynı maddede petrol endüstrisinde önem taşıyan ve özellikle mali, vergisel vs kanunlarındaki değişikliklerin kontrata olan etkisine ilişkin olan mali istikrarlılık da yer almaktadır. Bu madde ile Bölgesel Yönetim kontratçı şirkete kontrat süresi boyunca kontratın imzalandığı gün geçerli olan gerek kontrat koşullarından gerekse de ilgili kanunlardan kaynaklı mali, vergisel, vs şartların korunacağını garanti etmektedir. Ancak daha sonra kanunlarda ortaya çıkabilecek ve söz konusu koşulları kontratçı aleyhine etkileyecek şartların ortaya çıkması halinde kontratın imzalandığı zamanda geçerli olan ekonomik dengeyi tekrar sağlamak adına ihtiyaç duyulacak uyarlamaların veya değişikliklerin yapılması için kontratçı şirketin bu yöndeki talebinden itibaren 90 gün içerisinde tarafların bir araya gelerek uzlaşma yoluna gitmeleri kabul edilmektedir. Bu uzlaşmanın olmaması halinde kontratçı şirkete tahkim yolu sunulmaktadır.

Şekil 4.1: IKBY'nin Model Üretim Paylaşımı Kontratının İşleyişi

4.4.3.2 2011 Tarihli Taslak Hidrokarbon Yasası'nda Model Petrol Kontratı

2011 tarihli taslak yasada model kontratların öncelikle ulusal kontrolün korunması, kaynakların mülkiyetinin Irak'a aitliği, maksimum ulusal ekonomik kazancın sağlanması, Iraklı personelin eğitimi, çevrenin korunması, gibi önemli kriterleri içereceği belirtilmektedir. Metnin 21-24.maddelerini kapsayan 3.bölümü petrol faaliyetlerine ve kontrata ilişkin hükümleri içermektedir. 21.madde kapsamında kontratçı şirket kontrat sahası içerisinde münhasır olarak arama, geliştirme ve üretim faaliyetlerini ve petrol taşımacılığını yürütme hakkına sahip olmaktadır. Model kontratın içerdiği süreler ise aynı maddenin 2.fıkrasında düzenlenmiştir. Bu çerçevede arama, geliştirme ve üretim faaliyetleri için ilk etapta

4 yıllık bir lisans süresi tanınmakta ve bu süre zarfında kontratçı şirketin yükümlülüklerini yerine getirmesi halinde belli bir çalışma programına ve planına göre iki yıldan uzun olmamak kaydıyla yetkili otorite tarafından ilave süre verilebilecektir. Buna ek olarak kontratçı şirketin çalışma programı ve planı objektif ve istenilen şartlarda yürütülüyorsa bu süre lisans dahilinde ilave olarak 2 yıl daha uzatılabilecektir.

Ayrıca yetkili otorite lisans sahibi kontratçı şirkete bu sürelerle ilave olarak keşif durumunda keşfin ticari değerinin değerlendirilmesi amacıyla en fazla 2 yıl, gaz keşfi halinde ise en fazla 4 yıl, geliştirme ve üretim kontratları kapsamında keşfi yapılmış ancak geliştirilmemiş sahaların değerlendirilmesi amacıyla en fazla 2 yıl daha süre verebilecektir. Kontratçı şirketin yukarıda belirtilen süreler içerisinde istenilen sonuçları alması halinde geliştirme ve üretim sahası içerisinde arama, geliştirme ve üretim lisanslarından doğan bu faaliyetlere ilişkin haklarını münhasır olarak saha geliştirme onayından itibaren 20 yıla kadar kendi bünyelerinde koruyabilirler. Bununla birlikte bu süre teknik ve ekonomik gerekçelere bağlı olarak Bakanlar Konseyi tarafından kontrat şartları yeniden müzakere edilmek suretiyle 5 yıla kadar daha uzatılabilecektir.

Vergi konusu taslak yasanın 40.maddesinde genel hatlarıyla işlenmiştir. Buna göre kontratçı şirketin kanunlardan kaynaklı ve kontrat kapsamındaki vergileri ödeyeceği ifade edilmiştir. Buna ek olarak şirketlerin kayıtlarının Irak Yüksek Denetim Kurulu'nun denetimine tabi olduğu aynı maddede belirtilmiştir.

Taslak yasa metninde şirketlere ödenecek hizmet bedeli, maliyetin geri kazanımı, bonus, vs konular yer almamıştır. Bu nedenle de söz konusu hususlar için model kontratın ilgili maddeleri bu konuda tamamlayıcı olmaktadır. Federal Petrol Bakanlığı'nın model kontratının 4.maddesi kapsamında sadece imza bonusu yer almaktadır ki bu da yine Bölgesel Yönetim'in kontratında olduğu gibi kontratın yürürlük tarihinden itibaren 30 gün içerisinde ödenmesi öngörülmektedir. Bir farkla ki Federal Yönetim'in model kontratında imza bonusu kontratçı şirket tarafından tahsil edilecek olan ilave maliyet kapsamında değerlendirilmektedir. Hizmet bedeli, servis bedeli, petrol maliyeti, vs giderler ise model kontratın 19. maddesinde açıklayıcı şekilde düzenlenmiştir. Söz konusu madde kontratçı şirkete ödemeyi ilave bedel ve servis bedelleri olmak üzere iki başlık altında sınıflandırmıştır. Buna göre ilave bedel imza bonusu, çevrenin petrol faaliyetleri öncesindeki haline getirilmesine yönelik çevresel harcamalar ve ilave tesislerin yapım maliyetlerini içermektedir. Servis bedeli ise Irak'ta ödenen kurumsal gelir vergisi hariç petrol operasyonlarına yönelik petrol maliyetini ve hizmet bedelini kapsamaktadır.

Dolayısıyla Bölgesel Yönetim'in model kontratında yer alan maliyet petrolüne benzer nitelikte petrol maliyeti kontratçı şirketlere geri ödenmektedir. 19.5 maddesi ise hizmet bedelini içermektedir. Buna göre hizmet bedeli üç aylık dönemler halinde taban üretimi aşan miktar esas alınarak varil bazında hesaplanmaktadır. Hesaplama 'R' faktör dikkate alınmaktadır. Bu çerçevede 'R' faktörün 1 den küçük olması halinde hizmet bedeli ihalede geçerli olan bedel olarak korunurken, 'R' faktörünün 1-2 ve üstü olması halinde ihale hizmet bedelinin %80'i ile %30'u arasında düşen oranda değişmektedir. 19.6.madde ise servis bedellerinin faturanın ibrazını müteakip 60 gün içerisinde kontratçı şirkete ödeneceğini yine kontratçı şirketin opsiyonunda olmak üzere ödemenin nakit veya petrol karşılığı yapılabileceğini ifade etmektedir. Buna ek olarak ödemelerde öncelik petrol maliyeti ve hizmet bedeline verilmekte ve ödeme, kontrata göre kazanılan gelirin %50'sine kadarki kısmı olarak yapılmaktadır.

Bölgesel Yönetim'in üretim paylaşımı kontratında olduğu gibi Federal Petrol Bakanlığı'nın teknik servis kontratında da 25. madde kapsamında kontratçı şirkete petrol faaliyetlerine ilişkin gerekli malzemelerin, materyallerin, araçların, ayrıca

çalışanların evsel ihtiyaçlarının ithalatında veya yeniden ihracatında petrol ihracatı dahil gümrük, ithalat, ihracat, vs tüm vergilerden muafiyet tanınmaktadır. Bunlar dışında ise kontratçı şirket model kontratın 23. maddesinde yer aldığı üzere kanunun öngördüğü vergilerden sorumlu tutulmakta ve kontratçı şirketlerin Irak dışında ödeyeceği vergilerden Irak devlet şirketinin muaf olduğu belirtilmektedir. Model kontratta da anlaşıldığı üzere bu husus taslak kanunda olduğu gibi genel ifadeyle düzenlenmiştir. Model kontratta var olan önemli bir ayrıntı ise 26.3 maddesiyle düzenlenen personel eğitimine ilişkin olup bu hususta kontratçı şirketin bu amaçla 5 milyon Dolar'lık bir bütçeyi ayırmasını şart koşturmaktadır. Ve bu tutar petrol maliyeti kapsamında değerlendirilmemektedir.

Uyuşmazlıkların çözümü hususu ise taslak yasanın 43.maddesi ile daha spesifik olarak model kontratın 37.maddesinde düzenlenmiştir. 43.madde genel bir ifade ile ilk etapta uyuşmazlığın taraflar arasında müzakereler yoluyla çözüme ulaşılmasını ancak bu yolla çözüme ulaşılamaması halinde uluslararası tahkime gidilmesini kabul etmektedir. Tahkimde uygulanacak hukuk konusunda ise Irak hukuku esas alınmıştır. Bu noktada Bölgesel Yönetim ile ayrılmaktadır. Hatırlanacağı üzere Bölgesel Yönetim İngiliz hukukunu esas almıştır. Hakemliğin oluşumu konusunda ise Paris veya Cenevre'deki Uluslararası Ticaret Odası'nın tahkim kurallarının veya Kahire Uluslararası Ticaret Tahkimi Bölge Merkezi'nin prosedürlerinin dikkate alınabileceği belirtilmiştir. Model kontratın 37.maddesi ise 43.maddeyi tamamlayıcı nitelikte hükümler içermiştir. Buna göre taraflar arasında uyuşmazlığın çözümüne ilişkin ihtilafın ihbarından itibaren 30 gün içerisinde bir uzlaşma sağlanmaması halinde uyuşmazlığın çözümü için üst yönetimlere aktarılması ve üst yönetimler arasında da 30 gün içerisinde bir uzlaşma sağlanmaması halinde tarafların bir bilirkişiye başvurabileceği veya 60 gün önceden bildirilmesi kaydıyla tahkime gidebileceği belirtilmiştir. Bilirkişiye başvurulması halinde ise bu kişinin üçüncü bir ülke vatandaşı olması ve taraflar ile herhangi bir ilişkisinin olmaması şart koşulmuştur. Buna ek olarak bilirkişinin hakem görevini üstlenmediği ve raporunu 1 ay içerisinde sunması gerektiği aynı maddede vurgulanmıştır.

Model kontratta hukuki uyumsuzluğu ilgilendiren bir diğer konu ise mali istikrarlılıktır. Bu çerçevede model kontratın 29.4 ve 29.5. maddelerine göre yapılan kontratın yürürlüğe girmesinden sonra yine kontratçı şirketin finansal çıkarlarını, tanınan muafiyetleri olumsuz yönde etkileyecek nitelikte kanunlarda değişiklik yapılması, ilga edilmesi, kanunlar çıkarılması, tanınan bu hususlara ilişkin onayların yenilenmemesi halinde kontratçı şirketin finansal çıkarlarının korunmasını teminen gerekli uyarlamaların müzakere edilerek 90 gün içerisinde yapılması kabul edilmiştir. Irak Gelir Vergisi Kanunu, %35'lik oranı aşan bir gelir vergisi doğmadığı müddetçe bu uyarlamanın dışında tutulmuştur.

Neticede iki kontrat türünde de benzer uygulamalar olduğu gibi farklılıklar da mevcuttur. Bonus ödenmesi ve bunun şirkete geri ödeme kaleminde yer alıp almaması, şirketin petrol faaliyetini yürütmesi karşılığında aldığı kazancın kâr petrolü ve hizmet bedeli olara ayrılması, vergisel uygulamalar ve uygulanacak hukuk farklılık göstermektedir. Tarafların ileri sürdüğü argümanlara karşın iki tarafın model kontratlarına ilişkin eleştirel yaklaşımlar mevcuttur. Bu yaklaşımlardan özellikle iki önemli uzman olan Pedro Van Meurs ve Peter Wells'in değerlendirmeleri öne çıkmıştır. Teknik ayrıntılara girmeden bu değerlendirmelere genel hatlarıyla kısaca bakılması konun faydalı olacaktır. Bu çerçevede Pedro Van Meurs Bölgesel Yönetim'in model kontratına aşağıda özetlenen değerlendirmeleri yapmıştır (Meurs 2008, http://cabinet.gov.krd/uploads/documents/Comparative-Analysis__2008_06_30_h13m28s23.pdf, 17 Nisan 2010'da erişildi).

- Yatırımcıları için düşük maliyetli sahaların tespiti ve düşük maliyetli petrol operasyonlarını teşvik etmektedir,
- Maksimum düzeyde petrol ve gaz çıkarılması konusunda yatırımcıları teşvik etmektedir,
- Optimal düzeyde üretim ve rezervlerden petrol ve gaz kazanımı teşvik edilirken aynı zamanda Bölgesel Yönetim'in yüksek değerde gelir elde etmesi sağlanmakta, bu nedenle de bir ülke açısından bu tarz bir kontrat modelinin ülkesel çıkara hizmet eder nitelikte bulunabilecektir.

Buna karşın tasvir edilen mali yapı açısından optimal bir tablo çizmemektedir. Bu nedenle de gerek sahalara büyüklüğü ve küçüklüğüne göre gerekse de yüksek ve düşük petrol fiyatlarına göre sahalarda yönetimin payı konusunda daha geniş bir varyasyon ortaya konulmalıdır.

Pedro Van Meurs aynı zamanda yine Federal Meclis'in alt komitesi olan Enerji Komitesi'nin talebi üzerine model teknik servis kontratı için özetle aşağıdaki değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu çerçevede ;

- Temel hedef olan maksimum üretim konusunda hizmet bedelinin üretim bazlı olması buna hizmet eden bir yaklaşımdır.
- Buna karşın model kontratın ekonomik yapısı Irak açısından modern üretim paylaşım kontratlarına veya risk servis kontratlarına kıyasla daha verimsiz kalmaktadır. Zira yüksek maliyet yüksek kar denklemi esas alınmıştır. Şöyle ki eğer kontratçı şirket yüksek harcamalarla karşılaşırsa R faktörü düşük olacaktır ve bu da kontratçının alacaklarının daha yüksek olacağı anlamına gelecektir. Yüksek maliyetli projeler daha yüksek seviyede hizmet bedellerinin oluşmasına imkan sağlamaktadır.
- Model kontrat onay sürecinden sonra servis bedellerinin değiştirilmesi imkanını vermekte, ayrıca ihale sürecindeki şeffaf olmayan bir karar alma süreci, model kontratta sadece genel iş etiğine uyulması şeklinde yapılan yüzeysel atıf bir ölçüde usulsüzlüğe kapı aralayan bir algının oluşmasına yol açmaktadır.
- Özellikle geliştirme planlarının ve hizmet bedellerinin onaylanması sonrasında petrol fiyatlarının düşük seyrettiği dönemlerde fiyatların yüksek seyrettiği dönemlere kıyasla kaynak sahibi ülkenin daha düşük gelir elde etmesine yol açacaktır. Buna karşın hizmet bedelinin sabit olması da dikkate alınarak kontratçı şirketlerin geliri görece olarak daha yüksek seyredecektir (Meurs 2009, <http://petrocash.com/documents/free/80080006.pdf>, 17 Nisan 2010'da erişildi) .

Peter Wells ise Federal Petrol Bakanlığı'nın West Qurna 1 ile Bölgesel Yönetim'in de Pulkhana sahaları için yapılan kontratları üzerinden değerlendirmesini operasyonel ve finansal açıdan yapmıştır . Bu çerçevede öncelikle West Qurna 1'den

hareketle Wells, Federal Petrol Bakanlığı'nca hedeflenen en yüksek üretim seviyesi olarak plato üretim seviyelerinin söz konusu rezerv seviyesi ile gerçekçi olmadığını ifade etmiştir. Zira söz konusu sahanın ilan edilen 8.6 milyarlık rezervi ile plato seviyesinin 7 yıl boyunca korunamayacağını, ilk yıldan sonra sahadaki düşüş oranının %15'ler seviyesinde olacağını öne sürmüştür. Wells'e göre bu plato seviyesinin elde edilmesi için rezervin 15 milyar varil ve geri kazanım faktörünün de %60'a çıkarılması gerekirdi. Bu teknik gerekçeye ek olarak Basra bölgesindeki lojistik eksiklikler nedeniyle de plato seviyesine ulaşmanın gerçekçi olmadığını ileri sürmüştür. Zira Basra bölgesinde kuyuya enjeksiyon açısından su veya gaz kaynağı konusunda sıkıntı olduğunu, boru hattı, depolama, ihracat ve benzeri konularda altyapı sorunu olduğunu, ihtiyaç duyulan teknik malzemelerin zamanında çalışma bölgelerine ulaştırılamadığını dile getirmiştir (Wells 2009, <http://www.iraqoilforum.com/wp-content/uploads/2009/12/Iraqs-Technical-Service-Contracts.pdf>, 17 Nisan 2010'da erişildi).

Nitekim 2013 yılında Federal Petrol Bakanlığı West Qurna 1'inde yer aldığı Basra bölgesindeki 6 büyük sahanın plato üretim seviyelerini aşağı çekerek yeniden düzenlemiştir. West Qurna 1'in 2009'da hedeflenen plato seviyesi 2.3 milyon varil/gün iken 2013'te bu seviye 1.6 milyon varil/güne çekilmiştir (Iraq Licence Contracts 2016, <http://iraqieconomists.net/en/wp-content/uploads/sites/7/2016/01/Iraq-Oil-Contracts-Facts-Figures.pdf>, 16 Ağustos 2016'da erişildi). Ayrıca iki kontrat konusunda Pedro Van Meurs'un aksine Federal Petrol Bakanlığı'nın kontratları ihale marifetiyle, zamanında ve şeffaf bir şekilde yapılmasına karşın Bölgesel Yönetim'in ise şirketler ile kontratları müzakere etmek suretiyle kapalı bir şekilde yaptığını vurgulamıştır. Buna ek olarak Bölgesel Yönetim'in kontratının kâr paylaşımı hükümlerine istinaden diğer ülkelerin üretim paylaşımı kontratlarına kıyasla daha az gelir getirisi olduğunu öne sürmüştür. Bu noktada Wells petrol fiyatlarının 65 Doların üzerinde seyretmesi durumunda Bölgesel Yönetim'in kontratıyla petrol şirketlerinin geri kazanım oranının (rate of return) %30'dan fazla olacağını ki bunun uluslararası uygulamada yüksek olduğunu, yine petrol şirketine daha yüksek beklenmedik kâr verdiğini öne sürmüştür. Bunun yanı sıra petrol fiyatı 60 Dolar iken teknik servis kontratının üretim paylaşımı kontratına kıyasla kaynak sahibi ülkeye 8 milyar Dolar daha fazla gelir sağladığını dile

getirmiştir (Wells 2009, <http://www.iraqoilforum.com/wp-content/uploads/2009/12/Iraqs-Technical-Service-Contracts.pdf>, 17 Nisan 2010'da erişildi).

Dolayısıyla iki yönetimin de kontratının eksileri veya artıları mevcuttur. Uygulanan kontrat modelleri ülkeden ülkeye, sahaların özelliğine, rezerv durumuna, ülke riskine vs koşullara göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu nedenle de kontrat modelleri üzerinden yapılan tartışma merkezîyetçi yaklaşım ile federe yaklaşım arasındaki çatışmanın bir yansıması olduğunu göstermektedir.

Ancak Irak açısından hidrokarbon kaynaklarının yönetimi, kontrolü ve işletilmesine ilişkin yaşanan sorunlar dikkate alındığında Kanada ve Malezya gibi örnek olabilecek benzer nitelikte ülke uygulamaları mevcuttur. Kanada'da Federal Yönetim ile bölgesel yönetimler arasındaki yetki dağılımı 1867 tarihli Anayasa ile belirlenmiştir. Konu ile ilgili olarak Federal Yönetim genel olarak bölgesel yönetimlerin münhasır yetkisine girmeyen tüm hususlarda ve ticaretin düzenlenmesinde yetkili iken bölgesel yönetim kendi sınırları dahilinde enerji kaynaklarının geliştirilmesi ve yönetimi konusunda yetkili kılınmaktadır. Her bölge hidrokarbon kaynaklarının üretimine yönelik yasaları kendi yaklaşımlarına göre uygulayabilmektedir. Buna bağlı olarak bölgesel yönetimler kendi sınırları dahilinde olmak kaydıyla hidrokarbon kaynaklarına ilişkin arama, geliştirme ve üretim, taşımacılık ve ticaret konularında yetkili iken denizlerdeki faaliyetler, bölgeler arasındaki ticaret, taşımacılık, bölgeler arası ve sınır aşan boru hattı taşımacılığı, uluslararası ticaret Federal Yönetim'in yetkisi kapsamında kabul edilmektedir (Kelly 2012 : 751-752).

Malezya'da da ilk etapta hidrokarbon kaynaklarının yönetimi ve işletilmesi konusunda yetki 1966 tarihli Petrol Yasası ile 1974'e kadar federe yönetimlerdeydi. Ancak özellikle 1973 Arap-İsrail Savaşı'yla ortaya çıkan global politik ve petrol krizi, OPEC ambargosu nedeniyle petrol fiyatlarındaki artış Malezya yönetiminin petrol şirketleriyle olan ilişkilerini etkilemiş ve neticede 1974 tarihli Petrol Yasası ile tüm ülkenin hidrokarbon kaynaklarının yönetimi ve kontrolü tek merkezde toplanmıştır. Bu amaçla da aynı yılın Ağustos ayında PETRONAS adlı şirket kurulmuştur. Böylelikle Malezya sınırları dahilindeki tüm hidrokarbon kaynaklarının araması, işletilmesi,

üretimi vs faaliyetler ve diğer petrol şirketleri ile ilişkiler Petronas'a devredilmiştir (Lopez 2012: 831-832).

Irak'taki mevcut tartışmalara çözüm üretebilmek ve federal anayasanın kurgusuna uygun bir hidrokarbon yönetimi tesis edebilmek açısından Kanada modelinden hareket edilebilir. Böylelikle anayasanın 111 ve 112.maddelerinden hareketle Bölgesel Yönetim Federal Yönetim ile işbirliği ve koordinasyon içerisinde kendi sınırları dahilinde petrol şirketleriyle kontrat ilişkisi kurarken Federal Yönetim yutici faaliyetlerine ilave olarak boru hattıyla petrol ticareti dahil sınıraşan tüm hidrokarbon faaliyetlerini yürütebilir. Yine ilgi icracı kuruluşların yapılandırılmasında bölgesel yönetimin aktif katılımı sağlanarak tüm Irak'ı kapsayacak şekilde etkin ve verimli bir yönetsel anlayış hakim kılınabilir. Bu yolla hidrokarbon kaynaklarının Irak halkının yüksek menfaatlerine hizmeti sağlanmış olur.

V. BÖLÜM

5 IRAK'TA HİDROKARBON FAALİYETLERİ VE TÜRKİYE İLE OLAN İLİŞKİLERE ETKİSİ

5.1 Federal Hükümet'in Yönetimindeki Rezervler ve Faaliyetler

Irak 2005 yılında yeni anayasanın kabulü sonrasında yeni hükümetin kurulmasıyla atılan ilk adımlardan biri de petrol ve gaz kaynaklarının geliştirilmesine ilişkin sürecin başlatılması olmuştur. Bu çerçevede sahaların geliştirilmesi konusunda 2008-2010 arasında ihale dönemine girilmiştir. Bu girişimler doğal olarak Irak'ın rezervlerine de olumlu etki yapmıştır. Nitekim ilk etapta 66 petrol sahasındaki keşfi dikkate alarak Ekim 2010'da ispatlanmış petrol rezervini 115 milyar varilden 143 milyar varile çıkarmıştır (Mazeel 2011 : 41). Bu artışa özellikle Irak'ın güney bölgesinde yer alan West Qurna, Zubair gibi devasa rezerve sahip sahalarda yapılan çalışmalar katkı sağlamıştır (Rasheed Ahmed 2010, <http://www.reuters.com/article/us-iraq-oil-reserves-idUSTRE6931BK20101004> 26 Nisan 2010'da erişildi). Akabinde Federal Petrol Bakanlığı 2013 yılında da Irak'ın ispatlanmış petrol rezervini 150 milyar varile çıkardığını açıklamıştır. Gerekçe olarak da Missan bölgesinde yer alan Dima sahasındaki keşif sunulmuştur (Oil Review Middle East 2013, <http://www.oilreviewmiddleeast.com/industry/iraq-s-crude-oil-reserves-rise-to-150-billion-barrels>,). Buna karşın OPEC'in 2010/2011 yılı raporunda Irak'ın ispatlanmış petrol rezervi 143 milyar varil ve 2016 yılı raporunda ise 142.5 milyar varil olarak belirtilmiştir (OPEC Annual Statistical Bulletin, 2010/2011 ve 2016: 22). BP'nin 2015 yılı raporunda ise 2014 yılı sonu itibariyle Irak'ın ispatlanmış rezervi 150 milyar varil olarak yer alırken 2016 yılı raporunda ise 2015 yılı sonu itibariyle 143 milyar varil şeklinde revize edilmiştir (BP Statistical Review 2015-2016 : 6).

Bu veriler ışığında Irak, Venezuela, Kanada, Saudi Arabistan ve İran'dan sonra en çok ispatlanmış petrol rezervine sahip 5.ülke konumundadır (EIA 2016, <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=IRQ>, 22 Nisan 2016'da erişildi). Oransal olarak bakıldığında Irak dünya ispatlanmış petrol rezervinin %9'una ve Ortadoğu petrollerinin de %18'ine sahiptir. Üretim açısından bakıldığında ise Irak'ın 2000 yılında 2.8 milyon varil olan günlük üretimi, 2010 yılında 2.4 milyon varile düşmüş akabinde 2015 yılında ise 3.5 milyon varile çıkmıştır. Bu seviye ile Irak OPEC üyeleri arasında Suudi Arabistan'dan sonra ikinci en yüksek üretim seviyesinde olan ülkedir. Irak'ı 3.1 milyon varil günlük üretim ile İran takip etmektedir (OPEC Annual Statistical Bulletin 2016: 27). Ayrıca Irak 2008'den itibaren yürütülen arama, üretim ve saha geliştirme faaliyetleriyle özellikle, 6 büyükler olarak da bilinen Rumelia, West Qurna 1, West Qurna-2, Majnoon, Halfaya ve Zubair sahalarındaki üretime bağlı olarak Petrol Bakanlığı yapmış olduğu kontratlar kapsamında belirlemiş oldukları üretim seviyelerini yakalamaları halinde 2017'de üretimde günlük 12 milyon varile ulaşmayı planlamıştır (Jareer ve Jafee 2011 : 13).

Buna karşın söz konusu hedefin gerçeği yansıtmadığı yönünde eleştiriler de yapılmıştır. Özellikle saha basıncını arttırmak için kullanılan su veya gazın rezervuara basılması konusunda boru hattı, depolama, toplama ve ayrıştırma gibi lojistik altyapı ve kaynaklarının yetersizliği, yüzey tesislerinin yetersizliği, ihracat için terminal ve altyapı yetersizliği, yatırım ihtiyacı vs gibi nedenler bu noktada eleştiriler arasında sıralanan gerekçeler olmuştur (Wells 2009: 9)

Bunlara ek olarak petrol fiyatlarındaki düşüş ve IŞİD terörünün etkisiyle kimi petrol bölgelerindeki çalışmaların olumsuz etkilenmesi gibi sebeplerle Irak 2020 yılı için üretim projeksiyonunu 2014 yılında 8.4-9 milyon varil ve Haziran 2015'te de 5.6-6 milyon varil şeklinde revize etmiştir. Nitekim bu düşüşler özellikle Rumelia ve West Qurna-1 sahaları için planlanan tepe üretim seviyelerinde yaklaşık %43'lük bir revizyona yol açmıştır. Ayrıca üretim planlamasındaki bu revizyon kontratçı şirketler tarafından daha gerçekçi bulunmuştur. Örneğin Lukoil yaptığı açıklamada mevcut üretim seviyesinin korunması için 2020 yılına kadar yaklaşık 10 milyar Dolar'lık bir yatırımın ve üretimin 9 milyon varil/güne çıkarılması için de 100 milyar Dolar'lık bir

yatırımın gerekeceğini ifade etmiştir (The Economist Intelligence Unit 2015, <http://www.eiu.com/industry/article/1313250915/iraq-slashes-oil-production-target-by-one-third/2015-06-16>, 21 June 2016'da erişildi). Kaldı ki Irak halihazırda OPEC kotasına tabi olmadığından günlük 4-5 milyon varil üretim seviyesinin yakalandığı süreçte OPEC üyeleri ile kota tayinin tekrar görüşüleceğini dönemin enerjiden sorumlu Başbakan Yardımcısı Hüseyin Şehristani ifade etmiştir (Financial Times 2014, <http://www.ft.com/cms/s/0/8967defa-884f-11e3-85a2-00144feab7de.html>, 15 Şubat 2015'te erişildi). Dolayısıyla da OPEC'in de belirlediği kota Irak'ın üretiminde kısıtlayıcı bir etkiye sahip olabilecektir.

Doğal gaz açısından bakıldığında OPEC 2016 yılı verilerine göre Irak 3 trilyon 158 milyar m³ ile ispatlanmış gaz rezervinde ülke sıralamasında 13.sırada yer almaktadır (OPEC Annual Statistical Bulletin 2016 : 100). BP'nin 2015 yılı verilerine göre ise Irak'ın ispatlanmış gaz rezervi 3 trilyon 700 milyar m³'tür (BP Statistical Review, 2016, s. 20). Bununla birlikte Irak doğal gaz boru hattı, depolama, satış konularında teknik altyapı yetersizlikleri nedeniyle yılda yaklaşık 1 milyar 285 milyon m³ atıl olarak yanmaktadır. Bu seviye ile Irak dünyada 4.sırada yer almaktadır (EIA 2016, <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=IRQ>, 28 Nisan 2016'da erişildi).

Nitekim bu kaybı önlemek ve yanan gazı ekonomiye kazandırmak amacıyla %44'ü Royal Dutch Shell (Shell), %5'i Mitsubishi ve %51'i Irak devlet şirketi olan South Gas Company (SGC)'den oluşan Basrah Gas Company (BGC) kurulmuştur. Söz konusu şirket özellikle Rumelia, West Qurna-1 ve Zubair sahalarından çıkarılan gazın toplanması ve sisteme dahil edilmesi konusunda çalışmalar yürütmektedir (Basrah Gas Company 2016, <http://www.basrahgas.com/investment>, 24 Ocak 2016'da erişildi). Bu çerçevede 2018 yılına kadar 2 milyar m³ gazın işlenmesi ve dağıtımı öngörülmektedir. Buna ek olarak Shell Majnoon sahasında çıkarılan gazın Basra bölgesinde elektrik santrallerine dağıtımına Şubat 2016'dan itibaren başlamıştır. Şirket bünyesinde altyapı sistemi olarak 1980'lerde kurulan Kuzey Rumelia ve Khor Al Zubair Doğal Gaz Sıvıları (Natural Gas Liquids) ve LPG tesisleri ile Umm Qasr Terminali yer almaktadır (Basrah Gas Company 2016, <http://www.basrahgas.com/investment>, 24 Ocak 2016'da erişildi).

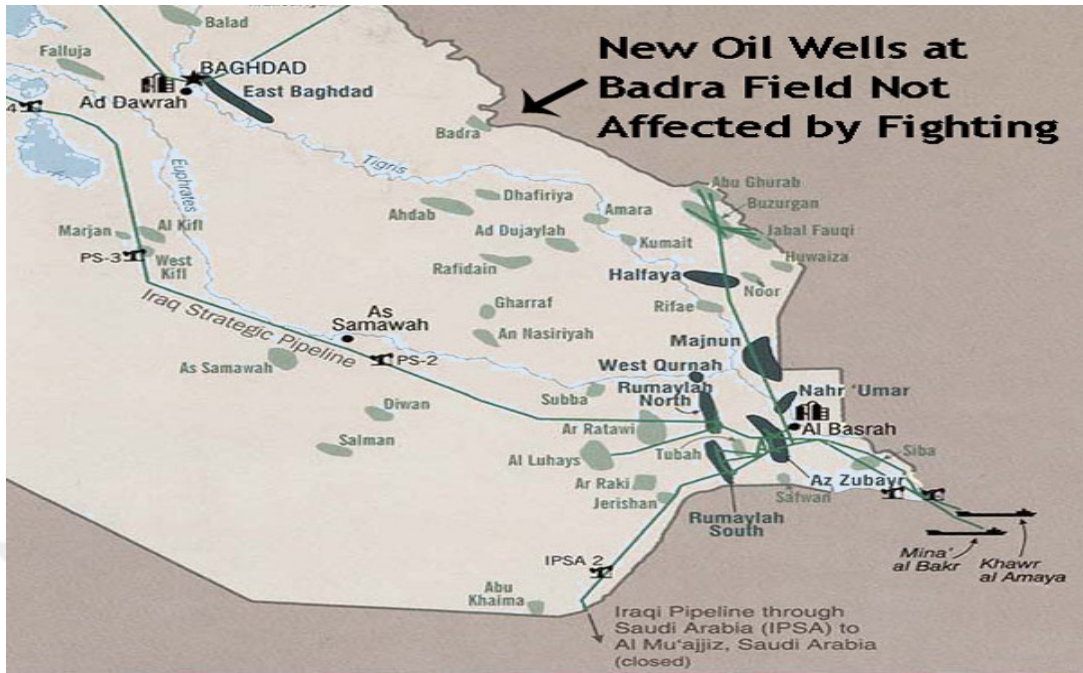
Nitekim düşük tonajlı da olsa BGC ilk ihracatını Umm Qasr Terminalinden 02 Temmuz 2016'da 2000 ton olarak gerçekleştirmiştir (MOO Announcement 2016, <https://www.oil.gov.iq/index.php?name=News&file=article&sid=640>, 07 Temmuz 2016'da erişildi).

Irak hükümeti petrol ve gaz kaynaklarının en kısa sürede ekonomiye kazandırılması için petrol sahalarının geliştirilmesi ve üretim faaliyetlerinin artırılması için tayin edilen kriterler neticesinde tespit edilen uluslararası petrol şirketleri ile ihale yoluyla servis kontratları imzalamıştır. Irak Federal Petrol Bakanlığı bu amaçla Nisan 2008'de Saddam döneminde yapılan tüm petrol kontratların hükümsüz olduğunu ilan edip, petrol ve gaz lisanslarına ilişkin yeni dönemi başlatmış ve 2008'den 2016'ya kadar kadar 4 tur ihale dönemi başlatmıştır. İlk tur Ekim 2008'de başlayıp Haziran 2009'da sonlandırılmış, ikinci tur Nisan 2009'da ilan edilip Aralık 2009'da, üçüncü tur Mayıs 2010'da başlayıp Eylül 2010'da sonlandırılmış, dördüncü tur Kasım 2011'de ilan edilmiş Ocak 2012'ye kaydırılmıştır (Iraq Oil & Gas Report 2010 : 57-60).

Bu çerçevede nihai listeye göre ilk turdaki Rumelia sahası için BP (%38), Petrochina (%37); Zubair sahası için Eni (%33), Occidental (%23), KOGAS (%19), West Qurna-1 sahası için ExxonMobil (%60) ve Shell(%15) ile kontrat imzalanmıştır. İkinci turda için West Qurna-2 sahası için Lukoil (%56) ve Statoil (%19); Majnoon sahası için Shell (%45) ve Petronas (%30) ile; Haifaya sahası için Petrochina (%38), Petronas (%19) ve Total (%19) ile; Garraf sahası için Petronas (%45) ve Japex (%30) ile; Badra sahası için Gazprom (%30), KOGAS (%23), Petronas (%15) ve TPAO (%7,5) ile; Qaiyarah ve Najmah sahaları için Sonangol (%75) ile kontrat imzalanmıştır. Kontratlarla Irak devletinin hissesi ise %25'tir (MOO Announcement 2010, http://www.oil.gov.iq/general_information_for_service_contracts, 19 Mart 2012'de erişildi). Üçüncü turda ise Akkaş, Mansuriye ve Siba gaz sahaları için sırasıyla Kazmunaigaz (%38) ve KOGAS (%38) ile, TPAO (%37,5) Kuwait Energy (%22,5) ve KOGAS (%15) ile, TPAO (%37,5) ve Kuwait Energy (%37,5) ile kontrat imzalanmıştır (Clark 2010 : 32). Bu sahaların toplam rezervi ise yaklaşık 317 milyar m³ (11.2 tcf)'dir.

Bunlara ek olarak, Ahdab sahası için CNOOC (%75) ile ve Missan sahaları için CNOOC (%63,75) ve TPAO (%11,25) ile teknik servis kontratları imzalanmıştır. Tüm bu sahalar içerisinde en fazla dikkat çeken veya uzun dönemli projeksiyonların kaynağını oluşturanlar ise 6 süper büyüklerdir. Bu sahalar yukarıda da belirtilen Rumelia, West Qurna 1, West Qurna-2, Majnoon, Halfaya ve Zubair'dir. Bu sahaların ispatlanmış rezervleri sırasıyla 17.8 milyar, 8.6 milyar, 12.9 milyar, 12.6 milyar, 4.1 milyar ve 4 milyar varildir (Ebel 2010: 39). Başka bir kaynak da ise bu rezervler sırasıyla 22.750, 14.800, 12.400, 14.710, 3.992 ve 4.850 milyar varil olmak üzere toplam rezervi 73 milyar varil olarak belirtilmektedir (Clark 2010: 18).

Dördüncü turun ihale konusu ise Musul, Anbar ve Necef bölgelerinde yer alan 6 gaz bloku ile Anbar, Babil, Mutanna, Vasisit, Necef, Basra ve Diyala bölgelerinde bulunan 6 petrol blokunu içermektedir. 2012 yılında yapılan ihaleye sadece 8, 9 10 ve 12. bloklar için teklifler verilmiştir. Bunun neticesinde 8.blok için Pakistan Petroleum Company (%100) ile 9.Blok için %40'ı Kuwait Energy Company (KEC), Dragon Oil ile %30, EGPC ile %10 hissesinin yer aldığı konsorsiyum ile anlaşma yapılmıştır. Normal şartlarda bu konsorsiyumda ilk etapta TPAO'nun %30'luk hissesi de vardı ancak daha sonra Bölgesel Kürt Yönetimi ile Türkiye'nin yaptığı anlaşmalar nedeniyle TPOA ihale dışı bırakılarak hissesi KEC ile EGPC'ye verilmiştir. 10. blok için Lukoil'in %65 ve Inpex Corporation'ın %25 hissesi olduğu konsorsiyum ile anlaşma yapılmıştır. 12. Blok için de Bashneft'in %70 ve Premier Oil'in %30 hissesi olduğu konsorsiyum ile anlaşılmıştır (Iraq Businessnews 2016, <http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq>, 21 April 2016'da erişildi).

Harita 5.1. Basra Bölgesindeki Petrol Sahaları

<http://globalresourcesnews.com/getmap.php?ineedle=MENA/Iraq/iraq-oil-fields-in-south-Badra.jpg>

Federal Petrol Bakanlığının İhaleleri

Tablo 5.1: 1. İhale (2008-2009)

Proje	Servis Bedeli \$/BBL	Paydaşlar %
Maysan	2,3	CNOOC (63,75), Iraq Drilling Co(25), TPAO(11,25)
Rumelia	2	BP (47,65), CNPC(46,4), SOMO(6)
W.Qurna1	1,9-2,6	ExxonMobil (25), NOC (25), Petrochina (25), Shell (15), Pertamina (10)
Zubair	2	Eni (32,8), Occidental (23,44), Misan Oil(25), Kogas (18,75)

Shell 2016 yılında W.Qurna1'den çekilmiştir. http://www.pcldiraq.com/index.php?p=bid_results

Tablo 5.2: 2. İhale (2009)

Proje	Servis Bedeli \$/BBL	Paydaşlar %
W.Qurna2	1,15	Lukoil (56,25), Oil Exploration Co(25), Statioil (25)
Majnoon	1,39	Shell (45), Petronas (30), Misan Oil (25)
Halfaya	1,4	PetroChina (37,5), SOC (25), Petronas (18,75), Total (18,75)
Gharraf	1,49	Petronas (45), japex (30), NOC (25)
Badra	5,5	Gazprom (30), Midland Oil (25), Kogas (22,5), Tpaol (7,5), Petronas (15)
Qaiyarah	5	Sonangol (75), Ninevah oil (25)
Najmah	6	Sonangol (75), Ninevah oil (25)

http://www.pcldiraq.com/index.php?p=bid_results

Tablo 5.3: 3. İhale (2010)

Proje	Servis Bedeli \$/BBL	Paydaşlar %
Akkas	5,5	Kogas (37,5), KazMunayGas (37,5), Iraq state equity partner (25)
Mansuriyah	7	Tpao (37,5), Kuwait Energy (22,5), Kogas (15), Iraq state equity partner (25)
Siba	7,5	Kogas (45), Tpao (30), Iraq state equity partner (25)

http://www.pcldiraq.com/index.php?p=bid_results

Tablo 5.4: 4. İhale (2012)

Arama Blokları	Alan Km ²	Servis Bedeli \$/BBL	Paydaşlar %
8	6000	5,38	Pakistan Petroleum (100)
9	900	6,24	Kuwait Energy (40),Tpao (30), Dragon Oil (30)
10	5500	5,99	Lukoil (60), Inpex Corporation (40),
12	8000	5	Bashneft (70),Premier Oil (30)

1-7 arası ve 11 nolu bloklar için teklif verilmemiştir. http://www.pcldiraq.com/index.php?p=bid_results

Federal Petrol Bakanlığı üretim planlamasına bağlı olarak özellikle ihracatı destekleyecek depolama, boru hattı ve liman kapasitesi gibi altyapı imkanlarını da geliştirme yoluna gitmektedir. Bu çerçevede özellikle Basra bölgesindeki üretim planlamasını desteklemek amacıyla 2009 yılında Ortak Denizsuyu Tedarik Projesi (Common Seawater Supply Project) gündeme getirilmiştir. Bu proje ile 150 km'lik boru hattıyla ilk etapta günlük 7.5 milyon varil ve ikinci etapta toplam 12.5 milyon varil deniz suyunun arındırılarak rezarvuvar basıncını arttırmak suretiyle petrol çıkarımını istenilen seviyede gerçekleştirmek için petrol sahalarında kullanımı öngörülmüştür. Projenin toplam maliyeti ise 4-6 milyar Dolar olarak hesaplanmıştır (Lando 2014, <http://www.iraqoilreport.com/news/progress-water-supply-project-basra-oil-fields-13603>, 08 Kasım 2014'te erişildi). Projenin finansmanı için bu süreçte ExxonMobil ve Petrochina ile görüşmeler yürütülmüştür (EIA 2016, <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=IRQ> 28 April 2016'da erişildi). Projenin teknik mühendislik çalışması konusunda South Oil Company ile Avusturya şirketi olan ILF Consultants arasında 2014 yılında, Amerikan şirketi olan Parsons ile 2015 yılında anlaşma yapılmıştır (The Big 5 Hub 2014, <https://www.thebig5hub.com/news/2014/december/iraq-awards-design-deal-for-common-sea-water-supply-project/>, 17 December 2014, 16.01.2015'te erişildi). Bu proje ile ilk etapta Zubair, Rumelia, Tuba, West Qurna, Missan, Majnoon sahalarına ve daha sonraki süreçte Halfaya, Gharraf ve Missan

sahalarındaki faaliyetlere katkı sağlanması amaçlanmıştır. Bu projenin ilk etabının 2019'da hayata geçmesi öngörülmektedir.

Buna ek olarak Fedral Petrol Bakanlığı'nın 2007 yılında gündeme getirdiği Ham Petrol İhracatını Arttırma Projesi kapsamında Basrah Oil Terminal ve Khor Al Amaya Terminali'nin kapasitesini desteklemek amacıyla şamandıra kurulumu süreci 2010 yılında başlatılmıştır. Proje ile o dönemde SOC'un yaklaşık 1 milyon 750 bin varil olan günlük ihracat kapasitesinin 2014 yılı itibariyle 4.5 milyon varile çıkarılması planlanmıştır. Söz konusu proje iki aşamadan oluşup ilk aşama 2012 yılında 3 şamandıranın kurulumu ile tamamlanmış ve ilk gemi yüklemesi yine Mart 2012 yılında yapılmıştır (Fosterwheeler 2016, <http://www.fosterwheeler.fi/Projects/Iraq-Crude-Oil-Export.aspx>). Her bir şamandıranın nominal kapasitesi 900 bin varil olduğu dikkate alındığında İlk aşamanın tamamlanmasıyla ilave 2 milyon 700 bin varil/gün nominal kapasite elde edilmiştir.

Projenin ikinci aşamasında ise 2 yeni şamandıranın kurulumu planlanmıştır. Bunlardan ilki 2015 yılında tamamlanmıştır. İkinci şamadıranın ise 2016 yılı içerisinde kurulumu yapılmıştır. Bu ikinci şamandıra Basrah Oil Terminal (BOT) ile Khor Al Amaya Oil Terminal (KAAOT)lerini de bir birbirine bağlaması planlanmıştır. Ayrıca bu iki şamandıranın da nominal kapasitesi 900 bin varil/gün'dür. Dolayısıyla toplamda 4 milyon 500 bin varillik bir kapasite gecikmeli olsa da elde edilmiş olunacaktır. Bunun yanısıra ham petrol depolama konusunda da 2015 yılı itibariyle 20 milyon varil olan kapasitenin 2017 yılı sonu itibariyle 27 milyon varile çıkarılması planlanmıştır (The Oil & Gas Year 2015, <http://www.theoilandgasyear.com/interviews/the-stakes-are-high-in-iraq>, 20 Kasım 2015'te erişildi) .

Buna ek olarak Federal Petrol Bakanlığı ihraç kanallarını çeşitlendirmek suretiyle de ihracat kapasitesine katkı sağlamayı hedeflemiştir. Bu çerçevede ilk etapta Suriye ile yapılan görüşmeler neticesinde 2011 yılında Haditha-Banyas arasındaki günlük 1.25 milyon varil taşıma kapasitesi olan hattın yeniden kullanıma alınması için iyileştirme çalışmalarının başlatılması konusunda mutabık kalınmıştır (Iraq Business News 2011, <http://www.iraq-businessnews.com/2011/02/14/syria-and-iraq-discuss-oil->

pipeline, 14 February 2011’de erişildi). Ancak Suriye’nin içinde bulunduğu kaotik süreç bu hattın geleceğini de mevcut koşullarda belirsiz hale sokmuştur. Bunun yanısıra Basra bölgesindeki üretim planlamalarına bağlı olarak Haditha-Akabe Limanı arasında 1 milyon varil/gün kapasiteli boru hattı yapımı için Ürdün ile Eylül 2012’de anlaşmıştır (Jordan News Agency 2012, http://www.petra.gov.jo/Public_News/Nws_NewsDetails.aspx?lang=2&site_id=1&NewsID=84817, 20 Eylül 2012’de erişildi). Bu proje kapsamında günlük 1 milyon varilden 150 bin varilinin Ürdün’e satılması ve geriye kalan miktarın da Akabe terminalinden uluslararası piyasaya satışı, ayrıca bu hata paralel bir de doğal gaz hattı yapımı planlanmıştır. Doğal gaz için belirlenen miktar ise 350 milyon cubic foot(cf) olup bunun 100 milyon cf’sinin Ürdün’e satılması kabul edilmiştir (Hafidh Hassan 2013, <https://www.wsj.com/articles/SB10001424127887324662404578332253495395968>, 28 Şubat 2013’te erişildi).

2015 yılında ise proje Mısır’ın da katılımıyla farklı bir görünüm almıştır. Nitekim Kasım 2015’te üç ülke arasında yapılan Prensip Anlaşması (Memorandum of Understanding) ile petrol hattının Akabe’den Mısır’a kadar uzatılması kabul edilmiştir (Egypt Independent 2016, <http://www.egyptindependent.com/news/oil-pipeline-agreement-iraq-jordan-should-be-implemented-former-minister>, 12 March 2016’da erişildi). Petrol Bakanlığı projeyi yap ilet devret kapsamında değerlendirdiğinden projenin yapımı konusunda da Petrol Bakanlığına ilk teklif Ürdün-Çin konsorsyumu olan Maas Group Holding-Chinese Petroleum Pipeline şirketi vermiştir (Platts News 2016, <http://www.platts.com/latest-news/oil/dubai/consortium-bids-for-re-routed-iraq-jordan-oil-26403291>, 23 March 2016’da erişildi).

Ayrıca Federal Petrol Bakanlığı üretimi planlamasını desteklemek, iç talebi karşılamak ve ürün ithalatını sonlandırmak amacıyla yeni rafineri projelerini de gündemine almıştır. Bu çerçevede mevcut 972 bin varil/gün kapasiteli toplam 13 rafineriye ek olarak Nasiriye, Kербela, Kerkük ve Maysan’da toplam 740 bin varil/gün kapasiteli 4 adet rafineri yapımını planlamaktadır¹. Bunun ilk ayağı olarak Kербela rafinerisinin mühendislik ve inşası konusunda 2020’de tamamlanmak üzere Hyundai

¹ Planlanan rafineri kapasiteleri Nasiriye 300 bin, Kerkük 150 bin, Kербela, 140 bin ve Maysan 150 bin varil/gün’dür (Hannam&Partners, 2015,s.20),

Engineering & Construction öncülüğündeki 4 Güney Koreli şirketin oluşturduğu konsorsiyum ile 2014 yılı başında anlaşma yapılmıştır.

Harita 5.2: Irak'ın Petrol-Gaz Boru Hattı Altyapısı
<https://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=IRQ>

5.2 IKBY'nin Yönetimindeki Rezervler ve Faaliyetler

IKBY bünyesinde ise Genel Enerji, üretilen petrolü Kerkük-Ceyhan hattına sevk etmek üzere içerde ilave tali boru hattı inşası gerçekleştirmiştir. Bu çalışmanın ilk fazını 150 bin varil/gün kapasiteli TaqTaq-Khurmala boru hattı teşkil etmiş ve bunun akabinde ikinci faz olan Khurmala-Fish Habur hattının inşasına geçilmiştir (Genel Energy 2016, <http://www.genelenergy.com/operations/kri-oil-production>, 15 Mart 2016'da erişildi).

İkinci fazın kapasitesi de ilk etapta 700 bin varil/gün olmak üzere 1 milyon varil/gün olarak planlanmış olup hat 2013 yılı sonunda kullanıma alınmıştır. Bunun yanı sıra 2016 yılı sonu itibariyle de ilave kompresör ile hattın 1 milyon varile çıkarılacağı Genel Energy tarafından duyurulmuştur (Genel Energy 2015, <http://www.genelenergy.com/media/1730/genel-trading-update-130715-final.pdf>, 13 Temmuz 2015'te erişildi). Ayrıca Bu hatta Taq Taq'ın yanı sıra Dohuk, Tawke, Bina Bawi, Ber Bahr, Chia Surkh sahalarının da bağlanması planlanmıştır (Genel Energy 2016, <http://www.genelenergy.com/operations/kurdistan-region-of-iraq/taq-taq-psc.aspx>, 15 Mart 2016'da erişildi). Buna ek olarak Tawke'den yine Ceyhan bağlantısı için Fish Khabur'a uzanan 250 bin varil/gün kapasiteli boru hattı da aynı süreçte inşa edilmiştir (Genel Energy 2016, <http://www.genelenergy.com/operations/kri-oil-production>, 15 Mart 2016'da erişildi). Bunların dışında planlanan iki petrol hattı daha vardır. Bunlardan biri Afren Plc'nin operatörlüğünü yaptığı Barda Rash sahasından Fish Khabur'a uzanacak olup, hattın taşıma kapasitesi günlük 1 milyon varil olarak hesaplanmıştır. İkinci hat ise ağır ham petrol taşımaya yönelik olarak günlük 500 bin varil kapasiteli ve Gulf Keystone'un operatörlüğünü yaptığı Shaikan sahasından yine Fish Khabur'a uzanacak hattır (Enerji Enstitüsü 2013, <http://enerjienstitusu.com/2013/05/19/basbakan-kuzey-iraktan-petrol-ve-gazin-yolunu-acti/>, 25 Mart 2015'te erişildi).

Bu veriler ışığında gerek Bölgesel gerekse de Federal Yönetim'in üretimi dolayısıyla da ihracatı artırma planlaması mevcut Kerkük-Yumurtalık hattının kapasitesini aşan bir etki gösterecektir. Neticede Irak-Türkiye hattının nominal kapasitesi 1.6 milyon varil/gün'dür. Bu nedenle de iki taraf da Irak'ın kuzeyinde kendi kontrolündeki sahalarda günlük üretimi 1 milyon varil ve üzerine çıkarması durumunda alternatif hatlara veya güzergahlara tahsisat yapmaları zorunlu olacaktır. Halihazırda bu hattın sadece Bölgesel Yönetim petrol satışı gerçekleştirdiğinden yaklaşık 600 bin varil&gün pompalanabilmektedir. Kaldı ki söz konusu hattın uzun zamandır tam kapasite kullanılmaması, 40 yıllık bir geçmişi olması tam kapasite kullanımı için hattın rehabilitasyonunu gerekli kılacaktır.

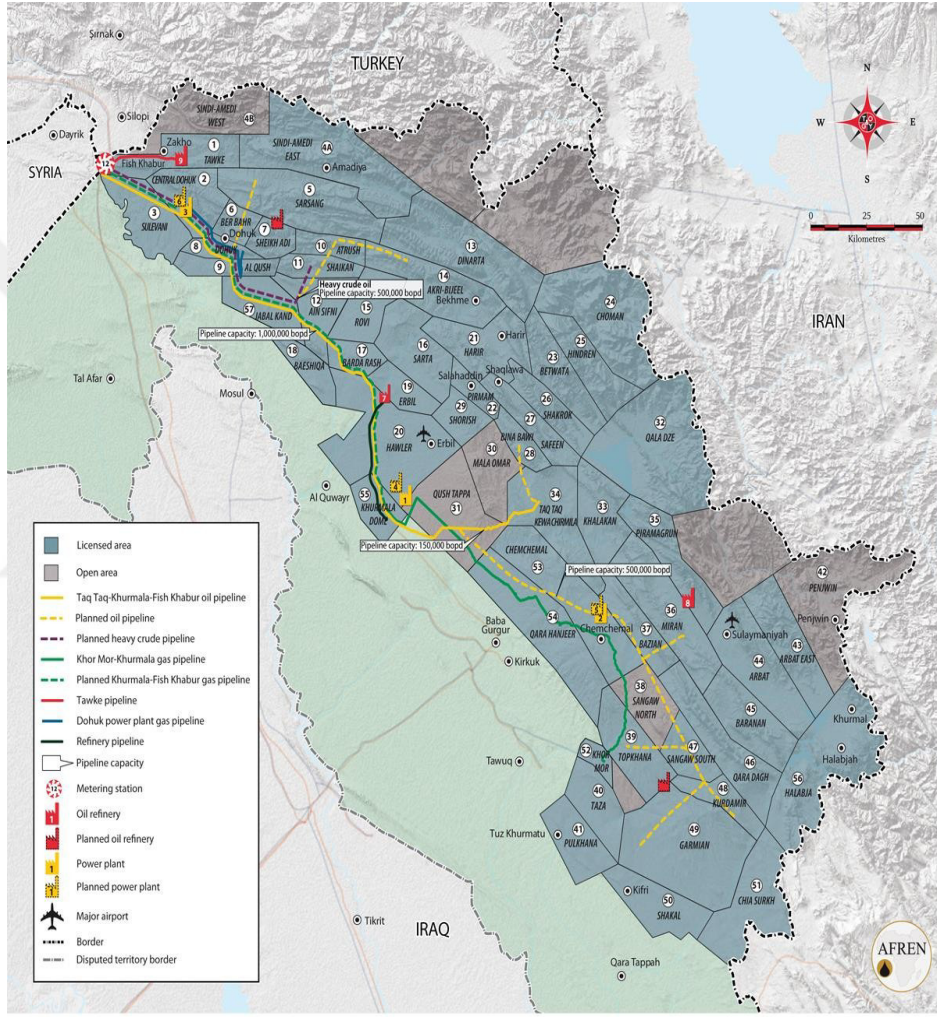
Bölgesel Yönetim Türkiye çıkışına ek olarak son dönemde İran ile boru hattı konusunda da görüşmeler yürütmüştür. Bu çerçevede Köysinacak-Kirmanşah arasında

250 bin varil/gün kapasiteli bir boru hattı yapımı üzerinde tarafların mutabık kaldığı ifade edilmiştir. Bu hattın hayata geçmesi özellikle İran için kuzey bölgesinde yer alan Tahran, Kirmanşah ve Tebriz rafinerilerine Hazar denizinden takas (swap) yoluyla petrol teminine alternatif kaynak tekil edecektir. Bölgesel Yönetim bu yöntemle satış yapabileceği gibi aynı zamanda yine takas yoluyla İran'ın güney terminalinden petrol satışı da yürütme imkanı elde edebilecektir (Khajehpour Bijan 2016, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/06/iran-kurdistan-regional-government-pipeline-energy-deal.html>, 12 Temmuz 2016'da erişildi). Özellikle İran ile olan ilişkiler göz önünde bulundurulduğunda Federal Yönetim'e rağmen İran'ın somut bir adım atması şüpheyle karşılanabilir. Kaldı ki bu tarz bir proje sınır aşan nitelik taşıdığından Irak federal anayasası çerçevesinde Federal Yönetim'in onayına ve yönetimine tabi olmalıdır. Nitekim söz konusu projeye Federal Yönetim onay vermediği için özellikle İran tarafından somut bir adım atılmamıştır (Ehmed Hevidar 2016, <http://rudaw.net/english/business/1705> 2016, 16.07.2016'da erişildi).

Buna ek olarak Bölgesel Yönetim Türkiye ile doğal gaz ticareti konusunda da 27 Kasım 2013 tarihinde anlaşmaya varmıştır. Bu çerçevede 2017'den itibaren yıllık 4 milyar m³ ve 2020 yılı itibarıyla de 10 milyar m³ alım satım konusunda anlaşma sağlanmıştı (Kayakıran Fırat 2014, <http://www.worldoil.com/news/2014/11/13/genel-to-develop-kurdish-gas-fields-for-turkey-export>, 27 Aralık 2014'de erişildi). Daha sonra bu seviyeler 2019 yılına kadar 10 milyar m³ ve 2020 yılı itibarıyla de 20 milyar m³ şeklinde revize edilmiştir (Ekurd Daily 2015, <http://ekurd.net/iraqi-kurdistan-supply-gas-turkey-2015-12-12>, 21 Aralık 2015'te erişildi). Bu amaçla Türkiye Mardin Silopi arasında yaklaşık 185 km'lik bir boru hattı yapımı konusunda Şubat 2016'da ihaleye çıkma kararı almıştır. Ancak yaşanan terör olayları süreci olumsuz etkileyebileceği gibi Irak federal anayasası dikkate alındığında sınır aşan bir hat olduğundan Federal Yönetim'in onayı olmadan yürütülen bağımsız bir girişim Türkiye-İrak ilişkilerini olumsuz etkileyecektir.

Bölgesel Yönetim bünyesinde ise rafineri faaliyetleri özel sektör tarafından yürütülmektedir. Bununla birlikte üretim ve talep artışına bağlı olarak rafineri kapasitesini arttırma çalışmaları yapılmaktadır. Bu çerçevede bölgenin en büyük

rafinerisi olan Kar Rafinerisi (Kalak Rafinerisi) 80 bin varil/gün kapasitesini 2018 yılı itibariyle 175 bin varile çıkarmayı planlarken (Hannam & Partners 2015 : 20)¹ bölgenin diğer bir rafinerisi olan Bazian da mevcut 40 bin varil gün olan kapasitesini 2018 yılı itibariyle 125 bin varile çıkarmayı hedeflemektedir (Qaiwan Group 2016, <http://www.qaiwangroup.com/refinery>, 15 May 2016'da erişildi)

Harita 5 3: IKBY'nin Altyapısı ve Sahalar

<http://mnr.krg.org/index.php/en/the-ministry/contracts/pscs-signed/9-maps-and-data/232-pipeline-infrastructure>

Bölgesel Yönetim'in hidrokarbon rezervleri konusunda farklı farklı veriler mevcuttur. Bunun başlıca nedenleri olarak verilerin sınıflandırılma yöntemi,

¹ Kürt bölgesinde var olan bir diğer rafineri de Tawke rafinerisi olup kapasitesi 5000 varil/gündür, <http://mnr.krg.org/index.php/en/downstream/refining>

danışmanlık hizmetinde bulunan şirketlerin hesaplama yöntemlerinde farklılık ve yatırım konusunda şirketler açısından daha cazip kılmak amacıyla izlenen manipülatif yöntemler sıralanabilir. Bu çerçevede kimi çalışmalar sadece ispatlanmış rezervleri baz alırken kimi çalışmalar ispatlanmış, tahmini ve olası rezervleri birlikte ele almaktadır.

Bölgesel Yönetim tarafından 2013 yılı ortasına kadar 18 petrol ve gaz sahasında keşif yapıldığını ve yerinde tahmini petrol rezervinin 45 milyar varil, gaz rezervinin de 200 tcf (5 trilyon 660 milyar m³) olduğu beyan edilmiştir (MNR Announcement, 2013). ABD Jeolojik Gözlem Kuruluşu (US Geological Survey)'nun 2012 yılı Irak tahmini rezervleri ise petrol için 41 milyar varil ve gaz için 54 tcf (yaklaşık 1 trilyon 512 milyar m³)'dir. Tabi ki yeni keşifler yapıldıkça bu miktarların artma ihtimali de dikkate alınmalıdır. Bölgesel Yönetim'in verileri baz alındığında petrol için endüstri pratiğinde yaklaşık %25'lik verimlilik oranına göre tahmini petrol rezervinin teorik olarak yaklaşık 10 milyar varili ve gazın ise %45'lik verimlilik oranına göre yaklaşık 24 tcf (yaklaşık 680 milyar)'si çıkarılabilir. Bu oranlar rezervin yapısına, sahanın büyüklüğüne, ürünün kalitesine, kullanılan teknolojiye ve ileri teknik yöntemlerine göre değişim gösterebilecektir. Şirketlerin verilerinden hareket edildiğinde ise ispatlanmış petrol rezervinin 7 milyar varil ve gazın da 7 tcf (yaklaşık 196 milyar m³) olduğu anlaşılmaktadır (Mills 2016 : 18). Bu verilere Kerkük bölgesi dahil edilmemektedir ki bu bölge yaklaşık 9 milyar varil ispatlanmış petrol rezervine ve 8 tcf (yaklaşık 248 milyar m³) ispatlanmış gaz rezervine sahiptir (Iraq Energy Outlook 2012 : 52-70)¹.

¹ 1 tcf gas = yaklaşık 28 milyar m³ gas

Tablo 5.5: IKBY Bünyesindeki Büyük Sahalar ve Rezerv Bilgileri

Saha	Petrol Mil Varil	Gaz Tcf
Khurmala	2726	3,6
Shaikan	1001	1,3
Atrush	854	0,1
Tawke	731	0,1
Taq Taq	579	0,1
Kurdamir	541	2,3
Sheikh Adi	531	0,4
Pulkhana	409	NA
Topkhana	55	1,7
Chemcemal	110	3,4
Khor Mor	138	4,4
Miran	34	3,5
Bina Bawi	45	4,9
Summali	0	1,4

Petrol&Gaz: İspatlanmış, tahmini ve bitişik rezervleri içermektedir. Robin Mills, 2016, s.18

Petrol şirketlerinin Kürt bölgesindeki petrol ve gaz sahalarına olan ilgisi 2004 yılında kendini gösterirken anlaşmalar ağırlıklı olarak 2004-2007 yılları arasında yapılmış ve 2013 yılı sonuna kadar toplam 56 saha için ABD, Kanada, İngiltere, Türkiye, Rusya,, Çin, Hindistan, Güney Kore, Macaristan, BAE, İspanya, Norveç, Güney Afrika başta olmak üzere bir çok ülkeden konsorsiyum şeklinde veya tekil olarak 43 petrol şirketi ile anlaşmalar yapılmıştır. Anlaşmalar Khor Mor ve Chem Chemal sahaları hariç üretim paylaşımı anlaşmaları niteliğinde olmakla birlikte bu iki saha için teknik servis anlaşması yapılmıştır. Bölgesel Yönetim ile anlaşma yapan şirketler için Korea National Oil Corporation-KNOC, Talisman Energy, Hunt Oil, Genel Enerji, TEC, OMV, DNO, Marathon, Hess, Murphy, Gulf Keystone Petroleum, Perenco, Totsa, Chevron, ExxonMobil, Gazprom Neft, Dana Gas, Texas Keystone, MOL, Reliance, Addax Petroeum ASA (Sinopec) örnek olarak verilebilir (MNR Announcement 2013, <http://mnr.krg.org/index.php/en/the-ministry/contracts/pscs-signed>, 14 Mart 2015'te erişildi).

Bölgesel Yönetim ile ilk olarak Genel Enerji Taq Taq sahası için 2002 yılında anlaşma yapmış ve Ocak 2004 yılında bu anlaşmayı yenilemişlerdir. Akabinde Kanada şirketi olan Addax Taq Taq sahasında hissedar olmuştur. Taq Taq sahasında üretim ise 2008 yılında başlamıştır. Genel Enerji 2011 Kasım ayında da Vallares adlı şirket ile

birleşmeye gitmiştir (Mills 2016 : 8)¹. Genel Enerji aslında Bölgesel Yönetim nezdinde son dönemde anlaşma yapan ExxonMobil ve TEC dışında 2013 yılına kadar aslan payına sahip en etkin şirket konumunda olmuştur. Zira Genel Enerji'nin 8 sahada hissesi bulunmakla birlikte halihazırda ihracatın ana kaynakları arasında olan Taq Taq ve Tawke sahalarında sırasıyla %44 ve %25 hissesi bulunmaktadır. Buna ek olarak gas sahaları olan Miran, Bina Bawi ve Dohuk sahalarında sırasıyla %75, %80 ve %40 hissedardır. Ayrıca Genel Enerji arama sahaları olan Berbah, Chia Surkh ve Peshkibir'de sırasıyla %40, %40 ve %25 hisseye sahiptir (Genel Energy 2015, <http://www.genelenergy.com/media/1929/genel-energy-2015-annual-report-final.pdf>, 18 Aralık 2016'da erişildi)². Genel Enerji ile benzer şekilde 2004 yılında Bölgesel Yönetim ile anlaşma yapan ikinci şirket ise Norveç menşeli DNO şirketi olmuştur. DNO öncelikle Tawke sahası için anlaşma yapmış ve söz konusu sahada üretim 2007 yılında başlamıştır. DNO'nun Tawke'de hissesi %55'tir. Buna ek olarak DNO'nun Dohuk ve Erbil sahalarında ayrı ayrı %40 hissesi mevcuttur (DNO 2015, <http://www.dno.no/en/operations/where-we-operate/kurdistan1/>, 16 Ağustos 2015'te erişildi).

Bu iki şirketi Kanada menşeli Western Zagros takip etmiştir. Western Zagros, Kalar-Bawanoor arama sahası için 2006 Mayıs'da anlaşma yapmıştır. Akabinde 2007 yılında BAE menşeli Dana Gas ve Crescent Petroleum Khor Mor ve Chemchemal gas sahaları için teknik servis kontratı yapmışlardır. Daha sonra Crescent Petroleum'a Pearl Petroleum Consortium çatısı altında OMV ve MOL 2009 Mayıs'da dahil olmuşlardır. Yine 2007 yılı içerisinde Hindistan'ın Reliance, Güney Kore'nin KNOC, Amerika'nın Hunt Oil, Rusya'nın Alfa-Access-Renova anlaşma yapan şirketlerden olmuşlardır. 2008

¹ Valleres, Nathaline Rothschild, BP'nin eski CEO'su Tony Hayward, Goldman Sachs eski bankeri Julian Metherell ve Tom Daniel'e ait olup bu birleşme karşılığında Londra Borsa'sında yaklaşık 2.1 milyar Dolar değerinde işlem kaydı yaptırılmıştır. Bu birleşme sonrasında Tony Hayward Genel Enerji'ye CEO olarak atanmıştır (<https://www.breakingviews.com/considered-view/team-rothschild-cant-lose-in-kurdish-oil/>, <https://www.forbes.com/sites/afontevvecchia/2011/09/07/tony-haywards-revenge-former-bp-ceo-to-head-iraqi-oil-company/#6ffa0bec3e00>). Ancak Afrika'daki arama faaliyetlerinin umut vadetmemesi, Taq Taq rezervlerinin beklentileri karşılamaması, petrol fiyatlarındaki sert düşüş ve borsa hisselerindeki sert düşüş yaşanmıştır; 2013 yılında 4.8 milyar Dolar şirket borsa değeri Şubat 2016'da 470 milyon Dolar'a gerilemiştir gerilemiştir (<https://www.haberturk.com/ekonomi/is-yasam/haber/1201159-taq-taq-dustu-sepil-hisselerini-sifirladi>)

² Genel enerji Chia surkh'taki hissesinin %20'sini Ekim 2015'te Petoil'e devrederken aynı yıl Eylül ayında Bina Bawi'deki OMV'nin %36'lık hissesini devralmıştır, <http://www.genelenergy.com/operations/kri-gas-assets/miran/>

yılı içerisinde Kanada şirketi olan Talisman, 2009 yılında İngiliz şirketler Heritage ve Gulf Keystone Bölgesel Yönetim ile anlaşmalar yapmışlardır (Mills 2016 : 9-10).

Bölgesel Yönetim'in bu çerçevede en önemli adımlarından biri de jeolojik olarak Kerkük petrol formasyonunun bir parçası olan Khurmala yatağına ilişkin attığı adımdır ki bu sahanın operatörlüğü 2009 yılında yerel bir şirket olan ve aynı zamanda bölgenin üç rafinerisinden birinin sahibi olan KAR Group'a verilmesidir (Mills 2016 : 9). Bölgesel Yönetim bu bağlamda 2008 yılında bu sahadan bölgedeki Kar rafinerisine petrol tedarikine başlarken aynı zamanda Ceyhan boru hattına da pompalamaya başlamıştır. O dönemde Federal Yönetim bölge halkına elektrik sağlanacağı için rafineri tedarikine rıza göstermiştir. Ancak Federal Yönetim bu saha ile birlikte diğer üç yatak olan Baba Gurgur, Avana ve Zab'ı Kerkük formasyonu oluşturan tek bir jeolojik yapı olarak değerlendirmektedir. Bu nedenle de federal anayasanın 112.1.maddesine istinaden Khurmala yatağının mevcut üretim yapan sahalar kapsamında ortak bir yönetim altında yönetilmesi gerektiğini savunmaktadır. Buna karşın Bölgesel Yönetim ise Khurmala yatağının bağımsız bir yapı olduğunu ve 2007 öncesinde herhangi bir üretim yapılmadığını bu nedenle de Bölgesel Yönetim'in idaresinde olması gerektiğini savunmaktadır (International Crisis Group 2012 : 6). Buna ek olarak Bölgesel Yönetim Kerkük üretim bölgesini fiili olarak 2014 Temmuzunda IŞİD tehdidi gerekçe gösterilerek kendi kontrolüne almış ve güvenliğini peşmerge güçlerine vermiştir (Al-Najar, Lando ve Osgood 2014, <http://www.iraqoilreport.com/news/kg-takes-kirkuk-bai-hassan-fields-12676>, 11 Temmuz 2014'te erişildi).

Bölgesel Yönetim ile bu dönemlerde kontrat yapan şirketlerin genel olarak ortak özelliği küçük veya orta büyüklükte petrol şirketleri olmaları, yeni pazarlara girerek piyasada yer almak istemeleri veya riskli pazarlara girmek suretiyle kârlarını arttırmak ve büyümek amacı taşımalarıdır. Büyük şirketlerin pazara girişi ise Exxon mobil ile başlamıştır.

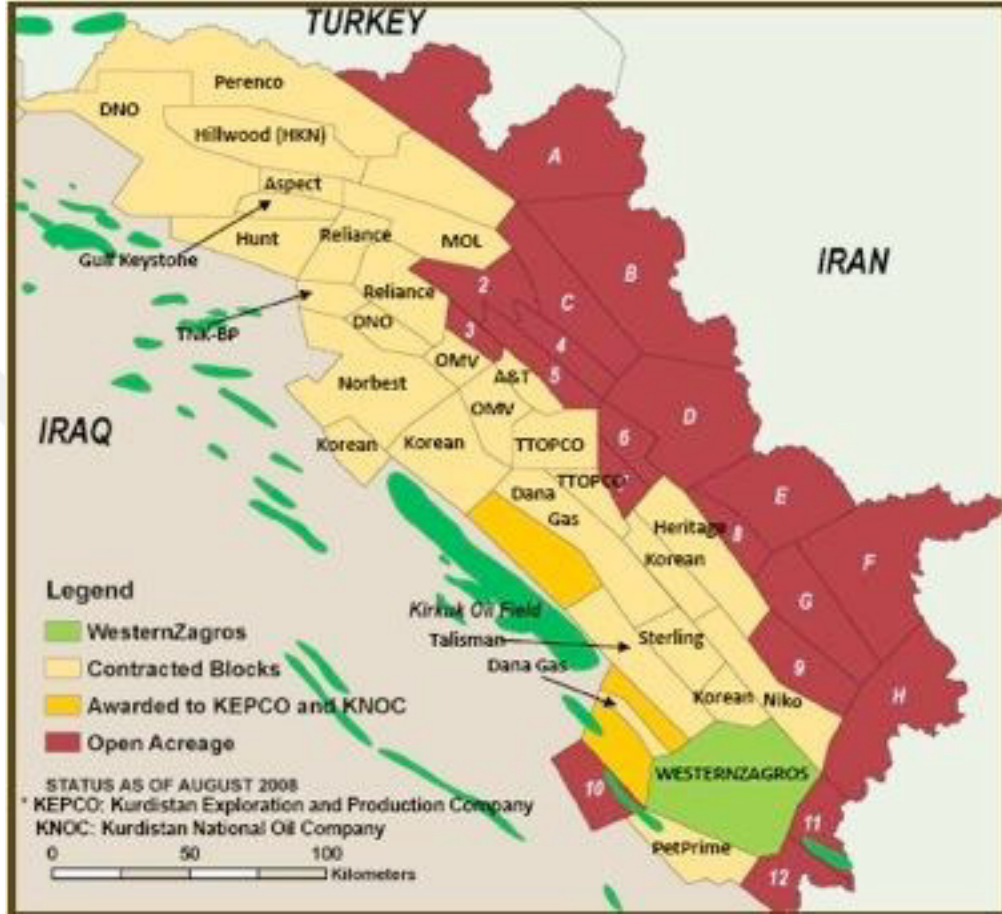
Federal Yönetim Bölgesel Yönetim'in kendi onayı olmadan petrol şirketleriyle yapmış olduğu bu anlaşmalara 2007'den itibaren tepki göstermeye başlamıştır. Dönemin Petrol Bakanı Hussain Shahrstani Kasım 2007'de açıklama yaparak Merkezi

Hükümet tarafından onaylanmadığı için Bölgesel Yönetim ile yapılan kontratların hukuken geçersiz sayıldığını ve Bölgesel Yönetim ile bu koşullarda çalışmaya devam eden şirketlerin yaptırma muhatap olacağını ilan etmiştir. Bu amaçla petrol şirketlerine yazılı notalar gönderilmiştir. Nitekim South Korea (SK) Energy'nin ham petrol yüklemeleri durdurulmuştur. Buna ek olarak Federal Meclis'ten 275 vekilin 150'si Bölgesel Yönetim'in tek taraflı girişimlerine teki göstermek adına bu anlaşmalara karşı hazırlanan bildiriye imza atmışlardır (Khalil 2009 : 7-8).

Hussain Shahristani petrolün Irak'ın birliğine, barış ve refahına hizmet için kullanılabilceği gibi Irak'ın bölünmesine hatta bölgeler, yönetimler ve aşiretler arasında bir iç savaşın çıkarılması için de kullanılabilceğini bu nedenle de Irak'ın birliği için etnik, mezhepsel ve dinsel farklılıkların barış içinde birarada yaşamasını sağlamak adına petrol kaynaklarının Federal Hükümet tarafından yönetilmesi ve gelirlerin eşit şekilde paylaşılması gerektiğini açıklamıştır (Heuvelen 2011, <http://www.iraqoilreport.com/news/qa-hussain-al-shahristani-6986>, 22 Aralık 2011 'de erişildi). Bu amaçla da ihracatçı ülkeler arasındaki rekabetin hakim olduğu uluslararası koşullarda hidrokarbon kaynaklarının etkin bir şekilde yönetimi için ulusal stratejilere ihtiyaç duyulduğunu Bölgesel Yönetim'in ise bundan uzak bir şekilde 2003 yılından beri kaynaklar üzerinde kontrol politikası izlediğini ve kendi sınırlarındaki hidrokarbon kaynaklarının sadece kendilerine ait olduğu izlenimi vererek aynı zamanda Irak'ın geri kalan kaynaklarının gelirlerinden de %17'lik bir pay almak istediklerini öne sürmüştür (Heuvelen 2012, <http://www.Iraq oilreport.com/news/qa-hussain-al-shahristani-3-9510>, 18 Aralık 2012'de erişildi).

Öte yandan Maliki Yönetimi, Bölgesel Yönetim'in petrol şirketleri ile kendi onayı ve koşulları dışında arama, üretim vs. anlaşmalar yapmasına ve aynı zamanda kendisine rağmen petrol satışını gerçekleştirmesine tepki göstermiştir. Nitekim Federal Yönetim'in bu anlaşmalara bugüne kadar sergilediği en önemli tepki anlaşmaları yasa dışı ilan etmek ve anlaşma yapan şirketleri Irak'ın diğer bölgelerine ilişkin projelerden mahrum etmek veya yasaklamak şeklindedir. Bu nedenle de Shell, Lukoil gibi bazı şirketler Federal Yönetim ile ilişkilerin bozulmaması ve mevcut projeler ile ileride

gündeme gelebilecek projelerden mahrum kalmamak adına Bölgesel Yönetim ile iletişim kurmamakta veya sürdürdükleri görüşmeleri sonlandırmışlardır.

Harita 5.4: IKBY'nin 2008 itibariyle Yaptığı PSC'ler

<https://seekingalpha.com/article/145257-iraqi-kurdistan-one-of-the-worlds-most-coveted-oil-fields>

IKBY'nin 2002-2016 yılları arasında üretim paylaşım kontratı yaptığı şirketler ve ülke menşelerine bakıldığında irili ufarklı çok sayıda şirketin bu pazarda yer alma çabası içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Tabii dönem dönem sahaların hisse yapısında değişiklikler olmuştur veya olmaktadır.

Birleşik Krallık: GulfKeystone International Ltd., Afren PLC, Heritage Oil PLC, Sterling Energy, Petroceltic International PLC

ABD: HuntOil, Marathon Petroleum KDV B.H (Marathon Oil Co), Murphy Oil Corporation, Hess Corporation, Hillwood Energy (HKN Energy), Trilax OilLtd., ExxonMobil, Chevron Texaco

Kanada: Talisman, Longford EnergyInc. V.LFD, AOG (OryxPetroleum), Western Zagros,Vast Exploration Inc, Groundstar ResourcesLtd, Shamaran PETroleum

Türkiye: Petroquest, Petoil (A&T Subsidiary of Petoil), Doğan Energy, Genel Energy PLC

Çin: Addax Petroleum (Sinopec) China

Macaristan: MOL, GEP (Aspectenergy), Hungary Alt Şirket olarak çalışıyor

Norveç: DNO ASA

Rusya Federasyonu: Norbest Limited (TNK-BP Subsidiary), -Gazprom Neft, Rosneft

Fransa: TOTAL

Avusturya: OMV

Moldova : KometGroup S.A (AscomGroup).

Güney Kore: KNOC (Korean National Oil Co)

Papua Yeni Gine: OilSearch

İspanya: Repsol

Hindistan: Reliance Industries Limited

BAE: Dana Gas, (PearlPetroleum), Crescent Petroleum, (Pearl Petroleum), TAQA

Güney Afrika: New A.G.E. Al Zarooni

5.3 İKBY'nin ExxonMobil ile Anlaşması ve Federal Yönetim'in Tutumu

Bölgesel Yönetim Batılı ülkelerin özellikle ABD, İngiliz, Kanada ve Türk şirketlerini petrol kontratları yapma konusunda teşvik etme çabası içerisinde olmuştur. Bunu ekonomik gerekçelerinin yanısıra hem politik açılarından da amaçlamıştır. Nitekim Mesud Barzani, 2012 Nisanında Obama yönetimi ile yapılan görüşmelerde Bölgesel Yönetim ile ABD arasında özel bir işbirliğinin kurulması talebinde bulunmuş ve bu kapsamda Kürt bölgesinin güvenliğinin ABD tarafından garanti altına alınması ve Türkiye'ye doğal gaz boru hattı yapılması için destek istemiştir. Ancak bu konuda ABD yönetimi birleşik bir Irak bünyesinde Bağdat ile birlikte çalışılması tavsiyesinde

bulunarak olumsuz cevap vermiştir. Buna rağmen Bölgesel Yönetim ABD'nin desteğini Amerikan petrol şirketleriyle kontrat yaparak almaya çalışmıştır. Bir bakıma Bölgesel Yönetim için Amerikan petrol şirketleri eşittir ABD'dir. Dolayısıyla da Federal Yönetim'e karşı ağırlığını hissettirmek adına tartışmalı bölgelerdeki petrol sahalarının işletilmesi için ABD şirketleri Bölgesel Yönetim tarafından öncelikli görülmüştür (International Crisis Group 2012 : 4). Özellikle ExxonMobil ile yapılan anlaşma bu anlamda dönüm noktası olmuştur. Bu nedendir ki Mesud Barzani ExxonMobil ile yapılan kontratları 10 Amerikan askeri taburuna eşit değerde bir güç olarak nitelendirmek suretiyle kontratlara ekonomik çerçeve dışında politik bir önem atfetmiştir (Owtram 2014 : 123).

Aslında Shell, BP, ExxonMobil gibi şirketler de tüm Irak'ta farklılık gözetmeden iş fırsatlarını değerlendirme çabası içerisinde olmuşlardır. Özellikle BP'nin Irak'ın güneyinde elde ettiği iş imkanına benzer bir fırsatı bu şirketler Irak'ın kuzeyinde yakalamayı amaçlamışlardır. Nitekim Eylül 2011'de Bölgesel Yönetim ile yapılan görüşmelerde ilk etapta kendi bölgesinde olan 6 saha ExxonMobil ve Shell'e teklif edilmiştir. Ancak o dönemde Federal Yönetim'in uyarıları nedeniyle Shell güney bölgesindeki Basra Gaz Şirketi ve Majnoon petrol sahasındaki yerini korumak adına görüşmelerden çekilirken ExxonMobil görüşmelere devam etmiştir (Parker, Coles ve Zhdannikov 2014, <http://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-kurdistan-special-report-idUSKCN0JI0TN20141204>, 04 Aralık 2014'te erişildi). Bu süreçte Bölgesel Yönetim müzakere konusu yaptığı 6 sahadan ikisini tartışmalı bölgelerde yer alan iki saha ile değiştirip ExxonMobil'e sunmuştur. Diğer iki saha için yine Amerikan şirketi olan Amerada Hess ile kontrat yapılmıştır (International Crisis Group 2012 : 15). Neticede ExxonMobil ile 18 Ekim 2011'de 6 saha için üretim paylaşımı kontratı imzalanmıştır. Bu sahalardan Qara Hancer ve Başhika tartışmalı bölgelerde yer alırken Al-Qush tartışmalı bölge ile sınır oluşturmaktadır (Heuvelen 2011, <http://www.iraqoilreport.com/news/exxon-deal-stokes-territorial-disputes-7004>, 22 Aralık 2011'de erişildi).¹

¹ Diğer üç saha ise Betwata, Pirmam ve East Arbat'tır. Kara Hançer, Kerkük'ün güney bölgesinde olup Başhika ise Musul'un doğusundadır.

Ancak Bölgesel Yönetim başından itibaren kendileri için tartışmalı bir bölge olmadığını ve buna yönelik herhangi bir belirgin hattın olmadığını savunarak tüm sahaların kendi bölgelerinde bulunduğunu savunmuştur (Wing 2012, <http://ekurd.net/mismas/articles/misc2012/5/invest839.htm>, 18 Şubat 2013'te erişildi). Buna karşın dönemin enerjiden sorumlu Başbakan Yardımcısı Hussain Al-Shahristani ExxonMobil'in tartışmalı bölgelerdeki sahalarda nihai statüleri kesinleşinceye kadar herhangi bir faaliyette bulunmaması gerektiğini aksi halde Irak'ın bölünmesinin bir tarafı olarak veya Federal Yönetim'in otoritesinin altını oyan şirket şeklinde algılanacağını dile getirmiştir. Bunun yanı sıra Al-Shahristani petrol şirketleriyle yapılan anlaşmalardan hareketle petrol sektörüne ilişkin yetki bölünmesinin Irak'ın balkanlaşmasına yol açacağını ileri sürmüştür (Heuvelen 2011, <http://www.Iraqoilreport.com/news/exxon-deal-stokes-territorial-disputes-7004>, 2 Aralık 2011'de erişildi).

Kontratların yapıldığı ay içerisinde Federal Petrol Bakanlığı bu girişimi önlemek amacıyla ExxonMobil'e üç kez nota göndermiştir. Notalarda Bakanlığın onayı ve bilgisi dışında Bölgesel Yönetim ile yapılan kontratların yasadışı olduğu, petrol şirketleriyle yapılan servis kontratlarında Irak kanunlarının ihlalinin kontratların feshedilmesine yol açabileceğinin vurgulandığı ve ExxonMobil'in Bölgesel Yönetim ile kontrat imzalamasının söz konusu kanunları ihlali anlamına geldiği ifade edilmiştir (Bergin ve Rasheed 2011, <http://ekurd.net/mismas/articles/misc2011/11/invest754.htm>, 11 Kasım 2011'de erişildi). Bunun ek olarak Başbakan Nuri Al-Maliki Aralık 2011'de ABD'ye yaptığı ziyarette ExxonMobil yetkilileriyle de görüşerek Bölgesel Yönetim ile yapılan kontratlar konusunda kararlarını gözden geçirmelerini istemiştir (Kırdar 2012 : 3).

Buna karşın ExxonMobil Şubat 2012'de kontratların yapıldığını teyid etmiştir. Ancak yine de Exxon'un kontratları askıya alması konusunda Başbakan Maliki'nin ABD nezdindeki girişimleri devam etmiştir. Nitekim Mart 2012 Federal Yönetim'ce ExxonMobil'e petrol konusunda devam eden ihtilafların çözüme kavuşmasına kadar Bölgesel Yönetim ile yaptığı kontratları dondurmasını içeren resmi mektup daha gönderilmiştir (Lando 2012, (<http://www.iraqoilreport.com/news/exxon-to-start-drilling-in-disputed-kurdish-blocks-9062/>), 18 Ekim 2012'de erişildi). Bunun akabinde Maliki Haziran 2012'de yaptığı açıklamada bu kontratları savaflara ve Irak'ın birliğinin

bölünmesine yol açabilecek tehlikeli bir girişim olarak yorumlamıştır (Hiltermann 2012, <http://nationalinterest.org/commentary/baghdad-erbil-battle-iraq-7357?page=2>, 17 Ağustos 2012’de erişildi). Aynı ay içerisinde Maliki ABD Başkanı Obama’ya ExxonMobil’in Bölgesel Yönetim ile yapılan kontratların iptali için destek istemiştir (Shaymaa 2012, <http://www.al-monitor.com/pulse/politics/2012/06/mobil-oil-contracts-in-kurdistan.html>, 20 Haziran 2012’de erişildi). Ancak somut bir sonuç alınamadığı gibi Exxon tartışmalı bölgelerde yer alan Kara Hançer, Al-Qush sahalarında sismik çalışmalarına başlamıştır (Rawaz ve Osgood 2013, <http://www.iraqoilreport.com/news/exxon-preparing-drill-kurdistan-11508>, 12 Kasım 2013’te erişildi)

Aynı süreçte Federal Petrol Bakanlığı ExxonMobil’i ihaleye katılımcı şirketler listesinden çıkarmıştır. Buna bağlı olarak Exxon 4. İhale turundan çıkarılmış ve mevcut West Qurna-1 kontratındaki hissesini de satması şart koşulmuştur (Heuvelen 2012, <http://www.iraqoilreport.com/news/qa-hussain-al-shahristani-3-9510>, 18 Aralık 2012’de erişildi). Yaklaşık 1 yıl sonra ExxonMobil Qurna-1 sahasındaki hissesini 28 Kasım 2013’te yapılan anlaşma ile %60’tan %25’e düşürmüştür. Devredilen hissenin %25’ini Petrochina ve %10’u için de Pertamina ile anlaşma yapılmıştır (Lando 2013, <http://www.iraqoilreport.com/news/update-exxon-splits-west-qurna-1-stake-cnpc-pertamina-11569>, 28 Kasım 2013’te erişildi).

Başka bir açıdan bakıldığında Federal Yönetim, Exxon gibi bir şirketi gözden çıkarmayarak ama aynı zamanda yaptırım gücünü ve inandırıcılığını göstermek adına Exxon’u West Qurna-1’deki payında düşüşe zorlayarak bir çıkış yolu bulmaya çalışmıştır. Bu süreçte özellikle ABD yönetimi nezdinde somut bir sonuç alınamaması, petrol kaynaklarının bir an önce ekonomiye kazandırılması ve bu amaçla ExxonMobil gibi bir dünya devinin finansal gücüne, tecrübe ve teknoloji imkanlarına ihtiyaç duyulması, Exxon ile kontrat ilişkisini sürdürerek ABD yönetimi ile iletişim kanallarında çeşitliliği korumak istemesi ve ABD nezdinde Bölgesel Yönetim’in elini daha fazla güçlü kılmak istememesi bu tarz bir çözüm yolunun altında yatan

gerekçeler olarak sıralanabilir.¹ Nitekim Basra bölgesindeki saha geliştirme ve üretim faaliyetlerini desteklemek amacıyla planlanan Ortak Denizsuyu Tedarik Projesi'nin finansmanı veya projenin yürütülmesi için 2014 yılında PetroChina ve ExxonMobil ile görüşmeler yürütülmüştür (Lando 2015, <http://www.iraqoilreport.com/news/exxon-petrochina-courted-for-oil-and-water-deal-16911>, 03 Kasım 2015'te erişildi)².

ExxonMobil'in mevcudiyeti Bölgesel Yönetim'in Federal Yönetim'e karşı konumunu koruyacak iki yönde çok önemli girişime destek sağlamıştır. Bunlardan ilki diğer büyük petrol şirketlerinin de Bölgesel Yönetim ile müzakereler yürütmesinde cesaretlendirici ve teşvik edici olmuştur. Nitekim Chevron, Total ve GazpromNeft gibi şirketler Bölgesel Yönetim ile 2012 ve 2013 yılları içerisinde Federal Yönetim'in uyarılarına rağmen üretim paylaşımı anlaşması yapmışlardır. Chevron Temmuz 2012'de Reliance şirketinin Rovi ve Sarta bloklarındaki %80'lik hisselerini devralmıştır (Rasheed 2012, <http://www.reuters.com/article/us-iraq-chevron-idUSBRE86N12A20120724>, 24 Temmuz 2012'de erişildi). Bu gelişmeden yaklaşık 1 hafta sonra da Total Federal Yönetim ile Missan bölgesindeki Halfaya sahasındaki hissesine karşın, Bölgesel Yönetim ile Marathon şirketinin Harir ve Safen'deki hissesinin %35'lik kısmının devri için anlaşma yapmıştır. Bu anlaşma Federal Yönetim'in tüm uyarılarına rağmen gerçekleşmiştir (Hurriyet Daily News 2012, <http://www.hurriyetdailynews.com/french-oil-group-total-signs-deal-in-kurdistan-regional-government--26773>, 31 Temmuz 2012'de erişildi).

Kaldı ki halihazırda Total Halfaya'daki %22'lik hissesi ile faaliyetlerine devam ederken aynı zamanda Kürt bölgesinde ise Harir ve Safen'e ek olarak Taza sahasındaki %20'lik hisse Baranan sahasında %80'lik hisse ile Kürt bölgesinde de faaliyetini sürdürmektedir (Total 2014, <http://www.total.com/en/media/news/press-releases/total->

¹ ExxonMobilin 2011-2015 yılı gelir ortalaması yaklaşık 398 milyar Dolardır. Bu seviye Irak'ın yıllık bütçesinin nerdeyse 4 katıdır., http://cdn.exxonmobil.com/~media/global/files/investor-reports/2016/2015_Financial_Statements.pdf

² Bu proje ile 150 km'lik boru hattıyla ilk etapta günlük 7.5 milyon varil ve ikinci etapta toplam 12.5 milyon varil deniz suyunun arındırılarak rezarvar basıncını korumak suretiyle petrol çıkarımını istenilen seviyede gerçekleştirmek için petrol sahalarında kullanımı öngörülmektedir. Projenin toplam maliyeti ise 6-4 milyar Dolar olarak hesaplanmaktadır. Bu projenin ilk etabının 2017'de hayata geçmesi planlanmaktadır. Bu proje ile Zubair, Rumelia, Tuba, West Qurna, Missan, Majnoon sahalarındaki faaliyetlere katkı sağlanması amaçlanmaktadır, <http://www.iraqoilreport.com/news/exxon-petrochina-courted-for-oil-and-water-deal-16911>, 03 November 2015

announces-jisik-discovery-kurdistan-region-iraq, 27 Kasım 2014'te erişildi). Gazprom Neft ise Garmian sahasında %40 ve Shakal sahasında %80'lik hisse için Bölgesel Yönetim ile üretim paylaşımı anlaşması yapmıştır. Bu sahalara ek olarak Şubat 2013'te Halepçe sahasının %80'lik hissesi için Bölgesel Yönetim ile yeni bir anlaşma yapmıştır. Gazprom Neft de ExxonMobil ve Total gibi Federal Yönetim ile anlaşması mevcuttur. Nitekim Gazprom Neft Wasit bölgesindeki Badra sahasında %30'luk hisseye sahip olmakla birlikte aynı zamanda sahanın operatörüdür (Gazprom Neft 2016, <http://www.gazprom-neft.com/company/business/exploration-and-production/international-projects/>, 27 Kasım 2016'da erişildi). Dolayısıyla bu şirketler iki yönetim ile kontrat ilişkilerini bir şekilde sürdürmüşlerdir.

ExxonMobil'in Bölgesel Yönetim ile kontrat yapması başka bir stratejik fırsatın ortaya çıkmasına etki eden gelişmelerden biri olmuştur. Bu ise Irak-Türkiye Petrol Boru Hattı (ITPBH-Kerkük Ceyhan hattı)'ndan Bölgesel Yönetim'in uluslararası piyasaya petrol satışının gündeme gelmesidir. Nitekim TPIC'in bir alt kuruluşu olan Turkish Energy Company (TEC) ile işbirliği ExxonMobil tarafından boru hattının açılmasının anahtarı olarak değerlendirilmiş ve TEC ile 2013 yılında bir dizi anlaşmalar yapılmıştır¹. Böylelikle TEC ExxonMobil'in 6 sahasının herbirinde %20'lik pay sahibi olmuştur. Buna ek olarak TEC Kasım 2013'te Bölgesel Yönetim ile ilave 6 saha için üretim paylaşımı anlaşması yapmış ve petrol satışından elde edilecek gelirin Halk Bankasında açılacak bir hesapta yönetilmesi konusunda karara varılmıştır (Heuvelen ve Osgood 2014, <http://www.iraqoilreport.com/news/new-exxon-turkey-contracts-bolster-kurdish-export-plans-12482>, 10 Haziran 2014'te erişildi).¹

Ancak süreç içerisinde yaşanan terör olayları, petrol fiyatlarındaki düşüş, İKBY'nin ödemelerde yaşadığı zorluklar, teknik olarak sahalarda yapılan çalışmalarda istenilen sonuçların alınmaması gibi sebeplerden dolayı Chevron 2015 yılı sonunda Dohuk bölgesindeki Rovi sahasından, Exxon ise 2016 yılı sonunda Süleymaniye bölgesindeki Betwata, Qara Hanjeer, Arbat sahalardan çıkmıştır. Benzer şekilde Shell

¹ TEC ilk olarak 12 Ekim 2012'de Jersey Channel Islands'a Salus Energy adıyla kurulmuştur. Daha sonra Salus Energy 2013 yılında TEC olarak değiştirilmiştir. TEC TPIC'in alt şirketi olarak kurulmuştur, <http://www.iraqoilreport.com/news/new-exxon-turkey-contracts-bolster-kurdish-export-plans-12482/> 10 June 2014,

de lojistik sorunlar, alacak problemleri ve kontrat şartlarındaki zorluklar vs nedenlerle West Qurna-1 sahasından 2016 yılında çıkmış ve Majnon sahasından da çekilmesi gündeme gelmiştir. Buna karşın Shell Basrah Gas Company doğal gaz faaliyetleri devam etme kararı almıştır (Bouso ve Zhdannikov 2016, <http://www.reuters.com/article/us-shell-iraq/shell-considering-selling-its-iraq-oil-assets-sources-idUSKBN13N1UK>, 28.11.2016'da erişildi)

5.4 IKBY'nin Türkiye Üzerinden Petrol İhracatı ve Türkiye-İrak ilişkilerine Etkisi

IKBY, Federal Yönetim ile yaşanan sorunlara bağlı olarak petrol şirketleri ile yapmış olduğu anlaşmalar çerçevesinde üretilen petrol ve petrol ürünlerini özel şirketler üzerinden transit olarak karayolu ile uluslararası piyasaya 2009 yılından itibaren satmaya başlamıştır. IKBY'nin ilk satış rotası İran olmuştur. İran rotasından ilk olarak petrol, fuel oil, motorin, nafta gibi petrol ürünleri yerel şirketler tarafından BAE'deki terminallere denizyoluyla taşınarak Körfez ve Asya pazarına satılmıştır. Bölgesel Yönetim aynı dönemde ihtiyaç duyduğu benzin, gazyağı, motorini de İran üzerinden tedarik etmeye başlamıştır¹. Federal Yönetim ile yaşanan gelir paylaşımı sorunlarına ek olarak Bölgesel Yönetim'in ürün ithalinin diğer gerekçesi ise Irak rafinerilerinin, yaşanan ambargo ve savaş koşullarına bağlı olarak ciddi zarar görmesiyle 2003 sonrasında ürün talebini karşılayacak düzeyde ve kalitede üretim yapamaması, Federal Yönetim'in Baiji Rafinerisinden ürün tederikinde zaman zaman kesintiye gitmesi, bu rafinerinin İŞİD terör örgütünün eline geçmesi, vs sıralanabilir.

Nitekim SOMO da 2003 sonrasında özellikle Basra terminalleri kullanılarak uluslararası piyasadan benzin, motorin, gazyağı gibi petrol ürünlerinin ithalatını yapmaktadır. Bölgesel Yönetim'in ürün alımından ziyade kendisinden bağımsız bir

¹ İran üzerinden alımlar özel şirketler aracılığıyla Hazar bölgesinde Türkmenistan, Azerbaycan'dan tedarik edilerek İran'ın Anzeli terminali kullanılmıştır. Son dönemde ise İran'ın Bandar İmam Hümeyni terminali kullanılarak Basra Körfezinden tedarik edilmiştir. Bölgesel Yönetim açısından Türkiye rotası, depolama kapasitesi ve terminalleri-nakliye imkanları ve güvenliği, izlenen güzergahın engebesizliği gibi lojistik avantajlar, pazara yakınlık, çalışma sisteminin prodesürlere oturtulması gibi imkanları nedeniyle her zaman için öncelikli olmuştur

şekilde özellikle petrol satışına başlaması Federal Yönetim'in tepkilerine yol açmıştır. Daha öncede belirtildiği üzere Federal Yönetim söz konusu faaliyeti kaçakçılık olarak nitelemiştir (Reuters, 2013). Ancak özellikle Bölgesel Yönetim'in Ceyhan boru hattından 2014 Mayıs'da uluslararası piyasaya petrol satışını başlatması Federal Yönetim'in tutumunda dönüm noktası olmuştur¹.

Buna karşılık olarak Bölgesel Yönetim boru hattıyla uluslararası ticaret yapmasına ilişkin 20 Haziran 2014'te açıklama yaparak federal anayasanın daha önce zikredilen 110,112 ve 115.maddelerini ayrıca 22 No'lu yasanın spesifik olarak 3.4.maddesini ve 2013 tarihli 5 Nolu Irak Kürdistan Bölgesel Finansal Tazmin Yasası (KBFTY-Iraq Kurdistan Regional Financial Compensation Law-KRFCL)'ni dayanak olarak göstermiştir.Yapılan açıklamada 22 No'lu yasanın 3.4 maddesinin Bölgesel Yönetim'e tüm petrol faaliyetlerini düzenleme ve yürütme yetkisi verdiğini ve 1. maddenin 18. paragrafıyla da bu faaliyetlere petrol ihracatının dahil olduğunu, 5 Nolu yasanın da Federal Yönetim'in federal anayasaya uygun olarak gelir paylaşımını yapmaması halinde Bölgesel Yönetim'e petrol ticaretini sürdürmesine izin verdiğini savunmuştur (MNR Announcement 2014, <http://mnr.krg.org/index.Php/en/press-releases/379-krq-statement-on-oil-exports>,17 Temmuz 2014'te erişildi).

Bölgesel Yönetim Türkiye üzerinden uluslararası piyasaya petrol ticaretine ilk olarak Temmuz 2012'de karayoluyla başlamıştır. Bu ticaret daha ziyade takas (swap) kapsamında yürütülmüştür. Başka bir deyişle Bölgesel Yönetim petrol satıp ihtiyaç duyduğu petrol ürünlerini yine Türkiye üzerinden tedarik etmiştir. Türkiye ise bu ticareti 2011/2033 sayılı T.C. Bakanlar Kurulu Kararı ile düzenlemiştir. Bu karar genel olarak ham petrolün ve fuel oil'in Türkiye üzerinden transit satışının yanısıra Irak'ın ihtiyaç duyduğu motorin, benzin ve kerosenin de yine Türkiye üzerinden transit karşılanabilmesine izin vermektedir. Dolayısıyla da Bölgesel Yönetim'in petrolü Türkiye içerisinde herhangi bir rafineride işleme tabi tutulmayıp yine Türkiye'den ürün tedariki yapılmamıştır. Petrol ve ürünlerin depolanması, kara nakliyesi vs. lojistik faaliyetler ise söz konusu Bakanlar Kurulu Kararı'na göre Türkiye Cumhuriyeti'nin ilgili Bakanlığından lisans alan Türk şirketlerce yapılmıştır.

¹ İlk yüklenen gemi Mt United Leadership olup miktar yaklaşık 1 milyon varildir

Ancak 2015 ve 2016 yıllarında petrol fiyatlarında yaşanan sert düşüşler taşıma maliyetlerinin yüksekliği bu ticaretin karayoluyla yürütülmesini olumsuz etkilediğinden 2016 yılı içerisinde Türkiye üzerinden transit petrol sevkiyatı esas sonlanmıştır. Buna etki eden bir diğer neden de Ceyhan boru hattından petrol satışının 2014 yılı ortasından itibaren başlamış olmasıdır. Bu çerçevede Bölgesel Yönetim ön ödemeyle petrol satışı yaptığı Vitol, Glencore, Trafigura, Petraco gibi şirketlere taahhüdünü yerine getirmek amacıyla boru hattına öncelik vermiş ve karayoluyla transit satışlar askıya alınmıştır (Zhdannikov 2016, <http://www.reuters.com/article/us-glencore-oil-kurdistan-exclusive-idUSKBN13D1O7>, 18 Kasım 2016'da erişildi)¹. Bölgesel Yönetim 2016 yılı sonuna kadar Türkiye üzerinden karayoluyla yaklaşık 2 milyon ton ürünün Irak'a sevkini gerçekleştirirken Türkiye üzerinden yaklaşık 5.5 milyon ton petrolün uluslararası piyasaya satışını gerçekleştirmiştir.

IKBY'nin Ceyhan petrol hattından uluslararası piyasaya petrol satışına başlaması Mayıs 2014'de başlamıştır. Bu gelişme Exxonmobil'in anlaşma hamlesinden sonra iki yönetim arasındaki ihtilafın daha ileri bir seviyeye çıkmasına ve Türkiye'nin de sorunun parçası haline gelmesine yol açmıştır. Zira bu faaliyet ile IKBY uluslararası piyasa ile doğrudan bağlantı kurma imkanı elde ederken aynı zamanda petrol şirketlerinin yatırımları konusunda cesaretlendirilmesine öte yandan Federal Yönetim ile süregelen ihtilaflarda pazarlık gücünü arttırmasına, bölge içi politik çekişmelerde kamuoyunu kendi lehine etkilemesine ve komşu ülkeler ile Federal Yönetim'den özerk olarak yakınlaşmasına imkan sağlamıştır.

Ceyhan boru hattından satışın yapılacağı ilk olarak Bölgesel Yönetim'in Doğal Kaynaklar Bakanlığı tarafından Ocak 2014'te açıklanmıştır. Bunun üzerine Federal Petrol Bakanlığı IKBY'nin olası petrol satışını hem hidrokarbon kaynaklarının yönetimi konusundaki federal anayasanın ilgili hükümlerinin hem de petrolün SOMO üzerinden satışının gerçekleşmesine yönelik taraflar arasında yapılan 25 Aralık 2013 tarihli anlaşmanın çiğnenmesi olarak kabul etmiştir (MOO Announcement 2014, <https://www.oil.gov.iq/index.php?name=News&file=article&sid=295>, 15 Ocak 2014'te

¹ Söz konusu şirketler Bölgesel Yönetim'den petrol alımı için yaklaşık toplam 2 milyar Dolar'lık bir ön ödeme yapmışlardır, <http://www.reuters.com/article/us-glencore-oil-kurdistan-exclusive-idUSKBN13D1O7>, 18 November 2016

erişildi). Buna ek olarak Federal Yönetim Türkiye'nin IKBY'ye boru hattının kullanımına onay vermesinin Irak ile Türkiye arasındaki Petrol Boru Hattı Anlaşması'nın özellikle 2.4 nolu maddesinin ihlali olacağını açıklamıştır. 21 Mayıs 2014'te ilk kargonun yüklenmesiyle Federal Yönetim Türkiye'yi 1946 tarihli Dostluk, İyi Komşuluk Anlaşması'nı ihlal ederek iç işlerine müdahale etmekle suçlayıp ulusal egemenliğine saygı göstermesi gerektiğini açıklamıştır (MOO Announcement 2014, <https://www.oil.gov.iq/index.php?Name=News&file=article&sid=321>, 23 Mayıs 2014'te erişildi). Akabinde Federal Petrol Bakanlığı Türkiye'nin ITPBH anlaşmasını ihlal ettiğini ileri sürerek 23 Mayıs 2014'te Türkiye ve Botaş'a karşı tahkime gitmek için işlemleri başlattığını duyurmuştur. Federal Petrol Bakanlığı tahkimden, yetkisiz ve hukuksuz saydığı IKBY'nin petrolünün Ceyhan terminaline sevkinin, terminalde depolanmasının ve terminalden gemilere yükleme yapılmasının durdurulmasını ve zararının tazminini talep etmiştir (MOO Announcement 2014, <https://www.oil.gov.iq/index.php?Name=News&file=article&sid=321>, 23 Mayıs 2014'te erişildi).

Bunun yanısıra Federal Yönetim, Bölgesel Yönetim'in Doğal Kaynaklar Bakanlığının 22 Haziran 2014'te yaklaşık 1 milyon varil yüklediği United Kalavryta adlı geminin Amerika'nın Meksika Körfezi'ndeki Galveston Texas'a bölgesine Temmuz ayında tahliyesini gerçekleştirme girişimini önlemek için harekete geçmiştir. Bu amaçla kargonun kendi onayı dışında ve Irak anayasasına aykırı olarak Irak topraklarından çıkarılıp uluslararası piyasaya satışının yapıldığını iddia ederek geminin tahliyesinin önlenmesi ve kargoya el konulması amacıyla Texas Güney Bölge Mahkemesi'ne 28 Temmuz 2014'te başvurmuştur (USCourts-Txsd Case 3:14 Doc-1 2014, [https://www.desmogblog.com/sites/beta.desmogblog.com/files/Iraq %20Ministry](https://www.desmogblog.com/sites/beta.desmogblog.com/files/Iraq%20Ministry), 19 Mayıs 2015'te erişildi). Başvuru ve talep Mahkeme'ce kabul görmüş ve kargonun alıkonulmasına yönelik Mahkeme tarafından karar verilmiştir. Buna karşın Bölgesel Yönetim'in Doğal Kaynaklar Bakanlığı ise söz konusu karara 04 Ağustos 2014'de itiraz edip el koyma kararının kaldırılmasını istemiştir. Mahkeme bunun üzerine 25 Ağustos 2014'de Doğal Kaynaklar Bakanlığı'nın başvurusunu dikkate almış ancak Federal Petrol Bakanlığı'nın haklarına hanel gelmemesi kaydıyla el koyma kararını askıya almıştır. Bölgesel Yönetim'in Doğal Kaynaklar Bakanlığı ise verdiği savunmada Irak

federal anayasasına göre kargonun kendilerine ait olduğunu ve buna göre satışını gerçekleştirdiğini, Federal Petrol Bakanlığı'nın iddiasında yasal temele sahip olmadığını ileri sürmüştür. Ek olarak ABD'nin bu sorun karşısında tarafsız bir uluslararası arabulucu olmasını talep etmiştir (USCourts-Case 3:14 Doc-8 2014, http://mnr.krg.org/images/pdfs/KRG_Texas_court_filed_motion_to_vacate.pdf, 19 Mayıs 2015'te erişildi).

Bu süreçte Mahkeme 07 Ocak 2005 tarihli kararında Doğal Kaynaklar Bakanlığı'nın savunmada dayanak olarak sunduğu Spectrum, Occidental davası gibi örnek olaylardan hareket etmiştir. Mahkeme ise Bölgesel Yönetim'in beklentisinin aksine bu ihtilafı salt ticari bir olay olarak ele almakla birlikte Federal Yönetim ile Bölgesel Yönetimi birbirinden bağımsız egemen yapılar olarak değerlendirmeyip aksine Irak ve Irak'ın Bölgesel Yönetimi şeklinde Irak'ın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü dikkate alarak soruna yaklaşmıştır. Dolayısıyla da Doğal Kaynaklar Bakanlığı'nın savunmasında politik ihtilaf doktrini (political question doctrine), devlet doktrini (act of state doctrine) ve yabancılar muafiyet yasası (Foreign Sovereign Immunities Act)'nın 12.B6'yı esas alan dayanağının uygulanabilir olmadığına karar vermiştir (USCourts-Txsd Case 3:14 Doc-71 2015, https://www.govinfo.gov/content/pkg/USCOURTS-txsd-2_14-cv-00066/pdf/USCO_URTS_txsd-2_14-cv-00066-2.pdf, 19 Mayıs 2015'te erişildi).

Neticede Texas Güney Bölgesi Galveston Mahkemesi, 5 oturumun sonunda Federal Petrol Bakanlığı ile Bölgesel Yönetim'in Doğal Kaynaklar Bakanlığı'nın itirazlarını ve taleplerini değerlendirerek 26 Şubat 2015 tarihli kararında kısmi kabul ve kısmi red şeklinde karar vermiştir. Buna göre Mahkeme Federal Petrol Bakanlığı'nın kargoya el koyulması talebine istinaden bu yönde alınan ilk karara yürütmeyi durdurma kararı vermesine karşın Bölgesel Yönetim'in kargoyu tahliye etmeye yönelmesi halinde Federal Petrol Bakanlığı'nın Mahkeme'den tekrar kargoya el koyma kararı aldırma hakkı tanınmıştır. Bununla birlikte Mahkeme Doğal Kaynaklar Bakanlığı'nın Texas Bölgesi'ne tekrar bir petrol kargosu satması durumunda bunu 10 gün öncesinden Federal Petrol Bakanlığı'na bildirme yükümlülüğü getirmiştir (USCourts-Txsd Case 3:14 Doc-71 2015, https://www.govinfo.gov/content/pkg/USCOURTS-txsd-2_14-cv-

00066/pdf/USCOURTS-txsd-2_14-cv-00066-2.pdf, 19 Mayıs 2015'te erişildi). Ancak yaklaşık 5 aylık bir beklemeden sonra Doğal Kaynaklar Bakanlığı kargoyu tekrar Akdeniz'e yönlendirmiş ve kargo İsrail'e satılmıştır.

Mahkeme'nin kararları ilk baştan itibaren taraflar arasında iddialarını desteklemek amacıyla karşılıklı kullanılmıştır. Örneğin Bölgesel Yönetim'in Doğal Kaynaklar Bakanlığı Texas Güney Bölgesi Mahkemesi'nin 25 Ağustos tarihli kararına ilişkin 26 Ağustos 2014'de yaptığı açıklamada Mahkeme'nin ham petrol kargosunun alıkonulması kararını kaldırması ile Amerika'ya petrol satışına yönelik yasal bir kısıtlamanın kalmadığını ilan etmiştir. Ayrıca bu gelişme ile Federal Yönetim'in itirazlarına karşı ikinci kez mahkemelerce red kararı verildiğini ve ilk reddin ise Irak Yüksek Mahkemesi'nin Haziran 2014'deki kararı olduğunu vurgulamıştır (MNR Announcement 2014, <http://mnr.krg.org/index.php/en/press-releases/407-texas-court-grants-kr-g-s-motion-to-vacate-order>, 19 Mayıs 2015'te erişildi).

Buna karşın Federal Petrol Bakanlığı ise 28 Ağustos 2014 tarihli açıklamasında ise mahkemenin sadece denizcilik konularıyla sınırlı olmasına karşın kararında *...yetkisiz petrol satışının Irak yasalarını ihlal olabileceğini fakat Amerika'nın Denizcilik Kanunu'nu ihlal anlamına gelmediğini...* ifade ederek yetkisiz satışın kabul edildiğini ve Bölgesel Yönetim'e karşı Federal Yönetim'in tutumunun güçlendiğini savunmuştur. Buna ek olarak Federal Yönetim İKBY'nin uluslararası piyasaya petrol satışının anayasaya uygun olup olmadığının karara bağlanması amacıyla Irak Yüksek Mahkemesi'ne 2012 Ağustos'unda yapılan başvuruya karşın İKBY'nin mahkemenin oturumlarına ısrarla katılmamasını kendi iddiasıyla çeliştirdiğini savunmuş ve yapılan açıklamalar ile kamuoyunu yanlış bilgilendirmekle suçlamıştır (MOO Announcement 2014, <https://www.oil.gov.iq/index.php?name=News&file=article&sid=348>, 28 Eylül 2014'te erişildi). Oysa Irak Federal Yüksek Mahkemesi'nin 24 Haziran 2014 tarihinde verdiği kararda bir federal petrol ve gaz kanununun olmaması nedeniyle değerlendirme yapılamayacağını ileri sürerek kendini yetkisiz ilan etmiştir (MOO Announcement 2014, <http://mnr.krg.org/index.php/en/press-releases/385-the-supreme-federal-court-rules-against-...>, 19 Eylül 2014'te erişildi). Normal koşullarda federal anayasanın 93.maddesi Yüksek Mahkeme'yi Federal Yönetim ile bölgesel yönetimler, vilayetler

veya başka kurumlar arasında ortaya çıkabilecek ihtilafların çözüme bağlanması, anayasa maddelerinin yorumlanması konularında Federal Yüksek nihai merci olarak kabul etmektedir.

Federal Petrol Bakanlığı'nın IKBY'nin petrol satışını önlemeye bir diğer tedbiri deniz taşımacılığı yapan şirketlerin faaliyetlerini önleme girişimi olmuştur. Bu çerçevede Eylül 2014'te yapılan açıklamada Bakanlık Ceyhan'dan Bölgesel Yönetim'ce sevk edilen petrolün taşınmasını yapan Yunanistan merkezli Marine Management Services (MMS) şirketine dava açarak 318 milyon Dolar'lık bir zarar ziyan talebinde bulunduğunu ilan etmiştir (MOO Announcement 2014, ([https:// www.oil.gov.iq/index.php?name=News&file=article&sid=350](https://www.oil.gov.iq/index.php?name=News&file=article&sid=350), 04 Eylül 2014'te erişildi)¹. Taraflar arasında yapılan yoğun görüşmeler neticesinde MMS, taşıma sözleşmesinin sona ermesinden sonra Bölgesel Yönetim ile çalışmayacağını ve gemilerini kiraya vermeyeceğini kabul etmiştir. Bunun üzerine karşılık olarak da Federal Petrol Bakanlığı MMS'ye karşı açtığı davasını geri çekmiştir (MOO Announcement, 2015, <https://www.oil.gov.iq/index.php?name=News&file=article&sid=472>, 05 Temmuz 2015'te erişildi).

Buna ilave olarak SOMO tüm petrol alıcılarına nota göndererek Bölgesel Yönetim'in petrol satışlarını yetkisiz ve kaçakçılık olarak nitelendirip Bölgesel Yönetim ile petrol ticareti yapmamalarını, ticaret yapan şirketlerin tespit edilmesi halinde bu şirketler hakkında yasal yollara başvurulacağını ve SOMO tarafından kendilerine petrol satışı yapılmayacağını bildirmiştir. Bu girişimler bir dereceye kadar karşılık bulmuştur. Zira Bölgesel Yönetim doğrudan rafinerilere ulaşamadığı gibi satılan petrol de her pazara açık bir şekilde ulaşamamış ve ağırlıklı olarak İsrail'e petrol ticaret şirketleri üzerinden satılmıştır. Gelinen noktada Federal Yönetim'in IKBY'nin uluslararası piyasaya petrol satışını önleme girişimlerinin istenilen sonucu vermediğini idda etmek

¹ MMS şirketi IKBY'nin sevk ettiği petrolün deniz taşımacılığını yürüten şirket olup taşımacılıkta kullanılan United Leadership, the United Emblem, the United Kalavrvt, the United Carrier and the United Dynamic adlı gemileri işletmektedir, <https://www.oil.gov.iq/index.php?name=News&file=article&sid=350>,

mümkündür. Nitekim IKBY 2014 yılının ortasından itibaren Ceyhan boru hattından aylık yaklaşık 13 milyon varil petrol satışı gerçekleştirmiştir.

5.4.1 Irak Türkiye Petrol Boru Hattı Anlaşması'na göre Türkiye ve Irak'ın Yükümlülükleri

Federal Yönetim, Bölgesel Yönetim'in Türkiye ile Kasım 2013'de boru hattıyla petrol taşıma anlaşması yapmasına ilk etapta resmi tepki göstermekle yetinmiştir. Ancak Mayıs 2014'te Ceyhan'dan petrol satışının başlamasıyla Federal Yönetim'in Türkiye'ye olan tutumu sertleşmiştir. Daha önce de belirtildiği üzere Federal Yönetim Türkiye'yi ITPBH Anlaşması'nı ve 1946 tarihli Dostluk, İyi Komşuluk Anlaşması'nı ihlal ederek Irak'ın iç işlerine müdahale etmekle suçlayıp ulusal egemenliğine saygı göstermesi gerektiğini açıklamıştır. Daha sonra Türkiye ve BOTAŞ aleyhine ITPBH Anlaşmasını ihlal ettiği gerekçesiyle 2010 tarihli ek protokolün 10.maddesine dayanarak uluslararası tahkime gitmiştir.

Kerkük-Ceyhan Petrol Boru Hattı olarak da adlandırılan hat iki ülke arasında imzalanan 27 Ağustos 1973 tarihli ITPBH Anlaşması ile hayata geçmiştir. Hat 1976 yılında işletmeye alınmakla birlikte kuruluş kapasitesi olan 35 milyon ton/yıl'dan 46,5 milyon tona çıkarılmış ve 1987 yılında işletmeye alınan ikinci hat ile hattın kapasitesi 70.9 milyon ton/yıl'a çıkarılmıştır. Başka bir deyişle 40 ve 46 inçlik iki hattın oluşan sistemin günlük nominal taşıma kapasitesi yaklaşık 1.4 milyon varil/gün olmuştur (BOTAŞ 2015, <http://www.botas.gov.tr>, 27 Mart 2017'de erişildi). Söz konusu anlaşma en son 19 Eylül 2010'da imzalanan ek protokol ile 15 yıl geçerli olmak üzere yenilenmiş ve ek protokol 28 Mayıs 2011 tarih ve 27947 sayılı resmi gazetesinin mükerrer sayısında yayınlanmıştır. Bölgesel Yönetim'in Ceyhan hattından petrol satışı ise Doğal Kaynaklar Bakanlığı ile T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı arasında yapılan 27 Kasım 2013 tarihli taşıma sözleşmesine istinaden başlamıştır. Bu anlaşma kapsamında Bölgesel Yönetim'e 40 inçlik hat tahsis edilmiştir. Dolayısıyla söz konusu hatlar petrolün uluslararası piyasaya taşınması nedeniyle Irak ekonomisi için hayati önem arz etmektedir. (Dalar 2015 : 61)

Bu noktada Irak federal anayasasının 110. maddesinin hatırlanması yerinde olacaktır. Çünkü söz konusu maddenin 1. fıkrasına göre uluslararası sözleşmelerin, anlaşmaların müzakeresi, imzalanması ve onaylanması Federal Yönetim'in münhasır yetkisindedir. Buna ek olarak federal anayasanın gerek bölgelerin yetkisini düzenleyen 5. bölümünde (116-121.maddeler) gerekse de Federal Yönetim ile paylaşılan yetkileri içeren 114. maddesinde Bölgesel Yönetim ile herhangi bir bölgeye bağlı olmayan vilayetlerin, uluslararası bir anlaşma veya sözleşme yapma yetkisi olduğu doğrudan veya dolaylı olarak belirtilmemektedir. Uluslararası hukuk açısından bakıldığında önemli olan husus federal anayasanın federe devletlere bu konuda yetki verip vermediğidir. Nitekim eğer federal devlet anayasası ve ilgili yasaları federe devletlere bu konuda yetki veriyorsa diğer uluslararası hukuk kişileri ile federe devletlerin bir anlaşma yapması uluslararası hukuk açısından sorun teşkil etmemektedir. Burada dikkat çeken nokta federe devletin uluslararası hukuk kişiliğine sahip olup olmamasından ziyade belirli alanlarda yeterli yetkiye ve uluslararası yükümlülüklerini yerine getirme yeteneği ile donatılmış olup olmadığıdır. Uluslararası hukuk kişiliğine sahip olmamakla beraber bu iki özelliğe sahip olan federe devletin diğer uluslararası hukuk kişileri ile anlaşma yapabileceği kabul edilmektedir (Pazarcı 1990 : 153). Başka bir deyişle Irak federal anayasasının yukarıda belirtilen ilgili maddelerinde Bölgesel Yönetim'e bu yetki ve irade verilmediğinden Federal Yönetim'in ikili veya çok taraflı uluslararası anlaşma ve sözleşmelerde Irak'ı münhasıran temsil yetkisine sahip otorite olduğu anlaşılmaktadır.

Nitekim ITPBH Anlaşması'nın ek protokolünün başlangıç kısmında Taraf olarak Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ni Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın ve Irak Cumhuriyeti'ni Federal Petrol Bakanlığı'nın temsil ettiği belirtilmektedir. Ayrıca protokolün 1. maddesinde icracı kuruluşlar olarak Irak adına SOMO ve NOC Türkiye adına BOTAŞ belirtilmiştir. Bu kapsamda Bölgesel Yönetim bünyesinde yetkili herhangi bir kuruma yer verilmemiştir. Dolayısıyla boru hattından taşınan Irak petrolünün Ceyhan Terminali'nde uluslararası piyasaya satışından SOMO, petrolün pompalanması vs. operasyonel yönetiminden NOC Irak Federal Petrol Bakanlığı adına yetkili ve sorumlu kuruluşlar olmaktadır.

Federal Yönetim'in Türkiye'nin ihlal ettiğini ileri sürdüğü veya Türkiye'nin Irak'a yükümlülüğü olarak gördüğü 2.4 maddesi ise Kerkük-Ceyhan arasındaki boru hattı sisteminin, terminalin ve tankların münhasıran Irak'tan gelen petrolün taşınması ve yüklenmesine tahsis edildiğini içermektedir. Bununla birlikte Ceyhan terminalinin depolama kapasitesinde belli bir süre kayda değer atıl bir kapasitenin bulunması halinde BOTASŞ tarafından bu anlaşmaya taraf olmayan üçüncü kişilere depolama ve liman hizmeti verilmesi kabul edilmiştir. Ancak bunun için sistemin doğru şekilde çalışmasının engellenmemesi ve Irak tarafının tüm kapasiteyi kendi petrolünü taşıması için kullanım hakkının kısıtlanamayacağı şartı getirilmiştir. Bununla birlikte Türkiye ve Irak tarafının böyle bir imkanın olup olmadığını inceleyip mukabık kalmaları da gerekmektedir. Dolayısıyla boru hattı sistemi, BOTASŞ'ın anlaşmaya taraf olmayan üçüncü kişilere hizmet verme imkanının kapsamı dışında tutulmuştur. Ayrıca anlaşmaya taraf olmayan üçüncü kişiye BOTASŞ'ın depolama ve liman hizmeti verebilmesi Irak tarafının rızasının alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu çerçevede anlaşmaya taraf olmayan üçüncü kişi ek protokolde tanımlanmamış olsa da IKBY'nin bu kapsamda Irak tarafınca değerlendirilmeyeceği açıktır.

Nitekim gerek 1973 tarihli anlaşmada gerekse de takib eden ek protokolde Irak'ı temsilen kurumlar zikredilmezken 2010 tarihli ek protokolde SOMO ile NOC'a yer verilmesi, 1970'lerden itibaren boru hattıyla petrol ticaretinde izlenen yönetim şeklinin ve uygulamanın 2005 tarihli federal anayasa ile ortaya çıkan yeni koşullara uyarlanmasını göstermektedir. Bölgesel Yönetim ile süregelen hidrokarbon kaynaklı yönetsel ve mali ihtilaflar dikkate alındığında Federal Yönetim'in bu değişiklik ile yetki konusunda politik veya hukuki herhangi bir muğlaklığın önüne geçmeyi amaçladığı ve Türkiye'ye bunu teyid ettirmek istediği ileri sürülebilir.

Ek protokol aynı zamanda boru hattından yıl bazında geçecek minimum tonajı da güncellemiştir. Ek protokolün 3.2 maddesi ile Irak tarafının yıllık taşıma yükümlülüğü *2010 yılında 22 milyon ton, 2011 yılında 27 milyon ton, 2012 yılında 32 milyon ton ve 2013 ve sonrasında ise yılda 35 milyon ton olacak* şekilde belirtilmiştir. Ayrıca ek protokolün 4.5 maddesinde hattın kullanımı için *Irak'ın Türkiye'ye yapacağı ödemenin mücbir sebepler haricinde asgari taşıma taahhüdünden az olmayacağı* da belirtilmiştir. Dolayısıyla da

garanti edilen minimum tonajın altındaki sevkiyatlar için de yine asgari taşıma taahhüdü karşılığı bedelinin ödeneceği kabul edilmiştir.

Tablo 5.6: ITPBH'dan Pompalanan Yıllık Petrol Miktarı

	Tahhüt Edilen Tonaj BBL (BİN)			Gerçekleşen Tonaj BBL (BİN)		
	Yıllık TON	Yıllık BBL	Günlük	Yıllık	Günlük	Gerçekleşme %
2016	35.000	258.615	709	189.439	519	73
2015	35.000	258.615	709	192.426	527	74
2014	35.000	258.615	709	55.984	153	22
2013	35.000	258.615	709	91.883	252	36
2012	32.000	236.448	648	134.506	369	57
2011	27.000	199.503	547	163.276	447	82
2010	22.000	162.558	445	144.590	396	89

Gerçekleşen Tonaj Botaş'ın websitesinden alınmıştır. Ton-varil faktörü 7.389 alınmıştır. 2014 yılı verileri Mayıs ayından itibaren IKBY tarafından sevk edilen petrolü göstermektedir. Buna 2016 yılında SOMO'nun 700 bin varil Kerkük petrol sevkiyatı dahildir.

Bu çerçevede yukardaki 9 Nolu tablo Irak'ın yıllık sevkiyat taahhünü ve gerçekleşen sevkiyatı göstermektedir. Görüldüğü üzere Irak tarafının günlük ortalama sevkiyat yükümlülüğü yıllar itibariyle sırasıyla 445 bin, 547 bin, 648 bin, 2013 ve sonrası için 709 bin varil olmaktadır. 2010-11 yıllarında Irak tarafı tahhüdünü %80-90 bandında gerçekleştirirken 2012 yılından itibaren ise sevkiyatlarda yaklaşık %50 düzeyinde ciddi bir düşüşün yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu düşüşte Federal Yönetim ile Bölgesel Yönetim arasında süregelen bütçe paylaşımı sorunlarına bağlı olarak Kerkük petrolerinde sevkiyat sorunlarının yaşanması, IKBY'nin federal bütçeden hissesine düşen payını kısmen veya tamamen alamaması ve petrol şirketlerinin kontratları gereği alacaklarını IKBY'nden tahsis edememeleri nedeniyle üretim problemleri yaşanması etkili olmuştur. 2014 yılına ait gerçekleşen sevkiyat miktarı ağırlıklı olarak IKBY'nin petrol satışını göstermektedir. Buna dönem dönem Federal Yönetim ile Bölgesel Yönetim arasındaki mutabakatlara bağlı olarak Kerkük-Khurmala Sahası'ndan çıkarılan petrol de dahil olmuştur. Zira bu sahadan çıkarılan petrolün bir kısmı Kar Rafinerisi'ne satılırken kalan kısmı da Ceyhan Hattı'na verilmiştir. Hattın yaklaşık 1.4 milyon bbl/gün olan kapasitesi dikkate alındığında hattın genel olarak planlanan düzeyde etkin ve verimli kullanılmadığı dolayısıyla Irak'ın Türkiye'ye olan asgari taşıma taahhüdünü içeren yükümlülüğünü yerine getiremediği anlaşılmaktadır.

Ancak Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrasında uygulanan yaptırımlar, ambargolar nedeniyle 1990-97 döneminde ve ABD'nin 2003 yılındaki müdahalesi sonrasında 2003-

2007 yılları arasında söz konusu hattın petrol taşıması yapılmadığı bilinmektedir. Dolayısıyla bu dönemlerde Türkiye'nin hattın yapımında öngörülen ekonomik verimlilikten faydalanmanın aksine telafisi ağır ciddi bir ekonomik külfete katlandığı göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim ek protokolün 2.1 maddesinde de belirtildiği üzere *her ülkenin hattın kendi sınırları içerisinde kalan kısmına ait bakım, onarım, işletme, yönetim, finansman ve diğer tüm gereksinimleri karşılayacağı* yer almaktadır.

5.4.2 Irak'ta Yönetimler Arasındaki Petrol İhtilafının Türkiye'nin Irak Türkiye Petrol Boru Hattı Politikasına Etkisi

Petrol ve doğal gaz boru hatları, devletlerarası ilişkilerde sadece enerji arzı güvenliği açısından önem taşıyıp aynı zamanda ekonomik, politik ve güvenlik boyutuyla da uluslararası enerji politikalarının en önemli konularından birini oluşturmaktadır. Türkiye ile Irak arasında 1973 tarihli anlaşma ile gerçekleşen Kerkük-Ceyhan petrol boru hattı da iyi komşuluk ilişkileri temelinde iki ülke arasındaki ekonomik ve politik ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla hizmet etmiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerde zaman zaman dalgalanmalar yaşansa da boru hattı politikası istikrarını ve önemini koruyan bir özelliğe sahip olmuştur. Nitekim hattın 1973'deki kapasitesi 1987'ye gelindiğinde iki katına ve hat sayısı da ikiye çıkmıştır. Irak'ın 2005 anayasası ile federal sisteme dönüşü sonrasında yönetimler arasında ortaya çıkan hidrokarbon kaynaklı yönetsel ve mali problemleri Türkiye Irak'ın iç meselesi olarak değerlendirmiştir. Türkiye'nin ilk olarak 2013 yılında Bölgesel Yönetim ile hidrokarbon anlaşmaları yapması ve 2014 yılında Bölgesel Yönetim'in Ceyhan hattından uluslararası petrol ticaretine başlaması iki ülke arasındaki ilişkileri farklı bir boyuta taşımıştır. Federal Yönetim bu girişimi önlemek amacıyla Türkiye aleyhine 2010 tarihli ek protokolüne istinaden uluslararası tahkime başvurmuştur. Bu süreçte T.C Enerji ve Doğal Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız Türkiye'nin Irak'tan gelen petrolü bir ayırma tabii tutmadan bütün olarak Irak petrolü olarak kabul ettiğini ve tüm işlemlerin yine Irak adına yapıldığını açıklamıştır (Hürriyet 2015, <http://www.hurriyet.com.tr/taner-yildizdan-kuzey-irak-aciklamasi-28201135>, 18 Mayıs 2015'te erişildi)

Türkiye'nin 2013 yılının sonundan itibaren ortaya koyduğu bu hamlede sözleşmesel yükümlülükler veya ekonomik perspektiften gerekçeler ele alınabileceği gibi esas olarak Suriye'deki gelişmeler de göz önünde bulundurulduğunda 1980'lerden itibaren PKK'nın terör faaliyetlerine karşı izlediği meşru güvenlik politikasının temel rol oynadığı olduğu öne sürülebilir. Zira özellikle iki yönetim arasındaki bütçe paylaşım sorunları nedeniyle zaman içerisinde ağırlaşan finansal sıkıntıların Bölgesel Yönetim nezdindeki olumsuz sonuçlarının PKK'nın bu bölgede alan hakimiyetine götürecektir. Koşulları doğurma potansiyeli taşıması Türkiye'yi bu sorunlara daha hassasiyetle eğilmeye zorlamıştır. Türkiye'nin Bölgesel Yönetim'e Ceyhan petrol boru hattından petrol satışına izin vermesi bu koşulların etkisinde gerçekleşmiştir. Nitekim memur maaşlarının ödenmesinde yaşanan sorunların da etkisiyle 2014 yılından itibaren IŞİD'e karşı yürütülen mücadelede peşmergeler yerine PKK'nın sahada yer alma çabası Türkiye'nin haklılığına örnek olarak verilebilir. Ayrıca Federal Yönetim'in daha önce peşmergelere, Federal Savunma Bakanlığı'na bağlı güçler olmaması nedeniyle, maaş ödemesini reddetmesine rağmen ilk defa 2015 yılında yaklaşık 1 milyar Dolar'lık pay ayırması yine Türkiye'nin kaygısındaki haklılığını göstermektedir. Bu iki örnek bile Irak'ta hidrokarbon kaynaklı ihtilafların yol açtığı sorunların bölgesel istikrar ve güvenlik üzerinde ne denli etkili olduğunu göstermektedir.

Türkiye'nin güvenlik politikalarındaki sürekliliği görmek amacıyla Irak ile ilişkilerini 1980'lere kadar götürmek mümkündür. Bu süreçte Türkiye bir yandan iyi komşuluk ilişkileri temelinde Irak ile ekonomik ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesini benimserken aynı zamanda PKK'nın Türkiye'ye karşı faaliyetlerini önlemek amacıyla KDP-KYB ile de dönemsel ilişkiler kurmuştur. Örneğin 1983'ten itibaren PKK'nın Türkiye'ye karşı Irak'ın Kuzey bölgesinden yönelen terör faaliyetlerini önlemek amacıyla Irak ile "Sınır Güvenliği ve İşbirliği Anlaşması" yapılmıştır. Bu anlaşma taraflara, birbirlerine önceden haber vermek koşuluyla karşılıklı olarak topraklarında sıcak takip yapma hakkı tanımıştır (Erhan ve Kürçüoğlu 200: 133).

Irak'ın 1990'da Kuveyt'i işgali sonrasında Türkiye, Irak'ın Kuzey bölgesindeki gelişmeleri yakından takip etmek, PKK'nın varlığını kırmak için düzenlenen sınır ötesi operasyonlarına ABD'nin sessiz kalmasını ve KDP-KYB'nin yakınlığını sağlamak

amacıyla Temmuz 1991'de 91-1993 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla Çekiç Güç'ün Türkiye'de bulundurulmasına izin vermiştir (Oran 1998: 80). Çekiç gücün yerleşmesinin ardından Cumhurbaşkanı Özal, Türkiye'nin aleyhine bir gelişmenin olmasını önlemek ve bölgedeki gelişmeleri yakından takip etmek amacıyla KDP lideri Mesut Barzani ve KYB lideri Celal Talabani'yi Temmuz 1992'de Ankara'ya davet ederek kendilerine kırmızı pasaport vermiştir (Uzgel 2001: 263). Buna karşın aynı dönemde Ekim 1992'de Irak'ın Kuzeyi'nde Irak'ta federe devlet kurulduğunun ilanına Türkiye, Suriye ve İran ile birlikte bölgede bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasına izin verilmeyeceği mesajı da verilmiştir (Özdağ 1999: 98).

Belirtilebilecek bir diğer girişim de 1994'de KDP ile KYB arasında yaşanan ve Habur gelirlerinin paylaşım sorunundan kaynaklanan çatışmalar üzerine Türkiye'nin devreye girmesidir. Türkiye bu çatışmadan PKK'nın bu çatışma ortamından faydalanarak Türkiye aleyhine bir avantaj elde etmesini önlemek amacıyla çatışmaların sona ermesi için KDP ve KYB'yi Silopi'de bir araya getirmiştir. Nitekim bunun akabinde taraflar ABD'nin devreye girmesiyle Ağustos 1995'teki Dublin Zirvesi'nde anlaşmaya varmışlar ve bu görüşmenin neticesinde bölgedeki otorite boşluğunun doldurulması, PKK'nın bölgedeki varlığının hiçbir tarafa fayda sağlamadığı vurgulanarak Türkiye'nin meşru güvenlik endişelerinin dikkate alınması hususlarında ortak bir tavır sergilenmiştir (Oran 1998: 70-172). KDP-KYB arasında 1996'da çatışmaların tekrar başlaması üzerine bu kez taraflar Ankara'da Ekim 1996'da Türkmenlerin de katıldığı bir toplantıda bir araraya gelmeleri sağlanmıştır (Uzgel 2001: 265-267).

2003 Martında ABD'nin Irak'ı işgali sonrasında ise Türkiye için Irak gelişmeleri, PKK faaliyetlerinin daha yakından izlenmesi, Kerkük'ün statüsü, Türkmenlerin durumu gibi konular ön plana çıkmıştır. Ayrıca Irak'ın yeni döneminde de Türkiye Irak'ın toprak bütünlüğünü, siyasi bağımsızlığını ve federal anayasa temelinde adil işleyen bir sistemin önemini ifade ederken aynı zamanda Irak'ta kalıcı istikrarın ve güvenliğin Türkiye için önemine dikkat çekmiş ve Irak'tan öncelikli beklentisinin PKK'nın Türkiye'ye yönelik terör faaliyetlerinin önlenmesi ve bertaraf edilmesi olduğunu vurgulamıştır. Buna bağlı olarak Türkiye, Irak makamlarınca federal

anayasanın 7. maddesindeki yükümlülükler yerine getirilmediği müddetçe uluslararası hukuktan kaynaklanan meşru müdafaa hakkı çerçevesinde ulusal güvenliğini korumak için gerekli tüm tedbirleri almayı sürdüreceğini ilan etmiştir. Bu bağlamda IKBY ile ilk üst düzey görüşmelerin gerçekleşmesinde de yine güvenlik öneml bir rol oynamıştır. Taraflar arasında ilk üst düzey görüşme Mayıs 2008’de Neçirvan Barzani, Murat Özçelik ve Ahmet Davutoğlu arasında gerçekleşmiştir. Ekonomi ve politika alanında işbirliğinin yanısıra PKK’ya karşı barışçıl çözüm de bu görüşmelerin bir parçası olmuş ve aynı yıl ABD’nin de katılımıyla Türkiye, Irak, IKBY arasında Irak topraklarında PKK’nın terör faaliyetlerini bitirmek amacıyla işbirliğinin geliştirilmesini öngören Üçlü Mekanizma kurulmuştur (Charountaki 2012: 193).

Türkiye 2003 sonrasında iki yönetim arasındaki hidrokarbon kaynaklı sorunları Irak’ın iç meselesi olarak kabul etmiştir. Bu nedenle de yeni anayasanın kabulü sonrasında Irak’taki tüm oyuncular ile daha kapsamlı ve bütüncül bir iletişim kurulmuştur. Bu bağlamda Türkiye Sunni Arapların 2005 seçimlerini boykot etmemeleri için girişimlerde bulunmuş, Şii gruplar ve büyük Ayetullah Sistani ile görüşülmüştür. Irak hükümetleri ile siyasi ve ekonomik ilişkileri geliştirme yoluna gitmiştir. Örneğin 2008 yılında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi kurulmuştur (Demiryol ve Pekşen 2018: 142). Türkiye Bölgesel Yönetim’in 2007’den itibaren çeşitli petrol sahalarıyla ilgili anlaşma yapma davetini karşılıksız bırakmıştır. Buna ek olarak Türkiye IKBY’den ne karayoluyla ne de boru hattıyla herhangi bir şekilde petrol alımı dahi yapmamıştır. Aksine yine IKBY’nin akaryakıt ihtiyacının karşılanması amacıyla 2012’de Türkiye üzerinden sadece transit ticaret faaliyetine izin vermiştir. Başka bir deyişle net petrol ithalatçısı olan Türkiye özellikle boru hattından piyasa koşullarına kıyasla daha avantajlı şartlarda petrol alım fırsatına sahip iken bu konuda bir girişimde bulunmadığı gibi IKBY tarafından bu yönde sunulan teklifler de geri çevrilmiştir. TEC’in petrol anlaşmaları ise ExxonMobil sonrası gelişme olup yaklaşık 40 uluslararası şirketin bu bölgeye girmesinden sonra gerçekleşmiştir. Ancak Suriye’deki gelişmeler de dikkate alındığında süreç içerisinde söz konusu ihtilafın etkisiyle derinleşen bütçe problemlerinin 2013 yılından itibaren Bölgesel Yönetim bünyesinde bir kaosa veya istikrarsızlığa yol açma potansiyeli taşıması ve bunun PKK’nın bu bölgede etkinliğini arttırmasına hizmet edecek olması, Türkiye açısından tehdit olarak kabul edilmiştir.

Dolayısıyla da Türkiye'nin 2013 yılı sonunda yapılan anlaşma ile Bölgesel Yönetim'e boru hattından petrol satışına izin vermesi ulusal güvenlik politikasının ekonomik yöntemlerle desteklenmesi amacı taşıdığı savunulabilir.

Tabi bu gelişme karşısında Federal Yönetim'in tahkim adımı doğal olarak sözleşmesel yükümlülüklerin karşılıklılığını da gündeme getirmeyi yerinde kılmaktadır. Özellikle uzun süre etkin ve verimli kullanılmayan hattın 2005 anayasasının kabulünden sonra süregelen hidrokarbon kaynaklı ihtilaflar nedeniyle gelecek yıllarda da kullanılabilceğini şüpheye düşüren koşulların hakim olması Irak'ın sorumluluğunu önemli kılmaktadır. Bununla ilintili olarak hattın yapım maliyeti, ekonomik ve teknik ömrü de göz önünde bulundurulduğunda ilerleyen dönemlerde hattın istenilen kapasitede çalışmaması Türkiye'nin ilave maliyete katlanacağı anlamına gelmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin kendi sınırları boyunca uzanan hattın yapım, bakım, onarım vs masraflarını üstlenmesi Irak'ın minimum sevkiyat taahhüdü ile bağlantılıdır. Dolayısıyla hattın uzun süre atıl kalması, yatırımın fırsat maliyeti, yenilenmesi gibi hususlar Türkiye'yi telafisi ağır bir maliyet ile karşı karşıya bırakmaktadır. Neticede ek protokolün 2.1 ile 3.2 maddelerinin karşılıklı fayda maliyet ilişkisi çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği savunulabilir.

Buna karşın ek protokolün ilgili maddesinde mücbir sebep hallerinde doğrudan engellendiği veya geciktirildiği oranda yükümlülüklerin kısmen veya tamamen askıya alınması kabul edilmiştir. Dolayısıyla da Irak tarafınca 1990'daki savaşı ve sonrasında yaşanan ambargolar hattın anlaşma şartlarına göre kullanılmamasına dayanak olarak gösterilmesi mümkündür. Ancak Irak'ın 1990'da Kuveyt'i işgalinin ve sonuçlarının uluslararası hukuk açısından mücbir sebep ilkesi ile bağdaştırılabilmesi sorgulanabilir niteliktedir. Zira uluslararası hukuk açısından herhangi bir meşru dayanak olmadan Kuveyt'e karşı askeri güç kullanan ve sonuç olarak uluslararası yaptırıma yol açan Irak'ın kendisi olmuştur.

Bu nedenledir ki özellikle BM Güvenlik Konseyi'nin 3 Nisan 1991'de almış olduğu 687 sayılı kararda Irak'ın 1991 Kuveyt'i işgali nedeniyle doğal kaynaklara, çevreye, üçüncü ülke vatandaşlarına, kuruluşlarına, yabancı hükümetlere doğrudan

verilen zarar ve ziyanın, oluşan kayıpların telafisi için Irak'ın petrol ve petrol ürünlerinin ihracından elde edilen gelirden belli bir oranda Tazmin Fonu'na aktarılması kabul edilmiştir. Bu oran %5 olarak tayin edilmekle birlikte Güvenlik Konseyi'nin 22 Mayıs 2003 tarihli 1483 sayılı kararıyla bu Tanzim fonu'na doğalgaz ihracından edilecek gelirlere aktarılması dahil edilmiştir. Hâlihazırda bu uygulama geçerliliğini korumaktadır. Dolayısıyla da Türkiye, Kuveyt'in işgali sonrasında 661 sayılı Güvenlik Konseyi kararı ile uygulanan ambargo ve yaptırımlardan dolayı doğrudan etkilenmiş ve boru hattının atıl kalması nedeniyle de doğrudan zarara uğrayan taraflardan biri olmuştur.

Bu açıdan bakıldığında Türkiye ilk defa yazılı olarak 5 Ağustos 1996'da BM Şartı'nın 50.maddesine istinaden Irak'a komşu ülke olarak söz konusu ambargodan doğrudan ve telafisi ağır şekilde etkilendiğini içeren diplomatik notasını (Diplomatic Note Verbale) BM Genel Sekreterliği'ne sunmuştur. Notada, BM tarafından değerlendirilmek üzere 1990-1996 ortası arasındaki kaybın yaklaşık 27 milyar Dolar olduğu bildirilmiştir. Bu yolla Türkiye, Ürdün örneğinden hareketle Irak'tan petrol ithalatına yeşil ışık yakılacağı ve bu alaktan bedelinin tahsil edeceğini beklemiştir. Ancak bu talep sürekli geçiştirilmiştir (Volcker ve Gladstone 2005: 229-230)¹. Buna karşın Türkiye'nin başvurusundan önceki yıl Güvenlik Konseyi 1995 tarihli 986 sayılı karar ile 661 sayılı kararı kısmen revize ederek Irak'ın, boru hattı taşıma bedelinin de karşılanması suretiyle Ceyhan Boru Hattı'ndan ve Basra'daki Mina Al Bakr Terminali'nden petrol satışı yapması kararı alınmıştır. Bu çerçevede, SOMO ile BOTAŞ arasında Aralık 1996-Mart 2002 yılları arasında yapılan bir dizi protokol ile boru hattının kullanım tarifesinin karşılanması adına toplam 318 milyon Dolar ödenmesi kararlaştırılmıştır (Volcker ve Gladstone 2005: 228). Ancak 986 sayılı karar çerçevesinde yapılan bu satışın Türkiye'nin uğradığı zarar ziyanın da karşılanması adına alınmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bu tutarın ambargodan dolayı boru hattının yıllar

¹ Ürdün BM Şartı'nın 50.maddesine istinaden 661 sayılı kararın akabinde 20 ağustos 1990'da Güvenlik Konseyi'ne başvurarak ambargo kararından köklü şekilde etkilenecekleri yıllık kayıplarının 1.5 milyar Dolar olacağını ayrıca petrol ihtiyaçlarının olduğu gibi Irak'tan karşılandığını ve ambargonun Ürdün için uygulanmaması talep edilmiştir. Güvenlik Konseyi bu talebe olumlu veya olumsuz bir yanıt vermemiştir. Buna karşın Ürdün'ün Irak ile olan ticareti 2003 yılına kadar devam etmiştir (Volcker ve Gladstone 2005, s.190-227)

İtibariyle etkin ve verimli kullanılmaması nedeniyle Türkiye'nin doğrudan katlandığı ekonomik kaybı bir ölçüde telafi etmekten de uzak olduğu belirtilebilir.

Buna ek olarak ABD'nin 2003 yılında işgali sonrasında ülkenin yeniden yapılanma sürecine girmesi ve bu süreçte oluşan otorite boşluğu mücbir sebep olarak gösterilebilir. Ancak takip eden yıllarda özellikle yeni hükümetin kurulmasından sonra Bölgesel Yönetim ile Federal Yönetim arasında 2006 yılından itibaren sürekli olarak gündemde olan federal petrol ve gaz yasası konusunda bir çözüme ulaşılamamasının politik kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır. Neticede 2006 yılından itibaren İKBY'nin Ceyhan hattı'ndan petrol satışına başladığı 2014 yılına kadar yaklaşık 8 yıl geçmiştir. Buna rağmen taraflar arasında bir uzlaşmaya varılmaması Irak'ın ITPBH anlaşması kapsamında Türkiye'ye olan yükümlülüklerini yerine getirmesi açısından ucu açık belirsiz bir süreç anlamı taşımaktadır. Başka bir açıdan bu belirsizliğin daha kaç yıl süreceği ve bunun doğal sonucu olarak boru hattının ne zaman tam olarak anlaşma koşullarına göre kullanıma alınacağı belirsizlik taşımaktadır.

Irak'ın, salt ticari açıdan bakıldığında bile, basiretli tüccar olarak Türkiye'nin uzun yıllardır maruz kaldığı zarar ziyana en aza indirmek amacıyla boru hattının etkin ve verimli kullanımı için uygun adımları en kısa sürede atmasına yönelik Türkiye'de bir beklenti oluşması ticari gelenek açısından doğaldır. Bu hassasiyet, aynı zamanda iyi komşuluk ilişkilerinin gözetilmesi adına da önem taşımaktadır. Kaldı ki 9 Nolu tabloda da görüldüğü üzere 2015-2016 yıllarında Irak'ın boru hattından sevkiyat miktarı hattın %70 düzeyinde bir verimlilikle kullanıldığını göstermektedir. Dolayısıyla da Federal Yönetim ile Bölgesel Yönetim arasında federal petrol-gaz yasası veya petrolün satışı konusunda uzlaşmaya varılması halinde artan üretimle ITPBH anlaşmasında kabul edilen minimum taşıma taahhüdünün Irak tarafından karşılanabileceği rahatlıkla görülebilmektedir. Bunun ötesinde gerek Bölgesel Yönetim'in kontrolündeki gerekse de NOC'un yönetimindeki mevcut veya yeni üretim sahalarından, en azından lojistik ve ekonomik olarak tahsisi uygun olan sahalarından çıkarılacak petrolün de Ceyhan Hattı'na sevki durumunda minimum taşıma taahhüdünün üzerine çıkılabilecektir. Böylelikle Irak tarafınca ITPBH anlaşmasından doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesi adına Ceyhan hattının en etkin ve verimli şekilde kullanımı sağlanmış olabilecektir.

Neticede IKBY'nin Ceyhan hattından petrol sevkiyatına başlaması, Irak'ın süregelen belirsiz koşullarında boru hattının ITPBH Anlaşması'nın şartlarına göre kullanılamaması nedeniyle Türkiye'nin uzun yıllardır maruz kaldığı zarar ziyanı en aza indirmesine katkı sağladığı belirtilebilir. Buna ek olarak daha önce de belirtildiği üzere petrol tahsisi ve bütçe paylaşımları konusunda bütçe kanunlarında dolaylı yoldan da olsa Bölgesel Yönetim ile Federal Yönetim arasında geçici çözümler üretilmiştir. Bu nedenle de Bölgesel Yönetim'in Ceyhan hattından petrol sevkiyatının bu çözüm dairesinde yürütüldüğü de iddia edilebilir.

Ayrıca Irak Federal Yüksek Mahkemesi'nin federal anayasanın 93.maddesindeki yetkisine rağmen Haziran 2014'teki kararında bir değerlendirme yapmayı kendisinin yetkisiz olduğunu içeren beyanı da çözüm yerine mevcut belirsizliğe hizmet etmiştir. Bu noktada önemli bir gelişme ise Basra İl Konseyi (BİK) ile İran arasında 2015 yılında 19.821 mmcm/gün doğal gaz alım satım anlaşması yapılmasıdır. Bu anlaşmanın Irak ile İran arasında 2013 yılında yapılan ve günlük yaklaşık 25 mmcm doğal gaz satışını içeren anlaşmadan bağımsız olarak yapıldığı ifade edilmektedir (Damianova 2015: 28). Doğal gazın boru hattıyla taşındığı dikkate alındığında Basra İl Konseyi'nin Merkezi Yönetim'den ayrı olarak sınır aşan bir anlaşma yapması, IKBY'nin boru hattıyla petrol ticareti yapması ile aynı nitelikte olduğunu iddia etmek mümkündür. Bu nedenle de Federal Yönetim ile Bölgesel Yönetim arasındaki ihtilafların Irak'ın ITPBH Anlaşması'ndan doğan Türkiye'ye yönelik yükümlülükleri de dikkate alınarak en kısa sürede çözüme kavuşturulması gereken bir konu olmaktadır.

Türkiye iyi komşuluk temelinde Irak'ın toprak bütünlüğüne, siyasi bağımsızlığına, ekonomik büyümesine her zaman saygı duymuş ve izlediği politikalar ile bunu göstermiştir. Ceyhan hattı da kurulduğu günden itibaren Irak ile Türkiye arasında ekonomik ve politik ilişkilerin geliştirilmesinde önemli projelerden biri olagelmiştir. Hattın etkin ve verimli kullanılabilmesi iki ülkenin de menfaatlerine hizmet etmektedir. Bu nedenle de petrol ve gaz kaynaklarının tüm Irak halkının refahına, ülke kalkınmasına hizmet edecek şekilde ekonomiye en kısa sürede kazandırılması ve bunun için gerekli düzenlemelerin yapılması Bölgesel Yönetim ile Federal Yönetim'in anayasal yükümlülüğüdür. Ayrıca gerek bölgesel güvenlik ve istikrar açısından komşu

lkeler ile olan ilişkilerin gerekse de ITPBH Anlaşması nedeniyle Türkiye'ye olan yükümlülüklerin bu sorumluluğu Irak'a yükledięini iddia etmek mümkündür.

VI. BÖLÜM

6 MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmada literatür taraması kullanılmakta, tümden gelimci bir yaklaşım kapsamında nitel veriler ve kısmen nicel veriler kullanılmıştır. Konuya ilişkin kitaplar, makaleler, süreli-süresiz yayınlar, resmi kurumların verileri,yayımları, resmi açıklamalar incelenmiştir. Çalışmada birincil ve ikincil kaynaklar kullanılmıştır. Kullanılan kaynaklar İngilizce olmakla birlikte çeviriler veya Türkçe kaynaklara da başvurulmuştur. Çalışma konusunun güncelliği, teknik ve politik yönü, ilgili taraflara ulaşım zorluğu dikkate alınarak kaynakların taranmasında ve seçiminde özellikle objektiflik, tarafsızlık, açık ve net bilgi edinebilme, tutarlılık, uzmanlık vb. gibi hususlar gözetilmiştir.

VII. BÖLÜM

7 BULGULAR VE TARTIŞMA

1850'lerde önce Amerika'da, Latin Amerika ve Rusya'da petrolün çıkarılıp işletilmesi suretiyle ticari hayatın parçası olmaya başlamıştır. Zamanla petrol Avrupa'nın gelişen sanayisi için ihtiyaç duyulan hammaddeler arasında yerini almıştır. Askeri araçlarda kömürün yerine ikame etmesi ve 1.Dünya Savaşı'ndaki rolü ise petrolü devletler için stratejik önemde kılmıştır. Dolayısıyla petrol kaynaklarına sahip olmak veya bu kaynaklara düzenli erişim hem ekonomik ve endüstriyel gelişmenin hem de devletlerin ulusal güvenliğinin parçası olmuştur.

19.yüzyılın başlarından beri enerji, sosyal gelişmenin, ekonomik büyümenin ve endüstrileşmenin köşe taşı olagelmıştır. Petrol denilebilir ki 1.Dünya Savaşı arefesine kadar esas itibariyle aydınlatma, ulaşım gibi sivil amaçlı kullanımı nedeniyle devletlerden ziyade şirketler arası rekabetin parçası niteliğinde bir ticari emtia olma özelliği taşımıştır. Ancak içten patlamalı motorların üretilmesi ve bununla birlikte özellikle 1.Dünya Savaşı'nda askeri araçlarda kömür yerine petrolün etkin bir şekilde kullanılması, petrolü ticari önemine ek olarak, politik ve askeri açıdan stratejik bir emtia yapmıştır.

Nitekim günümüzde küresel enerji ihtiyacının yaklaşık %80'i petrol, gaz, kömür gibi fosil yakıtlardan karşılanmaktadır (World Oil Outlook, 2016, s.10). Ancak, hidrokarbon rezervleri kıt ve söz konusu kaynaklar yenilenebilir nitelikte değildir. Hâlihazırda mevcut teknolojiler ile yapılan arama, üretim ve geliştirme çalışmaları ile Orta Doğu, Latin Amerika, Amerika, Rusya gibi bölgelerde yoğunlaşmıştır (OPEC Statistical Bulletin 2016 : 22-100). Dolayısıyla da enerjinin yaşamdaki bu denli ağırlığı ve etkisi ülkeler açısından ihtiyaçların karşılanması adına enerji güvenliğini ülke

politikalarında önemli bir yere oturmaktadır. Bu politikalar, kimi ülkeler için arz güvenliğinin, kim ülkeler için güç mücadelesinin, kimi ülkeler için de kalkınmanın temel kaynağı olarak görülmektedir. Sudan, Yemen, Libya gibi örneklerde yaşanan ülke içi rekabetin, ihtilafların ve çatışmaların bir sebebi de hidrokarbon kaynaklarının yönetimi veya bu kaynakların sağladığı gelirden yeterince pay alamama konusunda kendini göstermektedir. Kaldı ki, bu nitelikteki çatışma ve ihtilaflar ilgili ülkenin jeostratejik-ekonomik konumu, etnik ve dinsel yapısı, sahip olduğu enerji kaynaklarının önemi vs. nedenlerle bölgesel ve uluslararası politikanın da parçası olabilmektedir.

19. yüzyılın son Osmanlı'nın son döneminden itibaren Osmanlı Mezopotamya toprakları da petrol imtiyazları ile büyük güçlerin rekabet alanı haline gelmiştir. 1. Dünya Savaşı sonrası düzenlemelerde Musul petrollerinin kontrolü özellikle İngiltere ve Fransa arasındaki rekabetin önemli bir parçası olurken Irak'ın oluşumunda petrol etki eden bir faktör olmuştur. Irak gibi etnik ve mezhepsel ihtilafların etkili olduğu, hem de enerji kaynaklarının gerek ülke ekonomisinin temel taşıyıcısı gerekse de dünya enerji profilinde taşıdığı yeri nedenleriyle ülke içi politik rekabet ve çatışmalar, aynı zamanda bölgesel ve uluslararası istikrar ve güvenlik politikalarını da etkileyelemiştir.

ABD'nin Mart 2003'teki işgali sonrasında Irak'ta Baas Rejimi yıkılarak Ekim 2005'de yapılan referandum ile yeni bir anayasa ve yeni bir yönetsel sistem kabul edilmiştir. Böylelikle, Irak'ta federal bir yapı kurulmuştur. Bu çerçevede Irak Kürt Bölgesel Yönetimi bir takım yönetsel, yasama ve yargısal yetkilerin devri ile anayasal olarak Federal Irak'ın bir Bölgesel Yönetimi olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda söz konusu çalışmanın amacı Osmanlı'nın son dönemindeki petrol imtiyazları ve Irak'ın kuruluşunda petrolün oynadığı rol de dikkate alınarak Irak'ta süregelen ülke içi güç ve iktidar mücadelesinin, etnik ve mezhepsel ihtilafların yeni federal anayasa ile birlikte hidrokarbon kaynaklarının yönetimi üzerinde nasıl etki doğurduğu, bu çerçevede özellikle Bölgesel Yönetim ile Merkezi Yönetim'in hidrokarbon kaynaklarının yönetimi konusunda tutum ve politikalarının neler olduğu, hangi açılardan farklılaştığı ve nasıl şekillendiği, ülke içi politikalar üzerindeki etkisi ve bunun güvenlik politikaları özelinde Türkiye ile olan ilişkileri nasıl etkilediği hususlarını ortaya koymaktır.

Konunun güncel, teknik, Irak'ın resmi kuruluşlarınca şeffaf bir bilgi akışının veya paylaşımının yapılmaması, güvenlik sorunları nedeniyle seyahat imkanının olumsuz etkilenmesi sanırım konu hakkında genel olarak yoğun çalışma yapılmasını zorlayıcı faktörler olmuştur. Bu nedenle de çalışma konusu hakkında literatürde genel olarak makaleler ağırlık basmaktadır. Kitap boyutundaki çalışmalar ise özellikle derleme şeklinde uluslararası politika, etnik mezhepsel çatışmaları ve kısmen de enerji konusunu içermekle birlikte hukuki çalışmalar ise yok denecek kadar azdır. Türkiye'de literatür genel olarak Osmanlı dönemi Musul petroleri ve büyük güçler arasındaki rekabeti içeren çalışmaları, Ortadoğu kapsamında petrol konusu ele alınmıştır.

Irak'ın yeni dönemini veya hidrokarbon kaynaklı sorunları ele alan çalışmalar kısmen de olsa mevcuttur. Örneğin Mehmet Dalar'ın *Türkiye ile IKBY Arasındaki İlişkiler: Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Bağlamında Petrole İlişisine Dayalı Bir Analiz* başlıklı makalesi verilebilir. Mehmet Dalar bu makalede karşılıklı bağımlılık teorisi kapsamında Türkiye ile IKBY arasındaki ilişkileri petrol bağlamında incelemiştir. Bu çalışmada Türkiye'nin özel ve kamu kuruluşlarının IKBY bünyesindeki yatırımları, ekonomik ve ticari faaliyetleri ele alınırken aynı zamanda IKBY'nin Türkiye üzerinden uluslararası piyasaya petrol satışına ilişkin merkezi hükümetle ortaya çıkan siyasi ve hukuki sorunları incelemektedir. Buna ek olarak yine Mehmet Dalar'ın *Tarihsel, Siyasal ve Hukuksal Perspektifiyle Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi* adlı Osmanlı'nın dağılma sürecinden 2005 sonrasına kadar Irak'ın geniş bir dönemi ele alan kapsamı bir çalışması mevcuttur. Bu çalışmada Osmanlı'nın dağılma süreci ve sonrasında Irak'ın kuruluşu, Bağdat ile Kürtler arasında otonomi etrafında şekillenen ilişkiler ele alınmakla birlikte 2005 federal anayasası, IKBY'nin taslak anayasası detaylı bir şekilde incelenmiştir. Yine Bir diğer çalışma da Tolga Demiryol ve Hasan D. Pekşen'in *Enerji ve Güvenlik Ekseninde Türkiye-İrak İlişkileri (1990-2018)* adlı makaledir. Çalışmada Türkiye ile Irak arasında enerji odaklı bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi olduğu ifade edilirken iki ülke arasındaki ilişki tarihsel perspektiften 4 dönem halinde ele alınmaktadır. Bu bağlamda enerji ile siyaset arasındaki ilişki güvenlik politikaları da dikkate alınarak incelenmiştir. Bu açıdan çalışmada Türkiye-İrak arasında güvenlik politikasının önemi vurgulanırken enerji alanındaki işbirliğinin söz konusu güvenlik politikalarına hizmet eden kolaylaştırıcı bir araç olduğu savunulmuştur.

Yukarıda da zikredildiği üzere mevcut çalışmaların bir kısmında Irak'ın etnik ve mezhepsel çatışmaları esas alınırken federal sistemin ademi-merkeziyetçi yapısı ülkenin birlik ve beraberliği için kabul görmektedir. Buna karşın, etnik ve mezhepsel üstü eşit vatandaşlık temelinde şekillenen üniter veya idari bir federatif yapıyı da savunanlar olmaktadır. Örneğin Alex Daniloviç'in editörlüğünü yaptığı *Iraqi Federalism and The Kurds* adlı çalışma bu farklı yaklaşımları içermektedir. Bunun yanı sıra yine Brendan O'Leary ve John McGarry'in birlikte hazırladıkları *Iraq's Constitution of 2005: A Liberal Consociation as Political Prescription* adlı makale örnek olarak verilebilir. Ayrıca Irak'ın politik gelişmelerini, yaşanan etnik ve mezhepsel çatışmalarını tarihsel perspektiften bugüne analiz eden çalışmalar da mevcuttur. Örneğin Adeed Dawisha'nın *Iraq: A Political History from Independence to Occupation* adlı çalışması, Amitiza Baram ve Achim Rohde'nin editörlüğünü yaptıkları *Iraq between Occupations: Perspectives from 1920 to Present* adlı çalışma sıralanabilir. Yine Charles MacDonald'ın editörlüğünü yaptığı *Intervention, Ethnic Conflict and State Building in Iraq* örnek verilebilir.

Federal anayasaya ve enerji kaynaklarının yönetimine yönelik olarak yapılan çalışmalara örnek olarak Ashley Deeks ve Matthew Burton'un birlikte hazırladıkları *Iraq's Constitution: Drafting a History* adlı çalışma olup esas itibariyle yeni anayasanın hazırlanması sürecinde Iraklı gruplar arasında yürütülen müzakereler, bu süreçte yaşanan ihtilaflar ve ABD'nin bu müzakereler üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Bu konuda bir başka çalışma da Susan Sakmar'ın *The Status of Draft Iraq Oil and Gas Law* adlı çalışmasıdır. Sakmar özellikle 2007 tarihli taslak petrol ve gaz yasasını çalışma konusu yaparak hidrokarbon kaynaklarının yönetimi konusunda öngörülen kurumsal yapılar, bu kurumların görev ve yetkileri, federal anayasanın ilgili maddelerinin farklı yorumlanmasına paralel olarak taraflar arasındaki görüş farklılıklarının yasa taslağı üzerindeki etkisini ele almıştır. Yine Michael Kelly'nin *The Kurdish Regional Constitution within the Framework of the Iraqi Federal Constitution* adlı alan çalışması genel hatlarıyla yeni federal anayasanın içeriği ve nasıl bir sistem kurduğu, Bölgesel Yönetim ile Merkezi Yönetim'in yetkileri ve Kerkük sorunu incelenmiştir. Hidrokarbon kaynaklarının yönetimi de çalışmada yer alan önemli bir konu olup bu noktada ABD,

Kanada'daki kanun ve uygulamalar referans alınarak yönetimler yaşanan yetki ve sorumluluk paylaşımı adına çözüm önerisi sunmuştur.

Rex Zedalis'in *The legal Dimension of Oil and Gas in Iraq* adlı çalışma ki bu şüana kadar yapılmış en kapsamlı çalışmadır. Bu çalışma özellikle federal anayasayı petrol kaynaklarının yönetimi ve gelir paylaşımı Bölgesel Yönetim ile Merkezi Yönetim'in petrol şirketleri ile yaptıkları kontratın anayasaya uygunluğu açısından detaylı bir şekilde irdelemektedir. Ancak söz konusu çalışma ticari konulara aynı ölçüde yer vermemiş olup, 2011 yılında gündeme gelen taslak federal petrol ve gaz yasası dâhil son dönem gelişmeler basımın güncellenmemesi nedeniyle çalışma dışında kalmıştır. Yine Muhammed Mazeel'in *Iraq Constitution: Petroleum Resourcures Legislation and International Policy* adlı çalışma örnek verilebilir. Söz konusu çalışma federal anayasanın hidrokarbon kaynaklarının yönetimi konusunda ne öngördüğünü, merkezi ve Bölgesel Yönetim'in yasal dayanakları ve uygulamaları, petrol şirketleri ile yapılan anlaşmaları, gelir paylaşımını, taslak federal petrol ve gaz yasasını esas olarak ele almaktadır. Ancak söz konusu çalışma 2010 yılına kadar olan sadece upstream olarak ifade edilen arama, geliştirme ve üretim gibi teknik boyuta ağırlık vermekte ve ticari faaliyete değinmemektedir. Buna ek olarak, Luay Al-Khatteeb'in *Natural Gas in the Republic of Iraq makalesi*, Raad Al Kadiri'nin *Oil and Federalism Question in Iraq* adlı makalesi, Sean Kane'nin *Iraq's Oil Politics* adlı makale ilave olarak sıralanabilir. Ancak söz konusu çalışmalar da doğaları itibariyle teknik veya politik yönüyle konuyu sınırlı ölçüde ele almışlardır.

Yukarıda zikredilen çalışmalar, kaynak taramasına bağlı olarak tespit edilen ve üzerinde çalışılan kaynakların bir kısmını oluşturmaktadır. Ancak konunun güncel olması, teknik niteliği ve karmaşıklığı, taraflar arasında hidrokarbon kaynaklarının yönetimine ilişkin uzlaşmazlığın devam etmesi vs. sebeplere dayalı olarak az sayıda akademik veya teknik çalışma olduğu da belirtilmelidir.

VIII. BÖLÜM

8 SONUÇ

Tez çalışmasında esas itibariyle ABD'nin 2003 Martı'ndaki işgali sonrasında sonrasında Irak'ın yeni anayasa ile birlikte federal sisteme dönüşmesi ve bu temelde Bölgesel Yönetim ile Federal Yönetim arasında hidrokarbon kaynaklarının yönetimi ve bütçe paylaşım sorunları ve bu sorunların derinleşerek zaman içerisinde Türkiye'ye etkisi incelenmiştir. Bu minvalde anayasa Kürt ve Şii Arapların ağırlıklı olarak yer aldıkları grup müzakerelerinin veya pazarlıklarının konusu olmuştur. Buna karşın federal anayasa Saddam döneminin bir takım sorunlarına çözüm üretmiş olsa da yeni dönemde iki yönetim arasında hidrokarbon kaynaklarının yönetimi ve ilintili olarak bütçe paylaşımı konusunda ihtilaflara yol açmıştır. Kaldı ki bu sorunlar dizisi Saddam sonrası Irak'ın politik ve ekonomik açıdan istikrarını olumsuz yönde etkileyen en kritik sorunların başında geldiğini iddia etmek mümkündür. Elbetteki federal anayasanın petrol kaynaklarına atıf yapan ve yönetsel yetkileri içeren 110, 111 ve 112, 114 gibi maddelerinde hidrokarbon kaynaklarının yönetimi konusunda yoruma yer vermeyecek şekilde açık hükümlerin yer almaması bu ihtilafın kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki 2004 tarihli Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu'nun 25.maddesinde petrol ve gaz kaynaklarının yönetimi Federal Yönetim'in münhasır yetkisine bırakılmasına karşın federal anayasanın söz konusu maddelerinde bu husus açık bir şekilde yer almamıştır. Yine elektrik ve su kaynaklarının dağıtımı, yönetimi ve buna ilişkin politikaların belirlenmesi 110. ve 114. maddelerde yer alırken ülke ekonomisinin neredeyse %80'ini karşılayan petrol ve gaz kaynaklarının yönetiminin ilgili maddelerde belirtilmemiştir.

Bu nedenle de söz konusu muğlaklık tarafların ilgili maddeleri kendi yaklaşımlarına göre yorumlamalarına yol açmıştır. Bunun sonucu olarak uzlaşmak

yerine bir tarafın diğer tarafa kendi görüşünü hakim kılma çabası yürütülen görüşmelerde etkili olmuştur. Dolayısıyla çözümsüzlük taraflar arasında 2006'dan beri hakim olmuştur. Bu çerçevede Bölgesel Yönetim hidrokarbon kaynaklarının Federal Yönetim'in münhasır yetkisi dışında olduğunu federal anayasanın 112, 115 ve 121. maddeleri gereği bu hususta kendi yasal kurumsal düzenlemelerini yapma yetkisi ve hakkı olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda Bölgesel Yönetim merkezden daha özerk olmayı amaç edinip yaklaşımlarını bunun üzerine bina ederken Federal Yönetim ise tersine federal anayasanın 110 ve 111. maddelerine dayanarak Irak'ın bütün petrol ve gaz kaynaklarının kendi yönetiminde olması gerektiğini savunmaktadır. Nitekim tarafların bu tutumları yasa çalışmalarına da yansımıştır. 2007 ve 2011 yılında hazırlanan Federal Petrol ve Gaz Kanunu taslakları Federal Yönetim'in bakış açısını kurumsal bir çerçeveye oturtma çabasını göstermektedir. Örneğin FPGK'nin görev yetki ve sorumluluğu ile karar alma sistemi ve üye yapısı Bölgesel Yönetime pasif bir rol verirken IDPŞ'inin faaliyet alanı yine Bölgesel Yönetim'e kendi sınırları dahilindeki sahalara ilişkin faaliyetlere yönelik önerilerde bulunmak gibi sınırlı bir etkinlik vermektedir. Tabiki bu yapının Bölgesel Yönetim tarafından kabul edilmeyeceği açıktır. Nitekim 22 Nolu Yasası ile gerek FPGK ve gerekse de IDPŞ'nin oluşumunda görev, yetki ve sorumluluk alanlarının belirlenmesinde aktif bir katılımı öne sürmekte ve Federal Yönetim ile işbirliği için bu hususları şart koşturmaktadır. Buna ek olarak Bölgesel Yönetim kendi yasasında petrol faaliyetlerine yönelik daha özerk bir yapılanma kurmuştur.

Bu kutupluluğa karşın federal anayasanın ilgili maddeleri ne Federal Yönetim'e ne de Bölgesel Yönetim'e istedikleri serbestiyeti ve yetkiyi verdiği söylenebilir. Tersine her ne kadar federal anayasanın 115. maddesi ile Bölgesel Yönetim'e Federal Yönetim'in münhasır yetkisi dışında kalan alanlarda düzenleme yetkisi verilmiş olsa da 111. ve 112. maddeler, bu kaynakların etkin ve verimli bir şekilde yönetilmesi ve böylece tüm ülke ekonomisine maksimum fayda ile kazandırılması amacıyla iki tarafın da eşgüdüm içerisinde birlikte hareket etmesini gerekli kılmaktadır. Bu sadece mevcut sahaları değil aynı zamanda gelecekte tespit edilecek sahaların yönetimini de içermektedir. Başka bir açıdan bakıldığında söz konusu maddeler iki yönetime de federal bütçeye maksimum düzeyde katkı sağlama yükümlülüğü getirmektedir.

Neticede Basra'daki üretim gelirinden Irak'ın diğer bölgelerindeki vatandaşın hakkı olduğu gibi yine Erbil'deki üretim gelirinden aynı şekilde diğer bölge vatandaşlarının hakkı bulunmaktadır. Kaldı ki 112. madde Federal Yönetim'in Bölgesel Yönetim ve vilayetler ile birlikte hareket etmesini vurgularken Bölgesel Yönetim'in de bundan muaf olabileceği düşünülmemelidir. Bununla birlikte Federal Yönetim'in kurguladığının aksine Bölgesel Yönetim'e de aktif bir rol biçildiği sonucu bu maddelerin içerdiği kurgudan çıkarılabilir.

Tarafların yaklaşımlarındaki bu farklılık petrol şirketleriyle yapılan kontrat modelleri ile bütçe paylaşımlarında da etkisini göstermiştir. İki tarafın da kontrat modellerinin, farklılıklar olsa da, dünya üzerinde bir çok üretici ülke tarafından uygulanmaktadır. Örneğin Rusya'da Üretim Paylaşımı Kontratı Konusunda Federal Kanun vardır. Yine Azerbaycan, Kazakistan, Türkiye'de de üretim paylaşımı kontrat modelleri uygulanmaktadır. İran'da da risk servis kontrat modeli uygulanmaktadır. Gerçi İran'ın petrol şirketlerini teşvik etmek amacıyla 2016 yılındaki kısmi değişikliklerle PSC ile karma bir model oluşturduğu ifade edilmelidir. Dolayısıyla iki tarafın da kontrat modeli sahanın türüne, yapısına, özelliğine, risk durumuna göre kullanılabilir. Kaldı ki 2006 yılında yürütülen taslak federal petrol ve gaz yasa çalışmalarında PSC'nin kontrat modelleri arasında yer aldığı bilinmektedir. Bu bağlamda kontratlar konusunda yaşanan görüş farklılığının hidrokarbon kaynaklarının yönetimi konusundaki federalist ve merkezîyetçi yaklaşımların yansıması olduğu ifade edilebilir.

İki yönetim arasındaki ihtilafın olumsuz etkisi özellikle federal bütçe paylaşımı konusunda yaşanmıştır. Bu hususta 2009'dan itibaren iki yönetim arasında dönem dönem anlaşmalar yapılmasına karşın kalıcı bir çözüme ulaşılamamış hatta tarafları pozisyonlarını daha fazla korumaya itmiştir. Nitekim 2015-2016 yılı bütçe kanunlarında yer alan kimi hükümler ile bu durum bir anlamda kabullenilmiştir. Bununla birlikte 2011 ve 2013 yılında gündeme gelen iki gelişme iki yönetim arasındaki ilişkilerin seyrini köklü şekilde etkilemiştir. 2011'de Bölgesel Yönetim ExxonMobil ile 6 sahaya ilişkin üretim paylaşımı kontratları yapmıştır. Bunun üzerine Federal Yönetim bir yandan Amerikan hükümeti bir yandan da ExxonMobil nezdinde kontratların iptaline

yönelik girişimlerde bulunmasına karşın bir sonuç alamamıştır. Özellikle ExxonMobil'in oyuna girmesi ve ABD'nin bu girişimi önleyici veya kısıtlayıcı bir karar almak yerine sadece tavsiye niteliğinde Federal Yönetim ile görüşülmesi yönünde açıklamalarda bulunması doğal olarak diğer petrol şirketlerini de cesaretlendirmiştir. Nitekim ExxonMobil'i takiben Chevron, Total, Gazpromneft gibi şirketler de Bölgesel Yönetim ile anlaşma yoluna gitmişlerdir. Bu durum Federal Yönetim'in Bölgesel Yönetim'e karşı tutumunu sertleştirmesine de yol açmıştır. Örneğin bütçe paylaşımı bir baskı aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ancak finansal gücü, yetişmiş insan gücü, teknoloji kabiliyeti, Amerikan'ın muğlak tutum nedeniyle ilişkileri koparmamak adına ExxonMobil'i tam anlamıyla sistem dışına itmemiştir. Exxonmobil sadece ihale dışı bırakılmış ve West Qurna 1 sahasındaki hissesi %60'tan %25'e düşürülmüştür. Nitekim Ortak Denizsuyu Tedarik Projesi'nin finansmanı için Federal Petrol Bakanlığının görüştüğü şirketlerden biri de yine ExxonMobil olmuştur.

Bu süreçte ikinci önemli gelişme ise 2013 yılının sonuna doğru Ceyhan boru hattından petrol satışı konusunda Türkiye ile anlaşma yapmasıdır. Ayrıca bu gelişme mevcut sorunun genişleyerek Irak ile Türkiye ilişkilerine de sirayet etmesi sonucunu doğurmuştur. ExxonMobil ve Ceyhan boru hattı hamleleri sonrasında Federal Yönetim ile büyüyen gerginliğin mevcudiyetinden Bölgesel Yönetim'in iki yönlü faydalanmaya çalıştığını iddia etmek mümkündür. Bunun bir yönünü hidrokarbon kaynaklarının yönetimi ve gelir paylaşımı konusunda kendi yaklaşımlarını Federal Yönetim'e kabul ettirmek amacıyla bunu bir koz olarak kullanması teşkil ederken diğer yönünü de aksi durumda Federal Yönetim'e karşı konumunu korumak amacıyla hidrokarbon faaliyetlerini uluslararası alanda daha fazla oyuncuya ulaştırarak güçlendirmek ve uluslararası petrol ticaretini geliştirmek oluşturmaktadır. Bu çerçevede ilk etapta bu satışın Irak anayasasına aykırı olduğunu ilan ederek satışı kaçakçılık olarak nitelemiş, petrol alımı yapacak ve taşıyacak şirketleri kara listeye alacağını ve bu şirketlere karşı yasal yollara başvuracağını uluslararası piyasaya duyurmuştur. SOMO ile anlaşmalı şirketlere Bölgesel Yönetim'den petrol almamaları konusunda uyarılar yapılmış ve ilk etapta önemli ölçüde amacına ulaşmıştır. Ancak petrol satışı tamamıyla engellenememiştir. Federal Yönetim bu girişimin dışında boru hattının kullanımını

önlemek amacıyla 2010 tarihinde revize edilen ITPBH Anlaşması'na istinaden Türkiye aleyhine uluslararası tahkime başvurmuştur.

Böylelikle yeni dönemde Türkiye ile Irak arasında önemli bir sorun alanı ortaya çıkmıştır. Öncelikle Türkiye yeni dönemde de Irak ile ilişkilerin geliştirilmesine gayret sarf etmiştir. Bu nedenle de yeni anayasanın kabulü sonrasında Irak'taki tüm oyuncular ile daha kapsamlı ve bütüncül bir iletişim kurulmuştur. Bu bağlamda Türkiye Sunni Arapların 2005 seçimlerini boykot etmemeleri için girişimlerde bulunmuş, Şii gruplar ve büyük Ayetullah Sistani ile görüşülmüştür. Irak hükümetleri ile siyasi ve ekonomik ilişkileri geliştirme yoluna gitmiştir. Türkiye Bölgesel Yönetim'in 2007'den itibaren çeşitli petrol sahalarıyla ilgili anlaşma yapma davetini karşılıksız bırakarak ihtilafı olan ilintili konuları Irak'ın iç meselesi olarak değerlendirmiştir. Bununla birlikte Türkiye. Federal Yönetim ile 2008 yılında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi kurulması, 2009 ve 2014 yıllarında bu kapsamda toplantılar düzenlenmesi ve çeşitli anlaşmalar yapılması buna örnek olarak verilebilir.

Türkiye'nin 2013 yılına kadar herhangi bir girişimde bulunmamasına karşın bu tarihten sonra Federal Yönetim ile ilişkisini olumsuz etkilemesine rağmen uluslararası tahkimi göze alarak Bölgesel Yönetim'e Ceyhan petrol boru hattını kullandırmasında Irakt'a iki yönetim arasında süregelen ihtilafların zamanla derinleşerek Türkiye'nin ulusal güvenliğini tehdit etme potansiyeli taşıması ve soruna çözüm yönünde bir iradenin Irak'ta ortaya konulamaması temel dayanak olarak ortaya konulabilir. Bu çerçevede Türkiye'nin Irak özelinde 1980'lerden itibaren PKK'nın terör faaliyetlerine karşı izlediği güvenlik politikasının dikkate alınması yerinde olacaktır. Nitekim Türkiye yeni dönemde de Irak'ın toprak bütünlüğünü siyasi bağımsızlığını ve federal anayasa temelinde adil işleyen bir sistemin tesisini önemseydiğini açıklarken aynı zamanda Irak'ta kalıcı istikrarın ve güvenliğin sağlanmasının Türkiye için kritik önemine dikkat çekip Irak'tan öncelikli beklentisinin PKK'nın Türkiye'ye yönelik terör faaliyetlerinin önlenmesi ve bertaraf edilmesi olduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla Türkiye açısından Irak ile yeni dönemde de sürdürülen ilişkinin en önemli ayaklarından birini ulusal güvenlik politikası oluşturmaktadır.

Bu bağlamda Türkiye 1980'lerden itibaren bir yandan iyi komşuluk ilişkileri temelinde Irak ile ekonomik ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesini benimserken aynı zamanda PKK'nın Türkiye'ye karşı faaliyetlerini önlemek amacıyla daha mikro düzeyde KDP-KYB ile de dönemseller ilişkiler kurmuştur. Örneğin Irak ile Sınır Güvenliği ve İşbirliği Anlaşması yapılmıştır. Irak'ın 1990'da Kuveyt'i işgali sonrasında Türkiye, Irak'ın Kuzey bölgesindeki gelişmeleri yakından takip etmek, PKK'nın varlığını kırmak için düzenlenen sınır ötesi operasyonlarına ABD'nin sessiz kalmasını ve KDP-KYB'nin yakınlığını sağlamak amacıyla Temmuz 1991'de Çekiç Güç'ün Türkiye'de bulundurulmasına izin vermiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanı Özal, Türkiye'nin aleyhine bir gelişmenin olmasını önlemek ve bölgedeki gelişmeleri yakından takip etmek amacıyla KDP lideri Mesut Barzani ve KYB lideri Celal Talabani'yi Temmuz 1992'de Ankara'ya davet ederek kendilerine kırmızı pasaport vermiştir. Buna karşın aynı dönemde Ekim 1992'de Irak'ın Kuzeyi'nde Irak'ta federe devlet kurulduğunun ilanına Türkiye, Suriye ve İran ile birlikte bölgede bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasına izin verilmeyeceği mesajı da verilmiştir. Yine 1994'de KDP ile KYB arasında yaşanan ve Habur gelirlerinin paylaşım sorunundan kaynaklanan çatışmalar üzerine Türkiye'nin devreye girmesidir. Türkiye PKK'nın bu çatışma ortamından faydalanarak Türkiye aleyhine bir konum elde etmesini önlemek amacıyla çatışmaların sona ermesini teminen KDP ve KYB'yi Silopi'de biraraya getirmiştir. Nitekim bunun akabinde taraflar ABD'nin devreye girmesiyle Ağustos 1995'teki Dublin Zirvesi'nde anlaşmaya varmışlar ve bu görüşmenin neticesinde bölgedeki otorite boşluğunun doldurulması, PKK'nın bölgedeki varlığının hiçbir tarafa fayda sağlamadığı vurgulanarak Türkiye'nin meşru güvenlik endişelerinin dikkate alınması hususlarında ortak bir tavır sergilenmiştir. KDP-KYB arasında 1996'da çatışmaların tekrar başlaması üzerine bu kez taraflar Ankara'da Ekim 1996'da Türkmenlerin de katıldığı bir toplantıda bir araraya gelmeleri sağlanmıştır. Dolayısıyla Türkiye ulusal güvenlik politikası gereği 1980'lerden itibaren bugün Bölgesel Yönetim'in iki önemli partisi olan KPD ve KYB ile yakın ilişki içerisinde olagelmiştir. Elbetteki bu yakınlaşma zaman zaman inişli çıkışlı veya dönemseller farklılaşma göstermiş olabilir ama temelde ulusal güvenlik birincil öneme sahip olmuştur.

Nitekim Türkiye yeni dönemde de iki yönetim arasındaki ihtilafları Irak'ın iç meselesi olarak değerlendirmekle birlikte Bölgesel Yönetim bünyesinde olası bir istikrarsızlığı veya kaosu PKK'nın çıkarına hizmet edecek bir güvenlik sorunu olarak görmüştür. Bu bağlamda özellikle iki yönetim arasındaki bütçe paylaşım sorunları nedeniyle ağırlaşan finansal sıkıntıların Bölgesel Yönetim nezdindeki olumsuz sonuçlarının PKK'nın bu bölgede alan hakimiyetine götüreceği koşulları doğurma potansiyeli taşıması Türkiye'yi bu sorunlara daha hassasiyetle eğilmeye zorlamıştır. Türkiye'nin Bölgesel Yönetim'e Ceyhan petrol boru hattından petrol satışına izin vermesi bu koşulların etkisinde gerçekleşmiştir.

Böylelikle Ceyhan petrol hattından yapılan petrol satışları Bölgesel Yönetim'in ekonomik sorunlarına kısmen de olsa çözüm üretilirken yerel düzeyde ekonomi kaynaklı sorunların daha fazla büyümesi bir ölçüde önlenmiştir. Bunun sonucu olarak da Irak kaynaklı güvenlik sorunlarının daha fazla büyümesinin önüne geçilmiş ve koşullarda köklü bir değişikliğe yol açacak herhangi bir oldu bittiye açık kapı bırakılmamıştır. Bir anlamda paradoksal görünse de Türkiye'nin bu girişimle Irak'ın toprak bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına katkı yaptığı iddia edilebilir. Aksi halde Türkiye'nin Federal Yönetim ile ilişkisini olumsuz etkilemesine rağmen uluslararası tahkimi göze alarak Bölgesel Yönetim'e Ceyhan petrol boru hattını kullandırmasında tek başına ekonomik gerekçe ile açıklamanın yeterli olmayacağı ifade edilebilir. Zira Türkiye Bölgesel Yönetim'in ilk andan itibaren çeşitli petrol sahalarıyla ilgili anlaşma yapma davetini karşılıksız bırakarak ihtilaflı olan bu konuyu Irak'ın iç meselesi olarak değerlendirmiştir. Bunun yanısıra Türkiye net petrol ithalatçısı olmasına rağmen Bölgesel Yönetim'den petrol alımı konusunda da hiçbir girişimde bulunmayıp yine bu yönde yapılan davetlere de olumlu cevap verilmemiştir. Bununla birlikte Türkiye Federal Yönetim ile ilişkilerin geliştirilmesine gayret sarf etmiştir. Federal Yönetim ile 2008 yılında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi kurulması, 2009 ve 2014 yıllarında bu kapsamda toplantılar düzenlenmesi ve çeşitli anlaşmalar yapılması buna örnek olarak verilebilir.

Kaldı ki Bölgesel Yönetim nezdindeki ekonomik sorunlar nedeniyle memur maaşlarının ödenmesinde yaşanan sıkıntıların da etkisiyle 2014'den itibaren İŞİD'e

karşı yürütülen mücadelede peşmergeler yerine PKK'nın ön plana çıkması Türkiye'nin haklılığını göstermektedir. Ayrıca Bölgesel Yönetim tarafından daha önce çeşitli defalar talep edilmesine karşın Federal Yönetim'in IŞİD'e karşı yürütülen mücadele nedeniyle ilk defa 2015 yılında peşmergelere maaş ödemesini kabul etmesi ve yaklaşık 1 milyar Dolar'lık pay ayırması yine Türkiye'nin kaygısındaki haklılığını ortaya koymaktadır. Netice itibarıyla Türkiye'nin 2013 sonrasında petrol boru hattı özelinde Irak'a ilişkin izlemiş olduğu politika revizyonist olmayıp savunma amaçlıdır. Bu nedenle de Ceyhan hattından Bölgesel Yönetimce satışına izin verilmesi 1980'lerden itibaren PKK'nın terör faaliyetlerine karşı izlenen güvenlik politikasının ve bu bağlamda KPD-KYB ile yürütülen ilişkilerin farklı bir araçla desteklenmesini göstermektedir. Dolayısıyla bir sürekliliği ortaya koymaktadır.

Ceyhan hattının Bölgesel Yönetim tarafından kullanımı ekonomik açıdan da Irak'ın Türkiye'ye olan yükümlülüklerinin hatırlatılması adına bir takım gerekçeleri destekler niteliktedir. Bu açıdan bakıldığında Kuveyt'in işgalinde olduğu gibi Irak kaynaklı savaş koşulları ve BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararlar doğrultusunda uygulanan yaptırımlar hattın atıl kalmasına sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla Türkiye hattın ekonomik açıdan fayda elde edemediği gibi uzun dönemde ağır bir külfete katlanmak zorunda kalmıştır. Zira hattın yapımı, bakımı vs masrafları, hattın ekonomik ve teknik ömrü vs. maliyet kalemleri, Irak'ın minimum tonaj garantisi, hattın atıl kalan süre dilimi dikkate alındığında Türkiye'nin de zarar ziyana uğramıştır. Salt ticari açıdan hareket edildiğinde ekonomik fayda elde eden bir taraf olarak Türkiye'nin anlaşma çerçevesinde bu hattın maksimum düzeyde kullanılmasından yana olduğu aşikardır. Ayrıca 2006'dan 2014 yılına kadar geçen 8 yıllık sürede hidrokarbon kaynaklarının yönetimi konusunda yürütülen görüşmelerde bir sonuca ulaşılamaması hattın ne zaman etkin ve verimli bir şekilde Irak tarafınca kullanılacağı konusundaki belirsizliği güçlendirmiştir. Oysa Bölgesel Yönetim'in boru hattından geçirdiği tonaj da dikkate alındığında Irak'ın bu hattın kapasitesini rahatlıkla ITPBH Anlaşması'na uygun olarak kullanabileceğini göstermektedir.

Bu nedenle de petrol ve gaz kaynaklarının tüm Irak halkının ekonomik ve sosyal refahına, ülkesel kalkınmasına hizmet edecek şekilde ekonomiye en kısa sürede

kazandırılması amacıyla Bölgesel Yönetim ile Federal Yönetim arasında çatışma yerine uzlaşa ön plana çıkmalıdır. Böylelikle 2006'dan beri ihtilaf konusu olan federal petrol ve gaz kanunu konusunda federal anayasa temelinde en kısa sürede adil bir çözüme ulaşılması için gerekli adımların atılması iki yönetim için anayasal yükümlülüktür. Bu süreç doğal olarak bütçe sorunlarının da çözüme ulaşmasını beraberinde getirmiş olacaktır. Ayrıca Irak'ta böyle bir atılımın gerçekleşmesi Irak'ın Türkiye'ye olan uzun yıllardır ihmal edilmiş olan yükümlülüklerini yerine getirmesi için önemli bir adım olacaktır. Ayrıca Irak'ta sağlanacak her olumlu gelişmenin komşu ülkelerle olan ilişkilere, bölgesel istikrar ve güvenliğe de olumlu katkı sunacağı unutulmamalıdır. Buna ek olarak uzun yıllar atıl durumda kalan boru hattı kullanıma alınarak katlanılan ekonomik kayıp kısmen telafi edilmeye başlanmıştır. Buna ek olarak hattın kapasitesi, yıllar itibariyle pompalanan miktarlar ve ihracat kabiliyeti Irak'ta iki yönetimin anlaşması halinde bu hattın etkin ve verimli bir şekilde kullanılacağını göstermiştir.

KAYNAKLAR

Kitaplar

Alnasraw, Abbas (1994). *The Economy of Iraq*, London: Greenwood Press.

Arato, Andrew (2009). *Constitution Making Under Occupation: The Politics of Imposed Revolution in Iraq*, New York: Columbia University.

Arı, Tayyar (1999). *2000'li Yıllarda Basra Körfezi'nde Güç Dengesi*, İstanbul: Alfa Yayınları,

Ayhan, Veysel (2009). *Ortadoğu ve Petrol*, Bursa: Dora Yayıncılık. (2006). *İmparatorluk Yolu*, Ankara: Nobel Yayın Dğıtım.

Bianca, Sarbu (2014). *Ownership and Control of Oil*, New York: Routledge.

Brancati, Dawn (2009). *Peace by Design*, New York: Oxford University Press.

Blinn, Keith W., Claude D ve Diğerleri (2009). *International Petroleum Exploration & Exploitation Agreements*, New York: Barrows Company,

Cantoni, Roberto (2017). *Oil Exploration, Diplomacy and Security in the Early Cold War*, New York: Routledge.

Çetinsaya, Gökhan (2006). *Ottoman Administration in Iraq 1890-1908*, New York: Routledge.

Dalar Mehmet (2016). *Tarihsel Hukuksal ve Siyasal Perspektifiyle Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi*, Bursa : Alfa Akademi Yayınları.

Davutoğlu, Ahmet (2001). *Stratejik Derinlik*, İstanbul: Küre Yayınları.

Doran, Christopher (2012). *Making The World Safe for Capitalism*, London: Pluto Press.

Ediger, Ş. Volkan (2007). *Osmanlı'da Neft ve Petrol*, Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

Geyikdağı, V. Necla (2011). *Foreign Investment In The Ottoman Empire*, London: Tauris Academic Studies.

Johnston, Daniel (1994). *International Petroleum Fiscal and Production Sharing Contracts*, Tulsa: Pennwell Books.

Jones, Geoffrey (1981). *The State and The Emergence of the British Oil Industry*, London: Palgrave Macmillan.

Helmreich, C. Paul (1974). *From Paris to Serves, The Partition of the Ottoman Empire at the Peace Confernce 1919-1920*, USA: Ohio State University Press.

Kent, Marian (1976). *Oil& Empire, British Policy and Mesopotamian Oil 1900-1920*, London: Macmillan Press.

Kissinger, Henry (1998). *Diplomasi*, Çev. İ. Kurt, 2. Baskı, İstanbul:Türkiye İşbankası Kültür Yayınları.

Klare, Michael (2005). *Kaynak Savaşları*, Çev. Ö. İnciler, İstanbul: Devin Yayınları.

Marcel, Valerie (2006). *Oil Titans:National Oil Companies in the Middle East*, Washington: Brookings Institution Press.

Marr, Phebe (2012). *The Modern History of Iraq*, USA: Westview Press, USA.

Mazeel, Muhammed (2011). *Iraq Oil and Gas Papers*, Hamburg: Disserta Verlag.

- McMurray, Johnathan (2001). *Distant Ties: Germany, The Ottoman Empire and The Construction of Baghdad Railway Project*, USA: Praeger Publishers.
- Muttitt, Greg (2012). *Fuel on Fire, Oil and Politics in Occupied Iraq*, New York: The New Press.
- Natali, Denise (2010). *The Kurdish Quasi-State*, USA: Syracuse Uni. Press, Oran, Baskin (1998). *Kalkık Horoz*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Ortaylı, İlber (1981). *2.Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:479.
- Özdağ, Ümit (1999). *Türkiye, Kuzey Irak ve PKK*, Ankara: Asam Yay.
- Parra, Francisco (2004). *Oil Politics: A Modern History of Petroleum*, London: I.B.Tauris&CO.Ltd.
- Schenke, Johanna Marie (2011). *Oil Politics in the New Iraq*, USA: University of Texas at Austin.
- Sluglett, Marion Farouk ve Sluglett Peter (2001). *Iraq Since 1958*, London: Tauris Publication.
- Stivers, William (1982). *Supremacy and Oil : Iraq, Turkey and the Anglo-American Order, 1918-1930*, New York: Cornell University Press.
- Zedalis, Rex (2009). *The Legal Dimensions of Oil and Gas in Iraq Current Reality and Future Prospects*, New York: Cambridge University Press.
- Zhiguo, Gao (1994). *International Petroleum Contracts*, London: Graham & Trotman Ltd.

Taşdemir, Fatma (2006). Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, Ankara: USAK Yayınları.

Uluğbay, Hikmet (2008). *İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Petropolitik*, Ankara: De Ki Basım Yayın Ltd.

Yergin, Daniel (1991) Petrol, Çev. K.Tuncay, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Vasquez, John (2004). *Power of Power Politics*, Cambridge: Cambridge University Press.

Venn, Fionna (1986). *Oil Diplomacy in the Twentieth Century*, New York: Macmillan Education.

Weller, Marc (2010). *Iraq and the Use of Force in International Law*, New York Oxford University Press.

Makaleler

Albayrak, Mustafa (1995).“Osmanlı Alman İlişkilerinin Gelişimi ve Bağdat DemiryollarınınYapımı”. *OTAM Yayını Sayı 6, Cilt 0*, (<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1152/13540.pdf>: 1-38, 21.01.2012’de erişildi).

Al Khatteeb, Luay (2015). “\$7.3 billion on KRG fuel imports could have been saved with affordable gas”, (<https://www.brookings.edu/on-the-record/7-3-billion-on-krf-fuel-imports-could-have-been-saved-with-affordable-gas/>, 28.12.2015’te erişildi).

Arı, Tayyar (2000). “Irak’a BM Yaptırımları:Kitleli İmha Silahlarının Denetimi ve Ambargo”, *Avrasya Dosyası,Irak Özel,Cilt 6*.

- Baram, Amitzia (2000). “Irak Yatırımlarının Etkisi”, *Avrasya Dosyası, Irak Özel, Cilt 6*.
- Bell, Joseph ve Saunders, Cheryl (2006). “Iraq Oil Policy-Constitutional Issues Regarding Federal Government and Regional Authority”, (http://iraqi.economists.net/eng/wp-content/uploads/sites/7/2013/04/PL-Bell-Saunders-07_06.pdf, 17.05.2016’da erişildi).
- Bindemann, Kirsten (1999). “Product Sharing Agreements: An Economic Analysis ”, Oxford Energy Institute, (https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2010/11/WPM25_ProductionSharing_Agreements_AnEconomic_Analysis-KBindemann-1999.pdf, 15.05.2013’te erişildi).
- Bromley, Simon (2005). “The United States and Control of World Oil”, *Government and Opposition, Vol:40, Issue 2: 225-255*.
- Borwn, J. Nathan (2005). “Iraq’s Constitutional Process Plunges Ahead”, (<http://carnegieendowment.org/files/PO19Brown.pdf>:1-15, 12.08.2015’de erişildi).
- Brzezinski, Zibigniew (2003). “Hegemonic Quicksand”, *National Interest, Winter 2003/04*, <http://www.kas.de/upload/dokumente/brzezinski.pdf>, 07.03.2014’te erişildi).
- Clark, David T. (2010). “Iraq: Oil Development and Implications for the Global Market”, *SAIS-ERE Global Leaders Forum: 1-35*.
- Cameron, Peter D. (2011). “Contracts and Constitutions: The Kurdish Factor in the Development of Oil in Iraq”, *International Journal of Contemporary Iraqi Studies, Volume 5, No 1:81-99*.
- Charountaki, Marianna (2012). “Turkish Foreign Policy and the Kurdistan Regional Government ”, *Perceptions Winter Volume XVII No 4 : 185-208*.

- Çelik, Ayşe Betül (2009). “Etnik çatışmaların Çözümünde Siyaset Bilimi ve Uyuşmazlık Çözüm Yaklaşımları”. *Çatışmadan Uzlaşmaya- Kuramlar-Süreçler-Uygulamalar*, ed Nimet Beriker, , İstanbul, Bilgi üniversitesi Yayınları 164-188.
- Çetinsaya Gökhan (2005). “30 Ocak 2005 Irak Seçimleri Sonrası Irak”, (<https://www.setav.org/30-ocak-2005-irak-secimleri-sonrasi-irak/>,11.03.2014’te erişildi).
- Çubukçu, Mete ve Özhan, Taha (2010). “Irak Seçimleri Raporu”, (<http://www.setav.org/Ups/dosya/29476.pdf>, 03.02.2012’te erişildi).
- Damianova, Kalina (2015). “Iran’s Re-Emergence on Global Energy Markets”, Eucers Publication, London, (<https://www.kcl.ac.uk/sspp/departments/warstudies/research/groups/eucers/pubs/strategy-paper-7.pdf>: 04-78, 14.01.2016’te erişildi).
- Dalar, Mehmet (2015). “Türkiye-Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri: Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Bağlamında Petrol İlişisine Dayalı Bir Analiz”, *U.Ü. İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Cilt/Vol XXXIV Sayı No 1* : 47-70.
- Danilovich, Alex (2014). “Introducing Iraq’s Federal System”. *Iraqi Federalism and the Kurds*, Ed. A. Danilovich, New York: Ashgate Publishing Ltd.,49-65.
- Danilovich, Alex ve Owtram, Francis (2014). “Federalism as a Tool to Manage Conflicts and Associated Risks”. *Iraqi Federalism and the Kurds*, Ed. A. Danilovich, New York: Ashgate Publishing Ltd.13-49.
- Deek, Ashley ve Burton, Matthew D. (2007). “Iraq’s Constitution: A Drafting History”, *Cornell International Law Journal Vol 40 Issue 1*:2-84 (<http://scholarship.law.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1676&context=cilj>, 21.08.2014’te erişildi).

- Demiryol, Tolga ve Pekşen, Hasan (2018). “ Enerji ve güvenlik Ekseninde Türkiye-Irak İlişkileri (1990-2018) ”, *Türkiye Ortadoğu Araştırmaları Dergisi Cilt 5 Sayı 2*: 127-157.
- Ebel Robert (2010). “*Geopolitics and Energy in Iraq*”. *Center for Strategic International Studies*, (https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/publication/I00730_Ebel_IraqGeopolitics_Web.pdf, 01.12.2013’te erişildi).
- Erdemli Özgül (2000). “İsrail’in Irak Politikasına Bir Bakış”, *Avrasya Dosyası, Irak Özel Cilt 6*.
- Erkmen Serhat (2001). “Ortadoğu Denklemi ve Dünden Bugüne ABD’nin Irak Politikası”, *Stratejik Analiz Sayı 12*.
- Erhan Çağrı ve Kürkçüoğlu Ömer (2001). “Ortadoğu’ya İlişkiler ”. *Türk Dış Politikası*, Ed B. Oran, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Failat, Yanal Aabdul (2013). “The Iraqi Federal Oil and Gas Law 2011: Exploration, Exploitation and Expropriation”, (<http://law.kingston.ac.uk/sites/default/files/federaloil.pdf>;:141-153, 12.06.2014’te erişildi).
- Falk, Richard (2005). “The Global Settings: US Foreign Policy and the Future of Middle East ”. *Iraq War and Democratic Politics*, Der Dachev A& Macmillan John, New York, Routledge. 19-33.
- Feldman Noah ve Martinez Roman (2006). “Consitutional Politics and Text in the New Iraq; An Experiment in Islamic Democracy”, *Fordham Law Review Vol 74 Issue 2*: 883-920.
- Ghandi Abbas ve Lin Cynthia Lawell (2013).“Oil and Gas Service Contracts around the World: A Review”, (https://itspubs.ucdavis.edu/wp.../download_pdf.php?id, 18.10.2015’te erişildi).

(2014). “Economic Efficiency& Optimal Contractual Design of Iraq’s Oil Service Contracts ”, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2416871:1-105, 18.10.2015’te erişildi).

An Analysis of the Economic Efficiency of Oil Contracts: A Dynamic Model of the Rumaila Oil Field in Iraq, (http://www.des.ucdavis.edu/faculty/Lin/IraqTSC_paper.pdf, July 2016’te erişildi).

Gause, Gregory (2002). “Iraq’s Decisions to go to War, 1980 and 1990”, *Middle East Journal*, Vol 56, No 1, Winter: 47-70.

İnat, Kemal (2005). “Irak, Ortadoğu Yılıığı 2005”, (http://bilgikultur.org/uploads/files/turkiyenin_ordadogu_politikasi.pdf:53-78, 12.07.2014’te erişildi).

International Crisis Group (2005) “Unmaking Iraq; A constitutional Process Gone Awry”, *Middle East Briefing No: 19*: 1-14.

International Crisis Group (2012). “Iraq and the Kurds: The High-Stakes Hydrocarbons Gambit”, *Middle East Report*, No 120: 1-31.

Jalilvand, David (2017) “Iran Energy: A comeback with Hurdles”, <https://www.oxfordenergy.org/publications/iranian-energy-comeback-hurdles:2-9>, 03.02.2017’de erişildi).

Jalo, Ismaila (2013). “The Rights to Explore and Exploit Petroleum, What Manner of Award is Best Suited for the Iraqi Petroleum Industry”, *CEPMLP Annual Review - CAR Volume 16*:2-19.

Jafee, Amy ve Jareer, Elias (2011). “Iraq Oil Potential and Implications for Global Oil Markets and OPEC Politics”, *James A. Baker III Inst. For Public Policy*:2-35.

Jiyad, Ahmed (2011). “The Forthcoming Blocks Bid Round in Iraq”, *Middle East Economic Survey, MEPE Publications*.

- Hannam ve Partners (2015). "Iraq Oil and Gas Outlook", (<http://www.Hannamandpartners.com/uploads/2015/10/Iraq.pdf>:2-48 11.03.2016'te erişildi).
- Hiltermann, Joost (2006). "Elections and Consitution Writing in Iraq 2005", (<https://www.iemed.org/anuari/2006/aarticles/aHiltermann.pdf>, 26.05.2013'te erişildi).
- Katzman, Kenneth (2006). "Iraq Elections, Government and Constitution", CRS Report for Congress, https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metacrs8699/m1/1/high_res_d/RS21968_2006Mar30.pdf:2-6, 28.06.2013'te erişildi).
- Kelly, Michael (2010). "The Kurdish Regional Constitution within the Framework of Iraqi Federal Constitution", *Penn State Law Review*, Vol 114:3:707-808.
- Khalil, Lydia (2009). "Stability in Iraqi Kurdistan", *Saban Center for Middle East, Working Paper*, No 2:1-41.
- Keohane, Dan (2005). "The United Kingdom". *Iraq War and Democratic Politics*, Ed Dachev A ve Macmillan John, New York: Routledge.57-75.
- Knights, Michael (2014). "Baghdad-KRG Negotiations" (<http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/baghdad-kr-g-negotiations-closer-than-ever-to-a-fair-deal>, 25.08.2014'te erişildi).
- Kırdar, Serdar (2012). "Erbil, Baghdad, Ankara and Washington: The Complex Politics of Kurdish Oil", TEPAV : 2-7, 11.02.2014'te erişildi).
- Koçak, Gülin (2010). "Irak Ülke Raporu", (www.sde.org.tr, 17.03.2013'te erişildi).
- Likosky, Michael (2009). "Contracting and Regulatory Issues in Oil and Gas and Metallic Minerals Industries", (http://unctad.org/en/docs/diaeiia20097a1_en.pdf; 1-43, 06.10.2014'te erişildi).

- Little, Richard (2007). “The Balance of Power in Politics Among Nations”. *Realism Reconsidered*, ed Michael Williams, UK: Oxford University Press. 137-166.
- Lopez, Leslie (2012). “Petronas: Reconciling Tensions Between Company and State”. *Oil and Governance*, ed Victor David ve David Hults D, UK: Cambridge Uni Press.809-836.
- Macmillan, John (2005). “Introduction: The Iraq War and Democratic Politics”. *Iraq War and Democratic Politics*, ed Dachev A & Macmillan J, New York: Routledge.1-19.
- Mills, Robin (2016). “Under the Mountains: Kurdish Oil and Regional Politics”, *Oxford Energy Institute, University of Oxford*, (<https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2016/02/Kurdish-Oil-and-Regional-Politics-WPM-63.pdf>:1-45, 28.07.2016’te erişildi).
- Marrow, Jonathan (2005). “Iraq Constitutional process II”, <http://www.usip.org/sites/default/files/sr155.pdf>:2-24, 16.03.2014’te erişildi).
- McGarry, John ve O’leary, Brendan (2007). “Iraq’s Constitution of 2005: Liberal Consociation as Political Prescription”, (<http://www.polisci.upenn.edu/ppec/PPEC%20People/Brendan%20O%27Leary/Brendan%20O%27Leary%20Publications/Journal%20Articles/2007draftMcGarry%20and%20O%27Leary,%20ICON.pdf>:670-698, 19.04.2014’te erişildi).
- Meurs, Pedro Van (2008). “Comperative Analysis of Ministry of Oil and Kurdistan Fiscal Terms as Applied to the Kurdistan Region”, (http://cabinet.gov.krd/uploads/documents/Comparative-Analysis_2008_06_30_h13m_28s23.pdf, 12.01.2013’te erişildi).
- (2009) “Commentary on Draft Technical Service Contract”, (<http://petrocash.com/documents/free/80080006.pdf>, 12.01.2013’te erişildi).

- Morrissey, John (2009). “The Geoeconomic Pivot of the Global War on Terror”. *America and Iraq: Policy Making, Intervention and Regional Politics*, Der Ryan David ve Kiely Patrick, New York, Routledge Press.103-123.
- Oran ,Baskın (2013). “2001-2012 : 11 Eylül Ertesinde AKP Dönemi”, *Türk Dış Politikası*, Ed. B. Oran. Cilt 3, İstanbul: İletişim Yayınları.14-52.
- Ogunleye, Taiwo A (2015). “A legal Analysis of Product Sharing Arrangements in the Nigerian Petroleum Industry”, *Journal of Energy Technologies and Policy*, Vol.5,No:8:1-10.
- Owtrawn, Francis (2014). “The Federalization of Natural Resources”. *Iraqi Federalism and the Kurds*, der Danilovich Alex, New York: Ashgate Publishing Ltd.113-141.
- Pazarcı, Hüseyin (1990). “Uluslararası Hukuk ve Türk Hukukuna göre Anlaşma Kavramı”, *MHB Yıl, sayı 1-2*:151-163.
- Ryan, David (2009). “From the Tilt to the Unintended Transformation: The United States and Iraq”. *America and Iraq: Policy Making, Intervention and Regional Politics*, Ed. Ryan D. ve K. Patrick, New York: Routledge Press. 55-76.
- Sağır, Meral ve Akıllı, Serkan (2004). “Etnisite Kuramları ve Eleştirisi”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt : 28 No:1*: 1-22.
- Sakmar, Susan (2008). “The Status of Draft Iraq Oil and Gas Law”, (https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1931874, 24.09.2012’te erişildi).
- Sasson, Joseph (2010). “Management of Iraq’s Economy Pre and Post the 2003 War: An Assessment”. *Iraq Between Occupations*. Ed A. Baram, Achim R. ve Ronen Z., USA: Palgrave Macmillan Publications.189-211.

- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2019). “Türkiye-İrak Siyasi İlişkileri”, (<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-irak-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, 11 Ocak 2019’da erişildi).
- Uzgel, İlhan (2001). “ABD ve Nato’yla İlişkiler”. *Türk Dış Politikası*. Ed. B. Oran, Cilt 2, İstanbul: İletişim yayınları.34-77.
- Uzgel İlhan & Kürkcüoğlu Ömer (2001). “İngiltere ile ilişkiler”, *Türk Dış Politikası*. Ed. B.Oran, Cilt 1, 3.Baskı, İstanbul: İletişim yayınları.139-147.
- Yılmaz, Hasan (2000). “İrak’ta Muhalefet ve ABD’nin Irak Politikası”, *Avrasya Dosyası, Irak Özel*:70-85.
- Volcker, Paul ve Gladstone Richard (2005) “The Management of UN Oil For Food Programme”, (www.iic-offp.org, : 1-189, 25.06.2013’te erişildi).
- Wells, Peter (2009).“Iraq’s Technical Service Contracts- A Good Deal for Iraq”, (<http://www.iraqoilforum.com/wp-content/uploads/2009/12/Iraqs-Technical-Service-Contracts.pdf>, 19.08.2014’te erişildi).
- Wing, Joel (2012). “Kurdistan’s Oil Policy and Iraq’s Disputed Territories”, (http://ekurd.net/mismas/articles/misc_2012/5/invest_839.htm, 18.02.2013’te erişildi).

Resmi Kaynak ve Açıklamalar

Irak Federal Petrol Bakanlığı’nın Açıklamaları -Ministry of Oil (MOO)

Republic of Iraq Commences Legal Action in Greece Against Marine Management Services for Shipping Illegal KRG Crude Oil Exports (04 Eylül 2014), (<https://www.oil.gov.iq/index.php?name=News&file=article&sid=350>, 04.09.2014’te erişildi).

Ministry of Oil of the Republic of Iraq Settles Marine Management Services Legal Action in Greece (01 April 2015), (<https://www.oil.gov.iq/index.php?name=News&file=article&sid=472,01.04.2015>'te erişildi).

Statement as a Reply for KRG's announcements about Texas Court Decision (28 August 2014) (<https://www.oil.gov.iq/index.php?name=News&file=article&sid=348,28.08.2014>'te erişildi).

Statement for KRG's Readiness of Crude Oil Export End of January 2014 (15 January 2014), (<https://www.oil.gov.iq/index.php?name=News&file=article&sid=295,15.01.2014>'te erişildi).

Republic of Iraq Commences Arbitration against Republic of Turkey and BOTAŞ for Violations of the Iraq-Turkey Pipeline Agreement (23 Mayıs 2014), (<https://www.oil.gov.iq/index.php?name=News&file=article&sid=321,23.05.2014>'te erişildi).

Statement against KRG's Crude Oil Export July-August 2015, (23 August 2015). (<https://www.oil.gov.iq/index.php?name=News&file=article&sid=513,23.08.2015>'te erişildi).

Statement on Gas Export, (07 July 2016), <https://www.oil.gov.iq/index.php?name=News&file=article&sid=640,07.07.2016>'te erişildi).

Oil field Tender Results, (http://www.pcldiraq.com/index.php?p=bid_results,15.09.2015'te erişildi).

Irak Bölgesel Yönetim'in Doğal Kaynaklar Bakanlığı'nın Açıklamaları- Ministry of Natural Resources (MNR)

Texas Court Grants Krg's Motion to Vacate Order, (26 August 2014) (<http://mnr.krg.org/index.php/en/press-releases/407-texas-court-grants-kr-g-s-motion-to-vacate-order>, 22.08.2015'te erişildi).

The Supreme Federal Court Rules Against Iraqi Federal Court Rules Against Iraqi Minister of Oil's Request to Prevent Krg Oil Exports, (27 June 2014), (<http://mnr.krg.org/index.php/en/press-releases/385-the-supreme-federal-court-rules-against-iraqi-minister-of-oil-s-request-to-prevent-kr-g-oil-exports>, 27.06.2014'te erişildi).

Minister Ashti Hawrami Proposed Federal Oil Ministry Service Contracts Not In The Best Interest of Iraq, (22 June 2009), (<http://mnr.krg.org/index.php/en/press-releases/121-minister-ashti-hawrami-proposed-federal-oil-ministry-service-contracts-not-in-the-best-interests-of-iraq>, 22.08.2015'te erişildi).

Road to 1Million BBL, (23 July 2013), (<http://mnr.krg.org/index.php/en/the-road-to-1-million-barrels>, 23.07.2014'te erişildi).

PSC's Signed With IOCs, (25 August 2013), (<http://mnr.krg.org/index.php/en/the-ministry/contracts/pscs-signed>, 24.08.2016'te erişildi).

KRG's Statement on Oil Exports, (20 June 2014) (<http://mnr.krg.org/index.php/en/press-releases/379-kr-g-statement-on-oil-exports>, 17.06.2014'te erişildi)

KRG Statement: Status of Federal Oil Law, (18 January 2006), (<http://cabinet.gov.krd/a/d.aspx?s=010000&l=12&a=15832>, 14.03.2012'te erişildi).

KRG Requires Clarity from Iraqi Cabinet on the Text of the Draft Oil Law, (03 July 2007), (<http://mnr.krg.org/index.php/en/press-releases/115-kr-g-requires-clarity-from-iraqi-cabinet-on-text-of-draft-oil-law>, 14.03.2012'te erişildi).

KRG Clarifies Its Position Regarding the Latest Developments on the Draft Oil Law (27 april 2007), (http://cabinet.gov.krd/pdf/MNR_Statement_20070427.pdf, 14.03.2012'te erişildi).

KRG' Statement Against Iraq Prime Minister's Claims for Budget and Salaries Since late 2014, (05 June 2015), (<http://www.cabinet.gov.krd/a/d.aspx?s=040000&l=12&a=53423>, 05.06.2015'te erişildi).

Statement by MNR for Setting the Record Straight on oil Export and Revenue, (21 august 2015), (<http://cabinet.gov.krd/a/d.aspx?s=040000&l=12&a=53640>, 12.09.2015'te erişildi).

Irak Resmi Belgeleri

15 February 2007 Dated Draft Federal Oil and Gas Law (DFO&G Law), (<http://mnr.krg.org/index.php/en/press-releases/110-krp-publishes-draft-federal-oil-and-gas-law-of-iraq-in-english-and-arabic>, 12.03.2013'te erişildi).

25 August 2011 Dated Draft Federal Oil and Gas Law (DFO&G Law), (<http://www.iraq-businessnews.com/wp-content/uploads/2011/10/CoR-Draft-Oil-and-Gas-Law-English-Version-by-IEI.pdf>, 12.03.2013'te erişildi).

24 June 2009 Dated Draft Constitution of Kurdistan Region-Iraq, (<http://www.Pennstatelawreview.org/articles/114/114%20Penn%20St.%20L.%20Rev.%20707.pdf>, 16.09.2013'te erişildi).

Draft Iraq Revenue Sharing Law, (DIRS Law), (<http://cabinet.gov.krd/a/d.aspx?s=010000&l=12&a=18548>, 21 June 2007, 12.03.2013'te erişildi).

Federal General Budget Law of Republic of Iraq for Fiscal Year 2015, (<https://search4dinar.wordpress.com/2014/12/26/the-general-budget-of-the-federal-republic-of-iraq-for-fiscal-year-2015/>, 24.03.2015'te erişildi).

Federal General budget Law of Republic of Iraq for Fiscal Year 2016, (<http://www.bayancenter.org/en/wp-content/uploads/2015/12/Final-Iraq-Budget-2016.compressed.pdf>, 07.04.2016'te erişildi).

Financial Rights law (Law No 5), (<http://www.gov.krd/a/print.aspx?l=12&smap=010000&a=51746>, http://www.ekrg.org/files/pdf/Law_5_2013_English.pdf, 07.04.2016'te erişildi).

Iraq Constitution 2005, (<http://www.iraqinationality.gov.iq/attach/iraqconstitution.pdf>, 12.03. 2013'te erişildi).

Iraq Supreme Court's 24 June 2014 Dated Decision, (http://mnr.krg.org/images/pdfs/Supreme_Court_Decision_Iraq_June_2014.pdf, 27 June 2014'te erişildi).

KRG Production Report 2014, (http://mnr.krg.org/images/pdfs/Production_Report_2014_WEB.pdf, 11.07.2015'te erişildi).

KRG Production Report 2015, (http://mnr.krg.org/images/pdfs/Production_Report_2015_WEB.pdf, 19.06.2016'te erişildi).

Law of 2004 of Administration for the State of Iraq for the Transitional Period (Transitional Administration Law-TAL), (<http://www.refworld.org/docid/45263d612.html>, 12.03.2013'te erişildi).

Law of Identifying and Obtaining Financial Dues to the Kurdistan Region - Iraq from Federal Revenue", Laws, (http://www.ekrg.org/files/pdf/Law_5_2013_English.pdf, <http://www.gov.krd/a/print.aspx?l=12&smap=010000&a=51746>, 07.04.2016'te erişildi).

Oil and Gas Law of the Kurdistan Regional Government of Iraq, Law No 22, (http://cabinet.gov.krd/uploads/documents/Kurdistan%20Oil%20and%20Gas%20Law%20English%202007_09_06_h14m0s42.pdf, 12.03.2013'te erişildi).

Production Sharing Contract, (http://cabinet.gov.krd/pdf/MODEL_PRODUCTION_SHARING_AND_EXPLORATION_PRODUCTION_IN_KURDISTAN.pdf, 09.11.2015'te erişildi).

Technical Service Contract, (<http://platformlondon.org/documents/PFTSC-23-Apr-09.pdf>, 09.11.2015'te erişildi).

Federal Yönetim ile Bölgesel Yönetim'in ABD Teksas Güney Bölgesi Mahkemesine Başvurusu ve Kararları

USCourts-Txsd, Case 3:14 Doc-1 (08 Temmuz 2014). <http://www.txs.uscourts.gov/sites/txs/files/Ministry%20of%20Oil%20of%20the%20Republic%20of%20Iraq%20v.%201%2C032%2C212%20Barrels%20of%20Crude%20Oil.pdf>, 19.05.2015

USCourts-Txsd, Case 3:14 Doc-8 (04 Ağustos 2014). http://mnr.krg.org/images/pdfs/KRG_Texas_court_filed_motion_to_vacate.pdf, 19.05.2015

USCourts-Txsd, Case 3:14 Doc-71 (26 Şubat 2015). https://www.govinfo.gov/content/pkg/USCOURTS-txsd-2_14-cv-00066/pdf/USCOURTS-txsd-2_14-cv-00066-2.pdf, 19.05.2015

BM Güvenlik Konseyi Kararları ve Raporlar

06 Ağustos 1990 tarihli 661 sayılı karar, (<https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/11/IMG/NR057511.pdf?OpenElement>, 09.07.2014'te erişildi).

- 29 Kasım 1990 tarihli 678 sayılı karar, (<https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/28/IMG/NR057528.pdf?OpenElement>, 09.07.2014'te erişildi).
- 08 Nisan 1991 tarihli 687 sayılı karar, <http://www.un.org/Depts/unmovic/documents/687.pdf>, 09.07.2014'te erişildi).
- 19 Eylül 1991 tarihli 712 sayılı karar, (<https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/48/IMG/NR059648.pdf?OpenElement>, 09.07.2014'te erişildi).
- 17 Haziran 1991 tarihli 699 sayılı karar, ([https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/35/IMG/NR059635.pdf? Open Element](https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/35/IMG/NR059635.pdf?OpenElement), 09.07.2014'te erişildi).
- 15 Ağustos 1992 tarihli 706 sayılı karar, (<https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/42/IMG/NR059642.pdf?OpenElement>, 09.07.2014'te erişildi).
- 15 Ekim 1994 tarihli 949 sayılı karar, (<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/401/71/PDF/N9440171.pdf?OpenElement>, 09.07.2014'te erişildi).
- 14 Nisan 1995 tarihli 986 sayılı karar, (<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/109/88/PDF/N9510988.pdf?OpenElement>, 09.07.2014'te erişildi).
- 20 Şubat 1998 tarihli 1153 sayılı karar, (<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/039/34/PDF/N9803934.pdf?OpenElement>, 09.07.2014'te erişildi).
- 17 Aralık 1999 tarihli 1284 sayılı karar, (<http://www.un.org/Depts/unscom/Keyresolutions/sres99-1284.htm>, 09.07.2014'te erişildi).

12 Temmuz 2002 tarihli 1422 sayılı karar, (<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/477/61/PDF/N0247761.pdf?OpenElement>,09.07.2014'te erişildi).

22 Mayıs 2003 tarihli 1483 sayılı karar,(<http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Iraq%20SRES1483.pdf>,09.07.2014'te erişildi).

16 Ekim 2003 tarihli 1511 sayılı karar, (<http://www.casi.org.uk/info/undocs/sres/2003/res1511.pdf>, 09.07.2014'te erişildi).

08 Haziran 2004 tarihli 1546 sayılı karar, (<http://www.uncc.ch/sites/default/files/attachments/S-Res-1546%20%5B2004%5D>, 09.07.2014'te erişildi).

Duelfer C(2004) Comprehensive Report of the Advisor to the DCI on Iraq's WMD, (<https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/GPO-DUELFERREPORT/pdf/GPO-DUELFERREPORT-3.pdf>, 09.07.2014'te erişildi).

ITPBH Anlaşması

1973 tarihli Irak Türkiye Petrol Boru Hattı Anlaşması (07.02.1975), Resmi Gazete 15142, (https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc058/kanuntbmmc058/kanuntbmmc05801835.pdf, 17.05.2015'te erişildi).

2010 Tarihili Revize Irak Türkiye Petrol Boru Hattı Anlaşması (28 .05. 2011), Resmi Gazete, 27947 (Mükerrer), (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/05/20110528M1-5.htm>, 17.05.2015'te erişildi).

Şirketler ve Kuruluşlar

BOTAŞ, <http://www.botas.gov.tr>, faaliyetler, ham petrol taşımaları, 27.03.2017'te erişildi.

Basrah Gas Company, <http://www.basrahgas.com/investment>, 24.01.2016'da erişildi.

BP, Statistical Review of World Energy June 2015 ve June 2016 <https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/>, 16.11.2016'da erişildi.

DNO, <http://www.dno.no/en/operations/where-we-operate/kurdistan1>, 12.11.2015'te erişildi.

Energy Information Agency, Iraq, <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=IRQ>, 28.06.2016'da erişildi.

Exxon Mobil, http://cdn.exxonmobil.com/~media/global/files/investor-reports/2016/2015_Financial_Statements.pdf, 11.02.2017'de erişildi.

Gazprom Neft, <http://www.gazprom-neft.com/company/business/exploration-and-production/international-projects/>, 18.10.2016'da erişildi.

Genel Energy, <http://www.genelenergy.com/operations/kri-oil-production>, 15.03.2016'da erişildi.

<http://www.genelenergy.com/media/1929/genel-energy-2015-annual-report-final.pdf>, 15.03.2016'da erişildi.

Fosterwheeler, <http://www.fosterwheeler.fi/Projects/Iraq-Crude-Oil-Export.aspx>, 24.08.2016'da erişildi.

OPEC, Annual Statistical Bulletin, 2010/2011, <http://asb.opec.org/images/pdf/ASB2016.pdf>, 25.06.2017'de erişildi.

OPEC, Statistical Bulletin 2016, <http://asb.opec.org/images/pdf/ASB2016.pdf>, 25.06.2017'de erişildi.

OPEC, World Oil Outlook, 2016, http://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/WOO%202016.pdf, 25.06.2017'de erişildi.

Qaiwan Group, <http://www.qaiwangroup.com/refinery>, 15.06.2016'da erişildi.

TOTAL, <http://www.total.com/en/media/news/press-releases/total-announces-jisik-discovery-kurdistan-region-iraq>, 01.12.2014'de erişildi.

Sürelî Yayın ve Haber Siteleri

Abdullah Dilshad (30 December 2016). "International oil companies pull out of Kurdistan" (<http://www.al-monitor.com/pulse/en/originals/2016/12/american-oil-company-exxon-mobil-iraq-kurdistan.html>, Al-Monitor, 30.12.2016'da erişildi).

Al Masry Al Youm (12 March 2016). "Oil Pipeline Agreement With Iraq, Jordan Should Be Implemented: former minister", (<http://www.egyptindependent.com/news/oil-pipeline-agreement-iraq-jordan-should-be-implemented-former-minister>, Egypt Independent, 12.06.2016'da erişildi).

Al-Najar Kamaran, Lando Ben ve Osgood Patrick (11 July 2014). "KRG Takes Kirkuk Bai Hassan", (<http://www.iraqoilreport.com/news/kg-takes-kirkuk-bai-hassan-fields-12676>, Iraqoil Report, 11.07.2014'te erişildi).

Ben Lando ve Osgood Patrick (26 February 2013). "Payments to KRG IOCs Still Budget Sticking Point", (<http://www.iraqoilreport.com/news/budget-talks-stuck-on-kurdistan-oil-payments-9998/>, Iraqoil Report, 26.02.2013'de erişildi).

Bergin Tom ve Rasheed Ahmet (11 November 2011), “Exxon Mobil signs deals with Iraq's Kurdistan, Baghdad warns”, (<http://ekurd.net/mismas/articles/misc2011/11/invest754.htm>, EKurd, 11.11.2011’de erişildi).

Bouso Ron ve Zhdannikov (28 November 2016).“ Shell Considering Selling Its Iraq Oil Assets,” (<http://www.reuters.com/article/us-shell-iraq/shell-considering-selling-its-iraq-oil-assets-sources-idUSKBN13N1UK>, Reuters, 28.11.2016’da erişildi).

Brelsford Robert (25 June 2015).“Iraq Lets Contract For Karbala Refinery”, (<http://www.ogj.com/articles/2015/06/iraq-lets-contract-for-karbala-refinery.html>, 25.06, OGJ, 2015’te erişildi).

Calkins Laurel ve Stanley Bruce (22 September 2015). “Iraqi Kurds Dealt Setback By U.S. Court Ruling On Oil Sale”, (<http://www.chicagotribune.com/news/sns-wp-blm-news-bc-oil-iraq22-20150922-story.html>, Chicagotribune, 15.10.2015’te erişildi).

Chulov Martin (22 January 2016). “Iraqi Kurdistan president: time has come to redraw Middle East boundaries”, (<http://www.theguardian.com/world/2016/jan/22/kurdish-independence-closer-than-ever-says-massoud-barzani>, the Guardian, 06.11.2016’da erişildi).

Coles Isabel ve Fineren Daniel (07 August 2007). “Iraqi Kurdistan Opens Official Crude Oil Trade Route Via Iran-Sources”(<http://www.reuters.com/article/hold-kurds-oil-iran-idUSL6N0FU4LG20130807>, Reuters, 07. 08. 2013’te erişildi).

Editorial Staff (12 December 2015). “Iraq’s Kurdistan Plans To Supply Gas To Turkey By The End Of 2016”, (<http://ekurd.net/iraqi-kurdistan-supply-gas-turkey-2015-12-12>, EKurd, 21 December 2015’te erişildi erişildi).

Ehmed Hevidar (17 May 2016). “Kurdistan-Iran Still Await Baghdad’s Endorsement For Proposed Pipeline”, (<http://rudaw.net/english/business/17052016>, Rudaw, 16.07.2016’da erişildi)

Enerji Enstitüsü (19 Mayıs 2015). “Başbakan Kuzey Irak’tan petrol ve gazın yolunu açtı”, (<http://enerjienstitusu.com/2013/05/19/basbakan-kuzey-iraktan-petrol-ve-gazin-yolunu-acti/>, Enerji Enstitüsü, 30.05.2013’te erişildi)

Hafidh Hassan (04 March 2007). “Iraq Oil Law Details Untouched Fields”. (<http://www.wsj.com/articles/SB117303961669326351>, WSJ, 11.03.2012’de erişildi)

Hafidh Hassan (28 February 2013). “Iraq Begins The Design Of Pipeline To Jordan”, (<http://www.wsj.com/articles/SB10001424127887324662404578332253495395968>, WSJ, 22.03.2013’te erişildi)

Heuvelen Ben Van ve Ben Lando (17 December 2012). “Baghdad Targets KRG Budget Priorities”, (<http://www.iraqoilreport.com/news/baghdad-targets-krb-budget-priorities-9497>, Iraqoil Report, 17.12. 2012’de erişildi)

Heuvelen Ben Van (18 December 2012). “Q&Q: Hussain Al-Shahristani”, (<http://www.iraqoilreport.com/news/qa-hussain-al-shahristani-3-9510>, 18.12.2012’de erişildi)

Heuvelen Ben Van (22 December 2011). “Q&Q: Hussain Al-Shahristani”, (<http://www.iraqoilreport.com/news/qa-hussain-al-shahristani-6986>, Iraqoil Report 22.12.2011’de erişildi)

Heuvelen Ben Van (22 December 2011). “Exxon Deal Stokes Territorial Disputes”, (<http://www.iraqoilreport.com/news/exxon-deal-stokes-territorial-disputes-7004>, Iraqoil Report, 22.12.2011’de erişildi)

Heuvelen Ben Van (30 January 2015). “With Compromise Budget,Iraq Buys Sometime,” (<http://www.iraqoilreport.com/news/compromise-budget-iraq-buys-time-14014>, Iraqoil Report, 30.01.2015’te erişildi)

Heuvelen Ben (13 February 2014). “Q&A: Deputy Prime Minister For Energy Hussain Al Shahrastani”, (<http://www.iraqoilreport.com/news/qa-deputy-prime-minister-energy-hussain-al-shahristani-11819>, Iraqoil Report, 13.02.2014’de erişildi)

Heuvelen Ben Van ve Osgood Patrick (10 June 2014). “New exxon-Turkey Contracts bolster Kurdish Export Plans”, (<http://www.Iraqoilreport.com/news/new-exxon-turkey-contracts-bolster-kurdish-export-plans-12482>, Iraqoil Report, 10.06.2014’te erişildi)

Heuvelen Ben Van ve Lando Ben (09 June 2016). “IMF Program Pushes Iraq To Pay Oil Companies”, (<http://www.iraqoilreport.com/news/imf-program-pushes-iraq-pay-oil-companies-19118>, Iraqoil Report, 09.06.2016’da erişildi)

Hiltermann Joost (17 August 2012). “Baghdad And Arbil Battle For Iraq”, (<http://nationalinterest.org/commentary/baghdad-erbil-battle-iraq-7357?page=2>, National Interest, 17.08.2012’de erişildi)

Hürriyet (31 July 2012). “French oil group Total signs deal in Kurdistan Regional Government”, (<http://www.hurriyetdailynews.com/french-oil-group-total-signs-deal-in-kurdistan-regional-government--26773>, Hürriyet, 31.07.2012’de erişildi)

Hürriyet (14 Şubat 2015). “Taner Yıldız’dan Kuzey Irak Açıklaması”, (<http://www.hurriyet.com.tr/taner-yildizdan-kuzey-irak-aciklamasi-28201135>, Hürriyet, 18.05.2015’te erişildi)

<http://www.platts.com/latest-news/oil/baghdad/iraq-iocs-eye-changes-in-oil-contracts-to-mitigate-26052472>, 30.03.2015’te erişildi

<http://www.platts.com/latest-news/oil/dubai/consortium-bids-for-re-routed-iraq-jordan-oil-26403291>, 23.03.2016’da erişildi)

<https://www.thebig5hub.com/news/2014/december/iraq-awards-design-deal-for-common-seawater-supply-project/>, 17 December 2014, 16.01.2015’te erişildi.

Iraq Businessnews (14 February 2011). “Syria And Iraq Discuss Oil Pipeline”, (<http://www.iraq-businessnews.com/2011/02/14/syria-and-iraq-discuss-oil-pipeline>, Iraq Businessnews, 14.02. 2011’de erişildi)

Iraq Businessnews (21 March 2016). “List of Oil and Gas Fields in Iraq”, (<http://www.iraq-businessnews.com/list-of-oil-and-gas-fields-in-iraq>, Iraq Businessnews, 21.03.2016’da erişildi)

Khajehpour Bijan (29 June 2016). “Iran’s pipeline politics reaches Iraqi Kurdistan”. (<http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/06/iran-kurdistan-regional-government-pipeline-energy-deal.html>, Al-Monitor, 12 Temmuz 2016’da erişildi)

Kayakıran Fırat (13 Kasım 2014).“Genel to Develop Kurdish Gas fields”, (<http://www.worldoil.com/news/2014/11/13/genel-to-develop-kurdish-gas-fields-for-turkey-export>, Worldoil News, 27.12.2014’te erişildi)

Lando Ben ve Heuvelen Ben Van (13 September 2012). “Progress in KRG Baghdad Oil Talks”, (<http://www.iraqoilreport.com/news/progress-in-krb-baghdad-oil-talks-8702>, Iraqoil Report, 13.09.2012’de erişildi)

Lando Ben (13 February 2013). “Budget Impasse Over Kurdistan Export Money” (<http://www.iraqoilreport.com/news/budget-impasse-over-kurdistan-export-money-9935>, Iraqoil Report , 13.02.2013’te erişildi)

Lando Ben (08 November 2014). “Progress On Water Supply Project For Basrah Oil Fields” (<http://www.iraqoilreport.com/news/progress-water-supply-project-basrah-oil-fields-13603>, Iraqoil Report, 08.11.2014’te erişildi)

Lando Ben (18 October 2010). “Exxon-To Start Drilling In Disputed Kurdish Blocks”, (<http://www.iraqoilreport.com/news/exxon-to-start-drilling-in-disputed-kurdish-blocks-9062/>, Iraqoil Report, 18.10.2012’de erişildi)

Lando Ben (28 November 2013). "Exxon Splits West Qurna 1 Stake With CNPC And Pertamina", (<http://www.iraqoilreport.com/news/update-exxon-splits-west-qurna-1-stake-cnpc-pertamina-11569>, Iraqoil Report, 28.11.2013'te erişildi)

Lando Ben (03 November 2015). "Exxon, PetroChina Courted For Oil And Water", (<http://www.iraqoilreport.com/news/exxon-petrochina-courted-for-oil-and-water-deal-16911>, Iraqoil Report, 03.11.2015'te erişildi)

Lee john (21 June 2016). "Karbala Refinery Project Halted..Solvency Concerns" (<http://www.iraq-businessnews.com/2016/06/21/karbala-refinery-project-halted-solvency-concerns>, Iraq Businessnews, 21.06.2016'da erişildi)

Oil Review Middle East (12 April 2013). "Iraq has raised its estimated crude oil reserves to 150bn barrels from 143bn barrels", (<http://www.Oilreviewmiddleeast.com/industry/iraq-s-crude-oil-reserves-rise-to-150-billion-barrels>, Oil Review Middle East, 12.05.2013'te erişildi)

Osgood Patrcik ve Smith Daniel (03 December 2014). "Baghdad Erbil strike Oil Deal". (<http://www.iraqoilreport.com/news/baghdad-erbil-strike-oil-deal-13743>, 03.12.2014'te erişildi)

Parker Ned, Coles Isabel ve Zhdannikov Dmitry (04 december 2014). "How Exxon Helped Makes İraqi Kurdistan", (<http://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-kurdistan-special-report-idUSKCN0JI0TN20141204>, Reuters, 04.12.2014'te erişildi)

Rasheed Ahmed (24 July 2012). "Iraq Blacklists Chevron For Kurdish Oil Deals", (<http://www.reuters.com/article/us-iraq-chevron-idUSBRE86N12A20120724>, Reuters, 24.07.2012'de erişildi)

Rawaz Tahir ve Osgood Patrick (12 November 2013). "Exxon Preparing To Drill In Kurdistan", (<http://www.iraqoilreport.com/news/exxon-preparing-drill-kurdistan-11508>, 12.11.2013'te erişildi)

Rasheed Ahmed (04 October 2010). "Iraq Raises Proven Oil Reserves Figure By 25 PCT", (<http://www.reuters.com/article/us-iraq-oil-reserves-idUSTRE6931BK20101004>Reuters, 26.04. 2010'da erişildi)

Rasheed Ahmed (12 March 2015). "Oil Companies Offer To Cut 2015 Spending in Iraq" (<https://www.reuters.com/article/us-iraq-oil-contracts/exclusive-oil-companies-offer-to-cut-2015-spending-in-iraq-idUSKBN0M820X20150312>. Reuters, 12.03. 2015'te erişildi)

Sattar Omar (09 March 2016). "Iraq Prepares To Amend Its Existing Contracts". (<http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/03/iraq-oil-foreign-contracts-corruption.html>, Al-Monitor, 04.04.2016'da erişildi)

Sattar Omar (10 March 2016). "Iraq Prepares To Amend Existing Oil Contracts" (<http://www.iraq-businessnews.com/2016/03/10/iraq-prepares-to-amend-existing-oil-contracts>, Iraq Businessnews, 10.03.2016'da erişildi)

Shaymaa Adel (20 June 2012). "Exxonmobil's Deal With Iraqi Kurdistan Fuels Aproar". (<http://www.al-monitor.com/pulse/politics/2012/06/mobil-oil-contracts-in-kurdistan.html>, Al-Monitor, 20.06.2012'de erişildi)

The Economist Intelligence (15 June 2016). "Iraq Slashes Oil Production One Third", (<http://www.eiu.com/industry/article/1313250915/iraq-slashes-oil-production-target-by-one-third/2015-06-16>, TEU, 21.08.2016'da erişildi)

Zhdannikov Dmitry (18 November 2016). "Exclusive: Glencore Seeks \$550 Million To Raise Stakes In Kurdish oil Game", (<http://www.reuters.com/article/us-glencore-oil-kurdistan-exclusive-idUSKBN13D107>, Reuters, 18.11.2016'da erişildi)

EKLER

Ek-1. 2013 Yıl Sonu itibariyle IKBY'nin Üretim Paylaşımı Anlaşmaları

Saha Adı	2013 Sonu itibariyle Paydaş Şirketler		
Tavke	DNO(%55)	Genel E.(%25)	KRG (%20)
Central Dohuk	Murphy (%50)	Petroquest (%30)	KRG (%20)
Sulevani	Petroquest (%80)		KRG (%20)
Dohuk	DNO(%40)	Genel E.(%40)	KRG (%20)
Al Qush	Exxon Mobil (%80)		KRG (%20)
Ber Bahr	Genel E.(%40)	GulfKeystone (%40)	KRG (%20)
Atrush	TAQA (%39,9)	Shamaran (%20,1) Marathon (%15)	KRG (%25)
Dinarta	Hess Middle East(%64)	Petroceltic (%16)	KRG (%20)
AinSifni	Hunt Oil (%60)	Afren (%20)	KRG (%20)
Rovi	Chevron (%60)	OMV (%15)	KRG (%20)
AkreBijeel	Kalegran (MOL) (%64)	GulfKeystone (%16)	KRG (%20)
Bashiqa	Exxon Mobil (%80)		KRG (%20)
Barda Rash	Afren (%60)	Komet (%20)	KRG (%20)
Erbil	DNO(%40)	Gas Plus Erbil (%40)	KRG (%20)
Sarta	Chevron (%60)	OMV (%15)	KRG (%20)
Harir	Marathon (%45)	TOTAL (%35)	KRG (%20)
Betwata	Exxon Mobil (%80)		KRG (%20)
Hawler	Oryx %65	KNOC (%15)	KRG (%20)
Pirmam	Exxon Mobil (%80)		KRG (%20)
Safeen	Marathon (%45)	TOTAL (%35)	KRG (%20)
Shakrok	Hess Middle East(%64)	Petroceltic(%16)	KRG (%20)
Qaladze	Repsol (%80)		KRG (%20)
KhurmalaDome	Kurdistan NOC(%100)		KRG (%100)
Bina Bawi	OMV(%36)	Genel E.(%44)	KRG (%20)
TaqTaq	TTOPCO (%80) TTOPCO: Genel E. (%44) Addax Petroleum (Sinopec) %36		KRG (%20)
Khalakan	Gas Plus Khalakan (GPK) (%80) GPK: 50% Doğan Enerji-%50 New Age Al Zarooni		KRG (%20)
Pimagrun	Repsol (%80)		KRG (%20)
QaraHanjeer	Exxon Mobil (%80)		KRG (%20)
Chemcemal	Pearl Petroleum (PP) (%100) PP: Crescent Petroleum %40, Dana Gas %40, Kalegran(MOL) %10, OMV %10)		
KewaChirmila	Genel E.(%44)	Addax(Sinopec) %36	KRG (%20)
Bazian	KNOC Bazian (%80)		KRG (%20)
Miran	Genel E.(%75)		KRG (%20)
Arbat East	Exxon Mobil (%80)		KRG (%20)
Taza	OilSearch (%60)	TOTAL (%20)	KRG (%20)
Kor Mor	Pearl Petroleum (PP) (%100) PP: Crescent Petroleum %40, Dana Gas %40, Kalegran(MOL) %10, OMV %10)		
Topkhana	Talisman(%60)	açık 20%	KRG (%20)
Sangaw South	KNOC (%30)	açık 50%	KRG (%20)
Kara Dagh	Chevron (%80)		KRG (%20)
Baranan	TOTAL(%80)		KRG (%20)
Halabja	Gazprom nefit (%80)		KRG (%20)
Shakal	Gazprom nefit (%80)		KRG (%20)
Garmian	Western Zagros (%40)	Gazprom nefit (%20)	KRG (%20)
Kurdamir	Talisman(%40)	Western Zagros %40	KRG (%20)
ChiaSurkh	Genel E.(%60)	Petoil(%20)	KRG (%20)

<http://mnr.krg.org/index.php/en/the-ministry/contracts/pscs-signed,petrol> şirketlerinin web siteleri